

Nr 25

Biuletyn

**Polskiego Towarzystwa
Kryminologicznego
im. profesora Stanisława Batawii**

Warszawa 2018

POLSKIE TOWARZYSTWO KRYMINOLOGICZNE
im. prof. Stanisława Batawii

ul. Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa, Pałac Staszica, pok. 248
e-mail: kryminologia@inp.pan.pl
(Zakład Kryminologii INP PAN)

KOMITET REDAKCYJNY

prof. dr hab. Dobrochna Wójcik – przewodnicząca
dr hab. prof. INP PAN Anna Kossowska – wiceprzewodnicząca
dr Konrad Buczkowski – sekretarz
dr Paweł Ostaszewski - z-ca sekretarza redakcji, redaktor statystyczny
dr Paulina Wiktorska - członek redakcji
mgr Maria Ożarowska-Wolder - członek redakcji

RADA NAUKOWA BIULETYNU

prof. dr hab. Krzysztof Krajewski (Uniwersytet Jagielloński) - przewodniczący
prof. dr hab. Katarzyna Laskowska (Uniwersytet w Białymstoku)
prof. UW dr hab. Beata Gruszczyńska (Uniwersytet Warszawski)
dr hab. Witold Klaus (Instytut Nauk Prawnych PAN)
dr Piotr Boćko (Politechnika Koszalińska)

Lista stałych recenzentów Biuletynu

dr Barbara Błońska, dr Konrad Buczkowski, dr Beata Czarnecka - Działuk,
prof. UW dr hab. Beata Gruszczyńska, dr hab. Witold Klaus, prof. INP dr hab. Anna Kossowska,
dr Maria Niełacznna, prof. dr hab. Irena Rzeplińska, dr Paweł Ostaszewski, dr Paulina Wiktorska,
dr Dagmara Woźniakowska-Fajst, prof. dr hab. Dobrochna Wójcik

Pełne wersje opublikowanych prac znajdują się w Central and Eastern European Online Library, <https://www.ceeol.com>
Streszczenia tekstów są dostępne 'online' w międzynarodowej bazie danych
„The Central European Journal of Social Sciences and Humanities”, <http://cejsh.icm.edu.pl>

Biuletyn PTK znajduje się na liście B czasopism punktowanych MNiSW na rok 2016 i za publikację w nim przyznawane są 4 pkt. Ponadto Biuletyn PTK uzyskał w ramach Index Copernicus wskaźnik ICV 2017 w wysokości 62,91 (w roku 2016: 52,49, w roku 2015: 45,26).

Wersją referencyjną niniejszego czasopisma jest wersja elektroniczna.

*Procedura recenzowania artykułów oraz lista recenzentów dostępne są na stronie internetowej:
<https://www.inp.pan.pl/dzialalnosc-naukowa/towarzystwa-naukowe/polskie-towarzystwo-kryminologiczne-im-prof-stanislaw-batawii/>*

ISSN 2084-5383

Spis treści

Wstęp	5
Z Profesorem Jerzym Sarneckim rozmawiają Monika Kotowska i Piotr Chlebowicz <i>Warto być kryminologiem</i>	7
Informacja naukowa	
dr Włodzimierz Strus, mgr Aneta Kozłowska <i>Osobowość Psychopatyczna – Nowe ujęcia starej problematyki</i>	15
Paulina Sidor <i>Medialny portret zabójcy i jego zbrodni</i>	35
mgr Dominik Wzorek <i>Strach przed przestępczością a orientacja seksualna</i>	61
dr Anna Więcek-Durańska <i>Psychospoleczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży</i>	84
mgr Justyna Włodarczyk-Madejska <i>Juveniles in youth educational centers and correctional facilities</i>	139
mgr Agnieszka Kurniewicz <i>Instrumenty izolacyjne stosowane wobec sprawcy przemocy w rodzinie</i>	148
dr Paweł Ostaszewski <i>Justice statistics in the public service. Courts efficiency and public criminology</i>	164
mgr Agnieszka Kmiecik-Goławska <i>Patostreaming jako narzędzie popularyzacji podkultury przemocy</i>	171
mgr Joanna Klimczak <i>Contemporary thieves in Poland - their crime and punishment</i>	184
dr Konrad Buczkowski, dr Paulina Wiktorska <i>Relapsing Into Crime Versus a Notion of Criminal Career in Polish Criminological Studies</i>	191
Nie tylko kryminologia...	
dr Katarzyna Gutbier <i>The practice of applying the provision of Article 297 of the Polish Penal Code</i>	197
mgr Marta Zwierz <i>O genezie i zakresie kryminalizacji przestępstw o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym wobec wyzwań współczesności</i>	223

Informacja o krajowej i międzynarodowej współpracy kryminologów

dr Diana Dajnowicz-Piesiecka, dr Emilia Jurgielewicz-Delegacz
Sprawozdanie z II Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów Białystok, 10-11 maja 2018 r......231

dr Konrad Buczkowski
Sprawozdanie z XVIII Konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego Sarajewo, Bośnia – Hercegowina, 29.08 – 1.09.2018......238

Publikacje z zakresu kryminologii

Publikacje z zakresu kryminologii opublikowane w 2018 roku240

Wstęp

Szanowni Państwo,

Przekazujemy Państwu kolejny 25 numer „Biuletynu Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii” za rok 2018.

Otwiera go interesujący wywiad z prof. Jerzym Sarneckim przeprowadzony przez pracowników Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko- Mazurskiego w Olsztynie – dr Monikę Kotowską i dr hab. Piotra Chlebowicza. Profesor Jerzy Sarnecki to jeden z najbardziej znanych kryminologów europejskich. Autor wielu prac naukowych z zakresu kryminologii i socjologii. Badania naukowe prof. Sarneckiego dotyczyły głównie problematyki przestępczości wśród młodzieży w Szwecji, polityki kryminalnej, wykorzystania teorii sieci i metodologii w badaniu przestępczości.

Część merytoryczną bieżącego numeru Biuletynu otwiera tekst dr Włodzimierza Strusa i mgr Anety Kozłowskiej z Instytutu Psychologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie dotyczący jednego z zaburzeń osobowości jaką jest osobowość psychopatyczna. Artykuł prezentuje zarówno „klasyczne” rozumienie psychopatii, jak i nowsze ujęcia tego rodzaju osobowości, kończąc na najnowszych propozycjach Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego.

Tematem kolejnego artykułu przygotowanego przez Paulinę Sidor (studentkę V roku kryminologii w IPSiR Uniwersytetu Warszawskiego) jest medialny obraz sprawcy zabójstwa i jego zbrodni. Tekst ten wskazuje rozbieżności pomiędzy faktycznym obrazem zabójstwa a jego medialnym odzwierciedleniem. Rozważania teoretyczne poparte zostały wynikami kwartalnego monitoringu mediów, który objął 292 doniesienia kryminalne.

Zagadnieniom strachu przed przestępczością a orientacją seksualną poświęcony jest tekst autorstwa mgr Dominika Wzorka z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Artykuł prezentuje wyniki badania ilościowego przeprowadzonego na grupie 285 osób nieheteroseksualnych w zakresie doświadczenia obaw związanych z możliwością stania się przestępcą z uwagi na ich mniejszościowy status oraz zakorzenione w społeczeństwie uprzedzenia.

Dr Anna Więcek – Durańska z Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej przeprowadziła badania oceny rozpowszechniania oraz analizy uwarunkowań tzw. „czynników ryzyka” w etiologii czynów przestępczych. Wyniki tych badań zostały zaprezentowane w artykule „Psychospołeczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży”.

Cztery artykuły to zmodyfikowane wersje prezentacji przedstawionych na 18 Konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego. Są to teksty: mgr Justyny Włodarczyk Madejskiej z Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN pt. „Juveniles in youth educational centres and correctional facilities”, dr Pawła Ostaszewskiego z Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości pt. „Justice statistics in the public service. Courts efficiency and public criminology”, mgr Joanny Klimczak (doktorantki w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego) pt. „Contemporary thieves in Poland – their crime and punishment”, oraz dr Konrada Buczkowskiego i dr Pauliny Wiktorskiej z Instytutu Nauk Prawnych PAN, pt. „Relapsing into crime versus a notion of criminal career in Polish criminological studies”.

Mgr Agnieszka Kurniewicz (absolwentka Uniwersytetu SWPS) swoje rozważania poświęcone instrumentom izolacyjnym stosowanym wobec sprawcy przemocy w rodzinie zawarła w artykule o tym samym tytule. Analizuje w nim praktyczną realizację karnoprosesowych i cywilnych środków przeciwdziałania przemocy, w szczególności przez organy powołane do prewencji zjawiska przemocy w rodzinie.

Patostreaming to internetowa transmisja w czasie rzeczywistym treści o charakterze wulgarnym, obscenicznym i przemocowym. Tego typu nagrania cieszą się dużą popularnością wśród internautów. Artykuł autorstwa mgr Agnieszki Kmieciak-Goławskiej (doktorantki INP PAN) pt. „Patostreaming jako narzędzie popularyzacji podkultury przemocy” opisuje to zjawisko, jego twórców i odbiorców w Polsce oraz odbiorców, a także mechanizmy psychologiczne, które sprzyjają transmisji wzorców podkultury przemocy.

Dwa ostatnie teksty naukowe w bieżącym numerze Biuletynu PTK mają charakter karnoprawny. Pierwszy z nich prezentuje wyniki badań dotyczących problematyki zastosowania przepisu art. 297 k.k. w praktyce oraz podejmuje próbę jego oceny wynikającej z przeprowadzonych przez Autorkę badań aktowych (dr Katarzyna Gutbier – SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny – „The practice of applying the provision of Article 297 of the Polish Penal Code”). Drugi – autorstwa mgr Marty Zwierz (Uniwersytet Warszawski) – dotyczy genezy i zakresu kryminalizacji przestępstw o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym wobec wyzwań współczesności.

Bieżący numer zamykają dwa sprawozdania konferencyjne. Pierwsze z II Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów, które odbyło się w Białymstoku w dniach 10 i 11 maja 2018 r. Drugie – to sprawozdanie z XVIII Konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego, która tym razem odbyła się w Sarajewie (Bośnia - Hercegowina).

Ponadto prezentujemy przegląd interesujących książek o tematyce kryminologicznej, które ukazały się w roku 2018.

Życzymy Państwu interesującej lektury,

Redakcja

Warto być kryminologiem.

z Profesorem Jerzym Sarneckim rozmawiają Monika Kotowska i Piotr Chlebowicz

(pracownicy Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie)

Profesor Jerzy Sarnecki (ur. 7 lipca 1947 r.), socjolog i kryminolog, profesor na Uniwersytecie w Sztokholmie. Urodzony w Warszawie, w rodzinie polskich Żydów. Po marcu 1968 r. opuścił Polskę. Wyjechał do Szwecji, gdzie skończył socjologię a następnie uzyskał tytuł doktora na Uniwersytecie w Sztokholmie. W latach 1986-93 pracował w Szwedzkiej Radzie Narodowej ds. Zapobiegania Przestępczości. Profesor Jerzy Sarnecki jest również inicjatorem międzynarodowej nagrody kryminologicznej, zwanej często Noblem kryminologów. Jest ona corocznie przyznawana podczas uroczystej ceremonii w ratuszu sztokholmskim. Jej zwycięzca i autor wyróżniających się badań lub praktyk, które pozwalają na ograniczanie przestępczości i promowanie praw człowieka, otrzymuje milion koron.

Badania naukowe profesora Jerzego Sarneckiego dotyczyły głównie problematyki przestępczości wśród młodzieży w Szwecji, polityki kryminalnej, wykorzystania teorii sieci i metodologii w badaniu przestępczości. Zrealizował również długoterminowy projekt badawczy zatytułowany: "The Stockholm Life Course Project: Life-Courses and Crime In the Swedish Welfare State Through Half a Century". Jest również Autorem podręczników z zakresu kryminologii. Profesor Jerzy Sarnecki jest też jednym z bohaterów książki, "Wygnani do raju. Szwedzki azyl" Krystyny Naszkowskiej ukazala się w 2016 r. nakładem Wydawnictwa Agora.

Panie Profesorze, proszę nam opowiedzieć, co miało największy wpływ na wybór kryminologii, jako obszaru zainteresowań naukowych? Czy był to świadomy wybór, czy też może zadecydował przypadek?

O tym, że zostałem kryminologiem zadecydował przypadek. Można powiedzieć, że moja kariera kryminologiczna zaczęła się od tego, że należałem w Polsce do harcerstwa i w związku z tym pracowałem z młodzieżą. Po przyjeździe do Szwecji również szukałem takiej pracy, w której mógłbym współpracować z młodymi ludźmi. Udało mi się znaleźć pracę w ośrodku młodzieżowym, gdzie młodzi ludzie z różnymi problemami, spędzali swój wolny czas. Byłem tam wychowawcą. Pracowałem kolejno w kilku takich domach dla młodzieży.

Nie pracowałem na etacie. Do pracy chodziłem na określone godziny, wieczorami, bo w ciągu dnia studiowałem socjologię na Uniwersytecie w Sztokholmie. Kiedy przyszła pora pisania

licencjatu zaproponowałem mojemu promotorowi, że napiszę pracę właśnie o takich domach młodzieżowych. Wówczas przeprowadziłem pierwszą w swoim życiu, bardzo zresztą prymitywną, próbę analizy sieci powiązań, które później stały jedną z moich specjalności kryminologicznych i tematem jednej z książek.

Kiedy pisałem pracę magisterską poświęconą również takim miejscom spędzania czasu wolnego przez młodzież zawarłem umowę z gminą podsztokholmską, na terenie której pracowałem, że przeprowadzę już bardziej zaawansowane badania. Wyniki badań podsumowałem pomysłem - propozycją zawierającą koncept na rozwój tego typu miejsc. Po ukończeniu studiów zaplanowałem zrobienie doktoratu z socjologii. Wpadłem na pomysł, aby pisać pracę doktorską z zakresu struktur biurokratycznych. Miałem taką teorię i dalej ją mam, że przeróżne „komunistyczne wariactwa” odbywały się w ramach właśnie takich struktur biurokratycznych. Ale nie znalazłem na wydziale socjologii promotora do takiego tematu pracy. Po prostu nikt poza mną nie uważał, że to byłby ciekawy temat doktoratu. Natomiast pocztą pantoflową dowiedziano się w gminie sztokholmskiej, że napisałem pracę magisterską na temat domów młodzieżowych. W gminie Sztokholm planowano wówczas reformę takich miejsc. W tym celu powołano komisję, której zadaniem było przeprowadzenie reformy. Zaproponowano mi wówczas pracę naukową w tej komisji, miałbym przeprowadzić badania dotyczące tego, jak funkcjonują takie domy i co należy w nich zmienić. Przyjąłem tę pracę, wziąłem się za opracowanie tematu i przeprowadziłem badania. W ten sposób w 1978 r. powstał mój doktorat sfinansowany przez gminę Sztokholm, a potem powstała również książka na ten temat. Jedną z kwestii dyskusowanych w tej komisji i mojej pracy było pytanie: czy te domy zapobiegają przestępczości nieletnich. Na te pytanie nie można było odpowiedzieć na podstawie metod, którymi dysponowaliśmy, natomiast można było stwierdzić to, że w tych domach było dużo więcej młodzieży przestępczej niż przeciętna w Sztokholmie. Były one finansowane przez gminy. W tym okresie przedstawiciele gminy byli przekonani, że takie domy zapobiegają przestępczości, ponieważ dają młodym ludziom możliwość aktywnego spędzania czasu. Jednak w rzeczywistości, domy te tworzyły siatki powiązań, które były niekiedy przestępcze. Spotykały się tam osoby nadużywające alkoholu, zażywające narkotyki. Kumulowały się w nich różne problemy młodych ludzi.

Jednak zanim obroniłem doktorat wydarzyła się jeszcze jedna ważna rzecz. Promotor mojej pracy doktorskiej pracował w Szwedzkiej Państwowej Radzie Zapobiegania Przestępczości. W trakcie pracy nad doktoratem odwiedzałem tam czasami mojego promotora. Kiedyś w czasie pobytu w Radzie zostałem wezwany do pokoju dyrektora badań naukowych tejże Rady. Był nim wówczas legendarny profesor socjologii, Gösta Carlsson. Siedzieliśmy w jego gabinecie przez co najmniej dwie godziny i rozmawialiśmy. Byłem wówczas młodym, niedoświadczonym człowiekiem i nie miałem świadomości, że to była rozmowa kwalifikacyjna. „Wymądrzałem” się przez to całe spotkanie przed tym starym już wówczas profesorem, a jak już się pożegnałem i wychodziłem to on nagle zapytał: może chciałbyś u nas pracować? Były to czasy,

kiedy można było jeszcze nieformalnie zatrudniać ludzi, dziś oczywiście zdobycie w Szwecji pracy w ten sposób, poza konkursem, byłoby niemożliwe. Ta propozycja pracy spadła mi jak z nieba, ponieważ zastanawiałem się, co będę robić po obronie doktoratu, a rynek pracy dla socjologów był wówczas jeszcze gorszy niż teraz.

Zacząłem pracować tam w zasadzie natychmiast, na pół etatu, a jak już ukończyłem doktorat w 1978 r. zostałem zatrudniony w Radzie na cały etat, bo tam potrzebny był ekspert od spraw przestępczości młodzieży, a pani doktor psychologii, która się w Radzie tym się zajmowała nagle i niespodziewanie odeszła z pracy. W taki sposób „załapałem się” na eksperckie stanowisko. Byłem tam zatrudniony w charakterze pracownika naukowego, już po obronie doktoratu. Wówczas zacząłem zajmować się całą masą tematów i badań o charakterze kryminologicznym.

Czy tam ukształtowała się Pana kariera naukowa?

Tak, tam zaczęła kształtować się moja kariera naukowa jako kryminologa. Zajmuję i zajmowałem się zasadniczo trzema różnymi dyscyplinami w kryminologii: po pierwsze badaniami sieci powiązań przestępczych, po drugie badaniami przebiegu życia (*life course*) i po trzecie społeczną reakcją na przestępczość młodzieży. Te trzy tematy w ramach pracy w Radzie analizowałem naukowo i przeprowadzałem z tego zakresu badania, które później opisywałem i publikowałem w serii wydawanych przez Radę książek. W Radzie pracowałem w charakterze pracownika naukowego do 1986 r. Wówczas zostałem docentem socjologii i zostałem mianowany szefem Wydziału Badań w tej Radzie, jak również dostałem etat dydaktyczny na prowadzenie zajęć z zakresu kryminologii na sztokholmskim uniwersytecie.

Tak pracowałem do roku 1993, kiedy to ogłoszono konkurs na jedyną w Szwecji profesurę kryminologii. Aby stanąć do takiego konkursu należało wykazać się bogatym dorobkiem naukowym z zakresu kryminologii, ponieważ w Szwecji nie było i nie ma procedury habilitacyjnej, jaka ma jeszcze miejsce w niektórych krajach, na przykład w Polsce. Wówczas wyglądało to tak, że był jeden profesor kryminologii w całej Szwecji, Norweg Knut Sveri, który poszedł na emeryturę. Ogłoszono więc konkurs na jego stanowisko. Do konkursu na profesurę z zakresu kryminologii stanęło około 10-15 kandydatów. Okazało się, że dwoma najpoważniejszymi kandydatami byliśmy ja i mój kolega, który pełnił kierownicze stanowisko w innym dziale tej samej Rady Zapobiegania Przestępczości. Atmosfera była więc dość napięta. Powołano komisję, która oceniała kandydatów, decyzja komisji opierała się jednak na ekspertyzie trzech profesorów kryminologii (ze Szwecji, Danii i Norwegii), którzy oceniali nasz dorobek. W opinii tych profesorów ja i mój kolega prezentowaliśmy w zasadzie ten sam poziom, z lekką przewagą poziomu mojego kolegi. Ale zadecydowano, że aby podjąć ostateczną decyzję mamy przeprowadzić prezentację wykładów, gdzie zostaną ocenione nasze talenty jako wykładowców. Dodatkowo przeprowadzono z nami wywiady, żeby bliżej sprawdzić kim jesteśmy, zbadać naszą osobowość, bo jednocześnie ta profesura wiązała się tym, że zostawało się dyrektorem instytutu. Należało więc mieć odpowiednie kwalifikacje na pełnienie stanowiska kierowniczego.

Po tych wszystkich procedurach zdecydowano się na mnie. Decydujące znaczenie miała umiejętność wykładania i chyba osobowość. Kolega konkurs przegrał, co było wtedy tragedią jego życia, cynicznie mówiąc, ale „skończył” nieźle, bo jest profesorem kryminologii w Cambridge, otrzymał również Stockholm Prize in Criminology. Można jednak powiedzieć, że wówczas „wygnałem” dobrego Szweda ze Szwecji, bo opuścił kraj i wyjechał, żeby gdzie indziej zostać profesorem. Ja podchodziłem do konkursu tak naprawdę „na luzie”, ponieważ nigdy nie planowałem ani zostania profesorem, ani kryminologiem. Nie wiedziałem, co chciałem robić zawodowo, ale ciągle z tyłu głowy miałem te swoje biurokratyczne systemy. Jeszcze wówczas nie wiedziałem, ile radości sprawi mi studiowanie biurokratycznych struktur policyjnych. Tak wygląda historia mojej kariery i mojej profesury. Od 1993 r. jestem profesorem kryminologii ogólnej. Profesura obejmuje wydział socjologii i wydział prawa. Pracuję nieprzerwanie od 1993 r. jako profesor kryminologii na Uniwersytecie w Sztokholmie oraz od roku 2012 jako profesor w Gävle University College, gdzie jestem inicjatorem i autorem trzyletniego programu studiów: kryminologia praktyczna. Program ma na celu kształcenie ludzi, którzy mogą tworzyć analizy kryminologiczne i wartościowanie różnych struktur w systemach prawnych. Ale dzisiaj mam jeszcze paru innych pracodawców; jestem również profesorem na Mid Sweden University, pracuję nad dużym projektem na temat ekstremizmu w Instytucie do badań nad przyszłością, na zlecenie ministerstwa finansów badam też zarządzanie policją (znowu ta biurokracja) i jestem doradcą w różnych instytucjach państwowych oraz szeroko udzielam się w mediach.

Czy były w Pana Profesora życiu osoby, które ukształtowały Pana jako człowieka i jako kryminologa?

Jeśli chodzi zaś o to, kto ukształtował mnie w dzieciństwie i wczesnej młodości jako człowieka, a i jako kryminologa, to oczywiście rodzice. Nie potrafię powiedzieć, kto mnie bardziej ukształtował i kto był ważniejszy, czy ojciec czy mama. Chyba ojciec miał większy wpływ na mój rozwój i osobowość. Podziwiałem go i podziwiam. On potrafił przeżyć w zupełnie niesamowitych warunkach. Tak naprawdę nigdy nie był fizycznie obecny w moim życiu, bo pracował, pojawił się w nim dopiero pod koniec swojego życia. Na co dzień była obecna mama, więc dlatego trudno mi powiedzieć, które z rodziców wywarło na mnie większy wpływ. Rodzice byli pochodzenia Żydowskiego, żyli w przed- i powojennej Polsce. Dla takich rodzin to były straszliwe czasy. W 1939 r. moi rodzice uciekli przez zieloną granicę do Lwowa. Stamtąd byli wywiezieni na Syberię. W 1941 roku opuścili Syberię i znaleźli się w Uzbekistanie, gdzie pracowali w przemyśle włókienniczym, a po zakończeniu wojny wrócili do Polski, do Łodzi. Poza moją matką uciekły jeszcze cztery siostry i aż cztery ze wszystkich pięciu sióstr przeżyły wojnę, co również było fenomenem jak na tamte czasy. Wiązała się z tym dość zabawna historia: w jednej z sióstr zakochany był pewien komunista, który, aby jej zaimponować przeszedł na strefę niemiecką i przeprowadził przez granicę jeszcze jedną pozostałą siostrę. Siostrze uratował życie, ale niestety jego szanse w ten sposób nie wzrosły.

Po stronie mojego ojca było czworo rodzeństwa, trzech braci i jedna siostra. Ojciec uciekł do Sowietów, brat ojca przeżył getto w Łodzi i Auschwitz. Przeżył również tzw. marsz śmierci i został wyzwolony przez Brytyjczyków w Bergen Belsen. Wujek zaczął mieszkać w Australii i mieszka tam do dziś. W roku 2013 wydałem książkę o losach mojej rodziny, ale jest niestety dostępna tylko w języku szwedzkim.

Jak Pan Profesor sądzi, co kryminologia daje prawnikom i twórcom prawa?

E. Sutherland powiedział, że kryminologia jest wiedzą o przestępczości, jako zjawisku społecznym i to jest niezbędna wiedza dla prawnika, konieczna dla zrozumienia kryminologii i przełożenia tego na praktykę. Musimy pamiętać, że przestępczość i prawo tworzą się w procesach społecznych i to jest esencja tego, o czym ja wykładam, jak wykładam kryminologię dla prawników. Ku mojemu niesłychanemu zdziwieniu wielu przyszłych prawników tego nie rozumie, bo wydaje im się, że prawo to jakaś doktryna, która „spadła z nieba”, no może nie dosłownie spadła, tylko jak Mojżesz wszedł na górę Synaj to Bóg mu to prawo po prostu dał i je mamy. Tak się naprawdę niektórym prawnikom wydaje. Niektórzy prawnicy zapominają też, że to nie Mojżesz, i nie ustawodawca decydują o kształcie prawa, tylko przemiany społeczne powodują przemiany prawa które z kolei wywołują przemiany w przestępczości, bo prawo karne definiuje przecież przestępczość.

Czy uważa Pan Profesor, że kryminologia ma praktyczne przełożenie na codzienne życie obywateli?

Kryminologia ma trzy zadania w tej dziedzinie: pierwsze to zrozumienie procesów społecznych, które prowadzi do kryminalizacji, czyli powstawania prawa karnego, drugi to zrozumienie genezy przestępczości jak i jej rozmiaru i struktury oraz zmian w czasie i w przestrzeni, a trzeci to zrozumienie struktur zwalczających przestępczość i zapobiegających przestępczości (np. policji bądź więziennictwa) jak również ocena efektów tej działalności.

Kryminologia daje wiedzę a wiedza ma wartość samą w sobie, nie musi być użyteczna np. jak studiujemy sztukę to nie po to żeby robić lepsze rzeźby tylko żeby więcej wiedzieć. Tak też może być z kryminologią, ale kryminologia ma również praktyczny aspekt, bo na podstawie badań kryminologicznych można stworzyć bardziej humanitarny i bardziej efektywny system reakcji na przestępczość. Reasumując, kryminologia może być praktycznie użyteczna, ale nie musi.

Jakie są w ocenie Pana Profesora największe odkrycia i sukcesy badań kryminologicznych z ostatnich 10 lat?

Największe odkrycia i sukcesy kryminologii z ostatniego dziesięciolecia to poznanie procesów przebiegu czyli badania *life course* i lepsze rozumienie fenomenu karier kryminalnych. Jest to bardzo cenna wiedza. Przy *life course* badamy cały przebieg życia z kryminologiczne-

go punktu widzenia, a więc zarówno kryminogenezę, punkty zwrotne jak i zaprzestanie przestępczości, natomiast jeśli chodzi o kariery kryminalne badamy tylko sam okres działalności przestępczej jednostki. To jeden nowy ważny obszar w kryminologii. Drugi ważny obszar to rozwój metod wartościowania różnego rodzaju strategii zapobiegania i zwalczania przestępczości. Dodałbym chyba również do tego „zestawu” rozwój badań sieci powiązań społecznych, jest to jedna z dziedzin kryminologii, w której rozwój byłem bardzo zaangażowany.

Skąd wziął się pomysł na nagrodę zwaną przez wielu „kryminologicznym Noblem”?

W trakcie rozmowy z moim serdecznym kolegą Lawrence Shermanem, która miała miejsce w kawiarni w Paryżu, gdzie obaj uczestniczyliśmy w zebraniu Scientific Commission of International Society for Criminology – Lawrence podzielił się ze mną pomysłem stworzenia kryminologicznej nagrody Nobla. Wcześniej dzielił się tym pomysłem również z innymi ludźmi, którzy mówili mu, że zwariował. Ja powiedziałem mu wówczas, że stworzenie kryminologicznego Nobla jest niemożliwe, ale możliwe jest stworzenie innej nagrody kryminologicznej w oparciu o tradycje noblowskie. Potem ja z tego Paryża wróciłem do Szwecji, skontaktowałem się z ministrem sprawiedliwości i mu ten pomysł „sprzedałem”. Po wielu różnych turbulencjach została taka nagroda stworzona, nie jest to oczywiście nagroda Nobla, ale jest ona oparta na podobnych tradycjach. Kryminologia jako nauka jest biedniejsza od fizyki czy medycyny, także nasi laureaci dostają nie osiem milionów, tylko jeden milion szwedzkich koron (trochę ponad 400 000 PLN)

Jak jako pomysłodawca przewodniczący i członek jury tzw. Kryminologicznej Nagrody Nobla ocenia Pan Profesor dorobek jej laureatów?

Wybieramy obiektywnie najwybitniejszych kryminologów. Oczywiście jest wielu bardzo dobrych kryminologów, niestety nie wszystkich można uhonorować nagrodą.

A jak generalnie ocenia Pan dorobek europejskiej kryminologii?

Dorobek europejskiej kryminologii jest dużo mniejszy niż kryminologii amerykańskiej, a poza tym, wielu europejskich kryminologów, np. z Francji, Polski bądź Szwecji publikuje niewiele w języku angielsku i dlatego ich prace nie są wystarczająco dobrze znane. My wszyscy, dla których język angielski nie jest pierwotnym językiem, mamy problem z publikowaniem na arenie światowej, a niestety światowa literatura kryminologiczna posługuje się tylko językiem angielskim. Reasumując, finał jest taki, że nawet jak mamy dorobek naukowy światowej klasy, to świat o tym nie wie.

Jakie są obecnie główne kierunki rozwoju kryminologii z perspektywy globalnej?

Kryminologia rozwija się intensywnie z perspektywy paradygmatu *life course* oraz zagadnienia karier kryminalnych. Jednak jeśli miałbym mówić o rozwoju kierunków globalnych to życzył-

bym sobie oprócz tego, co się rozwija i z czego się cieszę, aby kryminologia jako nauka szerzej poruszała kwestię praw człowieka, problematykę przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu czyli rozwijała się w kierunku ekokryminologii. Pożądanym byłby również obszar rozwoju kryminologii poświęcony problematyce przestępstw wojennych.

Czy po latach zajmowania się kryminologią zmieniły się Pana Profesora poglądy na zjawisko przestępczości i perspektywy jego zapobieganiu?

Mój pogląd na temat przestępczości, jako zjawiska społecznego oraz na temat strategii jego zapobiegania i zwalczania, kształtują wyniki moich własnych badań i dorobek badawczy innych kryminologów. Jestem absolutnie przekonany, że rozwój kryminologii przyczynia się do bardziej humanistycznych i efektywnych metod zapobiegania przestępczości.

Niestety, muszę przyznać, że akurat teraz jesteśmy w okresie pewnego odwrotu. W wielu krajach politycy o kierunku populistycznym używają dyskursu o przestępczości do osiągnięcia władzy politycznej albo też pozostania przy tej władzy. Politycy używają często w tym celu argumentów, które nie mają poparcia w nauce a czasami nawet prowadzą celową dezinformację. Straszą przy tym ludzi, że przestępstwa wzrastają, kiedy w rzeczywistości w większości krajów żyje się bezpieczniej i zauważalny jest trend odwrotny.

Panie Profesorze, jesteśmy ciekawi, czy tzw. afera Boforsa była w zainteresowaniu szwedzkich kryminologów?

Niestety nie była, a powinna, bo to było przestępstwo. To nie ulega żadnej wątpliwości.

Proszę powiedzieć, czy badania kryminologiczne w Szwecji mają przełożenie na proces tworzenia i stosowania prawa?

Tak, mogę stwierdzić, że w Szwecji badania kryminologiczne w dalszym ciągu wywierają taki wpływ. Ja, na przykład, jestem często zapraszany przez członków rządu i członków parlamentu i proszony o rady. Oczywiście ambicją takich kryminologów jak ja jest intensywne oddziaływanie naszej nauki na proces tworzenia i stosowania prawa, ale jednak w praktyce rola ekspertów zarówno w procesie tworzenia jak i stosowania prawa zmniejsza się. Następuje polityzacja tworzenia i stosowania prawa, procesy te stają się coraz bardziej polityczne, z dużymi wpływami populizmu. Niestety.

Niektórzy kryminolodzy próbują swoich sił w beletrystyce. Jak Pan uważa, czy znajomość kryminologii może pomóc w pisaniu kryminałów? Jak ocenia Pan kryminały pisane przez szwedzkich kryminologów?

Ze swojej perspektywy mogę powiedzieć, że znam tylko dwóch kryminologów, którzy piszą kryminały w Szwecji. Jeden to mój były doktorant a obecnie już doktor, Christoffer Carlsson. Drugi to były profesor w Głównym Zarządzie Policji, Leif Gustaw Willy Persson. Obaj są au-

torami bardzo dobrych kryminalistów. Persson jest osobą bardzo znaną w Szwecji. Carlsson jest bardzo młody i bardzo utalentowany, zarówno jako naukowiec jak i pisarz. Ja jak dotąd żadnego kryminału nie napisałem i chyba już nie napiszę.

Jak Pan sądzi, kim byłby Pan obecnie mieszkając w Polsce?

Gdybym został w Polsce to zapewne zostałem politykiem. W Polsce to miało sens dla mojego pokolenia. Zwalczanie komunizmu i nacjonalizmu. Próbuję interesować się Polską i wszystkim, co się tu dzieje, ale mieszkam już ponad 40 lat w Szwecji i czasami jest to trudne.

Jest Pan światowej sławy kryminologiem, wybitnym naukowcem. Osiągnął Pan ogromny zawodowy sukces. Proszę nam już zupełnie na koniec powiedzieć: gdyby miał ocenić Pan swoje życie, w skali od jednego do dziesięciu, to jak wypadłby taki bilans?

Nie potrafię powiedzieć. Miałem chyba bardzo dobre życie, ale być może mogłoby być ono dużo lepsze. Miałem olbrzymią masę szczęścia, co zresztą widać już nawet po tym, jak opisuję swoją karierę zawodową – jest tu cała masa zupełnych przypadków i cała masa szczęścia, po prostu szczęśliwych zbiegów okoliczności. Wyznaję teorię, że życie to taki korytarz, przez który idziesz. Od czasu do czasu pojawiają się w tym korytarzu jakieś drzwi. Po pierwsze musisz je zauważyć, potem wybrać właściwe dla siebie i odpowiednim momencie podjąć decyzję, że chcesz akurat tymi drzwiami wyjść. Ja miałem to szczęście, że jak szedłem przez życie to potrafiłem dostrzec te drzwi, wiele z nich się przede mną otwierało, a ja chyba w zasadzie wybierałem te właściwe, we właściwym momencie. Tak mogę podsumować całe moje dotychczasowe życie.

Dziękujemy bardzo za rozmowę

It's worth being a criminologist.

Professor Jerzy Sarnecki was born in 1947 in Warsaw, Poland. Sarnecki came to Sweden in 1968, where he earned a PhD in sociology at Stockholm University. His all scientific path is connected with criminology Professor Jerzy Sarnecki is a regular commentator in media on the subject of crime. At the request of Monika Kotowska and Piotr Chlebowicz, he shared with them reflections on the problems of contemporary science, crime and his professional path.

Informacja naukowa

dr Włodzimierz Strus, mgr Aneta Kozłowska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Osobowość Psychopatyczna – Nowe ujęcia starej problematyki

ABSTRAKT

Psychiatryczna terminologia zawiera opisy kilkunastu zaburzeń osobowości. Osobowość psychopatyczną wyróżnia w tym gronie to, że charakteryzujące ją cechy bezpośrednio wiążą się zachowaniami sprzecznymi z przyjętymi przez społeczeństwo normami i zasadami. W ciągu minionego wieku rozumienie osobowości psychopatycznej zmieniał się. Po pierwsze (1) przedstawiano ją rozumieć wyłącznie jako osobowość przestępczą, a zaczęto ujmować bardziej subtelnie i jako występującą w populacji ogólnej. Po drugie (2) w klasyfikacjach chorób i zaburzeń zastąpiono ją osobowością antyspołeczną lub dys socjalną. W końcu po trzecie (3), współcześnie osobowość psychopatyczną ujmuje się częściej w kategoriach cechowych i intensywnie bada empirycznie, na przykład jako część tak zwanej Ciemnej Triady osobowości. W artykule przedstawimy zarówno „klasyczne” rozumienie psychopatii, jak i późniejsze, nowsze ujęcia tego rodzaju osobowości, kończąc na prezentacji najnowszej propozycji opublikowanej w alternatywnej sekcji III podręcznika DSM-5 Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego.

Wstęp

Osobowość psychopatyczna jest jednym z tych zjawisk, które interesuje psychologów od dawna, na długo przed tym, nim znalazła swój odpowiednik w klasyfikacjach chorób i zaburzeń. Tradycyjnie łączono ją ze skłonnością do zachowań przestępczych. Psychologowie próbując opisać i wyjaśnić czynniki odpowiedzialne za dokonywanie takich czynów za pomocą determinant osobowościowych, często posługiwali się trzema pojęciami – psychopatia, charakteropatia oraz socjopatia, które odnoszą się do zaburzeń o podobnym obrazie klinicznym, ale różniących się etiologią. Psychopatię traktowano zwykle jako zaburzenie wrodzone, odnoszące się przede wszystkim do braku odczuwania uczuć wyższych (społecznych, np. empatia, poczucie winy) oraz lekceważenia norm społecznych; charakteropatię jako podobną anomalię osobowości, jednak wywołaną organicznym uszkodzeniem tkanki mózgowej, natomiast socjopatię jako zaburzenie o zbliżonej symptomatologii, ale charakteryzujące się środowiskowym, nabytym podłożem nieprawidłowości¹. I rzeczywiście, psychopatia okazała się mieć szczególne znaczenie dla systemu wymiaru sprawiedliwości jako predyktor

¹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009; M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2010.

zachowań przestępczych, zachowań agresywnych, agresji seksualnej i recydywy², a związek przestępstw i psychopatii potwierdzony został w wielu badaniach empirycznych³. Z drugiej strony udowodniono, że chociaż psychopatia jest związana z zachowaniem przestępczym, to jednak osoby psychopatyczne wyróżniają się na tle innych sprawców przestępstw. Popołniają oni więcej, bardziej zróżnicowanych czynów przestępczych oraz wcześniej rozpoczynają podejmowanie takich zachowań. Poza tym czyny osób psychopatycznych często nacechowane są przemocą i brutalnością o wyrachowanym charakterze, a po ich dokonaniu nie przeżywają oni wyrzutów sumienia spowodowanych sprawianiem cierpienia innym⁴. Co jednak jeszcze istotniejsze, w literaturze wielokrotnie wskazywano, że co prawda zachowania przestępcze są bardziej prawdopodobne u osób z osobowością psychopatyczną, niż u osób bez tego rodzaju zaburzenia osobowości, to jednak nie muszą one u tych pierwszych występować koniecznie czy w każdy przypadku⁵. W nowszych ujęciach osobowości psychopatycznej podkreśla się wręcz, że formalny konflikt z prawem nie jest ani konieczny, ani definiujący dla tego rodzaju osobowości, a wiele osób z taką osobowością nie popełnia przestępstw, balansując na granicy prawa, albo dopuszczając się zachowań antyspołecznych w jego granicach⁶.

Zatem w ciągu minionego wieku znaczenie psychopatii zmieniało się. Po pierwsze (1) przestawano ją rozumieć wyłącznie jako osobowość przestępczą, ale zaczęto ujmować bardziej subtelnie i jako występującą w populacji ogólnej. Po drugie (2) w klasyfikacjach chorób i zaburzeń zastąpiono ją osobowością antyspołeczną lub dyssocjalną, odchodząc od pejoratywności terminu „psychopatia” i precyzyjnie opisując to zaburzenie w terminach behawioralnych objawów i kryteriów diagnostycznych jako jednostkę nozologiczną. W końcu po trzecie (3), współcześnie osobowość psychopatyczną ujmuje się częściej w kategoriach cechowych i intensywnie bada empirycznie, na przykład jako część tak zwanej Ciemnej Triady osobowości, obok narcyzmu i makiawelizmu⁷. W tym współczesnym kontekście na uwagę zasługuje także

² D. B. Wygant, M. Sellbom, C. E. Sleep, T. D. Wall, K. C. Applegate, R. F. Krueger, C. J. Patrick, Examining the DSM-5 Alternative Personality Disorder Model Operationalization of Antisocial Personality Disorder and Psychopathy in a Male Correctional Sample, “Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment” 2016 <http://dx.doi.org/10.1037/per0000179>.

³ M. DeLisi, *Psychopathy and Criminal Offenders. W: Psychopathy as Unified Theory of Crime. Palgrave's Frontiers in Criminology Theory*, New York 2016; T. R. Holland, G. E. Beckett, M. Levi, *Intelligence, personality, and criminal violence: a multivariate analysis*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1981, 49(1), 106-111; J. McCord, *Psychosocial contributions to psychopathy and violence. W: A. Raine, J. Sanmartín, Violence and psychopathy*, Boston 2001; R. C. Serin, *Psychopathy and violence in criminals*, „Journal of Interpersonal Violence” 1991, 6(4), 423-431; J. I. Warren, S. C. South, M. L. Burnette, A. Rogers, R. Friend, R. Bale, I. V. Patten, *Understanding the risk factors for violence and criminality in women: The concurrent validity of the PCL-R and HCR-20*, „International Journal of Law and Psychiatry” 2005, 28(3), 269-289.

⁴ J. Groth, *Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne*, Warszawa 2010; B. Pastwa-Wojciechowska, *Naruszanie norm prawnych w psychopatii: analiza kryminologiczno-psychologiczna*, Gdańsk 2004; K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Warszawa 2000.

⁵ P. Babiak, R. D. Hare, *Węże w garniturach. Gdy psychopaci idą do pracy*, przeł. J. Groth, Poznań 2015; H. Cleckley, *The mask of sanity*. St. Louis 1976; J. Groth, *Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne*, Warszawa 2010; K. Nowakowski, *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości*, Kraków 2015; B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychopaci sprawcy przestępstw seksualnych*, Gdańsk 2013.

⁶ Por. R. Hare, *Psychopaci są wśród nas*, Kraków 2010.

⁷ R. Rogoza, J. Ciecuch, *Dark Triad traits and their structure: An empirical approach*, “Current Psychology” 2018, <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9834-6>.

propozycja sekcji III najnowszej, piątej edycji podręcznika diagnostycznego Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego DSM⁸, gdzie osobowość psychopatyczna została opisana w sposób cechowy oraz bardziej emocjonalno-motywacyjno-osobowościowy, niż behawioralny. Warto przyjrzeć się różnym koncepcjom zjawiska, które niesie za sobą dużo wątpliwości powstałych na przełomie wielu lat. W artykule przedstawimy zarówno „klasyczne” rozumienie psychopatii, jak i późniejsze, nowsze ujęcia tego rodzaju osobowości, kończąc na prezentacji najnowszej propozycji opublikowanej w sekcji III DSM-5.

Różne ujęcia psychopatycznego zaburzenia osobowości

Przełomem w rozumieniu psychopatii stała się koncepcja Cleckleya, bazująca zarówno na określonych cechach (zmiennych osobowościowych), jak i obserwowalnych zachowaniach (wskaźnikach behawioralnych). Wyróżnione przez niego kryteria diagnostyczne można podzielić na trzy rodzaje: (1) behawioralne niedostosowanie społeczne, (2) zubożenie emocjonalne i nieumiejętność tworzenia więzi międzyludzkich oraz (3) psychologiczne przystosowanie – czyli tzw. „maska zdrowia psychicznego”. Pierwszy z nich dotyczy form funkcjonowania, które są sprzeczne z przyjętymi normami moralnymi, prawnymi i zwyczajowymi. Kolejny, uważany przez Cleckleya za fundamentalny, związany jest z deficytami w reaktywności emocjonalnej. Natomiast ostatnia kategoria kryteriów to właściwości przystosowawcze związane przede wszystkim z kompetencjami interpersonalnymi osób psychopatycznych⁹. Cleckley podkreślał, że psychopatia nie jest nieodzownie powiązana z przestępczością, a wiele osób z psychopatycznym zaburzeniem osobowości funkcjonuje poza systemem penitencjarnym.

Na kryteriach diagnostycznych Cleckleya opiera się jedna z najbardziej popularnych obecnie w literaturze koncepcji psychopatii, mianowicie koncepcja operacyjna Hare. Tworzą ją dwa podstawowe czynniki¹⁰. Pierwszy z nich to czynnik interpersonalno-emocjonalny, dotyczący sposobów spostrzegania świata, siebie i relacji z innymi oraz stylu zawierania interakcji z otoczeniem, drugi zaś to czynnik behawioralno-motywacyjny. Symptomy charakteryzujące czynnik interpersonalno-emocjonalny to płytkość uczuć, brak empatii, egocentryzm i przesadne poczucie własnej wartości, skłonność do oszukiwania i manipulacji, łatwość wysławiania się i powierzchowny urok. Natomiast czynnik behawioralno-motywacyjny tworzy brak poczucia odpowiedzialności, słaba kontrola zachowania, brak stabilności i impulsywność, potrzeba stymulacji i zachowania antyspołeczne w dorosłym życiu¹¹. Zaproponowanym przez Hare’a narzędziem do pomiaru tak ujętej psychopatii jest Skala Obserwacyjna Skłonności Psychopatycznych (*Psychopathy Checklist-Revised* – PCL-R). Oparta jest ona na dwudziestu pozycjach, które są pogrupowane w dwa podstawowe czynniki¹².

⁸ American Psychiatric Association, Diagnostic and statistical manual of mental disorders (wyd. 5). Washington 2013.

⁹ J. Groth, *Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne*, Warszawa 2010; K. Nowakowski, *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości*, Kraków 2015; B. Pastwa-Wojciechowska, *Naruszanie norm prawnych w psychopatii: analiza kryminologiczno-psychologiczna*, Gdańsk 2004; K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Warszawa 2000; W. Strus, *Niedojrzałość emocjonalna i moralna a zaburzenia osobowości*, „*Studia Psychologica*” 2004, 5, 273-292.

¹⁰ Por. J. Groth, *Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne*, Warszawa 2010.

¹¹ R. Hare, *Psychopaci są wśród nas*, Kraków 2010.

¹² L. Cierpiałkowska, E. Sorko, *Zaburzenia osobowości w modelach medycznych i w psychologii różnic indywidualnych*, w: L. Cierpiałkowska, E. Sorko (red.), *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*, Poznań 2014; J. Groth, *Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne*, Warszawa 2010; J. Groth, L. Cierpiałkowska, *Pięcioczynnikowy model osobowości a profile psychopatii w grupie nieprzestępczej*.

W nowszej literaturze znaleźć można także inne propozycje konceptualizacji i diagnozy psychopatii, na które warto zwrócić uwagę. Jedną z nich jest model alternatywny w stosunku do PCL-R, który zoperacjonalizowano w samoopisowej skali PPI-R¹³. Zakłada on istnienie dwóch czynników – impulsywnej antyspołeczności (*impulsive-antisociality*) oraz nieustraszonej dominacji (*fearless-dominance*) i przeznaczony jest do badania populacji niekryminalnej¹⁴. Na poziomie niższego rzędu psychopatia określana jest przez osiem jednowymiarowych skal składowych – i tak w skład impulsywnej antyspołeczności wchodzi: impulsywny nonkonformizm (*impulsive nonconformity*), eksternalizacja winy (*blame externalization*), makiaweliczny egocentryzm (*machiavellian egocentricity*), beztroskie nieplanowanie (*carefree nonplanfulness*); natomiast czynnik nieustraszonej dominacji tworzą: wpływ społeczny (*social potency*), nieustrasżoność (*fearlessness*), odporność na stres (*stress immunity*). Bezdusżność (*coldheartedness*) – ostatnia ze wszystkich skal – jest niezależna od dwóch czynników głównych¹⁵.

Innym popularnym obecnie modelem jest Triarchiczny Model Psychopatii¹⁶. Zawiera on trzy konstrukty istotne dla zrozumienia tego zjawiska: Rozhamowanie (*Disinhibition*), Śmiałość (*Boldness*) oraz Bezdusżność (*Meanness*). Rozhamowanie oznacza ogólny deficyt kontroli impulsów, a najważniejsze związane z tym zachowania dotyczą niecierpliwości, nieodpowiedzialności, impulsywnego działania prowadzącego do negatywnych konsekwencji oraz skłonności do problemów z alkoholem i narkotykami. Śmiałość wskazuje z kolei na zdolność do zachowania spokoju i koncentracji w sytuacjach związanych z zagrożeniem, radzenie sobie ze stresem, tolerancję na niebezpieczne i nieznanne bodźce oraz skłonność do manipulacji. W końcu bezdusżność to poszukiwanie doznań, brak zdolności utrzymywania trwałych relacji międzyludzkich, buntowniczość, deficyt empatii oraz predyspozycje do posługiwania się agresją instrumentalną; wyraża ona najbardziej ciemną, czy wręcz kryminogenną stronę psychopatii.

Z kolei model opracowany niedawno przez Lynama i współpracowników (2011) stanowi psychopatyczny wariant Pięciodziesięcynnikowego Modelu Osobowości (PMO) McCrae i Costy (2005). Oparty jest on na ekstremalnych nasileniach i/lub dysfunkcjonalnych odmianach cech wymienionych w PMO (oprócz Otwartości na doświadczenia). Narzędziem do pomiaru tego modelu jest EPA¹⁷, które zawiera 18 skal potrzebnych do zdiagnozowania psychopatii. Sześć

„Czasopismo Psychologiczne” 2012, 18(1), 105-116; K. Nowakowski, Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości, Kraków 2015; B. Pastwa-Wojciechowska, Naruszanie norm prawnych w psychopatii: analiza kryminologiczno-psychologiczna, Gdańsk 2004; K. Pospiszyl, Psychopatia, Warszawa 2000.

¹³ *The Psychopathic Personality Inventory Revised*; S. O. Lilienfeld, M. R. Widows, Psychopathic Personality Inventory-Revised. Professional manual, Lutz 2005.

¹⁴ L. Cierpiałkowska, J. Groth, P. Kleka, (2016). Poziom integracji osobowości w psychopatii, „Psychiatria Polska” 2016, 60, 1-13; K. Nowakowski, Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości, Kraków 2015.

¹⁵ S. D. Benning, C. J. Patrick, B. M. Hicks, D. M. Blonigen, R. F. Krueger, Factor structure of the psychopathic personality inventory: validity and implications for clinical assessment, “Psychological Assessment” 2003, 15(3), 340-350. <http://dx.doi.org/10.1037/1040-3590.15.3.340>; K. Nowakowski, Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości, Kraków 2015.

¹⁶ Ch. J. Patric, D. C. Fowles, R. F. Krueger, Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness, “Development and Psychopathology” 2009, 21, 913–938.

¹⁷ *Elemental Psychopathy Assessment*; D. R. Lynam, E. T. Gaughan, J. D. Miller, D. J. Miller, S. Mullins-Sweatt, T. A. Widiger, Assessing the Basic Traits Associated with Psychopathy: Development and Validation of the Elemental Psychopathy Assessment, “Psychological Assessment” 2011, <http://dx.doi.org/10.1037/a0021146>.

z nich należy do czynnika Ugodowości, wiążąc się z jej skrajnie niskim nasileniem; kolejne sześć to aspekty wysokiej lub niskiej Neurotyczności; trzy związane są ze skrajnie niską Sumieniemnością, a ostatnie trzy z niską lub wysoką Ekstrawersją¹⁸. Wszystkie aspekty psychopatii w tym modelu przyporządkowane podstawowym czynnikom PMO przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Czynniki PMO i przyporządkowane im cechy-aspekty psychopatii mierzone przez EPA (*Elemental Psychopathy Assessment*)

Ugodowość (<i>Agreeableness</i>)	Manipulacja (<i>Manipulation</i>)
	Nieufność (<i>Distrust</i>)
	Egocentryzm (<i>Self-Centeredness</i>)
	Buntowniczość (<i>Oppositionality</i>)
	Arogancja (<i>Arrogance</i>)
	Nieczułość (<i>Callousnes</i>)
Neurotyczność (<i>Neuroticism</i>)	Obojętność (<i>Unconcern</i>)
	Gniewność (<i>Anger</i>)
	Samozadowolenie (<i>Selfcontentment</i>)
	Przesadna pewność siebie (<i>Self-assurance</i>)
	Niecierpliwość (<i>Urgency</i>)
Sumienność (<i>Conscientiousness</i>)	Niewrażliwość (<i>Invulnerability</i>)
	Nieposłuszeństwo (<i>Disobliged</i>)
	Niewytrwałość (<i>Impersistence</i>) Nierozważność (<i>Rashness</i>)
Ekstrawersja (<i>Extraversion</i>)	Chłód (<i>Coldness</i>)
	Dominacja (<i>Dominance</i>)
	Poszukiwanie wrażeń (<i>Thrill-seeking</i>)

¹⁸ C. Crego, T. A. Widiger, Psychopathy, DSM-5, and a Caution. *Personality Disorders: Theory, "Research, and Treatment"* 2014 <http://dx.doi.org/10.1037/per0000078>; D. R. Lynam, E. T. Gaughan, J. D. Miller, D. J. Miller, S. Mullins-Sweatt, T. A. Widiger, Assessing the Basic Traits Associated With Psychopathy: Development and Validation of the Elemental Psychopathy Assessment, "Psychological Assessment" 2011, <http://dx.doi.org/10.1037/a0021146>; L. Wilson, J. D. Miller, A. Zeichner, D. R. Lynam, T. A. Widiger, An examination of the Validity of the Elemental Psychopathy Assessment: Relations with Other Psychopathy Measures, Aggression, and Externalizing Behaviors, "Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment" 2010, <http://dx.doi.org/10.1007/s10862-010-9213-6>.

Z innej strony psychopatię bada się współcześnie jako jednowymiarowy konstrukt stanowiący jedną ze składowych popularnego obecnie modelu tzw. Ciemnej Triady osobowości¹⁹. Ciemna Triada to zespół cech osobowości obejmujący makiawelizm, psychopatię i narcyzm. Dwie cechy Ciemnej Triady – narcyzm i psychopatia – są pochodnymi zespołów klinicznych, natomiast makiawelizm nie ma odpowiednika klinicznego w klasyfikacjach ICD (*International Classification of Diseases*) lub DSM (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*)²⁰. Badania wskazują, że psychopatia jest ściśle powiązana z makiawelizmem, a narcyzm jest relatywnie mniej skorelowany z pozostałymi cechami Ciemnej Triady²¹. Jest tak, ponieważ psychopatia stanowi prawdopodobnie szerszy konstrukt, który może zawierać w sobie makiawelizm²², chociaż z drugiej strony w relacjach interpersonalnych zarówno osobowość psychopatyczna, jak i narcystyczna mogą przejawiać tendencje do manipulowania innymi i wykorzystywania ich dla zaspokojenia własnych potrzeb, niemniej różne będzie w tych przypadkach podłoże motywacyjne²³. Jako część Ciemnej Triady psychopatię definiuje się poprzez wysoką impulsywność, poszukiwanie wrażeń wraz z niską empatią i lękiem²⁴.

Psychopatia w klasyfikacjach chorób i zaburzeń

Większość nowych modeli psychopatii traktuje ją jako zjawisko subkliniczne, obecne w różnym nasileniu w populacji ogólnej. Jednak z drugiej strony psychopatia od samego początku zajmowania się tym zjawiskiem traktowana była w kategoriach zaburzenia, najczęściej jako postać zaburzenia osobowości. Zaburzenie osobowości nie jest chorobą psychiczną, jest natomiast charakterystyczną formą nieprzystosowania wyrażającą się w zakresie procesów poznawczych, emocjonalnych i zachowania zarówno w ich osobnych fragmentach składowych, jak i we wspólnych relacjach²⁵. Jednakże, jeśli chodzi o klasyfikacje zaburzeń psychicznych, to osobowość psychopatyczną jako taka nie występuje ani w podręczniku DSM (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego (APA), ani w ICD-10 (*International Classification of Diseases - 10-th Revision*) Światowej Organizacji Zdrowia (*World Health Organization*). W klasyfikacjach APA jej odpowiednikiem jest antyspołeczne zaburzenie osobowości. W pierwszej wersji amerykańskiej klasyfikacji DSM

¹⁹ D. L. Paulhus, K. M. Williams, The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy, "Journal of Research in Personality" 2002, 36, 556–563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6).

²⁰ Klasyfikacja ICD to międzynarodowy system diagnozy nozologicznej natomiast DSM to amerykańska klasyfikacja zaburzeń psychicznych, obie stanowią pomoc w diagnozowaniu chorób itd.

²¹ Zob. R. Rogoza, J. Ciecuch, Structural investigation of the short dark triad questionnaire in polish population, "Current Psychology" 2017, <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9653-1>.

²² M. Grigoras, B. Wille, Shedding light on the dark side: Associations between the dark triad and the DSM-5 maladaptive trait model, "Personality and Individual Differences" 2016, 104, 516-521. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.09.016>; R. Rogoza, J. Ciecuch, Dark Triad traits and their structure: An empirical approach, "Current Psychology" 2018, <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9834-6>.

²³ Por. B. Pastwa-Wojciechowska, Naruszanie norm prawnych w psychopatii: analiza kryminologiczno-psychologiczna, Gdańsk 2004.

²⁴ D. L. Paulhus, K. M. Williams, The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy, "Journal of Research in Personality" 2002, 36, 556–563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6).

²⁵ M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, Psychologia penitencjarna. Warszawa 2016; S. Niedzielska-Popek, Zabójcy w świetle analizy akt sądowych, W: F. Kozaczuk, (red.), Zachowania przestępcze: przyczyny i zapobieganie, Rzeszów 2010.

(1952) nastąpiła modyfikacja terminu „psychopatia” na „socjopatyczne zaburzenie osobowości”. Podczas diagnozowania różnicowano tę kategorię na reakcję dyssocjalną, antyspołeczną, dewiację seksualną i uzależnienie. W następnej edycji DSM-II (1968) zachowano tylko typ antyspołeczny, który rozumiany był już nie jako reakcja, ale jednostka zaburzenia osobowości. Kluczowe zmiany w diagnozie nastąpiły w trzeciej edycji DSM (1980) i zrewidowanej wersji DSM-III-R (1987). Przedstawiono w nich kategorię antyspołecznego zaburzenia osobowości (APD – *Antisocial Personality Disorder*) z wyraźnie określonymi kryteriami diagnostycznymi. Nowością w stosunku do poprzednich wersji było to, że zwrócono uwagę na wczesne symptomy zaburzenia. W wyróżnionych w czwartej edycji DSM (DSM-IV-TR; 2000) trzech wiązkach zaburzeń osobowości, antyspołeczne zaburzenie osobowości zgrupowano w wiązce „B”, razem z osobowością narcystyczną, z pogranicza oraz histrionicznym zaburzeniem osobowości²⁶. Najnowsza, piąta edycja amerykańskiej klasyfikacji (DSM-5; 2013), w obowiązującej sekcji II przeniosła opis zaburzeń osobowości (w tym osobowości antyspołecznej) z poprzedzającej je, zrewidowanej czwartej edycji (DSM-IV-TR). Kryteria diagnostyczne osobowości antyspołecznej dotyczą funkcjonowania opartego na braku poszanowania i ignorowaniu praw innych osób, pojawiające się po 15 roku życia i obejmują takie objawy jak np.: nieumiejętność podporządkowania się normom społecznym, brak zdolności planowania i impulsywność; agresywność; nieodczuwanie żalu, obojętność wobec wyrządzania krzywdy innym (zob. Tabela 2)²⁷.

W obowiązującej w Polsce klasyfikacji Światowej Organizacji Zdrowia ICD-10²⁸ odpowiednikiem osobowości psychopatycznej jest dyssocjalne zaburzenie osobowości. Pierwsza wersja ICD została opublikowana w 1900 roku, jednak z punktu widzenia zaburzeń psychicznych dopiero powstanie ICD-6 (1948) było przełomowe, ponieważ wprowadzono tam rozdział V dotyczący tego rodzaju zaburzeń, nazwanych wówczas zaburzeniami umysłowymi, psycho-neurotycznymi i zaburzeniami osobowości. W tej części klasyfikacji występowała kategoria psychopatii podzielona na antyspołeczną i amoralną. W kolejnych dwóch wydaniach ICD kategoria psychopatii nadal była obecna bez większych zmian w jej rozumieniu. W tym czasie ujmowanie zaburzeń psychicznych ewoluowało w kierunku empirycznej, rzetelnej, opisowej i ateoretycznej klasyfikacji²⁹, co znalazło swój wyraz w ICD-9 (1978), która kategorię psychopatii dookreśliła jako zaburzenie osobowości przeważnie z socjopatyczną lub aspołeczną manifestacją, obejmujące: osobowość amoralną, osobowość aspołeczną, osobowość antyspołeczną. Wprowadzone w to miejsce, w obecnie obowiązującej klasyfikacji ICD-10³⁰, dyssocjalne zaburzenie osobowości cechuje się takimi właściwościami, jak np. niebranie pod uwagę uczuć innych, nieprzestrzeganie obowiązujących norm społecznych; niska tolerancją na frustrację

²⁶ C. C. Carson, J. N. Butcher, S. Mineka, Psychologia zaburzeń. Człowiek we współczesnym świecie Vol 1. Sopot 2005; L. Cierpiałkowska (red.), Psychologia zaburzeń osobowości. Wybrane zagadnienia, Poznań 2008; J. Groth, Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne, Warszawa 2010.

²⁷ American Psychiatric Association, Diagnostic and statistical manual of mental disorders (wyd. 5). Washington 2013.

²⁸ World Health Organization, The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: diagnostic criteria for research, Genewa 2008.

²⁹ S. C. Evans, M. C. Roberts, The International Classification of Diseases (ICD) mental and behavioural disorders section, w: R. L. Cautin, S. O. Lilienfeld (red.), The encyclopedia of clinical psychology, Wiley 2015.

³⁰ World Health Organization, The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: diagnostic criteria for research, Genewa 2008.

oraz niski próg zachowań agresywnych (zob. Tabela 2). Ponadto do kategorii osobowości dys socjalnej zalicza się także osobowość antyspołeczną, amoralną, asocjalną, psychopatyczną oraz socjopatyczną³¹.

Tabela 2. Antyspołeczne i dys socjalne zaburzenie osobowości w systemach klasyfikacyjnych DSM-5 oraz ICD-10

Antyspołeczne zaburzenie osobowości według DSM-5	Dys socjalne zaburzenie osobowości według ICD-10
<ul style="list-style-type: none"> • Nieprzestrzeganie zasad zachowania zgodnego z prawem, naruszające normy społeczne, objawiające się ponawianiem działań prowadzących do uzasadnionego pozbawienia wolności. • Oszustwa, polegające na powtarzającym się okłamywaniu, podawaniu się za kogoś innego, nakłanianiu innych osób do różnych działań w celu uzyskania korzyści lub przyjemności. • Impulsywność, trudności w planowaniu. • Drażliwość, agresywne zachowania będące przyczyną wywoływania bójek lub napaści. • Lekkomyślne lekceważenie zasad bezpieczeństwa dotyczących samego siebie lub innych. • Nieodpowiedzialność, której przejawem jest powtarzające się łamanie zasad zachowań w pracy lub niedopełnianie zobowiązań finansowych; • Brak poczucia żalu, objawiający się obojętnością lub racjonalizowaniem w przypadku zranienia, oszukania lub okradzenia innej osoby. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lekceważenie zobowiązań społecznych, nieliczenie się z uczuciami innych, znacząca niewspółmierność pomiędzy zachowaniami a obowiązującymi normami społecznymi. • Zachowanie to niełatwo ulega zmianie po różnych negatywnych doświadczeniach, włącznie z karaniem. • Tolerancja na frustrację jest niska, podobnie jak próg zachowań agresywnych, w tym także czynów gwałtownych. • Występuje również tendencja do obwiniania innych lub uciekanie się do pozornie prawdopodobnych racjonalizacji zachowań, które powodują konflikty z otoczeniem.

Źródło: za: DSM-5 (2013) i ICD-10 (2008).

³¹ World Health Organization, The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: diagnostic criteria for research, Genewa 2008.

Podstawą zdiagnozowania osobowości dyssocjalnej lub antyspołecznej jest zatem stwierdzenie występowania określonego zestawu objawów, ale warto zwrócić uwagę na to, że klasyfikacja DSM-IV-TR (i DSM-5 w sekcji II) skupia się na zewnętrznych przejawach, czyli zaburzeniach w sferze zachowania, natomiast ICD-10 w większym stopniu uwzględnia zaburzenia w zakresie struktury osobowości – wewnętrzne cechy oraz emocjonalne właściwości jednostki. Niemniej w literaturze podnoszone są poważne kontrowersje czy psychopatię w ogóle można utożsamiać z antyspołecznym i dyssocjalnym zaburzeniem osobowości³². Szczególnie antyspołeczne zaburzenie osobowości, uwzględniając głównie cechy behawioralne, nie najlepiej koresponduje z psychopatią. Z tym wiąże się bardziej ogólne pytanie o to, czy różnice w zakresie kryteriów diagnostycznych różnych ujęć psychopatycznego zaburzenia osobowości ukazują te same czy też różne zaburzenia³³.

W najnowszej, piątej edycji klasyfikacji DSM³⁴, poza przeniesieniem opisu zaburzeń osobowości z DSM-IV-TR, zaproponowano także dodatkowo w sekcji III alternatywny, hybrydowy system diagnozy zaburzeń osobowości. System ten łączy podejście kategoryjne z podejściem dymensjonalnym, a dzięki elementowi dymensjonalnemu zakłada kontinuum pomiędzy zdrowiem a zaburzeniem, to ostatnie traktując jako efekt skrajnego nasilenia określonych wymiarów, którymi można opisać każdą osobowość, także zdrową czy niezaburzoną³⁵.

Nowy, alternatywny system diagnozy zaburzeń osobowości z sekcji III DSM-5 jest obiecujący także w kontekście ujęcia psychopatii. Jest tak dlatego, że antyspołeczne zaburzenie osobowości (tak jak i inne kategorie zaburzeń) jest diagnozowane w nim najpierw (kryterium A) poprzez stwierdzenie specyficznych nieprawidłowości (*impairments*) w zakresie funkcjonowania osobowości w dwóch sferach: intrapsychicznej sferze „ja” (*self*), którą tworzą tożsamość (*identity*) i kierowanie sobą (*self-direction*), oraz w sferze interpersonalnej, na którą składają się empatia (*empathy*) oraz bliskość (*intimacy*). Spełnienie tego kryterium oznacza zaobserwowanie umiarkowanych lub większych nieprawidłowości w funkcjonowaniu osobowości, przejawiających się charakterystycznymi trudnościami w dwóch lub więcej z powyższych czterech

³² Por. C. Crego, T. A. Widiger, Psychopathy, DSM-5, and a Caution. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 2014 <http://dx.doi.org/10.1037/per0000078>; D. R. Lynam, D. D. Vachon, Antisocial Personality Disorder in DSM-5: Missteps and Missed Opportunities, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 2012, 3(4), 483–495; K. Nowakowski, *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości*, Kraków 2015; D. B. Wygant, M. Sellbom, C. E. Sleep, T. D. Wall, K. C. Applegate, R. F. Krueger, C. J. Patrick, Examining the DSM-5 Alternative Personality Disorder Model Operationalization of Antisocial Personality Disorder and Psychopathy in a Male Correctional Sample, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 2016 <http://dx.doi.org/10.1037/per0000179>.

³³ B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychopaci sprawcy przestępstw seksualnych*, Gdańsk 2013.

³⁴ Por. P. Gałęcki, M. Pilecki, J. Rymaszewska, A. Szulc, S. Sidorowicz, J. Wciórka (red.), *Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM-5*, Wrocław 2017; T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część I – podstawy teoretyczne, „*Psychiatria Polska*” 2018a; T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część II – wyniki empiryczne, „*Psychiatria Polska*” 2018b; W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „*Roczniki Psychologiczne*” 2017, 20 (2), 429-472.

³⁵ Por. D. R. Lynam, D. D. Vachon, Antisocial Personality Disorder in DSM-5: Missteps and Missed Opportunities, *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 2012, 3(4), 483–495; M. E. P. Seligman, E. F. Walker, D. L. Rosenhan, *Zaburzenia osobowości*, w: *Psychopatologia*, Poznań 2003, 398-442.

obszarów (specyficzne dla zaburzenia antyspołecznego nieprawidłowości funkcjonowania osobowości przedstawiono w tabeli 4). Następnie diagnoza osobowości antyspołecznej wymaga stwierdzenia wysokiego nasilenia określonej konfiguracji cech osobowości (kryterium B), w oparciu o nowy model patologicznych cech zaproponowany przez DSM-5 jako kluczowy element alternatywnego systemu diagnozy. Takie ujęcie pozwala na diagnozę zaburzenia poprzez sięgnięcie „w głąb” osobowości, zarówno w dynamikę jej funkcjonowania, jak też w strukturę. To z kolei – a być może szczególnie – jest ważne w kontekście diagnozy antyspołecznego/psychopatycznego zaburzenia osobowości, ponieważ odbiega ona od koncentracji na zaburzeniach zachowania w kierunku uwzględnienia wewnętrznych cech osobowości psychopatycznej³⁶. Ponadto ujęcie antyspołecznego/psychopatycznego zaburzenia osobowości w sekcji III DSM-5 nie uwzględnia już zachowań przestępczych, jak to ma miejsce w DSM-IV-TR, co koresponduje z popularnym obecnie w literaturze stanowiskiem, że konflikty z prawem nie są koniecznym przejawem osobowości psychopatycznej, pomimo tego, że predyspozycje czy skłonności do zachowań przestępczych są wpisane w tę postać zaburzenia osobowości³⁷.

Patologiczne cechy osobowości psychopatycznej w modelu z sekcji III DSM-5

Kluczowym kryterium diagnozy zaburzeń osobowości w sekcji III DSM-5 jest kryterium B. Zakłada ono wystąpienie wysokiego nasilenia jednej lub więcej patologicznych cech z katalogu 25 cech-aspektów (*trait facets*) zgrupowanych w pięciu patologicznych cechach-domenach (*trait domain*). Owe pięć cech-domen to: Negatywny afekt, Izolacja, Antagonizm, Rozhamowanie i Psychotyzm, a do każdej z nich przyporządkowane jest od trzech do dziewięciu cech-aspektów, przy czym cztery zawarte w tym modelu aspekty przynależą do dwóch domen (zob. tabela 3). Wszystkie cechy zawarte w modelu DSM-5 mają charakter dysfunkcyjnych wymiarów osobowości, których wysokie nasilenie wskazuje na zaburzenie osobowości³⁸. Do badania tych cech służy Inwentarz Osobowości PID-5³⁹ (*Personality Inventory for DSM-5*; 2000).

³⁶ W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472;

³⁷ Por. P. Babiak, R. D. Hare, Węże w garniturach. Gdy psychopaci idą do pracy, przeł. J. Groth, Poznań 2015; H. Cleckley, The mask of sanity. St. Louis 1976; J. Groth, Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne, Warszawa 2010; K. Nowakowski, Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości, Kraków 2015; B. Pastwa-Wojciechowska, Psychopaci sprawcy przestępstw seksualnych, Gdańsk 2013.

³⁸ T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część I – podstawy teoretyczne, „Psychiatria Polska” 2018a; W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472.

³⁹ R. F. Krueger, J. Derringer, K. E. Markon, D. Watson, A. E. Skodol, Initial construction of a maladaptive personality trait model and inventory for DSM-5, „Psychological Medicine” 2012, 42, 1879–1890; T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część I – podstawy teoretyczne, „Psychiatria Polska” 2018a; T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część II – wyniki empiryczne, „Psychiatria Polska” 2018b; W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472.

Tabela 3. Cechy-domeny oraz odpowiadające im cechy-aspekty w modelu patologicznych cech osobowości DSM-5

Patologiczne domeny w DSM-5	Patologiczne aspekty w DMS-5
Negatywny Afekt (<i>Negative affectivity</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Labilność emocjonalna (<i>Emotional lability, Emo</i>) 2. Niepokój (<i>Anxiousness, Anx</i>) 3. Lęk separacyjny (<i>Separation insecurity, Sep</i>) 4. Submisyjność (<i>Submissiveness, Sub</i>) 5. Persewercja (<i>Perseveration, Per</i>) <u>6. Wrogość (<i>Hostility, Hos</i>)</u> <u>7. Depresyjność (<i>Depressivity, Dep</i>)</u> <u>8. Podejrzliwość (<i>Suspiciousness, Sus</i>)</u> 9. (-) Ograniczona emocjonalność (<i>Restricted Affectivity, Res</i>)
Izolacja (<i>Detachment</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wycofanie (<i>Withdrawal, Wit</i>) 2. Unikanie bliskości (<i>Intimacy avoidance, Int</i>) 3. Anhedonia (<i>Anhedonia, Anh</i>) <u>4. Depresyjność (<i>Depressivity, Dep</i>)</u> <u>5. Ograniczona emocjonalność (<i>Restricted Affectivity, Res</i>)</u> <u>6. Podejrzliwość (<i>Suspiciousness, Sus</i>)</u>
Antagonizm (<i>Antagonism</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Skłonność do manipulacji (<i>Manipulativeness, Man</i>) 2. Skłonność do oszukiwania (<i>Deceitfulness, Dec</i>) 3. Wielkościowość (<i>Grandiosity, Gra</i>) 4. Poszukiwanie uwagi (<i>Attention seeking, Att</i>) 5. Niewrażliwość (<i>Callousness, Cal</i>) <u>6. Wrogość (<i>Hostility, Hos</i>)</u>
Rozhamowanie (<i>Disinhibition</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nieodpowiedzialność (<i>Irresponsibility, Irr</i>) 2. Impulsywność (<i>Impulsivity, Imp</i>) 3. Podatność na rozpraszanie uwagi (<i>Distractibility, Dis</i>) 4. Skłonność do nadmiernego ryzyka (<i>Risk taking, Ris</i>) 5. (-) Sztywny perfekcjonizm (<i>Rigid perfectionism, Rig</i>)
Psychotyzm (<i>Psychoticism</i>)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nietypowe przekonania i doświadczenia (<i>Unusual beliefs and experiences, Unu</i>) 2. Ekscentryczność (<i>Eccentricity, Ecc</i>) 3. Dysregulacja poznawcza i percepcyjna (<i>Cognitive and perceptual dysregulation, Cog</i>)

Podkreślono nazwy tych cech-aspektów, które należą do dwóch cech-domen.

Źródło: na podstawie: Strus i in., 2017.

Na podstawie stwierdzenia wysokiego nasilenia określonej konfiguracji cech-aspektów hybrydowy system diagnozy DSM-5 umożliwi rozpoznanie⁴⁰ (po uprzednim spełnieniu kryterium A) sześciu kategorii specyficznych zaburzeń osobowości (z dziesięciu uprzednio uwzględnionych w DSM-IV-TR). Jednym z nich jest antyspołeczne zaburzenie osobowości. Do jego zdiagnozowania konieczne jest stwierdzenie wysokiego nasilenia przynajmniej sześciu z następujących siedmiu cech-aspektów: Skłonność do manipulacji (*Manipulativeness*), Niewrażliwość (*Callousness*), Skłonność do oszukiwania (*Deceitfulness*), Wrogość (*Hostility*), Skłonność do nadmiernego ryzyka (*Risk taking*), Impulsywność (*Impulsivity*), Nieodpowiedzialność (*Irresponsibility*). Wszystkie te aspekty należą do domen Antagonizmu oraz Rozhamowania⁴¹ (zob. tabela 3). Definicje tych diagnostycznych dla antyspołecznego zaburzenia osobowości patologicznych cech (kryterium B), a także opis specyficznych dla tej kategorii zaburzenia nieprawidłowości w zakresie czterech obszarów funkcjonowania osobowości (kryterium A), przedstawiono w tabeli 4.

Ponadto, w kontekście osobowości psychopatycznej warto podkreślić, że DSM-5 w paragrafie specyfikatory (*specifiers*) dla antyspołecznego zaburzenia osobowości poleca dookreślenie go, jeśli współwystępuje ono z właściwościami psychopatycznymi. Według DSM-5 psychopatia (lub „pierwotna” psychopatia) jest w istocie szczególnym wariantem zaburzenia osobowości antyspołecznej, charakteryzującym się brakiem odczuwania lęku oraz zuchwałym stylem interpersonalnym maskującym zachowania antyspołeczne (np. oszustwa). DSM-5 opisuje ten psychopatyczny wariant zaburzenia antyspołecznego jako dodatkowo związany z niskim poziomem Niepokoju (domena Negatywnego Afektu) i Wycofania (domena Izolacji) oraz wysokim poziomem Poszukiwania uwagi (domena Antagonizmu; zob. tabela 3). Niski poziom Niepokoju obejmować ma komponent odporności na stres (stabilność emocjonalna) psychopatii, a wysoki poziom Poszukiwania uwagi i niski Wycofania obejmować ma komponent odporności społecznej (asertywno-dominujący). Zatem oprócz kryteriów wymienionych w Tabeli 4, hybrydowy system diagnozy DSM-5 pozwala na specyfikację, dookreślenie czy uszczegółowienie obrazu osobowości antyspołecznej innymi właściwościami – nie tylko w zakresie cech osobowości (kryterium B), ale również w zakresie obszarów funkcjonowania osobowości (kryterium A) – które mogą być obecne w tej postaci zaburzenia osobowości, ale nie są wymagane dla postawienia tej diagnozy.

Na koniec warto zauważyć, że model patologicznych cech osobowości zaproponowany w DSM-5 wyraźnie nawiązuje do PMO⁴², dominującego w psychologicznych badaniach na

⁴⁰ Por. American Psychiatric Association, Diagnostic and statistical manual of mental disorders (wyd. 5). Washington 2013; T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część I – podstawy teoretyczne, „Psychiatria Polska” 2018a; W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472.

⁴¹ American Psychiatric Association, Diagnostic and statistical manual of mental disorders (wyd. 5). Washington 2013.

⁴² R. R. McCrae, P. T. Jr. Costa, Osobowość człowieka dorosłego, Kraków 2005.

strukturą osobowości zdrowej⁴³. Na poziomie cech-domen model DSM-5 stanowi patologiczny wariant PMO w takim układzie, że Negatywny afekt odpowiada Neurotyczności z PMO, Izolacja – niskiej Ekstrawersji, Antagonizm – niskiej Ugodowości, Rozhamowanie – niskiej Sumiennosci, Psychotyzm – dysfunkcjonalnej Otwartości na doświadczenia⁴⁴.

Tabela 4. Kryteria rozpoznania zaburzenia osobowości antyspołecznej według propozycji DSM-5 w sekcji III – specyficzne dla niej nieprawidłowości funkcjonowania osobowości (kryterium A) oraz wskazujące na nią patologiczne cechy osobowości (kryterium B).

Kryterium A	
Obszar osobowości	Nieprawidłowości (w dwóch lub więcej sfer)
Tożsamość	egocentryzm; poczucie własnej wartości czerpane z indywidualnych korzyści, władzy lub przyjemności.
Kierowanie sobą	wyznaczanie celów w oparciu o osobistą gratyfikację; brak wewnętrznych standardów prospołecznych, co wiąże się z zachowaniami niezgodnymi z prawem lub normami etycznymi obowiązującymi w danej kulturze.
Empatia	brak troski o uczucia, potrzeby lub cierpienia innych; brak wyrzutów sumienia po skrzywdzeniu lub niewłaściwym potraktowaniu kogoś.
Bliskość	niezdolność do nawiązywania bliskich relacji opartych na wzajemności, ponieważ wykorzystywanie innych stanowi podstawową formę relacji interpersonalnych – włączając oszustwo lub przymus; wykorzystywanie przewagi lub zastraszanie w celu kontrolowania innych.
Kryterium B	
Patologiczne cechy-domeny	Patologiczne cechy-aspekty (przynajmniej sześć z następujących siedmiu):

⁴³ W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472.

⁴⁴ W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472; K. M. Thomas, M. M. Yalch, R. F. Krueger, A. G. Wright, K. E. Markon, C. J. Hopwood, The convergent structure of DSM-5 personality trait facets and five-factor model trait domains, “Assessment” 2012, 20, 308-311.

Antagonizm Skłonność do manipulacji:

Częste stosowanie podstępów, aby wywierać wpływ na innych lub ich kontrolować; wykorzystywanie elokwencji, uroku, uwodzenia i ingracji, aby osiągać własne cele.

Niewrażliwość:

brak troski o uczucia i problemy innych ludzi; brak poczucia winy lub wyrzutów sumienia z powodu negatywnych lub krzywdzących konsekwencji własnych działań dla innych agresja; sadyzm.

Skłonność do oszukiwania:

oszukiwanie i nieuczciwość; przedstawianie nieprawdziwego obrazu siebie; ubarwianie lub zmyślanie podczas opowiadania o różnych wydarzeniach

Wrogość:

stałe lub często pojawiające się uczucia gniewu; złość lub irytacja występujące w odpowiedzi na drobne lekceważenie lub obrażenie; zachowywanie się w sposób niemiły, przykry dla innych oraz mściwy.

Rozhamowanie Skłonność do nadmiernego ryzyka:

angażowanie się w niebezpieczne, ryzykowne i potencjalnie szkodliwe działania - niepotrzebnie i bez względu na konsekwencje; podatność na nudę i bezmyślne podejmowanie czynności, które mają jej przeciwdziałać; nieuwzględnianie własnych ograniczeń i zaprzeczanie realności zagrożenia dla siebie

Impulsywność:

działanie pod wpływem chwili w bezpośredniej odpowiedzi na bodziec; działania natychmiastowe, bez planu czy rozważenia ich skutków; trudności w ustalaniu i realizowaniu planu.

Nieodpowiedzialność:

lekceważenie i brak poszanowania dla finansowych i innych zobowiązań czy obowiązków; brak szacunku dla umów i obietnic oraz niewywiązywanie się z nich.

Podsumowanie i kierunki przyszłych badań

Psychopatia jest pierwszym zaburzeniem osobowości rozpoznanym w psychiatrii i jednocześnie najbardziej kontrowersyjnym ze wszystkich⁴⁵. Długotrwała badawcza i kliniczna tradycja analiz tego zjawiska jest związana z wieloma kontrowersjami dotyczącymi etiologii, charakterystyki, definicji, możliwości pomiaru czy zakresu występowania. Pomimo dużej liczby różnic i sporów odnoszących się do tego pojęcia, psychopatia jest popularnym tematem zainteresowań zarówno wśród praktyków, jak i badaczy, co spowodowane jest zapewne jej przydatnością w tłumaczeniu i przewidywaniu zachowań antyspołecznych, agresywnych oraz przestępczych. W toku wielu badań i analiz z jednej strony (1) zastąpiono pojęcie psychopatii terminem dysocjalne lub antyspołeczne zaburzenie osobowości w klasyfikacjach chorób i zaburzeń. Z drugiej strony (2) badania nad psychopatią rozszerzono na populację ogólną i włączono ją do szeroko zakrojonych projektów empirycznych (np. jako część Ciemnej Triady cech osobowości). W tym celu skonstruowano i wprowadzono do użycia wiele nowych narzędzi pomiaru psychopatii, a rozszerzenie używania tego pojęcia na populację ogólną związane było ze zmianą podejścia kategoryalno-dychotomicznego na cechowo-wymiarowe. Oba nurty niejako splotły się w propozycji diagnostycznej sekcji III DSM-5, której sposób konceptualizacji i operacjonalizacji osobowości antyspołecznej wydaje się bardzo obiecujący.

Zawarte w systemie z sekcji III DSM-5, model funkcjonowania osobowości oraz model patologicznych cech osobowości zebrały już znaczące wsparcie empiryczne, niemniej jednak sam system diagnozy jest ciągle propozycją eksperymentalną. Kilka związanych z tym kluczowych kwestii budzi wątpliwości i zasługuje na uwagę. Należą do nich przede wszystkim niesprawdzona jeszcze dostatecznie użyteczność systemu w praktyce klinicznej, wątpliwości dotyczące trafności klucza przyporządkowującego określone konfiguracje patologicznych cech poszczególnym kategoriom zaburzeń osobowości (w tym osobowości antyspołecznej), czy zasadność redukcji katalogu kategorii zaburzeń osobowości do sześciu⁴⁶.

Z drugiej strony, wbrew głosom krytycznym, system DSM-5 nie jest znacząco bardziej skomplikowany w praktycznym użytkowaniu klinicznym, niż inne współczesne systemy diagnostyczne, a wrażliwość i elastyczność tego systemu pozwalają na jego modyfikacje pod wpływem wyników badań klinicznych i naukowych. Dzięki zawartej w sekcji III DSM-5 kategorii zaburzenia osobowości określonego przez cechę (PD-TS; *Personality Disorder – Trait Specified*), w przyszłości możliwa będzie nie tylko modyfikacja klucza diagnostycznego już

⁴⁵ T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith, Historical conceptions of psychopathy in the United States and Europe, w: T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith, R. D. Davis (red.). *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, Nowy Jork 1998.

⁴⁶ T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część I – podstawy teoretyczne, „*Psychiatria Polska*” 2018a; T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część II – wyniki empiryczne, „*Psychiatria Polska*” 2018b; W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej, „*Roczniki Psychologiczne*” 2017, 20 (2), 429-472.

wyróżnianych w tym systemie kategorii zaburzeń, ale wyłonienie się nowych (lub powrót „starych”) kategorii, lub sub-kategorii, pod warunkiem, że uzyskiwane dane będą uzasadniać takie zmiany⁴⁷. Także sposób ujęcia osobowości psychopatycznej w systemie alternatywnym DSM-5 może być więc dalej modyfikowany, jeśli tylko jej dotychczasowa reprezentacja okaże się nie w pełni adekwatna.

Zatem sam system hybrydowy DSM-5 jest i będzie w najbliższych latach weryfikowany empirycznie. Jednak z punktu widzenia wiedzy na temat osobowości psychopatycznej, szczególnie interesujące będą badania nad kryteriami rozpoznania osobowości antyspołecznej opracowanymi w sekcji III DSM-5, zwłaszcza nad katalogiem cech osobowości wskazywanym w tej propozycji jako konstytuujący tę postać zaburzenia osobowości. Ponadto sprawdzenie jak dobrymi predyktorami są te dysfunkcjonalne cechy z perspektywy popełniania przestępstw (zarówno z użyciem, jak i bez użycia przemocy), jest kolejnym interesującym obszarem badań, także z punktu widzenia np. profilowania osobowościowego sprawców przestępstw oraz projektowania oddziaływań resocjalizacyjnych w praktyce psychologicznej.

Oddziaływanie na osoby psychopatyczne należy najprawdopodobniej do najtrudniejszych sposobów leczenia tego typu jednostek. W dzisiejszych czasach, w których obserwujemy wzrost popełniania czynów karanych jest to tym bardziej ważny temat. Przedstawione modele pozwalają spojrzeć w głąb charakteru jednostki i wyróżnić pewne cechy psychopatów, które mogą mieć znaczenie dla czynów zagrożonych karą. Z drugiej strony uwzględnienie zarówno cech kryminogennych jak i adaptacyjnych psychopatii zwraca uwagę na to, że psychopatia to nie tylko osoby, które popełniają przestępstwa. Wiele psychopatów nigdy nie znajdzie się w zakładzie karnym. Przedstawione modele mogą ulepszyć nie tylko działania służące lepszej wykrywalności przestępców i działania resocjalizacyjne, ale też pomóc w diagnozie osób posiadających bardziej adaptacyjne cechy psychopatyczne.

Słownik

Klasyfikacje chorób (stanowiące pomoc w diagnozowaniu chorób):

DSM – (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*), klasyfikacji zaburzeń psychicznych Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego; do tej pory ukazało się pięć edycji tej klasyfikacji;

ICD – (*International Classification of Diseases*), międzynarodowy system diagnozy nozologicznej stworzony przez Światową Organizację Zdrowia (*WHO*), aktualnie obowiązuje 10. edycja tej klasyfikacji;

Testy psychologiczne:

PCL-R – Skala Obserwacyjna Skłonności Psychopatycznych (*Psychopathy Checklist-Revised*), to narzędzie diagnostyczne służące do oceny obecności psychopatii;

TriPM – (*The Triarchic Psychopathy Measure*), to narzędzie służące do pomiaru psychopatii, zostało zoperacjonalizowane na podstawie Triarchicznego Modelu Psychopatii;

EPA – (*Elemental Psychopathy Assessment*), to samoopisowa skala służąca do pomiaru podstawowych cech psychopatii z perspektywy Pięcioczynnikowego Modelu Psychopatii;

⁴⁷ Tamże.

Bibliografia

- American Psychiatric Association, *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (wyd. 5). Washington 2013.
- P. Babiak, R. D. Hare, *Wężę w garniturach. Gdy psychopaci idą do pracy*, przeł. J. Groth, Poznań 2015.
- S. D. Benning, C. J. Patrick, B. M. Hicks, D. M. Blonigen, R. F. Krueger, *Factor structure of the psychopathic personality inventory: validity and implications for clinical assessment*, "Psychological Assessment" 2003, 15(3), 340-350. <http://dx.doi.org/10.1037/1040-3590.15.3.340>.
- C. C. Carson, J. N. Butcher, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń. Człowiek we współczesnym świecie Vol 1*. Sopot 2005.
- L. Cierpiałkowska (red.), *Psychologia zaburzeń osobowości. Wybrane zagadnienia*, Poznań 2008.
- L. Cierpiałkowska, J. Groth, P. Kleka, (2016). *Poziom integracji osobowości w psychopatii*, „Psychiatria Polska” 2016, 60, 1-13.
- L. Cierpiałkowska, E. Sorko, *Zaburzenia osobowości w modelach medycznych i w psychologii różnic indywidualnych*, w: L. Cierpiałkowska, E. Sorko (red.), *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*, Poznań 2014.
- M. Ciosek, B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychologia penitencjarna*. Warszawa 2016.
- H. Cleckley, *The mask of sanity*, St. Louis 1976.
- C. Crego, T. A. Widiger, *Psychopathy, DSM-5, and a Caution. Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment* 2014. <http://dx.doi.org/10.1037/per0000078>.
- M. DeLisi, *Psychopathy and Criminal Offenders. W: Psychopathy as Unified Theory of Crime. Palgrave's Frontiers in Criminology Theory*, New York 2016.
- S. C. Evans, M. C. Roberts, *The International Classification of Diseases (ICD) mental and behavioural disorders section*, w: R. L. Cautin, S. O. Lilienfeld (red.), *The encyclopedia of clinical psychology*, Wiley 2015.
- P. Gałecki, M. Pilecki, J. Rymaszewska, A. Szulc, S. Sidorowicz, J. Wciórka (red.), *Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM-5*, Wrocław 2017.
- M. Grigoras, B. Wille, *Shedding light on the dark side: Associations between the dark triad and the DSM-5 maladaptive trait model*, "Personality and Individual Differences" 2016, 104, 516-521. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.09.016>.
- J. Groth, *Oblicza psychopatii. Obraz kliniczny i kategorie diagnostyczne*, Warszawa 2010.

- J. Groth, L. Cierpiałkowska, *Pięcioczynnikowy model osobowości a profile psychopatii w grupie nieprzestępczej*. „Czasopismo Psychologiczne” 2012, 18(1), 105-116.
- R. Hare, *Psychopaci są wśród nas*, Kraków 2010.
- T. R. Holland, G. E. Beckett, M. Levi, *Intelligence, personality, and criminal violence: a multivariate analysis*, „Journal of Consulting and Clinical Psychology” 1981, 49(1), 106-111.
- B. Hołyst, *Kryminologia*, Warszawa 2009.
- R. F. Krueger, J. Derringer, K. E. Markon, D. Watson, A. E. Skodol, *Initial construction of a maladaptive personality trait model and inventory for DSM-5*, “Psychological Medicine” 2012, 42, 1879–1890.
- M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2010.
- S. O. Lilienfeld, M. R. Widows, *Psychopathic Personality Inventory-Revised. Professional manual*, Lutz 2005.
- D. R. Lynam, E. T. Gaughan, J. D. Miller, D. J. Miller, S. Mullins-Sweatt, T. A. Widiger, *Assessing the Basic Traits Associated With Psychopathy: Development and Validation of the Elemental Psychopathy Assessment*, “Psychological Assessment” 2011, <http://dx.doi.org/10.1037/a0021146>.
- D. R. Lynam, D. D. Vachon, *Antisocial Personality Disorder in DSM-5: Missteps and Missed Opportunities*, “Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment” 2012, 3(4), 483–495.
- J. McCord, *Psychosocial contributions to psychopathy and violence*. W: A. Raine, J. Sanmartín, *Violence and psychopathy*, Boston 2001.
- R. R. McCrae, P. T. Jr. Costa, *Osobowość człowieka dorosłego*, Kraków 2005.
- T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith, *Historical conceptions of psychopathy in the United States and Europe*, w: T. Millon, E. Simonsen, M. Birket-Smith, R. D. Davis (red.). *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*, Nowy Jork 1998.
- S. Niedzielska-Popek, *Zabójcy w świetle analizy akt sądowych*, W: F. Kozaczuk, (red.), *Zachowania przestępcze: przyczyny i zapobieganie*, Rzeszów 2010.
- K. Nowakowski, *Inteligencja emocjonalna a kompetencje społeczne osób o psychopatycznej strukturze osobowości*, Kraków 2015.
- B. Pastwa-Wojciechowska, *Naruszanie norm prawnych w psychopatii: analiza kryminologiczno-psychologiczna*, Gdańsk 2004.
- B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychopaci sprawcy przestępstw seksualnych*, Gdańsk 2013.
- B. Pastwa-Wojciechowska, *Psychopatyczne/antyspołeczne zaburzenia osobowości*, w: L. Cier-

- piałkowska, E. Sorko (red.), *Zaburzenia osobowości. Problemy diagnozy klinicznej*. Poznań 2014.
- Ch. J. Patric, D. C. Fowles, R. F. Krueger, *Triarchic conceptualization of psychopathy: Developmental origins of disinhibition, boldness, and meanness*, "Development and Psychopathology" 2009, 21, 913–938.
- D. L. Paulhus, K. M. Williams, *The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy*, "Journal of Research in Personality" 2002, 36, 556–563. [https://doi.org/10.1016/S0092-6566\(02\)00505-6](https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6).
- K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Warszawa 2000.
- R. Rogoza, J. Ciecuch, *Structural investigation of the short dark triad questionnaire in polish population*, "Current Psychology" 2017, <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9653-1>.
- R. Rogoza, J. Ciecuch, *Dark Triad traits and their structure: An empirical approach*, "Current Psychology" 2018, <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9834-6>.
- T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, *Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część I – podstawy teoretyczne*, „Psychiatria Polska” 2018a.
- T. Rowiński, M. Kowalska-Dąbrowska, W. Strus, J. Ciecuch, I. Czuma, C. Żechowski, K. E. Markon, R. F. Krueger, *Pomiar patologicznych cech osobowości według DSM-5: Polska adaptacja Inwentarza Osobowości PID-5. Część II – wyniki empiryczne*, „Psychiatria Polska” 2018b.
- M. E. P. Seligman, E. F. Walker, D. L. Rosenhan, *Zaburzenia osobowości*, w: *Psychopatologia*, Poznań 2003, 398-442.
- R. C. Serin, *Psychopathy and violence in criminals*, „Journal of Interpersonal Violence” 1991, 6(4), 423-431.
- W. Strus, *Niedojrzałość emocjonalna i moralna a zaburzenia osobowości*, „Studia Psychologiczne” 2004, 5, 273-292.
- W. Strus, J. Ciecuch, *Towards a synthesis of personality, temperament, motivation, emotion and mental health models within the Circumplex of Personality Metatraits*, "Journal of Research in Personality" 2017, 66 (2017) 70–95.
- W. Strus, J. Ciecuch, T. Rowiński, *Kwestionariusz Portretów*, Niepublikowany maszynopis 2014.
- W. Strus, T. Rowiński, J. Ciecuch, M. Kowalska-Dąbrowska, I. Czuma, C. Żechowski, *Patologiczna Wielka Piątka: próba zbudowania pomostu pomiędzy psychiatryczną klasyfikacją zaburzeń a cechowym modelem osobowości zdrowej*, „Roczniki Psychologiczne” 2017, 20 (2), 429-472.
- K. M. Thomas, M. M. Yalch, R. F. Krueger, A. G. Wright, K. E. Markon, C. J. Hopwood, *The*

convergent structure of DSM-5 personality trait facets and five-factor model trait domains, "Assessment" 2012, 20, 308-311.

J. I. Warren, S. C. South, M. L. Burnette, A. Rogers, R. Friend, R. Bale, I. V. Patten, *Understanding the risk factors for violence and criminality in women: The concurrent validity of the PCL-R and HCR-20*, „International Journal of Law and Psychiatry” 2005, 28(3), 269-289.

L. Wilson, J. D. Miller, A. Zeichner, D. R. Lynam, T. A. Widiger, *An examination of the Validity of the Elemental Psychopathy Assessment: Relations with Other Psychopathy Measures, Aggression, and Externalizing Behaviors*, "Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment" 2010, <http://dx.doi.org/10.1007/s10862-010-9213-6>.

World Health Organization, *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: diagnostic criteria for research*, Geneva 2008.

D. B. Wygant, M. Sellbom, C. E. Sleep, T. D. Wall, K. C. Applegate, R. F. Krueger, C. J. Patrick, *Examining the DSM-5 Alternative Personality Disorder Model Operationalization of Antisocial Personality Disorder and Psychopathy in a Male Correctional Sample*, "Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment" 2016 <http://dx.doi.org/10.1037/per0000179>.

ABSTRACT

Psychopathic Personality - new recognitions of old problems

Psychiatric terminology contains descriptions of several personality disorders. The psychopathic personality is distinguished in this group by the fact that the characteristics that characterize it are directly related to behaviours that are contrary to the norms and principles adopted by society. Over the past century, understanding of the psychopathic personality has changed. Firstly (1) it was meant to be understood only as a criminal personality, and began to be treated more subtly and as occurring in the general population. Secondly, (2) in the classifications of diseases and disorders, it was replaced by an antisocial or dissocial personality. Finally, thirdly (3), contemporary psychopathic personality is more often recognized in guild categories and intensively researched empirically, for example as part of the so-called Dark Triad of personality. In the article, we will present both the "classic" understanding of psychopathy, as well as later, newer concepts of this kind of personality, ending with the presentation of the latest proposal published in the alternative section III of the DSM-5 manual of the American Psychiatric Association.

Słowa kluczowe: osobowość psychopatyczna

Key words: Psychopathic Personality

Paulina Sidor

(studentka V roku Kryminologii w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji oraz Psychologii na Uniwersytecie Warszawskim)

Medialny portret zabójcy i jego zbrodni

ABSTRAKT

Tematem niniejszego artykułu jest medialny obraz sprawcy zabójstwa i jego zbrodni. Celem artykułu jest wskazanie rozbieżności pomiędzy obrazem faktycznym zabójstwa, a jego medialnym odzwierciedleniem oraz charakterystyka odnalezionych różnic. Artykuł zawiera podstawowe zagadnienia dotyczące mediów oraz dane statystyczne Policji i Ministerstwa Sprawiedliwości odnoszące się do tego przestępstwa. Rozważania zostały poparte wynikami kwartalnego monitoringu mediów, który objął 292 doniesienia kryminalne.

Media w dzisiejszych czasach są niemal nieustannie obecne w codziennym życiu. Prasa, wiadomości w Internecie czy całodobowe serwisy informacyjne w telewizji sprawiają, że odbiorca może być na bieżąco z wydarzeniami zarówno z kraju, jak i ze świata. Przez swoją ciągłą obecność, media mogą kształtować opinie i poglądy społeczeństwa.

Można wskazać wiele obszarów zainteresowania mediów, jednak niektóre przyciągają uwagę wyjątkowo często. Wydaje się, że w tej grupie znajduje się zjawisko przestępczości – zagadnienie złożone, trudne, a jednocześnie bardzo ważne. Stąd podstawowym celem niniejszego artykułu będzie zbadanie czy przekazy medialne dotyczące zabójstw są zgodne z rzeczywistym obrazem tego przestępstwa. Na potrzeby badań została przyjęta hipoteza badawcza zakładająca, że istnieją różnice pomiędzy stanem faktycznym a obrazem medialnym zabójstw w zakresie informacji odnoszących się do sprawców zabójstw, ich sposobu działania, ofiar i relacji ze sprawcą oraz kwalifikacji prawnej czynu i wymierzanych kar.

W toku rozważań przedstawione zostaną definicje mediów oraz ich funkcje, w dalszej zaś kolejności – omówione zostaną przyczyny zainteresowania mediów przestępczością, jak również zaprezentowany zostanie statystyczny obraz zbrodni zabójstwa z uwzględnieniem rodzaju i wymiaru kary orzekanej sprawcom komentowanego czynu. Zasadniczą część artykułu stanowić będzie z kolei analiza przeprowadzona w oparciu o monitoring mediów, który objął ostatni kwartał 2016 roku i dotyczył dzienników *Fakt* i *Super Express*, tygodników *Gość Niedzielny*, *Polityka* i *Newsweek*, portalu internetowego wp.pl oraz Wiadomości i Teleexpressu stacji telewizyjnej TVP.

1. Media oraz przestępczość w przekazach medialnych

Słowa komunikowanie masowe czy media masowe pierwszy raz w terminologii pojawiają się na początku XX wieku. We wskazanym czasie było to zupełnie nowe zjawisko społeczne, określane jako główna cecha współczesnego świata¹. Według Denisa McQuaila media masowe są zorganizowanymi technologiami, umożliwiającymi komunikowanie masowe, aby więc przejść do ich definicji, najpierw należy wyjaśnić czym jest komunikowanie masowe. Jest to proces rozpowszechniony na wielką skalę, jego przekaz musi docierać do wielu odbiorców. Relacja pomiędzy nadawcą a odbiorcą jest jednokierunkowa. Treść komunikatu jest standaryzowana, pozbawiona cech oryginalności przez masowe powielenie². Centrum systemu komunikowania masowego stanowi system medialny, który jest zbiorem zależności strukturalnych i finansowych określanych przez czynniki prawne i instytucjonalne takie jak dostęp do mediów, ich kontrola i polityczne ograniczenia³.

Media określane są jako środki masowego komunikowania, mass media, środki masowego przekazu czy masowe środki oddziaływania społecznego. Wszystkie te pojęcia są używane zamiennie i w niniejszym artykule również tak będą używane. McQuail wskazuje rozróżnienie na media stare i nowe. Na te pierwsze składają się media drukowane (książki, prasa, inne formy jak mapy, ulotki i tym podobne), film, radio i telewizja⁴. W przeprowadzonych badaniach kategoria tzw. mediów tradycyjnych jest reprezentowana przez prasę i telewizję. Radio zostało wyłączone z monitoringu z uwagi na małą ilość materiału mogącego być przedmiotem analizy – przekazów informacyjnych, treści w tym medium skupiają się bowiem przede wszystkim na wydarzeniach drogowych i kulturalnych. Warto także zaznaczyć, iż jedynie 7% Polaków czerpie wiedzę o przestępczości z radia, gdy z telewizji informacje pozyskuje aż 70% osób, a z prasy 15 %⁵. Natomiast Internet będzie przedstawicielem nowych mediów.

Komunikowanie masowe powstało na etapie tworzenia się społeczeństwa przemysłowego, zajęło znaczące miejsce w życiu społecznym i wraz z rozwojem cywilizacyjnym przyczyniło się do rozwoju społeczeństwa informacyjnego. Media mają bardzo duży wpływ na życie społeczne, a najlepiej wyrażają to funkcje, jakie pełnią⁶. D. McQuail wymienia pięć podstawowych funkcji mediów. Przede wszystkim media dostarczają informacji na temat wydarzeń i sytuacji mających miejsce w społeczeństwie oraz na świecie, wskazują stosunki władzy oraz wspomagają innowacje, adaptacje i postęp. Druga funkcja mediów to korelacja, czyli wyjaśnianie, interpretowanie oraz komentowanie znaczenia wydarzeń i informacji, dawanie wsparcia autorytetom i normom, ustalanie hierarchii ważności oraz udział w socjalizacji. Media pełnią również funkcję ciągłości, oznacza ona określanie i podtrzymywanie wspól-

¹ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Wyd. I – 2 dodruk, Warszawa 2012, s. 23.

² Ibidem s. 72-73.

³ Ibidem, s. 147-148.

⁴ D. McQuail, *op. cit.*, s. 44-55.

⁵ K. Daniel, *Rola mediów w kształtowaniu społecznych opinii o sądach* [w:] red. M. Magoska, *Media. Władza. Prawo*, Kraków 2005, s. 95.

⁶ M. Mrozowski, *Media masowe*, Wyd. 2, Warszawa 2001, s. 109-110.

nych wartości, wyrażanie dominacji kultury i uznanie subkultury oraz pojawiających się zmian kulturowych. Środki masowego przekazu są także formą rozrywki, służą redukowaniu napięcia społecznego, dostarczaniu nagród i środków odprężenia. Ostatnią funkcją wymienianą przez wspomnianego autora jest mobilizacja czyli aranżacja kampanii w celach społecznych dotyczących polityki, pracy, rozwoju gospodarczego czy religii. Denis McQuail wskazuje, że powyższych funkcji nie da się szeregować, ponieważ nakładają się na siebie i jeden przekaz może służyć kilku funkcjom⁷. Media służą przede wszystkim definiowaniu rzeczywistości społecznej i normalności, są kluczowym źródłem standardów i norm. Bez wątpienia są również formą kontaktu między widzami a wszelkimi instytucjami społeczeństwa, w dużej mierze kształtują wartości i idee społeczeństwa⁸.

Wydawcy, dziennikarze i inne osoby kreujące treści pojawiające się w mediach mają do dyspozycji niezliczoną liczbę wiadomości z całego świata, jednak muszą wybrać te, które chcą przedstawić odbiorcom. Dlatego dla każdej treści ustalają wartość informacyjną, na którą składają się atrakcyjność informacji oraz jej waga w interesie publicznym. Pierwsze kryterium jest odzwierciedlane w statystykach oglądalności i sprzedaży, co jest jedną z przyczyn wzrostu liczby treści dramatycznych, sensacyjnych oraz plotkarskich. Treści medialne pokazują więc upodobania widzów i czytelników. Interes publiczny odnosi się natomiast do wpływów zewnętrznych takich jak naciski polityczne czy korporacyjne. Warunki publikacji różnią się również w odniesieniu do różnych rodzajów mediów i ich charakteru, inaczej dobierają materiały prasa i telewizja oraz media lokalne i krajowe⁹.

Y. Jewkes przedstawia 12 kryteriów selekcji informacji w mediach – założenia te w dużej mierze kształtują informacje kryminalne. Pierwszym z kryteriów jest wartość progowa zdarzenia, co oznacza, że wydarzenie musi osiągnąć pewien poziom dramatyzmu, doniosłości, aby było atrakcyjne medialnie. Drugim kryterium jest przewidywalność, dla mediów największe znaczenie mają wydarzenia nieoczekiwane, niespodziewane. Kolejnym kryterium jest uproszczenie, które stanowi o tym, że wydarzenie powinno dać się zredukować do jak najmniejszej liczby motywów i wątków. Relacja informacyjna powinna być zwięzła, zrozumiała i zaprezentowana w sposób jednoznaczny, należy również ograniczyć liczbę jej możliwych interpretacji. Przywołana Autorka jako kryterium atrakcyjności informacji medialnej podaje również indywidualizację. Media personalizują relacje, aby je uprościć i wyeksponować element ludzki. Przystępność przedstawia się więc jako indywidualne działanie jednostki. Nie pokazuje się kontekstu społecznego oraz krytycznej analizy zdarzenia. Kolejne kryterium to ryzyko. Jest ono stałym elementem współczesnego życia, jednak media skupiają się przede wszystkim na domniemyanych, mogących spotkać każdego ryzykownych sytuacjach. Skutkuje to zwiększonym zainteresowaniem mediów sprawami, w których ofiara jest przypadkowa i nie zna sprawcy¹⁰.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, s. 96.

⁹ Y. Jewkes, *Media i przestępczość*, Kraków 2010, s. 37-39.

¹⁰ Ibidem., s. 41-48.

Bardzo ważnym kryterium wartości medialnej jest seksualność. Według badań prasy, w gazetach przedstawia się zbyt dużo relacji z przestępstw o charakterze seksualnym, zniekształcając ogólny obraz przestępczości i powodując strach kobiet przed doświadczeniem takiego przestępstwa. W zestawieniu z seksualnością bardzo często pojawia się również przemoc, łącząc te dwa pojęcia niemal nierozzerwanie¹¹. Przemoc jest również kolejnym ważnym kryterium, dzięki niej media mogą pokazywać wydarzenia w bardziej dramatyczny i drastyczny sposób. Przemoc stała się bardzo powszechna i jest głównym elementem doniesień medialnych¹². Jednak z uwagi na powszechność przemocy w obecnym świecie, informacja zawierająca jedynie przemoc, a nie spełniająca żadnych innych kryteriów, nie będzie bardzo nagłaśniana¹³.

Media dużo uwagi poświęcają również osobom sławnym lub o wysokim statusie. Każdy temat, któremu towarzyszy znane nazwisko, jest więc atrakcyjny. Jednak nie tylko osoby sławne przykuwają uwagę mediów, osoby o wysokim statusie takie jak przedstawiciele świata biznesu, kleru, polityki czy służb medycznych i ich zachowania dewiacyjne również są niezwykle atrakcyjne medialnie¹⁴. Inną grupą osób, której media poświęcają dużo miejsca i uwagi, są dzieci, zarówno w roli ofiar, jak i sprawców. Dzieci reprezentują przyszłość społeczeństwa, a ich dewiacyjne zachowania media przedstawiają jako prognozę wzrostu przestępczości i niemoralnych zachowań¹⁵. Ważnym aspektem wyboru informacji medialnej jest także bliskość, która odnosi się zarówno do lokalizacji wydarzenia w przestrzeni, jak i bliskości kulturowej – istotności wydarzenia dla publiczności. Ostatnim kryterium atrakcyjności informacji medialnej jest przedstawienie obrazowe, spektakl. Środki masowego przekazu preferują zdarzenia, które łatwo można przedstawić za pomocą drastycznych obrazów, atrakcyjne będą więc podpalenia, zamieszki czy starcia z policją¹⁶.

Na podstawie powyższych rozważań można przyjąć tezę, że przestępczość ma dużą wartość informacyjną, spełnia ona bowiem szereg wymienionych kryteriów selekcji informacji. Nie wszystkie kategorie przestępstw są atrakcyjne medialnie, jednak zabójstwo wydaje się szczególnie chętnie przedstawiane.

Przemoc jest traktowana jako podstawowy sposób naruszenia dóbr osobistych jednostki, a zabójstwo jest najpoważniejszym przestępstwem przeciwko jednostce¹⁷. Zabójstwo jest czynem o wysokiej wartości progowej zdarzenia, można je przedstawić w sposób zindywidualizowany i uproszczony. Przemoc to jest również nacechowane przemocą, a gdy jego podłożem staje się motyw seksualny – wartość informacyjna zdarzenia wzrasta. Atrakcyjność medialną zabójstwa warunkują także relacje na linii sprawca – ofiara. Co ciekawe – media eksponują zwłaszcza te przypadki, gdy sprawcy i ofiary nie łączyły żadne więzi czy znajomości. Zabójstwo spełnia więc idealnie kryteria atrakcyjnej informacji medialnej.

¹¹ Ibidem, s. 48-49.

¹² Ibidem, s. 54-56.

¹³ B. Naylor, Reporting Violence in the British Print Media: Gendered Stories [on-line], Melbourne 2001 [dostęp 7 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2311.00200/pdf>.

¹⁴ Y. Jewkes, op. cit., s. 50-52.

¹⁵ Ibidem, s. 58-59.

¹⁶ Ibidem, s. 52-58.

¹⁷ S. Hall, Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order, Londyn 1978, za Y. Jewkes, op. cit., s. 55.

Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, można uznać, że przekazy medialne mają wpływ na odbieranie rzeczywistości przez odbiorców, informacje kryminalne natomiast mogą kształtować nie tylko wyobrażenie o przestępczości, ale także kreować poczucie zagrożenia przed staniem się ofiarą i prowadzić do podjęcia środków bezpieczeństwa¹⁸. Jednak czy powstałe w ten sposób obawy są słuszne i uzasadnione? Lęk przed przestępczością, w związku z coraz większym wpływem mass mediów, oderwał się od rzeczywistej, racjonalnej podstawy i skupił na czynach z użyciem przemocy popełnianych przez nieznanym. W rzeczywistości takich czynów jest relatywnie mało, natomiast przestępstw częstych takich jak przeciwko mieniu i gospodarczych społeczeństwo w zasadzie się nie obawia – o nich mówi się w mediach stosunkowo rzadko. Tak kreowany obraz medialny nie sprzyja poznaniu i zrozumieniu struktur, specyfiki przestępczości i wypracowaniu odpowiednich mechanizmów obrony¹⁹.

Na podstawie przedstawionych kryteriów można uznać, że zabójstwo jest medialnie pożądanym tematem i doniesienia na jego temat będą cieszyć się zainteresowaniem odbiorców. W związku z tym należy zestawić przekazy medialne dotyczące tego czynu z jego rzeczywistym obrazem i skalą, co pozwoli zweryfikować, czy częstotliwość doniesień medialnych dotyczących zabójstw jest uzasadniona oraz czy ich treść jest zgodna z faktycznym obrazem sprawcy i jego zbrodni. Ważne wydaje się przedstawienie danych statystycznych obrazujących udział zabójstw w ogólnej strukturze przestępczości w Polsce, co pozwoli ocenić skalę oraz dynamikę tego przestępstwa. Istotne jest również zaprezentowanie danych statystycznych przedstawiających prawomocne skazania, a także rodzaj i wymiar kar orzekanych wobec sprawców zabójstw.

2 Zabójstwo w świetle danych statystycznych Policji oraz Ministerstwa Sprawiedliwości w latach 2005-2017

Dla oceny tego, czy zabójstwa widziane „okiem” mediów odzwierciedlają rzeczywisty charakter tych zdarzeń oraz ich udział w strukturze ogółem popełnianych przestępstw, pomocna będzie analiza danych statystycznych ukazujących – z jednej strony – liczbę zabójstw na tle liczby przestępstw stwierdzonych, z drugiej zaś – liczbę prawomocnych skazań za ten czyn zabroniony wraz z danymi dotyczącymi rodzaju i wymiaru kary.

Statystyki kryminalne są najważniejszym źródłem informacji na temat przestępczości ujawnionej. Na ich podstawie można określić rozmiary przestępczości, jej dynamikę i strukturę. Wyróżniamy cztery rodzaje statystyk kryminalnych: policyjna, prokuratorska, sądowa i penitencjarna²⁰. W opisie statystycznym sporządzonym na potrzeby niniejszego opracowania uwzględnione zostaną statystyki Policji i Ministerstwa Sprawiedliwości za okres 2005-2017. W kontekście tematu niniejszego artykułu dane zawarte w statystyce sądowej mają niezwykle

¹⁸ H. J. Schneider, *Zysk z przestępstwa: środki masowego przekazu a zjawiska kryminalne*, Warszawa 1992, s. 227.

¹⁹ *Ibidem*, s. 228.

²⁰ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Gdańsk 2007, s. 193-195.

istotne znaczenie z uwagi na możliwość przedstawienia struktury wymierzanych za zabójstwo przez sądy kar. Natomiast dane zarejestrowane w statystyce policyjnej pozwolą nakreślić ogólny obraz udziału zabójstwa w strukturze przestępczości w Polsce. Należy przy tym zaznaczyć, że od początku 2013 roku Policja stosuje nowy system statystyczny – Krajowy System Informacji Policji (zastąpił on stary Policyjny System Statystyki Przestępczości Temida). Zawiera on informacje jedynie o przestępstwach stwierdzonych w postępowaniach policyjnych, a nie zawiera, jak to było uprzednio, danych z postępowań prokuratorskich²¹. Należy więc wziąć pod uwagę, że przedstawione dane z lat 2005-2012, a lat 2013-2017 będą różnić się o przestępstwa stwierdzone przez prokuraturę. Dodatkowo pojawiły się zmiany w zakresie rejestrowania danych dotyczących czynów karalnych popełnionych przez nieletnich. Od kwietnia 2013 r. rejestruje się te dane dopiero po uzyskaniu informacji od sądu rodzinnego (czyli po wszczęciu postępowania), a nie jak było to uprzednio w momencie skierowania wniosku do sądu. Jest to zasadnicza zmiana, ponieważ poprzedni system rejestracji zawyżał te dane, rejestrując jako przestępstwa stwierdzone również takie, w których sędzia umorzył postępowanie. Pojawiają się również rozbieżności w zakresie liczby przestępstw w zależności od sposobu generowania danych z systemu – można to robić według miejsca popełnienia czynu lub według jednostek Policji rejestrujących przestępstwo. W obu przypadkach liczba przestępstw czy podejrzanych powinna być taka sama, jednak w praktyce występują rozbieżności, co znacznie utrudnia analizę²².

Tabela 1. Przestępstwa stwierdzone ogółem oraz zabójstwa w latach 2005-2017 na podstawie statystyki policyjnej²³.

Przestępstwa stwierdzone - Policja		
Rok	Przestępstwa ogółem	Zabójstwa
2017	753 963	513
2016	748 459	456
2015	799 779	495
2014	867 855	526
2013	1 061 239	574
2012	1 119 803	582
2011	1 159 554	662
2010	1 138 523	680
2009	1 129 577	763
2008	1 082 057	759
2007	1 152 993	848
2006	1 287 918	816
2005	1 379 962	837

²¹ A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, Atlas przestępczości w Polsce 5, Warszawa 2015, s. 9.

²² E. Habzda-Siwiek, Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w świetle danych ze statystyk kryminalnych, Archiwum Kryminologii tom XL 2018, s. 71-72

²³ Liczba przestępstw stwierdzonych ogółem, <http://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html>; Liczba zabójstw stwierdzonych <http://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwo/64003,Zabojstwo.html> [dostęp 11 grudnia 2018].

Według statystyki policyjnej w 2017 roku odnotowano 753 963 przestępstw stwierdzonych, co w porównaniu z rokiem 2005 (zarejestrowano wówczas 1 379 962 przestępstw stwierdzonych) stanowi liczbę niemal dwukrotnie mniejszą. W oparciu o dane statystyczne zaprezentowane w Tabeli 1 można stwierdzić, że w odniesieniu do liczby przestępstw stwierdzonych widoczna jest wyraźna tendencja spadkowa. Podobny trend utrzymuje się w odniesieniu do liczby zabójstw (przestępstwa stwierdzone): w 2005 roku odnotowano ich 837, natomiast w roku 2017 o 324 mniej czyli 513. Zabójstwa stanowią więc mniej niż 1% wszystkich przestępstw stwierdzonych. Należy przy tym wskazać, że statystyka obejmuje zarówno zabójstwa dokonane, jak i usiłowania.

Dane statystyczne dotyczące liczby zabójstw są niezwykle istotne z uwagi na analizę doniesień medialnych. Należy bowiem rozważyć, czy częstotliwość ukazywania się w mediach przekazów dotyczących zabójstw odzwierciedla rzeczywistą skalę analizowanego zjawiska.

Tabela 2. Prawomocne skazania osób dorosłych (czyn główny) według danych Ministerstwa Sprawiedliwości za lata 2005-2016.²⁴

Prawomocne skazania osób dorosłych - czyn główny												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Art.148 §1 kk	434	380	288	393	437	522	457	467	410	338	313	289
Art.148 §2 pkt 1 kk	44	16	11	19	3	3	1	-	7	7	4	10
Art.148 §2 pkt 2 kk	73	89	43	40	24	1	2	12	33	21	34	35
Art.148 §2 pkt 3 kk	14	12	6	9	-	-	-	2	1	6	3	5
Art.148 §2 pkt 4 kk	68	36	16	23	19	-	-	2	1	-	1	-
Art.148 §3 kk	10	4	6	3	-	-	-	3	6	5	2	5
Art.148 §4 kk	14	8	11	9	6	7	7	7	8	6	5	4
Art.149 kk	9	9	6	7	10	7	8	7	1	1	2	1

Dane statystyczne zamieszczone w Tabeli 2 ukazują liczbę prawomocnie skazanych dorosłych (skazanie – czyn główny) z uwzględnieniem podziału na szczegółową kwalifikację prawną przypisaną sprawcom. Z opracowanych danych wynika, że najwięcej osób zostaje skazanych za zabójstwo w typie podstawowym, osoby te stanowią od 65% w 2005 roku do aż 97% w 2010 roku wszystkich osób skazanych z art. 148 kk. Drugą pod względem liczebności grupę stanowią skazania z art. 148 § 2 pkt. 2 kk, najwięcej było ich w roku 2006 – 16%, a najmniej w latach 2010-2011, poniżej 1% wszystkich skazań. Widocznie spadła liczba skazań za zabójstwo z użyciem materiałów wybuchowych, co z pewnością może być spowodowane wyłącze-

²⁴ Skazania prawomocne osób dorosłych wg. Rodzaju przestępstw i wymiaru kary <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie> [dostęp 11 grudnia 2018].

niem z tej kategorii zabójstw dokonanych przy użyciu broni palnej²⁵. Znikomy jest natomiast udział skazań za zabójstwa dokonane z motywacji zasługującej na szczególne potępienie oraz ze szczególnym okrucieństwem.

Na podstawie danych statystycznych zawartych w statystyce sądowej możliwe staje się także odczytanie struktury orzekanych za przedmiotowe przestępstwo kar. Jest to ważny aspekt, ponieważ w analizie medialnej zostaną uwzględnione informacje dotyczące wymierzanych kar w opisywanych przez media sprawach. Należy więc określić rzeczywisty obraz struktury zasądzanych kar, aby móc go porównać z tym kreowanym przez media. Tabela 3 przedstawia kary wymierzane za zabójstwo w typie podstawowym. W Tabeli 4 zaprezentowano strukturę kar wymierzonych za zabójstwa w typach kwalifikowanych (łącznie art. 148 § 2 i 3 kk), natomiast Tabela 5 ukazuje strukturę kar orzekanych za zabójstwo typu uprzywilejowanego. Istotne jest rozdzielanie kar wymierzanych za poszczególne typy, ponieważ granice ustawowego zagrożenia w poszczególnych typach różnią się, co jest szczególnie widoczne w przypadku czynu stypizowanego w art. 148 § 4 kk.

Tabela 3. Prawomocne skazania osób dorosłych (czyn główny), skazanych z art. 148 § 1 kk według danych Ministerstwa Sprawiedliwości²⁶

	< 1 roku	1-3 lata	3 lata	3-5 lat	5-8 lat	8-10 lat	10-15 lat	25 lat	DPW	SUMA
2005	3	8	9	46	87	68	160	44	9	434
2006	2	8	2	40	74	57	139	45	9	376
2007	6	5	7	31	70	39	103	23	1	285
2008	3	9	12	55	70	59	131	52	2	393
2009	5	9	10	32	79	64	147	75	16	437
2010	5	7	10	38	76	70	190	94	26	516
2011	6	6	5	40	72	54	147	102	24	456
2012	5	4	14	32	53	71	158	94	22	453
2013	5	4	11	31	76	60	147	61	15	410
2014	2	4	8	23	63	63	112	51	10	336
2015	3	8	12	31	57	56	94	44	4	309
2016	0	5	5	20	53	46	101	48	10	288

Sprawcy zabójstwa może być wymierzona kara pozbawienia wolności w wymiarze nie niższym niż 8 lat (do 15), kara 25 lat pozbawienia wolności lub kara dożywotniego pozbawienia wolności, jednak, jak wynika z przedstawionych w tabeli nr 3 danych statystycznych, wymiar kary orzekanej względem zabójców jest bardziej zróżnicowany. W przypadku typu podstawowego najczęściej, bo w 35% przypadków, wymierzano karę od 10 do 15 lat pozbawienia wolności. Niemal równie często, bo w 33% spraw, sądy wymierzały karę od 5 do 10

²⁵ V. Konarska-Wrzosek, [w:] V. Konarska-Wrzosek op. cit., s. 724.

²⁶ Skazania prawomocne osób dorosłych wg. Rodzaju przestępstw i wymiaru kary <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie> [dostęp 11 grudnia 2018].

lat pozbawienia wolności. Kara poniżej 5 lat została orzeczona w 13% przypadków, natomiast najsurowsza z katalogu kar, kara dożywotniego pozbawienia wolności w 3% skazań. Kara 25 lat pozbawienia wolności została orzeczona w 16% przypadków. Należy zwrócić uwagę na stosunkowo duży odsetek kar poniżej najniższej ustawowej granicy – problem ten będzie analizowany w dalszej części rozważań.

Tabela 4. Prawomocne skazania osób dorosłych (czyn główny), skazanych z art. 148 § 2,3 kk według danych Ministerstwa Sprawiedliwości²⁷

	< 1 roku	1-3 lata	3 lata	3-5 lat	5-8 lat	8-10 lat	10-15 lat	25 lat	DPW	SUMA
2005	0	1	0	14	3	2	77	87	25	209
2006	0	0	0	5	13	0	66	53	20	157
2007	0	0	0	5	2	5	15	47	8	82
2008	0	0	0	2	2	3	19	57	8	91
2009	0	0	0	1	1	1	17	18	8	46
2010	0	0	0	0	0	0	1	2	1	4
2011	0	0	0	0	0	0	1	0	2	3
2012	0	0	1	0	0	2	8	5	2	18
2013	0	0	0	0	2	1	19	16	10	48
2014	0	0	0	1	2	1	7	15	13	39
2015	0	0	0	1	0	2	19	20	2	44
2016	0	0	0	1	3	3	19	20	9	55

Na gruncie zaprezentowanych danych statystycznych zwraca uwagę wyraźne zróżnicowanie struktury skazań – zależnie od przyjętej przez sąd kwalifikacji prawnej. W przypadku typów kwalifikowanych najczęściej orzekano karę 25 lat – w aż 42% spraw. Karę dożywotniego pozbawienia wolności wymierzono wobec 13,5% skazanych. Natomiast kary poniżej 10 lat w zaledwie 9%. Widać więc wyraźnie, że za zabójstwa kwalifikowane wymierzane są znacznie wyższe kary.

Warto zauważyć, że pomimo iż kk nie przewiduje za zabójstwo kar niższych niż 8 lat pozbawienia wolności, kary takie pojawiają się jednak w strukturze skazań zarówno w przypadku skazań za zabójstwo w typie podstawowym, jak i w typach kwalifikowanych zabójstw. Może być to związane ze stosowaniem przez sędziów nadzwyczajnego złagodzenia kary wobec sprawców zabójstw. Według danych MS w latach 2008-2015 rozwiązanie takie zastosowano w 21% skazań za zabójstwo. Nadzwyczajne złagodzenie kary polega na wymierzeniu kary poniżej dolnej granicy ustawowego zagrożenia albo kary łagodniejszego rodzaju.

Tabela 5: Prawomocne skazania osób dorosłych (czyn główny), skazanych z art. 148 § 4 kk według danych Ministerstwa Sprawiedliwości²⁸

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

	4-6 mies.	7-11 mies.	1-2 lata	2-3 lata	3 lata	3-5 lat	5-8 lat	10 lat	SUMA
2005			1	4	1	6	2		14
2006	1			5		2			8
2007			3	5		1	2		11
2008			6		1	1		1	9
2009			4			2			6
2010			3	1		2	1		7
2011			4			1	2		7
2012			3	1		3			7
2013	1		4		1	1	1		8
2014			3		1	1	1		6
2015		1	1			3			4
2016			1			3			4

Sprawców skazanych z art. 148 § 4 kk jest zdecydowanie mniej niż w przypadku innych typów zabójstwa. Warto także zaznaczyć, że względem ponad 1/3 skazanych za zabójstwo w afekcie (32%) sąd zdecydował się na warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary. Najczęściej, bo aż w 40% przypadków, sądy orzekały karę poniżej 2 lat pozbawienia wolności. W 22% spraw była to kara od 2 do 3 lat pozbawienia wolności, a w 26% - kara wyższa niż 3 lata, ale niższa niż 5 lat. Kary surowsze, czyli od 8 do 10 lat, stanowią 10% skazań, natomiast najwyższą karę przewidzianą za zabójstwo typu uprzywilejowanego, czyli pełne 10 lat pozbawienia wolności, w ciągu badanego okresu wymierzono tylko raz.

Jak wynika z powyższych danych, wymierzając karę za zabójstwo sądy korzystają z całego katalogu przewidzianych kar, nie ograniczając się przy tym do kar najsurowszych. W niektórych przypadkach sądy stosują również nadzwyczajne złagodzenie kary. Natomiast kara najsurowsza, czyli dożywotnie pozbawienie wolności, jest wymierzana bardzo rzadko, na co należy zwrócić szczególną uwagę, ponieważ zgodnie z analizą medialną, określenie „sprawcy grozi dożywotnie pozbawienie wolności” często pojawia się w środkach masowego przekazu. Również struktura kar za poszczególne typy zabójstw jest wewnętrznie zróżnicowana i cechuje ją różny stopień nasilenia dolegliwości. Przedstawiona analiza danych statystycznych jest niezwykle istotna w kontekście dalszych rozważań, prezentujących sprawozdanie z monitoringu doniesień medialnych dotyczących zabójstw. Powyższe rozważania będą stanowić podstawę w ustaleniu, czy częstotliwość doniesień medialnych na temat zabójstw i obraz medialnego zabójcy jest zgodny z rzeczywistością, odzwierciedloną w przedstawionych statystykach.

3. Analiza medialna

Monitoring mediów przeprowadzony został w okresie 1 października – 31 grudnia 2016 roku. Polegał na codziennej analizie doniesień medialnych w wymienionych poniżej źródłach. W zakresie prasy drukowanej analiza objęła następujące publikacje: *Fakt. Gazeta Codzienna*,

Super Express, *Gość Niedzielny*, *Polityka* oraz *Newsweek*. Były to tytuły zajmujące wówczas najwyższe miejsca w rankingu sprzedaży prasy w Polsce – *Fakt* i *SE* zajmowały odpowiednio pierwsze i drugie miejsce w kategorii gazet codziennych²⁹, natomiast *GN*, *Polityka* i *Newsweek* pierwsze, drugie i trzecie miejsce w kategorii tygodników³⁰. Media telewizyjne reprezentowane są z kolei przez serwisy informacyjne TVP, w tym *Teleexpress* i *Wiadomości*, które w okresie październik-grudzień 2016 zajmowały pierwsze i drugie miejsce pod względem oglądalności (w kategorii serwisy informacyjne)³¹. W zakresie mediów internetowych analizie poddany został portal informacyjny *wp.pl*, który znajduje się w czołówce popularności wśród polskich internautów³². Powyższe tytuły zostały wybrane przede wszystkim ze względu na ich największą popularność w danej kategorii. Dodatkowo *Fakt* i *SE* spełniają kryteria prasy popularnej (tabloidowej) wyróżnionej przez McQuilla jako źródło informacji sensacyjnych. Rozważania zawarte w niniejszej części koncentrować się będą wokół analizy doniesień medialnych dotyczących zabójstw, ze szczególnym uwzględnieniem informacji dotyczących sprawcy i jego *modus operandi*, ofiary i jej relacji ze sprawcą oraz kwalifikacji prawnej czynu i wymiaru kary. Zaprezentowana zostanie również charakterystyka objętych monitoringiem mediów. Refleksje zwrócą uwagę na temat najważniejszych różnic w przekazach medialnych odnotowanych w toku analizy.

3.1 Charakterystyka tytułów poddanych analizie

Fakt. Gazeta codzienna to ogólnopolski dziennik wydawany od 2003 roku przez niemiecko-szwajcarskie wydawnictwo Ringier Axel Springer Polska. Jest to gazeta typu tabloid o społeczno-polityczno-obyczajowym charakterze. *Fakt* jest liderem na polskim rynku prasy codziennej, w okresie od października do grudnia 2016 roku średnia sprzedaż wyniosła ok. 270 000 egzemplarzy. Gazeta ukazuje się codziennie z wyjątkiem weekendów (wydanie wspólne) oraz świąt. Poza wydaniem papierowym redakcja *Faktu* prowadzi również internetowy serwis informacyjny *www.fakt.pl*. *Super Express* jest również ogólnopolskim dziennikiem, który ukazuje się od 1991 roku. Jego wydawcą jest Grupa ZPR Media S.A. *SE* to gazeta tabloidowa o charakterze sensacyjno-rozrywkowym, o tematyce społeczno-politycznej. Podobnie jak *Fakt*, *SE* ukazuje się codziennie z wyjątkiem dwudniowych wydań weekendowych i świątecznych. Średnia sprzedaż tego tytułu w okresie objętym analizą wyniosła 135 000 egzemplarzy, co dało *SE* drugą pozycję na rynku gazet codziennych. *SE* publikuje artykuły również w Internecie (*www.se.pl*), gdzie znaleźć można zarówno cyfrowe wydania dziennika, jak i teksty przeznaczone jedynie do wersji internetowej.

²⁹ M. Kurdupski, Sprzedaż gazet codziennych, <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/sprzedaz-gazet-codziennych-luty-2017-gazeta-wyborcza-najwiekszy-spadek#> [dostęp 9 maja 2017].

³⁰ M. Kurdupski, Sprzedaż tygodników, <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/sprzedaz-tygodnikow-opinii-w-styczniu-2017-roku> [dostęp 9 maja 2017].

³¹ M. Kurdupski, Oglądalność programów informacyjnych, <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/ogladalnosc-programow-informacyjnych-styczen-2017-fakty-przed-wiadomosci> [dostęp 9 maja 2017].

³² Najpopularniejsze portale informacyjne, <http://www.dziennikarodowy.pl/1821/z-7-najpopularniejszych-portali-informacyjnych-w-p/> [dostęp 9 maja 2017]

Gość Niedzielny jest tygodnikiem ogólnopolskim o tematyce religijno-społecznej, wydawanym od 1923 roku przez Kurię Metropolitalną w Katowicach. Tygodnik porusza tematy religijne oraz problematykę etyczną, społeczną, polityczną, ekonomiczną, historyczną i medyczną³³. GN zajmuje pierwsze miejsce pod względem liczby sprzedawanych egzemplarzy wśród tygodników³⁴.

Polityka to tygodnik o charakterze społeczno-politycznym, wydawany przez POLITYKA Sp. z o.o. S.K.A. od 1957 roku. Tematyka podejmowana w tej publikacji jest obszerna – od wydarzeń bieżących z Polski i świata, przez historię, biznes, naukę, społeczeństwo, skończywszy na zagadnieniach dotyczących kultury. *Polityka* zajęła 3. miejsce pod względem liczby sprzedanych egzemplarzy wśród tygodników w grudniu, natomiast w styczniu 2017 roku awansowała na 2 miejsce³⁵.

Newsweek to również tygodnik społeczno-polityczny wydawany w Polsce od września 2001 r. przez Axel Springer Polska. Tygodnik podejmuje tematy związane z wydarzeniami politycznymi, społecznymi z Polski i świata, biznesem, kulturą, nauką czy historią³⁶. *Newsweek* w grudniu 2016 r. zajmował drugie miejsce, jednak z początkiem 2017 roku spadł na trzecią pozycję.

Analiza doniesień telewizyjnych opierać się będzie na informacjach prezentowanych we Wiadomościach oraz Teleexpressie. Oba programy są produkowane przez stacje TVP. Pierwsza transmisja Wiadomości w telewizji miała miejsce 18 listopada 1989 roku³⁷, natomiast Teleexpress pierwszy raz ukazał się 26 czerwca 1986 roku i jest najstarszym programem informacyjnym w Polsce³⁸. Programy zajmują odpowiednio pierwsze i drugie miejsce pod względem oglądalności wśród programów informacyjnych³⁹.

Media internetowe reprezentuje portal wp.pl – czyli Wirtualna Polska. Został on założony w 1995 roku i był pierwszym internetowym serwisem informacyjnym w Polsce. Według danych zawartych w opisie portalu miesięcznie odwiedza go średnio 17 milionów użytkowników. Portal zapewnia informacje z różnych dziedzin takich jak sport, biznes, kultura, zdrowie, technika oraz wiadomości – z zakresu wydarzeń z Polski, świata, nauki, polityki, społeczeństwa oraz przestępczości⁴⁰.

3.2 Charakterystyka przekazów medialnych dotyczących zabójstw

Doniesienia medialne, które będą podstawą poniższej analizy, ukazały się w okresie 1 października – 31 grudnia 2016 roku, w 160 wydaniach wiadomości telewizyjnych, 57 wydaniach gazety *Fakt*, 74 wydaniach *Super Expressu*, 14 wydaniach *Gościa Niedzielnego*, 12 wydaniach *Polityki*, 15 wydaniach *Newsweeka* oraz podczas 92 dni działania portalu wp.pl.

³³ <http://gosc.pl/>.

³⁴ M. Kurdupski, Sprzedaż tygodników, op. cit..

³⁵ Ibidem.

³⁶ <http://www.newsweek.pl/>.

³⁷ <https://wiadomosci.tvp.pl/17361638/o-wiadomosciach> [dostęp 9 maja 2017].

³⁸ <https://teleexpress.tvp.pl/16876775/historia-programu> [dostęp 9 maja 2017].

³⁹ M. Kurdupski, Oglądalność programów informacyjnych, op. cit.

⁴⁰ <https://onas.wp.pl/>.

W wyniku analizy łącznie pozyskano 292 doniesienia medialne dotyczące przestępstwa zabójstwa. Analiza zawiera informacje uzyskane wyłącznie na podstawie wymienionych doniesień medialnych.

3.2.1 Sprawca i jego *modus operandi*

W zdecydowanej większości analizowanych doniesień medialnych najwięcej uwagi poświęca się sylwetce sprawcy oraz sposobie jego działania. Określając sprawcę, najczęściej zamieszcza się imię, pierwszą literę nazwiska sprawcy oraz podaje jego wiek. Często zwraca się uwagę na to, czy zabójca był wcześniej karany, co obrazuje przykładowo następujący fragment artykułu: „Odsiadywał wyrok 8 lat za usiłowanie zabójstwa młodej dziewczyny, teraz usłyszał zarzut zabójstwa” (*Fakt* z dn. 10-11 listopada). Podobny cytat można odnaleźć w innej publikacji, która ukazała się w SE w dn. 24 listopada: „Ma zaległy wyrok 1,5 roku za dźgnięcie sąsiada, jest już w więzieniu”. W relacjach zabójstw kładzie się również nacisk na wskazanie możliwego motywu zabójstwa, o czym świadczą przykładowo takie stwierdzenia, jak „(...) motywem były pieniądze” (SE z dn. 22 grudnia 2016 roku), „zabójstwo miało motyw rabunkowy” (SE z dn. 15-16 października) czy „sprawca wysłał po zabójstwie sms do matki ofiary – przejaw motywu, jakim była zemsta” (*Fakt* z dn. 31 października – 1 listopada). Motyw jest bez wątpienia elementem zwracającym uwagę mediów, wydaje się jednak, że eksponując motyw media chcą dodatkowo potępić sprawcę, ukazując jakimi niskimi pobudkami się kierował.

Dużo miejsca poświęca się opisowi sposobu działania sprawcy, ilości oraz charakteru obrażeń, jakie spowodował u ofiary, oraz nakreśleniu miejsca zdarzenia. Często opisy te są bardzo dosłowne i drastyczne, czego przykładem mogą być następujące relacje: artykuł SE z dn. 23 listopada 2016 roku, w którym wskazano, że sprawca „zadał 4 ciosy nożem w serce, 2 w kark, 3 w rękę”, czy publikacja w SE z dn. 24 listopada 2016 roku z opisem: „Oprawca użył dużo siły, zadźgał ją nożem kuchennym, ten kto zadawał te rany chciał zabić”; czy też relacja zamieszczona w *Fakcie* z dn. 26 października 2016 roku: „Zaplanował całą zbrodnię, uderzył młotkiem, udusił torbą foliową, poćwiartował, zasypał solą i w skrzyniach zostawił w opuszczonym magazynie”. Zastosowanie drastycznych opisów dodatkowo piętnuje sprawcę w oczach społeczeństwa. Warto także zaznaczyć, że sam zabójca, nierzadko bywa prezentowany z użyciem takich określeń, jak: bestia (przykład: SE z dn. 16 listopada 2016 roku: „Bestia z Pragi przed sądem”), zwyrodnialec (*Fakt* 22-23 października 2016 roku: „Zabiła synka bo odkrył jej romans z dziadkiem? Zwyrodniała Włoszka!”) czy seryjny morderca (*Fakt* 12-13 listopada 2016 roku: „Seryjny morderca z Radomia, mścił się za nieudany seks!”).

Kolejnym aspektem analizy są informacje na temat miejsca zdarzenia, które pojawiają się w niemal każdym artykule dotyczącym zabójstwa. Niekiedy lokalizacja podawana jest dość ogólnie, jak w następującym przykładzie „Ciało kobiety znalazł jej teść w mieszkaniu w Starachowicach (...)” (wp.pl z 14 grudnia 2016 roku) czy „Miejscem zbrodni był dom sprawcy

w Nowym Dworze Mazowieckim” (SE z dn. 5 października 2016 roku). Jednak często podaje się bardzo dokładną lokalizację, np. „ulica przed domem ofiary na ul. Warszawskiej w Kwidzynie” (SE z dn. 11 października) czy „mieszkanie ofiar przy ul. Stalowej w Warszawie” (*Fakt* z dn. 16 grudnia 2016 roku). Co ciekawe – szczególną uwagę mediów zwracają miejsca, które zazwyczaj są bezpieczne, a mimo tego stały się miejscem zbrodni (np. zabójstwo w środku dnia w parku, który opisano jako „malowniczy, spokojny Park Kościuszki w Katowicach” – *Fakt* z dn. 12-13 listopada 2016 roku).

W artykułach często podnosi się również kwestię poczytalności sprawcy, a także jego zdrowia psychicznego z czasu jeszcze przed popełnieniem zbrodni, co dobrze ilustruje fragment artykułu z dziennika *Fakt* „Leczył się kiedyś psychiatrycznie, ale odstawił leki” (*Fakt* z dn. 21 października 2016 roku). Gdy opisywana sprawa jest na początkowym etapie, media piszą o badaniach przeprowadzanych przez psychiatrów⁴¹ lub skierowaniu sprawcy nie do aresztu, a do szpitala psychiatrycznego w celu przeprowadzenia badań⁴². Istotne jest, że gdy badania przeprowadza się w szpitalu, a nie w areszcie, prasa postrzega to jako postępowanie zbyt pobłażliwe w stosunku do sprawcy, nawet jeśli nie ma jeszcze wyników obserwacji psychiatrycznej ani wyroku⁴³. Media informują również o sytuacjach, w których sprawca zostaje uznany za osobę niepoczytalną w chwili popełnienia czynu. W takiej sytuacji dochodzi do umorzenia sprawy, a sprawca zamiast do więzienia trafia do szpitala psychiatrycznego co – jak można wywnioskować ze sposobu relacjonowania tego rodzaju spraw – jest w domyśle oceniane jako uniknięcie kary. Wymownym przykładem tego rodzaju narracji mogą być następujące fragmenty opisów: „Został uznany za niepoczytanego, może trafić na leczenie do zakładu zamkniętego; jeśli okaże się, że ozdrowiał może wyjść do domu, komisja zbiera się co pół roku” (SE z 31 października 2016 roku), czy też „Biegli orzekli, że był chwilowo niepoczytalny, trafi do zakładu psychiatrycznego, a procesu nie będzie” (SE z dn. 10-11 grudnia 2016 roku). Zbliżone ujęcie odnaleźć można także w artykule z *Faktu* z dn. 4 października 2016 roku zatytułowanym: „Dlaczego lekarze wypuścili zabójcę?”, w którym relacjonowano przypadek umorzenia sprawy z uwagi na stwierdzoną u sprawcy w czasie dokonywania zabójstwa ostrą psychozę⁴⁴.

Warto również zwrócić uwagę na zdjęcia umieszczane w doniesieniach medialnych dotyczących zabójstw. Na wstępie należy zaznaczyć, że z uwagi na charakter materiału informacyjnego o fotografiach nie dotyczą doniesień medialnych z telewizji. W Internecie zdjęcia dodawane są do 50% artykułów, w pozostałej połowie można odnaleźć zdjęcia taśmy policyjnej lub akt sprawy – ilustracje nieodnoszące się do konkretnej sprawy. W artykułach internetowych pojawiają się również nagrania wideo z wypowiedziami osób związanych ze sprawą. Natomiast w dziennikach zdjęcia pojawiają się niemal w 100% doniesień. Zabójcy najczęściej przedstawiani są na sali rozpraw, w asyście policjantów oraz w kajdankach⁴⁵. W artykułach dotyczą-

⁴¹ TON, Naćpany kochanek zabójca nie wyjdzie z za krat, *Fakt* z dn. 7 grudnia 2016 roku, s. 13.

⁴² DK, Szaleniec polował na ludzi, zabił człowieka na pasach, SE z dn. 14 grudnia 2016 roku, s. 8.

⁴³ HZ, Biegli zrobili z Hannibala wariata?, SE z dn. 25 października 2016 roku, *Super Warszawa* s. 2.

⁴⁴ Alina Żakowska, Dlaczego lekarzy wypuścili zabójcę?, *Fakt* z dn. 4 października 2016 roku, s. 12.

⁴⁵ HZ, Bomber z Bródna zatrzymany, SE z dn. 25 października 2016 roku, *Super Warszawa* s. 2.

cych Kajetana P. przedstawia się go w masce ochronnej, z zasłoniętymi oczami, co ilustruje Ilustracja 1. Taki obraz sprawcy wraz z załączonymi epitetami lub całymi zwrotami, które go opisują, sprawia, że jest to postać wręcz demoniczna. Zdjęcia sprawców zabójstw pojawiły się w 56% doniesień z okresu monitoringu. Często zamieszcza się też fotografie z miejsca zdarzenia, nierzadko z pracującymi jeszcze policjantami⁴⁶.

Ilustracja 1. Zdjęcie Kajetana P. w SE z dn. 31 października 2016 roku.

Podsumowując, sprawców zabójstw przedstawia się w mediach w sposób specyficzny, podkreślając wszystko to, co złe. Ekspozuje się ich brutalność, brak wyrzutów sumienia i haniebne motywacje (pieniądze, zazdrość, zemsta). Dodatkowo sprawców przyrównuje się do bestii, potworów, Hannibala czy szatana – dochodzi wręcz do swoistej demonizacji sprawcy, pozbawienia go miana człowieka. Do opisów działania sprawców używa się słownictwa nacechowanego bardzo negatywnie np. zaszlachtował, zadźgał, zakatował. Zabójstwa określa się mianem makabrycznych mordów. Wszystko to ma na celu jak największe napiętnowanie sprawcy, dąży do stworzenia wyraźnego kontrastu pomiędzy sprawcą – bestią a niewinną ofiarą. Ta ostatnia korelacja stanowić będzie przedmiot rozważań w dalszej części niniejszego opracowania należy ją jednak poprzedzić analizą informacji na temat samych ofiar.

3.2.2 Ofiara i jej relacja ze sprawcą

W doniesieniach medialnych dotyczących zabójstw stosunkowo mało uwagi poświęca się ofierze jako takiej, większy nacisk kładąc na relacje i zależności, jakie łączyły ją ze sprawcą. Najczęściej podaje się imię oraz pierwszą literę nazwiska ofiary, jednak w 21% wszystkich doniesień zamieszczono pełne imię i nazwisko. Jako przykład można podać sprawę Juliany Kamińskiej, która zaginęła 7 lat temu, a jej ciało odnaleziono w grudniu ubiegłego roku. W artykule poświęconym tej sprawie podane zostały pełne dane ofiary⁴⁷. Pełne dane ofiar zamieszcza się również w przypadku, gdy sprawa dotyczy zabójstwa popełnionego za granicą⁴⁸. Równie często w mediach ukazują się informacje o wieku ofiary, często kilkakrotnie – w tekście po imionach ofiar, w opisach zdjęć czy w zamieszczonych tabliczkach, przypominających

⁴⁶ ŁP, Makabryczny mord w Katowicach, emerytka zabita podczas spaceru., Fakt z dn. 12-13 listopada 2016 roku, s. 6.

⁴⁷ MROK, Policja znalazła głowę naszej ukochanej córeczki, SE z dn. 14 grudnia 2016 roku, s. 10.

⁴⁸ AK AD, Zgwałcił i zabił ją uchodźca, Fakt z dn. 6 grudnia 2016 roku, s. 24.

te na nagrobkach. Informacja o wieku jest szczególnie eksponowana, jeśli ofiarą zabójstwa jest dziecko. Dodatkowo w przypadku dzieci zazwyczaj używa się imion w postaci zdrobnień, a przykładem dobrze obrazującym tę prawidłowość jest artykuł z *Faktu* z dn. 20 grudnia 2016 roku, gdzie ofiarami były: „Joanna żona sprawcy i dzieci: Agusia, Marcin, Małgosia, Justyna”.

W relacjach medialnych na temat zabójstw pozyskanych w trakcie monitoringu w zdecydowanej większości przypadków podaje się, jakie relacje łączyły ofiarę ze sprawcą, czy byli spokrewnieni – a jeśli tak, to w jakim stopniu. Zwraca się również uwagę na charakter znajomości, czy ofiara i sprawca znali się, czyli byli partnerami, a może małżeństwem. Na relacje sprawcy i ofiary często kładzie się największy nacisk, co obrazuje np. tytuł artykułu z SE z dn. 10-11 grudnia 2016 roku: „Obciąż głowę narzeczonej, nie stanie przed sądem”, który zwraca uwagę na to, że ofiara była bliską dla sprawcy osobą. Inny przykład dokładnego opisu relacji pomiędzy osobami biorącymi udział w zdarzeniu odnaleźć można w artykule z *Faktu* z dn. 23 listopada 2016 roku, w którym zawarto następującą informację: „Pijany ojciec sparaliżował córkę dźgając nożem i zabił jej matkę”.

Sprawy, w których ofiara nie знаła wcześniej sprawcy lub była to znajomość krótka, przypadkowa, wywołują także duże zainteresowanie mediów, mimo iż w rzeczywistości tego rodzaju przypadki zdarzają się rzadko. Jako przykład wskazać można relacjonowaną w mediach sprawę zabójstwa młodych kobiet w Radomiu, które poznały swojego zabójcę przez Internet na krótko przed spotkaniem⁴⁹, czy też głośną sprawę Kajetana P., który zabił lektorke języka włoskiego, wskazując, iż zrobił to z chęci samodoskonalenia⁵⁰.

Z analizy rezultatów monitoringu wynika również, że ofiary przedstawiane są jedynie w pozytywnym świetle i zestawiane ze złymi, brutalnymi sprawcami. Daje to kontrast, który wzbudza w społeczeństwie dodatkowe oburzenie danym przypadkiem, a tym samym większe zainteresowanie. Przykład tego rodzaju opartej na kontraście relacji stanowi publikacja poświęcona przedstawieniu sprawy, w której w pożarze zabita została matka oraz jej czworo dzieci. Rodzina ta była opisywana jako wzorowa, bardzo wierząca i blisko związana z kościołem. Natomiast sprawca, ojciec i mąż ofiar, został przedstawiony jako: „psychopata, który dla realizacji swoich potrzeb zaplanował i zrealizował ohydny zbrodnię...”⁵¹. Takie zestawienie dobra ze złem jest zgodne z teorią kryteriów selekcji informacji wg. Y. Jewkes.

Kończąc refleksję na temat sposobu przedstawiania ofiar i ich relacji ze sprawcami należy uznać, że poświęca się temu zagadnieniu dużo mniej uwagi niż samej osobie sprawcy i jego sposobowi działania. Wydaje się, że prawidłowość tą można powiązać z opisaną we wcześniejszych rozważaniach teorią Y. Jewkes, bowiem sprawcy są tymi, którzy zadają przemoc, działają z motywów

⁴⁹ B. Figaj, D. Gacek, Seryjny zabójca kobiet złapany, Fakt z dn. 10-11 listopada 2016 roku, s. 8-9.

⁵⁰ M. Jaworska, Nieoficjalnie Kajetan P. został uznany za niepoczytalnego, <https://wiadomosci.wp.pl/nieoficjalnie-kajetan-p-zostal-uznany-za-niepoczytalnego-6059915040166529a> [dostęp 18 maja 2017].

⁵¹ M. Wojnarowska, Podpalił dom w Jastrzębiu Zdroju, zabijając żonę i czwórkę dzieci. Dariusz P. skazany na dożywocie, <http://wiadomosci.wp.pl/podpalil-dom-w-jastrzebiu-zdroju-zabijajac-zone-i-czworke-dzieci-dariusz-p-skazany-na-dozywocie-6070845589611137a> [dostęp 18 maja 2017].

seksualnych i można ich przedstawić na drastycznych fotografiach – z zatrzymania, z sądu czy z wizji lokalnej. A właśnie te aspekty zwiększają atrakcyjność informacji medialnej.

3.2.3 Kwalifikacja prawna czynu oraz wymiar kary

Kolejnym elementem, który chciałabym omówić, są informacje podawane przez media na temat kwalifikacji prawnej czynu oraz możliwego wymiaru kary lub kary orzeczonej. Na podstawie wcześniejszych rozważań można stwierdzić, że społeczeństwo czerpie wiedzę na temat wymiaru sprawiedliwości przede wszystkim z mediów, istotna jest więc analiza informacji, którą prezentują media w tym zakresie. W tym przypadku chodzi o kwalifikację prawną przestępstwa zabójstwa i kar grożących za jego popełnienie. Z analizy wynika, że informacje te podaje się zazwyczaj wtedy, gdy sprawca jest już zidentyfikowany. W przypadku gdy informacja medialna dotyczy bardzo aktualnej sprawy, w której nie ma jeszcze podejrzanych, nie pisze się o podstawie zarzutów, ani grożącej karze⁵². Prawdopodobnie tą może ilustrować następujący opis: „Wiadomo jedynie, że postępowanie jest prowadzone w sprawie, a nie przeciwko komuś. Oznacza to, że nikomu jeszcze nie postawiono zarzutów” (wp.pl z dn. 7 października 2016 roku). Gdy sprawca jest znany, zazwyczaj podaje się informację, że został lub zostanie (w zależności od stanu faktycznego) sprawcy lub sprawcom postawiony zarzut zabójstwa. Jeśli już pojawia się taka informacja, zawsze towarzyszy jej również fraza „sprawcy/oskarżonemu grozi dożywotnie pozbawienie wolności”, często bez wymienienia innych możliwych kar.

Przykład takiej postaci narracji można odnaleźć w artykule z SE, w którym podano: „Z pięciu zatrzymanych, trzy osoby usłyszały zarzut zabójstwa, grozi im dożywocie...” (SE z dn. 11 października 2016 roku). Podobne ujęcie można również odnaleźć w innej relacji, gdzie wskazano: „Mężczyzna oskarżony jest o zabójstwo dziennikarza z Mławy (...), Bartoszowi N. grozi dożywocie (...)” (wp.pl z 13 października 2016 roku). Analogiczną formułą posłużono się także w artykule z *Faktu* z dn. 25 października 2016 roku, w którym napisano: „Usłyszał zarzut zabójstwa i trafił do aresztu, grozi mu dożywotnie pozbawienie wolności”. Taka uproszczona forma informowania o możliwej karze jest bardzo często spotykana w doniesieniach medialnych dotyczących zabójstw.

W efekcie, społeczeństwo czytając i słuchając nieustannie o możliwości skazania na dożywotnie pozbawienie wolności, może odczuwać poczucie niesprawiedliwości, gdy wymierzana kara jest niższa. W rzeczywistości, co odzwierciedla analiza danych statystycznych, tylko w nielicznych sprawach dotyczących zabójstw zapada wyrok z karą najsurowszą. Innym przypadkiem odnoszenia się do kar w mediach, jest zupełne pomijanie kar poniżej 25 lat pozbawienia wolności. Zdarza się, że w relacji medialnej jest informacja, że sprawcy grozi od 25 lat pozbawienia wolności do dożywocia⁵³, co ilustruje fragment artykułu z wp.pl: „Adrian R.

⁵² BF TC, Bomba w termosie rozerwała biznesmena, SE z dn. 17 października 2016 roku, s. 8.

⁵³ M. Wojnarowska, Korytowo: 20-latek zabił swoją 6-letnią siostrę. Nie był pod wpływem, <http://wiadomosci.wp.pl/korytowo-20-latek-zabil-swoja-6-letnia-siostre-nie-byl-pod-wplywem-dopalaczy-6074052695540865a> [dostęp 4 maja 2017].

nie był karany i miał opinie niesprawiającego kłopotów. Grozi mu teraz od 25 lat więzienia do dożywocia...” – trudno jednak powiedzieć, czy jest to błąd w postaci literówki, czy też efekt niewiedzy autora. Jest to natomiast szkodliwa dezinformacja, ponieważ społeczeństwo może mieć poczucie niesprawiedliwości w przypadku wyroku poniżej 25 lat pozbawienia wolności. Są jednak przypadki artykułów, w których media wnikliwie wyjaśniają prawnokarne aspekty danej sprawy. Jest to widoczne w doniesieniach medialnych informujących szczegółowo o kwalifikacji prawnej czynu oraz o różnicach w poszczególnych typach zabójstw. Przykładem tego rodzaju opisu mogą być zamieszczone w relacji uwagi dotyczące rozróżnienia zamiaru bezpośredniego i ewentualnego, co w czasie analizy zarejestrowano kilkakrotnie w doniesieniach dotyczących sprawy Ewy Tylman (np. „Nie jest jeszcze znana kwalifikacja prawna czynu, czy będzie to zabójstwo celowe, czy z zamiarem ewentualnym (...)”⁵⁴). Innym przykładem może być podnoszenie kwestii zamiaru zabójstwa – „Otrzymał zarzut zabójstwa z zamiarem ewentualnym, grozi mu dożywocie, oznacza to że nie miał bezpośredniego zamiaru zabicia kolegi” (SE z dn. 24 października 2016 roku).

Jeśli natomiast w toku sprawy pojawia się zarzut zabójstwa w typie kwalifikowanym, media chętnie opisują tę okoliczność, ponieważ zazwyczaj oznacza to większą brutalność czynu oraz potencjalnie surowszy wyrok, co można opisać bardziej sensacyjnie niż np. sprawy o zabójstwo w typie podstawowym. Dobrze obrazuje to relacja z procesu Lecha G., w której podano m.in.: „W lutym Sąd Okręgowy w Łodzi za zabójstwo ze szczególnym okrucieństwem skazał Lecha G. na karę dożywotniego więzienia oraz 10 lat pozbawienia praw publicznych. Zarządził też od niego w sumie 500 tysięcy złotych zadośćuczynienia na rzecz rodzin ofiar” (wp.pl z dn. 20 października 2016 roku). Inną relacjonowaną sprawą, w której pojawia się zarzut zabójstwa ze szczególnym okrucieństwem, jest zabójstwo w Rakowiskach. W publikacji na ten temat wskazano: „Do zabójstwa doszło w nocy z 12 na 13 grudnia 2014 r. Kamil N. i Zuzanna M. (...) zabili Jerzego i Agnieszkę N., zadając im po kilkadziesiąt ciosów nożem. Przyznali się do popełnienia zbrodni. Zaplanowali ją wcześniej. Zaatakowali swoje ofiary podczas snu, byli bardzo brutalni. Zadawali ciosy nożem jednocześnie obojgu małżonkom, naprzemiennie” (wp.pl z dn. 13 października 2016 roku).

W doniesieniach medialnych czasami informuje się o tym, czy wyrok jest prawomocny, czy też nie. Jednak, co trafnie podkreśla D. Woźniakowska-Fajst, media rzadko śledzą postępowanie w danej sprawie od początku do końca. Nie koncentrują się również na przekazaniu informacji dotyczących wyroków w niższych instancjach⁵⁵. W tym przypadku wyjątkiem są głośne sprawy, relacjonowane w mediach ogólnopolskich. W okresie objętym analizą wydarzeniem, którym media wyjątkowo się interesowały, była sprawa Dariusza P., który został skazany na dożywotnie pozbawienie wolności za podpalenie domu, w którym zginęła jego żona

⁵⁴ K. Cichocka, Kolega Tylman oskarżony!, Fakt z dn. 12-13 listopada 2016 roku, s. 10.

⁵⁵ D. Woźniakowska-Fajst, Media a przestępczość [w:] Buczkowski K. i in., Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce s. 371-372.

i czwórka dzieci⁵⁶. Najczęściej jednak informacje dotyczące konkretnej sprawy ograniczają się do ujawnienia przestępstwa, sprawcy oraz wymiaru grożącej mu kary, rzadko relacjonuje się przebieg procesu oraz treść wyroku. Tego typu przekaz można odnaleźć w relacji o zabójstwie Ambasadora Rosji w Turcji, który został zastrzelony przez 22-letniego policjanta w Galerii Sztuki w Ankarze (TVP, 19 grudnia 19:30), więcej informacji nie pojawiło się w przytoczonym doniesieniu. Podobne ujęcie można znaleźć w publikacji pt.: „Krwawa awantura robotników” (SE z dn. 11 października 2016 roku), w której podano jedynie, że Rafał B. podczas bójki dźgnął nożem Aleksandra S. w Konstancinie i postawiono mu zarzut zabójstwa.

W podsumowaniu tego aspektu analizy stwierdzić należy, że media zniekształcają rzeczywisty obraz orzekanych za zabójstwo kar, koncentrując się przede wszystkim na ekspozowaniu zagrożenia karą dożywotniego pozbawienia wolności. Jeśli media wychodzą poza początkową fazę sprawy i relacjonują proces oraz wyrok, najczęściej dotyczy to głośnych przypadków zabójstw, szeroko komentowanych w mediach ogólnopolskich. Co za tym idzie, media często odnoszą się do czynów wyjątkowo brutalnych lub okrutnych, w których zapadają wysokie wyroki.

3.3 Różnice w przekazach medialnych w analizowanych tytułach

Rozważania przedstawione powyżej dotyczyły prawidłowości, które można było zauważyć w całym materiale poddanym analizie. Jednak w poszczególnych tytułach, a przede wszystkim pomiędzy różnymi kategoriami mediów (w rozumieniu, dzienniki, tygodniki, telewizja i Internet) można dostrzec znaczące różnice w sposobie prezentowania treści. Pierwszym, najbardziej widocznym elementem różnicującym przekaz, jest liczba doniesień medialnych o zabójstwach w poszczególnych tytułach. Materiał pozyskany z dzienników (*Fakt* i *SE*) stanowi 63% wszystkich analizowanych doniesień. Portal internetowy wp.pl odpowiada za 24% doniesień, natomiast telewizja za 12%. Najmniej materiału dotyczącego zabójstw ukazało się w tygodnikach (w *GN* i *Polityce* w badanym okresie ukazały się po 2 artykuły, a w *Newsweeku* jeden, co łącznie stanowi około 1% wszystkich zanalizowanych doniesień). Jest to najbardziej istotna różnica, która częściowo może wynikać z częstotliwości ukazywania się poszczególnych tytułów. Zarówno dzienniki, serwisy internetowe, jak i serwisy informacyjne w telewizji mają możliwość codziennego przekazywania wiadomości. Potrzebują więc dużo materiału, aby wypełnić dostępne miejsce i czas. Jednocześnie mają możliwość zamieszczania informacji aktualnych, ale z uwagi na upływ czasu – szybko tracących znaczenie. Media ukazujące się codziennie mogą więc relacjonować nawet niewielkie postępy w sprawach dotyczących zabójstw, powielając tym samym liczbę doniesień i niekoniecznie wnosząc coś nowego w zakresie treści. Tygodniki natomiast muszą prezentować tematy, które będą atrakcyjne i aktualne nie tylko w dniu wydania, ale przez cały tydzień, aż do ukazania się kolejnego numeru. W związku

⁵⁶ Teleexpress godz. 17:00 emitowany przez TVP w dniu 19 grudnia 2016; PG, Dożywocie dla bestii z Jastrzębia, SE z dn. 20 grudnia 2016 roku, s. 8.

z tym muszą podejmować bardziej złożone tematy, które nie rozwiną się i nie zdezaktualizują w krótkim czasie.

Różnicę ilościową można również tłumaczyć profilem poszczególnych mediów – te, które ukazują się codziennie i należą do grupy tabloidów, będą szukać tematów sensacyjnych, które samym tytułem skłonią odbiorcę do zapoznania się z treścią. Ten typ prasy jest przeznaczony dla ogółu społeczeństwa. Zabójstwo świetnie nadaje się więc na temat okładkowy, co obrazuje przykład umieszczony na Ilustracji 2. Widoczny tytuł z pewnością zainteresuje czytelników – seryjny sprawca kojarzy się z mordercą przypadkowych ofiar, których wcześniej ze sprawcą nic nie łączyło. Na podobnych warunkach działają portale internetowe, których jest bardzo wiele, co sprawia, że również muszą walczyć o odbiorców sensacyjnymi nagłówkami. Powyższą prawidłowość dobrze obrazuje artykuł z dn. 24 listopada zatytułowany: „Sąd uznał go winnym 4 morderstw. Seryjny truciciel z Londynu zabił w sumie 58 osób?” (wp.pl, 24 listopada 2016 roku), czy inny przykład dotyczący sprawy z Polski: „Bisztynek: 26-latek zabił 19-latkę, bo tak podpowiedział mu diabeł” (wp.pl 6 grudnia 2016 roku).

Ilustracja 2. Zabójstwo na okładce – dziennik Fakt z dn. 3-4 listopada 2016 r.

Liczba doniesień pokazuje, że prasa tabloidowa często podnosi tematy trudne, jakimi są zabójstwo i śmierć, przy tym nierzadko opisując wspomnienia o zmarłym, chcąc zobrazować ogrom tragedii. Jednocześnie wydawcy gazet zamieszczają obok takich tekstów zdjęcia nagich kobiet, co dobrze obrazuje stosunek tego rodzaju mediów do poważnego i trudnego zagadnienia, tj. problematyki zabójstw. Przykładem ilustrującym takie postępowanie może być okładka ze zdjęciem zamieszczonego powyżej czy Ilustracja 3, która bardziej bezpośrednio pokazuje wskazaną prawidłowość.

Ilustracja 3. Artykuł na temat zabójstwa – dziennik Fakt z 8 listopada 2016 r.

Tygodniki natomiast są bardziej profilowane, skierowane do mniejszego grona odbiorców. GN w dużej mierze jest skierowany do księży, tak więc tematyka jest odpowiednio dostosowana dla wskazanej grupy adresatów. Pierwszy z dwóch artykułów dotyczących zabójstwa, który pojawił się w tym piśmie, dotyczył zabójstwa trzech księży w Meksyku, którzy zostali zamordowani przez dilerów narkotykowych. Przedstawiono też tragiczną sytuację duchownych w tym regionie, gdzie w ciągu 10 lat zamordowano 31 księży. Skupiono się na krzywdzie, jaką ponoszą przedstawiciele kościoła na przestrzeni lat, a nie na przedstawieniu dokładnych szczegółów działania sprawców⁵⁷. Drugim doniesieniem z GN opisującym zabójstwo był artykuł poświęcony sprawie Jolanty Brzeskiej, działaczki Warszawskiego Stowarzyszenia Lokatorów, której śmierć wiąże się z reprivatyzacją kamienic w Warszawie. Tym razem również skupiono się nie tyle na samym zabójstwie, co wątku związanym z sytuacją lokatorów kamienicy, w której mieszkała ofiara i jej walce z właścicielami budynku, którzy chcieli pozbyć się mieszkańców. Artykuł ukazał się w sekcji Gość Warszawski, poruszającej tematykę związaną z życiem mieszkańców stolicy⁵⁸.

W *Polityce* również ukazały się dwa teksty pośrednio poruszające temat zabójstwa. Pierwszy dotyczył sprawy zastrzelenia Jacka K. i policjanta Marka C. w Mikołajkach w 2002 roku. Artykuł, pomimo iż zawierał opis wydarzeń, skupiał się na problematyce badań DNA, ich skuteczności oraz kompetencji biegłych, zabezpieczających i analizujących dane⁵⁹. Opisywał więc metodę kryminalistyczną i jej stosowanie, gdzie przykładem była głośna sprawa zabójstwa. Sam czyn jednak nie był głównym tematem artykułu. To samo można zauważyć w jedynym doniesieniu na temat zabójstwa w *Newsweeku*, gdzie opisano sprawę śmierci Polaka w brytyjskim mieście Harlow. Autor skoncentrował się na opisanu nastrojów panujących w mieście w związku z tragedią, położył nacisk na problem rasizmu w tym wielokulturowym miejscu i starał się go wyjaśnić⁶⁰. Sposób informowania o zabójstwie w tych kategoriach mediów jest więc widocznie odmienny od relacji w tabloidach, co można wyjaśniać odwołując się do trzech kryteriów: częstotliwości ukazywania się tytułów, ich profilu oraz potencjalnych grup odbiorców.

⁵⁷ J. Jałowiczor, Księża ofiarami karteli, GN z dn. 2 października 2016 roku, s. 8.

⁵⁸ A. Puścikowska, O spokój (nie tylko) pani Jolanty..., GN z dn. 30 października 2016 roku, s. 48-49.

⁵⁹ P. Pytlakowski, Beztraska bez dna, *Polityka* z dn. 16 listopada 2016 roku, s. 32-33.

⁶⁰ R. Kim, Zabójstwo Polaka w Harlow. Hańba dla miasta, *Newsweek* z dn. 12 września 2016 roku, s. 40.

W porównaniu z tygodnikami znacznie więcej materiału badawczego pozyskano z serwisów informacyjnych w telewizji. Jednak wciąż jest to stosunkowo nieduża liczba w porównaniu do tabloidów czy Internetu. W tej kategorii mediów wydawcy koncentrują się przede wszystkim na relacjonowaniu głośnych spraw, takich jak sprawa zabójstwa rodziny przez Dariusza P., Ewy Tylman czy zabójstwa 6-letniej dziewczynki przez jej brata. O sprawach tych dużo pisały również analizowane dzienniki oraz wp.pl. Prawidłowość wywodząca się z analizy doniesień medialnych wskazuje, że telewizja mało miejsca poświęca pojedynczym przypadkom zabójstw. Natomiast skupia więcej uwagi na śmierci ludności w konfliktach zbrojnych, które mają miejsce w różnych regionach świata. Umożliwia to m.in. przedstawienie ujęć z obszarów znacznie oddalonych od Polski i tym samym nieznanym polskiej publiczności. Dodatkowo jest to również tragedia, która dotyczy znacznej liczby ludzi, co wzmacnia dramatyczny wymiar relacji.

Podsumowując, różne media z różną częstotliwością i różnymi sposobami opisują zbrodnię zabójstwa. Różnice te wynikają z charakterystyk poszczególnych tytułów, w tym częstotliwości ukazywania się oraz ich grup odbiorców. Oznacza to, że redakcje analizowanych publikacji stawiają sobie różne cele, aby sprostać oczekiwaniom konkretnych grup docelowych. Wszystkie media wykorzystują swoje własne kryteria selekcji informacji, kładąc nacisk na różne aspekty. W prasie tabloidowej i portalu internetowym wp.pl w dużej mierze jest to przemoc i seksualność w najprostszym, nieskomplikowanym wydaniu, w tygodnikach pogłębiona analiza i bardziej eksperckie spojrzenie na przedstawiane tematy, natomiast telewizja dużą uwagę zwraca na możliwość zobrazowania danego tematu. Różne podejścia powodują różne obrazy zabójstwa w mediach w zależności od źródła, z którego czerpiemy informację.

Zakończenie

Celem niniejszego opracowania było wskazanie różnic pomiędzy obrazem faktycznym spraw o zabójstwo, a jego odwzorowaniem medialnym. Kolejnym krokiem po odnalezieniu rozbieżności była ich charakterystyka i analiza przyczyn. Założenie te udało się osiągnąć na dwóch płaszczyznach. Pierwszą z nich było wykazanie niezgodności pomiędzy statystycznym wymiarem zabójstwa, a jego odzwierciedleniem w doniesieniach medialnych. Drugim istotnym aspektem były różnice w sposobie prezentowania informacji dotyczących zabójstw w poszczególnych kategoriach mediów (prasa – tabloidy i tygodniki, Internet, telewizja).

W środkach masowego przekazu ukazujących się codziennie, w tym tabloidach, które są najczęściej kupowane w Polsce, przekaz dotyczący zabójstw jest bardzo uproszczony, opatrzone nadmierną brutalizacją sprawcy i jego czynu. Jednocześnie, co jest równie niepokojące, informacji dotyczących zabójstw jest w tych mediach bardzo dużo, wręcz niewspółmiernie wiele w porównaniu do rzeczywistej częstotliwości występowania przestępstwa zabójstwa, a także w zestawieniu z innymi rodzajami mediów. Może to prowadzić do generowania nadmiernego lęku wśród odbiorców, a także błędnego osądu stanu przestępczości w Polsce, gdyż,

jak wskazują statystyki, liczba przestępstw stwierdzonych z roku na rok maleje. Natomiast liczne zabiegi używane przez prasę takie jak stosowanie kontrastu zły sprawca – dobra ofiara czy zwracanie uwagi na możliwość orzeczenia jedynie kary dożywotniego pozbawienia wolności, mogą generować oczekiwania bardziej surowego karania w społeczeństwie oraz wywoływać poczucie niesprawiedliwości przy niższych wyrokach. Analiza monitoringu pokazała również, że media znacznie uproszczają przekaz dotyczący zabójstw, nie wyjaśniają aspektów prawnokarnych czynu i nie przekazują informacji z całego toku procesu – często ograniczając się jedynie do jego początkowej fazy. Taka forma przedstawienia sprawy dodatkowo może zaciemniać obraz zabójstw w odbiorze społecznym.

Reasumując powyższe rozważania stwierdzić można, że zagadnienie przekazu medialnego w zakresie przestępczości, ze szczególnym uwzględnieniem zabójstwa, jest istotnym elementem w funkcjonowaniu społecznym. Media wpływają na postawy społeczeństwa odnoszące się do wymiaru sprawiedliwości, co w rezultacie niejako kształtuje oczekiwania wobec polityki kryminalnej państwa.

Bibliografia:

Literatura:

- Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., Kryminologia, Gdańsk 2007
- Habzda-Siwiek E., Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu w świetle danych ze statystyk kryminalnych, Archiwum Kryminologii tom XL 2018
- Jewkes Y., Media i przestępczość, Kraków 2010
- Magoska M., Media. Władza. Prawo, Kraków 2005
- Marek A., Konarska-Wrzošek V., Prawo Karne, wyd. 11, Warszawa 2016
- McQuail D., Teoria komunikowania masowego, Wyd. I – 2 dodruk, Warszawa 2012
- Mrozowski M., Media masowe: władza, rozrywka i biznes, Wyd. 2, Warszawa 2001
- Schneider H. J., Zysk z przestępstwa: środki masowego przekazu a zjawiska kryminalne, Warszawa 1992
- Siemaszko A., Gruszczyńska B., Marczewski M., Atlas przestępczości w Polsce 5, Warszawa 2015
- Woźniakowska-Fajst D., Media a przestępczość [w:] Buczkowski K. i in., Społeczno-polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce, Warszawa 2013

Materiały internetowe:

- Fakt (gazeta) [on-line], [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.fakt.pl/>
- Gość Niedzielny [on-line], [dostęp 18 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://gosc.pl/>
- Grabski M., Sąd uznał go winnym 4 morderstw. Seryjny truciciel z Londynu zabił w sumie 58

- osób? [on-line], 11.2016 [dostęp 18 maja 2017 roku], dostępny w World Wide Web <https://wiadomosci.wp.pl/sad-uznal-go-winnym-4-morderstw-seryjny-truciciel-z-londynu-zabil-w-sumie-58-osob-6062006413992577a>
- Informacja statystyczna Ministerstwa Sprawiedliwości – Skazania prawomocne osób dorosłych w latach 2002-2015 [on-line], Warszawa 2016 [dostęp 5 stycznia 2017], Dostępny w World Wide Web <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>
- Jaworska M., Nieoficjalnie Kajetan P. został uznany za niepoczytalnego [on-line], 2016 [dostęp 18 maja 2017] dostępny w World Wide Web <https://wiadomosci.wp.pl/nieoficjalnie-kajetan-p-zostal-uznany-za-niepoczytalnego-6059915040166529a>
- Kurdupski M., Sprzedaż gazet codziennych [on-line], 2017 [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/sprzedaz-gazet-codziennych-luty-2017-gazeta-wyborcza-najwiekszy-spadek#>
- Kurdupski M., Sprzedaż tygodników [on-line], 2017 [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/sprzedaz-tygodnikow-opinii-w-styczniu-2017-roku>
- Kurdupski M., Oglądalność programów informacyjnych [on-line], 2017 [dostęp 9 maja 2017], dostępnych w World Wide Web <http://www.wirtualnemedial.pl/artykul/ogladalnosc-programow-informacyjnych-styczen-2017-fakty-przed-wiadomosci>
- Liczba przestępstw stwierdzonych ogółem [on-line], Warszawa 2016 [dostęp 11 grudnia 2018], Dostępny w World Wide Web <http://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/121940,Przestepstwa-ogolem.html>
- Liczba zabójstw stwierdzonych [on-line], Warszawa 2016 [11 grudnia 2018], Dostępny w World Wide Web <http://statystyka.policja.pl/st/przestepstwa-ogolem/przestepstwa-kryminalne/zabojstwo/64003,Zabojstwo.html>
- Najpopularniejsze portale informacyjne [on-line], 2016 [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.dzienniknarodowy.pl/1821/z-7-najpopularniejszych-portali-informacyjnych-w-p/>
- Naylor B., Reporting Violence in the British Print Media: Gendered Stories [on-line], Melbourne 2001 [dostęp 7 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1468-2311.00200/pdf>
- Newsweek [on-line], [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.newsweek.pl/>
- NN, Zbigniew Ziobro złożył kasację ws. morderców z Rakowisk. Chce dla nich dożywocia [on-line], 10.2016 [dostęp 18 maja 2017 roku], dostępny w World Wide Web <https://wiadomosci.wp.pl/zbigniew-ziobro-zlozyl-kasacje-ws-mordercow-z-rakowisk-chce-dla-nich-dozywocia-6047156328928385a>
- O programie Teleexpress [on-line], 2014 [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <https://teleexpress.tvp.pl/16876775/historia-programu>
- O programie Wiadomości [on-line], 2014 [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <https://wiadomosci.tvp.pl/17361638/o-wiadomosciach>
- O Wirtualnej Polsce [on-line], [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <https://onas.wp.pl/>

O wydawnictwie Polityka [on-line], [dostęp 18 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.polityka.pl/opolityce/1571443,1,o-wydawnictwie-polityka.read>

Przegaliński A., Bisztynek: 26-latek zabił 19-latkę, „bo tak podpowiedział mu diabeł” [on-line], 12.2016 [dostęp 18 maja 2017 roku], dostępny w World Wide Web <https://wiadomosci.wp.pl/bisztynek-26-latek-zabil-19-latke-bo-tak-podpowiedzial-mu-diabel-6066329993069697a>

Skazania prawomocne osób dorosłych wg. Rodzaju przestępstw i wymiaru kary [on-line], Warszawa 2017 [dostęp 11 grudnia 2018], Dostępny w World Wide Web <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie>

Super Express [on-line], [dostęp 9 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://www.se.pl/>

Wojnarowska M., Podpalił dom w Jastrzębiu Zdroju, zabijając żonę i czwórkę dzieci. Dariusz P. skazany na dożywocie [on-line], 2016 [dostęp 18 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://wiadomosci.wp.pl/podpalil-dom-w-jastrzebiu-zdroju-zabijajac-zone-i-czworke-dzieci-dariusz-p-skazany-na-dozywocie-6070845589611137a>

Wojnarowska M., Korytowo: 20-latek zabił swoją 6-letnią siostrę. Nie był pod wpływem dopalaczy [on-line], 2016 [dostęp 4 maja 2017], dostępny w World Wide Web <http://wiadomosci.wp.pl/korytowo-20-latek-zabil-swoja-6-letnia-siostre-nie-byl-pod-wplywem-dopalaczy-6074052695540865a>

Artykuły prasowe:

AK AD, Zgwałcił i zabił ją uchodźca, Fakt z dn. 6 grudnia 2016 roku, s. 24

AD, Zabiła synka bo odkrył jej romans z dziadkiem?; zwyrodniała Włoszka, Fakt z dn. 22 października 2016 roku, s. 15

AZ, Zmasakrował ciało dziecka, SE z dn. 24 listopada 2016 roku

BF TC, Bomba w termosie rozerwała biznesmena, SE z dn. 17 października 2016 roku, s. 8

Cichocka K., Kolega Tylman oskarżony!, Fakt z dn. 12-13 listopada 2016 roku, s. 10

DK, Szaleniec polował na ludzi, zabił człowieka na pasach, SE z dn. 14 grudnia 2016 roku, s. 8

DK, Dożywocie dla nożownika ze Szczecina, SE z dn. 22 grudnia 2016 roku, s. 9

Figaj B., Gacek D., Seryjny zabójca kobiet złapany, Fakt z dn. 10-11 listopada 2016 roku, s. 8-9

HZ, Bomber z Bródna zatrzymany, SE z dn. 25 października 2016 roku, Super Express s. 2

HZ, Biegli zrobili z Hannibala wariata?, SE z dn. 25 października 2016 roku, Super Express, s. 2

Jałowiczor J., Księża ofiarami karteli, Gość Niedzielny z dn. 2 października 2016 roku, s. 8

KA, Morderczyni przed sądem, Fakt z dn. 16 grudnia 2016 roku, s. 12

Kim R., Zabójstwo Polaka w Harlow. Hańba dla miasta, Newsweek z dn. 12 września 2016 roku, s. 40

ŁP, Makabryczny mord w Katowicach, emerytka zabita podczas spaceru, Fakt z dn. 12-13 listopada 2016 roku, s. 6

MROK, Policja znalazła głowę naszej ukochanej córeczki, SE z dn. 14 grudnia 2016 roku, s. 10

MK, Zgwałcić, zakatować i uciec, Fakt z dn. 31 października 2016 roku, s. 10

PG, Dożywocie dla bestii z Jastrzębia, SE z dn. 20 grudnia 2016 roku, s. 8

PG, Obciął głowę narzeczonej nie stanie przed sądem, SE z dn. 10 grudnia 2016 roku, s. 8
Puścikowska A., O spokój (nie tylko) pani Jolanty..., Gość Niedzielny z dn. 30 października 2016 roku, s. 48-49
PZ, Zadźgał siostrzyczkę bo głosy kazały mu ratować świat, SE z dn. 23 listopada 2016 roku, s. 10
Pytlakowski P., Beztroska bez dna, Polityka z dn. 16 listopada 2016 roku, s. 32-33
TON, Naćpany kochanek zabójca nie wyjdzie z za krat, Fakt z dn. 7 grudnia 2016 roku, s. 13
Żakowska A., Dlaczego lekarzy wypuścili zabójcę?, Fakt z dn. 4 października 2016 roku, s. 12
ŻK, Spalił żonę i dzieci dostał dożywocie, Fakt z dn. 20 grudnia 2016 roku, s. 10

ABSTRACT

The media image of the perpetrator of the murder and his crimes

The subject of this article is the media image of the perpetrator of the murder and his crimes. The aim of the article is to indicate the discrepancy between the actual picture of the murder and its media representation as well as the characteristics of the differences found. The article contains basic issues regarding the media and statistical data of the Police and the Ministry of Justice statistics regarding this kind of crime. The considerations were supported by the results of quarterly media monitoring, which included 292 criminal reports.

Słowa kluczowe: media, zabójstwo, zabójca, portret sprawcy, analiza medialna, prasa, telewizja, Internet

Key words: media, murder, murderer, portrait of the perpetrator, media analysis, press, television, Internet

mgr Dominik Wzorek

Uniwersytet Jagielloński

Strach przed przestępczością a orientacja seksualna¹

ABSTRAKT

Poszukiwanie zmiennych związanych z częstym doświadczaniem strachu przed przestępczością jest jednym z podstawowych zadań, jakie podejmuje się, obok określania jego rozmiarów, w różnorodnych projektach badawczych poświęconych temu zagadnieniu. Dotychczas badano, czy strach przed przestępczością związany może być z takimi cechami jak wiek, płeć, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia czy doświadczenia wiktyimizacyjne. Na potrzeby niniejszego projektu postanowiono zastanowić się, czy (częstsze) doświadczanie strachu przed przestępczością może być związane z orientacją seksualną. Przyjęto założenie, że osoby nieheteroseksualne mogą doświadczać częściej obaw związanych z możliwością stania się ofiarą przestępstwa z uwagi na ich mniejszościowy status oraz zakorzenione w społeczeństwie uprzedzenia.

W celu weryfikacji zakładanej hipotezy przeprowadzono badania ilościowe (ankietę internetową) na grupie 285 osób. W celu dotarcia do szczególnej grupy, jaką są osoby nieheteroseksualne, przyjęto dobór celowy próby. Badania co prawda nie wykazały istnienia związków z prawie żadnymi zmiennymi, jednakże wypada wskazać na specyfikę związaną ze strukturą grupy. Rekomendowane jest przeprowadzenie ponownych badań opartych o metody jakościowe, bądź też na grupie reprezentatywnej (stosując dobór losowy).

Wprowadzenie

Poszukiwanie związków strachu przed przestępczością z innymi zmiennymi zaprzęta głowy badaczy od bez mała połowy wieku. Na podstawie różnorodnych projektów badawczych próbowano zbadać, czy istnieje korelacja między zmiennymi tak o charakterze psychologicznym, jak i społeczno-ekonomicznym a odczuwaniem przez jednostki strachu przed przestępczością². W ten sposób badano i wykazano powiązania pomiędzy wielkością miejscowości zamieszkania³, poziomem zamożności⁴, wiekiem⁵, wcześniejszymi doświadczeniami wiktyimizacyjnymi⁶ i płcią⁷, a obawą wywołaną przestępczością. Nie poświęcano jednak większej

¹ Artykuł niniejszy jest prezentacją wyników badań własnych przeprowadzonych na potrzeby pracy magisterskiej obronionej we wrześniu 2017 w Katedrze Kryminologii UJ, a prowadzonych pod kierunkiem prof. dr hab. Janiny Blachut.

² P. Ostaszewski, *Rozmiary i uwarunkowania lęku przed przestępczością*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXIV, s. 170 i nast.

³ C. Keane, *Fear of crime in Canada: An examination of concrete and formless fear of victimization.*, „Canadian Journal of Criminology” 1992, t. 34, nr 2, s. 219.

⁴ S. Farrall, J. Bannister, J. Ditton, E. Gilchrist, *Social psychology and the fear of crime: Re-examining a speculative model*, „British Journal of Criminology” 2000, t. 40, nr 3, s. 401.

⁵ L.Á. Kristjánsson, *On social equality and perceptions of insecurity: A comparison study between two European countries*, „European Journal of Criminology” 2007, t. 4, nr 1, s. 72.

⁶ P. Ostaszewski, *Rozmiary i uwarunkowania lęku przed przestępczością*, *op. cit.*, ss. 173–174.

⁷ J. Obergfell-Fuchs, H. Kury, 3.3 *Verbrechensfurcht und Einstellungen der Bevölkerung zu Kriminalität und deren*

uwagi na związki strachu przed przestępczością z orientacją seksualną, chociaż uznać należy, że jest ona ważnym elementem tożsamości jednostkowej i może w pewien sposób być związana z odczuwaniem strachu przed przestępczością.

Trzeba bowiem wskazać na silnie zakorzenione w społeczeństwie uprzedzenia, które mogą prowadzić nawet do aktów agresji wobec osób przynależących do grup mniejszościowych, w tym do mniejszości seksualnych. Wskazuje się na kwestie związane z codziennym funkcjonowaniem osób nieheteroseksualnych. Obawiają się one często nie tylko ujawnienia własnej orientacji seksualnej, ale również tego, że mogą stać się ofiarami przemocy ze względu na ich tożsamość seksualną. W związku z tym warto pochylić się nad tym problemem i odpowiedzieć na pytanie, czy istnieją różnice między osobami hetero- i nieheteroseksualnymi w częstotliwości odczuwania strachu przed przestępczością.

Koncepcja badań

Oprócz ustalenia, czy osoby nieheteroseksualne częściej doświadczają strachu przed przestępczością niż osoby heteroseksualne, drugim celem badań było zidentyfikowanie zmiennych mogących wykazywać związki z silniejszym odczuwaniem strachu przed przestępczością.

Postanowiono zatem uwzględnić szereg zmiennych takich jak wiek, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia, doświadczenia wiktyimizacyjne oraz orientacja seksualna. W kwestionariuszu zadawano pytania o ogólny strach przed przestępczością (nieodniesiony do konkretnego przestępstwa) oraz strach przed poszczególnymi przestępstwami (z podziałem na przestępstwa przeciwko mieniu i z użyciem przemocy przeciwko osobie). W tym miejscu zaprezentowane zostaną jednak tylko wyniki badań dotyczące strachu przed przestępczością w ogólności i jego związki z wymienionymi zmiennymi.

Strach przed przestępczością

W literaturze od wielu lat dyskutowane jest pojęcie strachu przed przestępczością, ale początki badań nad tym zjawiskiem nie obfitują niestety w zaplecze teoretyczne z tym związane⁸. Definiowanie strachu przed przestępczością odbywa się na różnych płaszczyznach i z różnych perspektyw. Można bowiem zjawisko to traktować jednowymiarowo: jako emocję, postawę, stan poznawczy, trwałą dyspozycję jednostki lub aktualną reakcję dostosowawczą. Część badaczy jednak ujmuje to zjawisko wielowymiarowo, uwzględniając wiele poziomów analizy (integrując kilka elementów)⁹. Strach przed przestępczością umieszcza się w obrębie szerszego kontekstu strachów, jakich doświadczają jednostka w związku z podejmowanymi kontaktami międzyludzkimi¹⁰.

Kontrolle [w:] *Internationales Handbuch der Kriminologie. Band 2*, Berlin 2016, ss. 457–459.

⁸ P. Ostaszewski, *Rozmiary i uwarunkowania lęku przed przestępczością*, *op. cit.*, ss. 34–44; M. Szafrńska, *Polityczna instrumentalizacja strachu przed przestępczością*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, ss. 14–26; D. Wzorek, *Definiowanie strachu przed przestępczością*, „Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia” 2018, t. 2 i literatura tam zawarta.

⁹ D. Wzorek, *Definiowanie strachu przed przestępczością*, *op. cit.*, s. 106.

¹⁰ P. Ostaszewski, *Lęk przed przestępczością*, Warszawa 2014, s. 44.

W związku z ogromną różnorodnością definicji, jakimi posługują się badacze strachu przed przestępczością, trzeba było dookreślić, co rozumiane było pod pojęciem strachu przed przestępczością. Na potrzeby niniejszego badania przyjęto, że jako to zjawisko rozumie się „pewną postawę społeczną („konglomerat różnych myśli i odczuć”), złożoną z trzech elementów:

a) afektywnego – rozumianego jako reakcja emocjonalna; poczucie zagrożenia związane z antycypowaniem niebezpieczeństw i możliwością stania się ofiarą przestępstwa

b) kognitywnego – obejmującego stan poznawczy związany z dostrzeganiem zagrożenia przestępczością, jak i ocenę prawdopodobieństwa stania się ofiarą przestępstwa

c) behawioralnego – rozumianego jako przedsięwzięcie różnorodnych środków mających na celu uniknięcie wiktyimizacji”¹¹.

Przyjęcie takiej definicji jest o tyle użyteczne, że prezentuje zjawisko strachu przed przestępczością jako zjawisko wielowymiarowe. To zdecydowanie bardziej odpowiada skomplikowanej i wieloaspektowej rzeczywistości społecznej aniżeli zaproponowane przez niektórych autorów koncepcje jednowymiarowe. Ujęcie tego zjawiska na różnych płaszczyznach może pomóc w dokładniejszym odtworzeniu postaw jednostek wobec problemu przestępczości. Istnieć może bowiem zróżnicowanie w intensywności każdego z tych trzech wymiarów u poszczególnych osób. Traktowanie strachu przed przestępczością jako postawy społecznej skutkuje tym, że przy projektowaniu badań należy mieć na względzie również dorobek psychologii społecznej związany z badaniem postaw społecznych. Jest to o tyle ułatwienie dla badacza, gdyż nauki społeczne, a w szczególności psychologia społeczna, dysponują już pewnym arsenalem sprawdzonych metod analizy postaw wobec zjawisk społecznych¹².

Orientacja seksualna

Orientację seksualną analizować można z perspektywy medycznej czy biologicznej (jako jednostka chorobowa albo określone ukształtowanie i funkcjonowanie organizmu¹³), psychologicznej (elementy związane z samoidentyfikacją oraz wchodzeniem w interakcje z innymi osobami¹⁴ albo podejmowanie określonych zachowań¹⁵) lub na płaszczyźnie społecznej badając określone normy, grupy, cele oraz wartości obowiązujące w ramach grup czy subkultur nieheteroseksualnych¹⁶. Ważnym jednak elementem jest kwestia tożsamości seksualnej, czyli postrzeganie siebie w kategoriach określonych zainteresowań seksualnych (określona

¹¹ H.-D. Schwind, *Fear of Crime in Germany. A Report about three Population Surveys 1975/1986/1989* [w:] *Victims and Criminal Justice vol. 50*, G. Kaiser, H. Kury, H.-J. Albrecht (red.), Freiburg 1991, ss. 658–661.

¹² M.A. Hogg, G.M. Vaughan, *Social Psychology*, Essex 2010, s. 179 i nast.

¹³ L.S. Allen, R.A. Gorski, *Sexual orientation and the size of the anterior commissure in the human brain.*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 1992, t. 89, nr 15, s. 1700.

¹⁴ *Sexual orientation*, [w:] *The Encyclopedia of Psychology*, Oxford 2000, s. 260.

¹⁵ J. Bomba, *Homoseksualizm czy homoseksualności?* [w:] *Wprowadzenie do Psychologii LGB*, G. Iniewicz, M. Mijas, B. Grabski (red.), Wrocław 2012, s. 24.

¹⁶ Diamond, Milton, *Sexuality: Orientation and identity* [w:] *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*, W. E. Craighead, C. B. Nemeroff (red.), New York 2001, ss. 1513–1514.

plcią) i możliwością wchodzenia w relacje intymne z tymi osobami oraz włączanie tych elementów w obraz siebie.

Związek pomiędzy odczuwaniem strachu przed przestępczością a orientacją nieheteroseksualną może zachodzić na wielu płaszczyznach. W tym miejscu warto odwołać się do zbadanego na próbie polskich osób o orientacji nieheteroseksualnej (osób homo- i biseksualnych) zjawiska stresu mniejszościowego. Grzegorz Iniewicz ukazał w wynikach swoich badań, iż mężczyźni o orientacji homoseksualnej zdecydowanie gorzej akceptują swoją orientację, jak i doświadczają bardziej skrajnych stanów emocjonalnych związanych z przynależnością do grupy mniejszościowej niż homoseksualne kobiety¹⁷. Zastosował on koncepcję stresu społecznego, która przyjmuje jako założenie, że osobiste wydarzenia oraz warunki społeczne jednostek prowadzić mogą do odczuwania stresu, który w efekcie wywoływać może zaburzenia psychiczne i fizyczne. Oprócz stresu doświadczanego z tytułu przynależności do jakiegoś społeczeństwa część z jego członków doświadcza dodatkowych obciążeń stresogennych z uwagi na fakt przynależności do mniejszości społecznych¹⁸. Jest on dodatkowym, oprócz występującego u ogółu członków społeczeństwa, obciążeniem emocjonalnym.

Takie spojrzenie na tożsamość mniejszościową sprzyjać mógłby odczuwaniu silniejszego strachu przed przestępczością u osób nieheteroseksualnych. Obciążenie stresorami wiązać może się nie tylko z samym faktem przynależności do grup mniejszościowych, nieakceptowanych przez część społeczeństwa, ale również z funkcjonowaniem krzywdzących uprzedzeń co do osób przynależących do mniejszości oraz barier instytucjonalnych, a nawet prawnych, na co wskazywała Monika Płatek¹⁹.

Na potrzeby niniejszej pracy przez orientację seksualną rozumie się taką cechę jednostki odniesioną do jej seksualności, która złożona jest z dwóch elementów:

- tożsamości płciowej (*gender identity*) – rozumianej jako „*fundamentalne poczucie męskości/kobiecości i akceptację własnej płci na poziomie psychologicznym*”²⁰
- tożsamości seksualnej – interpretowanej jako odczuwanie popędu płciowego do osób o określonej płci (zainteresowania seksualnego oraz intymnego daną płcią) i utożsamianie się z nim.

Ta dwuelementowa definicja orientacji płciowej pozwala na głębsze spojrzenie na problem samoidentyfikacji osoby. Skłania się ona ku poznawczym aspektom ludzkiego funkcjonowania, co może pomóc w uzasadnieniu przedstawianych w dalszej części niniejszego opracowania związków funkcjonowania społecznej percepcji zagrożenia przestępczością i utożsamianiem się z określoną orientacją seksualną.

¹⁷ G. Iniewicz, *Stres mniejszościowy u osób biseksualnych i homoseksualnych. W poszukiwaniu czynników ryzyka i czynników chroniących*, Kraków 2015, ss. 185–186.

¹⁸ *Ibid.*, ss. 24–25.

¹⁹ M. Płatek, *Sytuacja osób homoseksualnych w prawie karnym [w:] Orientacja seksualna i tożsamość płciowa : aspekty prawne i społeczne*, R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski (red.), Warszawa 2009, s. 50.

²⁰ A. Rawa-Kochanowska, *Poczucie tożsamości płciowej w teorii i badaniach*, Warszawa 2011, s. 39.

Umieszczone w kwestionariuszu ankiety pytania o orientację seksualną mogą być pochytywane jako pytania drażliwe. Ich istotą jest to, iż mogą wywołać negatywną emocję u osoby badanej²¹. Jako takie wymienia się pytania o AIDS, użycie narkotyków, poglądy etyczne i religijne, stosunki rodzinne, a nawet czasem o poglądy polityczne²². Pytania te mogą u respondenta wywołać zakłopotanie, zdenerwowanie, irytację lub zażenowanie²³ albo inną negatywną reakcję, która może budzić obawę u respondenta o jego ocenę w oczach badacza lub innych członków społeczeństwa²⁴.

W niniejszych badaniach poinformowano w części wstępnej kwestionariusza o anonimowości respondentów oraz zagwarantowano, że uzyskane dane będą przetwarzane jedynie dla potrzeb badań naukowych. Również sposób zadawania pytań miał na celu podkreślenie podmiotowości osób badanych. O orientację seksualną pytano przy użyciu dwóch pytań:

- tożsamość płciowa: „Jaka jest twoja płeć?”
- tożsamość seksualna: „Jaka jest Twoja orientacja seksualna?”

Pytania takie akcentują podmiotowość respondentów i odnoszą się bezpośrednio do ich tożsamości. Zaproponowane kafeterie odpowiedzi (były to pytania półotwarte) umożliwiły podkreślenie różnorodności orientacji seksualnych i pozwalały na właściwą identyfikację respondentów.

Metody i techniki badań

Strach przed przestępczością, jako zjawisko w pewien sposób zestandaryzowane (zwłaszcza jeżeli chodzi o dobór metod i technik badawczych, jak i dobór wskaźników) najczęściej jest badany przy użyciu metod ilościowych, których celem jest:

- a) określenie rozmiarów strachu przed przestępczością i jego poszczególnych wymiarów
- b) określenie zmiennych związanych z poczuciem zagrożenia jednostek przestępczością
- c) stworzenie modeli wyjaśniających genezę strachu przed przestępczością i jego prognozowanie

Dla celów opisowych, jak i wyjaśniających (eksplanacyjnych) najbardziej adekwatne wydają się techniki ilościowe. Z uwagi na postawiony cel, jakim jest zbadanie związków między zmiennymi, zdecydowano się właśnie na przeprowadzenie badań sondażowych.

Biorąc pod uwagę specyficzną grupą respondentów, którzy mieli zostać poddani badaniu, a którzy to często, chcąc uniknąć stygmatyzacji, woleliby jak pozostać anonimowymi,

²¹ K. V. Cowles, *Issues in qualitative research on sensitive topics*, „Western Journal of Nursing Research” 1988, t. 10 nr 6, ss.163–179 za: R. Elmir, V. Schmied, D. Jackson, L. Wilkes, *Interviewing people about potentially sensitive topics*, „Nurse Researcher” 2011, t. 19, nr 1, s. 12.

²² K.M. Van Meter, *Sensitive Topics -Sensitive Questions: Overview of the Sociological Research Literature*, „Bulletin de Méthodologie Sociologique” 2000, nr 68, ss. 66–67.

²³ K. Lutyńska, *Problemy drażliwe w badaniach socjologicznych w Polsce*, „ASK. Research & Methods” 2000, nr 9, ss. 51–52.

²⁴ R. Porst, *Fraagebogen. Ein Arbeitsbuch*, Wiesbaden 2011, ss. 124–125.

zdecydowano się na przeprowadzenie ankiety internetowej. Jest to również uzasadnione tym, że przedmiotem badania są kwestie niezwykle drażliwe, a taki sposób dotarcia do respondentów i przetwarzania danych umożliwi im zachowanie anonimowości i poufności. Chodzi tu bowiem o doświadczenia, które stanowią dość intensywne i jednoznacznie negatywne przeżycie dla każdego człowieka. Taki sposób kontaktu z osobami badanymi wydawał się być najdogodniejszy zarówno dla badacza, jak i potencjalnych respondentów.

Niestety z uwagi na fakt, iż główną grupą badawczą miały być osoby nieheteroseksualne niemożliwe, a nawet niecelowe, byłoby przeprowadzenie badań opartych na doborze losowym próby. Z tego powodu zdecydowano się na dobór celowy respondentów do badania i zwrócono się do kilku organizacji działających na rzecz praw osób nieheteroseksualnych (stowarzyszeń i fundacji), które zamieściły link do ankiety na prowadzonych stronach i grupach tematycznych na portalu Facebook oraz przesłały w swoich newsletterach.

Zaznaczyć jednak wypada, iż badanie nie miało na celu uzyskania reprezentatywnej próby badanych. W przypadku osób o różnych orientacjach seksualnych byłoby to nie lada wyzwaniem, nie wiadomo dokładnie jaką część społeczeństwa stanowią osoby określonych orientacji seksualnych.

Ogólnym pytaniem badawczym było: **Czy poziom strachu przed przestępczością u osób nieheteroseksualnych jest wyższy czy niższy niż u osób o orientacji heteroseksualnej?** By odpowiedzieć na to pytanie, postawiono następujące pytania szczegółowe:

1) Jak często ludzie doświadczają strachu przed przestępczością? – w przyjętym modelu kwestia ta została postawiona jako zmienna zależna, której ustalenie poziomu/wartości jest koniecznym elementem dalszych dociekań. Uwzględniono trzy wymiary strachu przed przestępczością: afektywny, kognitywny i behawioralny i dobrano stosowne wskaźniki do ich pomiaru (więcej informacji znajduje się w części dotyczącej wyników badań).

2) Czy wiek ma wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – badania pokazują, że częściej strachu przed przestępczością doświadczają osoby starsze. Taka też jest zakładana hipoteza, osoby starsze częściej będą doświadczać strachu przed przestępczością niż osoby młode²⁵.

3) Czy miejsce zamieszkania ma wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – badania ukazują, że osoby zamieszkujące w większych miastach częściej doświadczają strachu przed przestępczością, niż osoby z mniejszych miejscowości. Taka jest również i tu zakładana hipoteza.

4) Czy poziom wykształcenia ma wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – osoby o niższym wykształceniu częściej są wystawione na ryzyko wiktymi-

²⁵ S. Herbst, *Untersuchungen zum Viktimisierungs-Furcht-Paradox. Ein empirischer Beitrag zur Aufklärung des „Paradoxons“ anhand von Vorsicht und Vulnerabilität im Alter*, Baden-Baden 2011, s. 153; L.Á. Kristjánsson, *On social equality and perceptions of insecurity: A comparison study between two European countries*, „European Journal of Criminology” 2007, t. 4, nr 1, s. 72.

zacji, a jednocześnie nie potrafią unikać niebezpiecznych sytuacji, co może wzbudzać u nich strach przed przestępczością.

5) Czy orientacja seksualna ma wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – w związku z przyjętą dwuelementową koncepcją orientacji seksualnej wypada postawić dwa szczegółowe pytania:

(a) Czy płeć (tożsamość płciowa) ma wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – założono, że kobiety częściej doświadczają strachu przed przestępczością niż mężczyźni²⁶.

(b) Czy tożsamość seksualna ma wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – założono, że nieheteroseksualne osoby częściej doświadczają strachu przed przestępczością niż osoby heteroseksualne.

6) Czy wcześniejsze doświadczenia wiktyimizacyjne mają wpływ na doświadczanie strachu przed przestępczością? – przyjęto, że osoby, które były już ofiarami przestępstwa, częściej doświadczają strachu przed przestępczością niż osoby bez doświadczeń wiktyimizacyjnych.

Opis badanej grupy

Na początkowym etapie analizy uzyskanych wyników trzeba opisać grupę respondentów, którzy wzięli udział w badaniu. Rozpatrywane będą następujące cechy: wiek, miejsce zamieszkania, poziom wykształcenia oraz orientacja seksualna respondentów. Te same kategorie będą stanowić zmienne podczas dalszych analiz, a zostaną ponadto uzupełnione o fakt wcześniejszych doświadczeń wiktyimizacyjnych. W badaniu wzięło ogółem udział 285 respondentów.

Wiek respondentów

Najliczniejszą grupę spośród respondentów stanowiły osoby w wieku 18–24 lata (77,9%). Najmniej reprezentowane były osoby w wieku 31–50 lat (zaledwie 4,6%), co może być efektem zastosowanej techniki badawczej – ankiety internetowej. Użytkownikami sieci są w głównej mierze osoby młode, wychowane w czasach rosnącej popularności internetu (tabela 1).

Tabela 1. Wiek respondentów

Wiek respondentów w latach	l.b.	%
18–24	222	77,9%
25–30	50	17,5%
31–50	13	4,6%
razem	285	100,0%

²⁶ M. Noack, *Methodische Probleme bei der Messung von Kriminalitätsfurcht und Viktimisierungserfahrungen*, Wiesbaden 2015, s. 89.

Miejsce zamieszkania respondentów

Najwięcej respondentów zamieszkuje w mieście powyżej 500 tys. mieszkańców (45,3%). Najmniej spośród osób badanych zamieszkuje w mieście pomiędzy 100 tys., ale nie więcej niż 200 tys. mieszkańców (12,6%) Prawie jedna czwarta respondentów deklaruje, że zamieszkuje w miejscowości poniżej 100 tys. mieszkańców (22,5%), zaś w mieście pomiędzy 200 tys. ale nie więcej niż 500 tys. mieszkańców, dokładnie jedna piąta (19,6%) (tabela 2).

Tabela 2. Miejsce zamieszkania respondentów

wielkość miejscowości	l.b.	%
miejscowość poniżej 100 tys. mieszkańców	64	22,5%
miasto pomiędzy 100 tys. ale nie więcej niż 200 tys. mieszkańców	36	12,6%
miasto pomiędzy 200 tys. ale nie więcej niż 500 tys. mieszkańców	56	19,6%
miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	129	45,3%
razem	285	100,0%

Poziom wykształcenia respondentów

Przy charakterystyce respondentów warto również zwrócić uwagę na poziom ich wykształcenia. W narzędziu badawczym użyto niezwykle szerokiej kafeterii odpowiedzi, która spowodowała niezwykle rozdrobnienie odpowiedzi. Z uwagi na ten fakt dokonano połączenia pewnych kategorii w bardziej ogólne grupy. I tak osoby z wykształceniem gimnazjalnym, zawodowym, technicznym i pomaturalnym połączono w jedną grupę, w której znalazło się 18 osób (6,3%). Osoby, które ukończyły liceum ogólnokształcące, stanowią ponad połowę respondentów (50,9%) i w związku z tym postanowiono nie łączyć tej grupy z żadną inną. Wypada jednak zaznaczyć, iż będą to również w dużej mierze osoby, które są w trakcie zdobywania kolejnego szczebla wykształcenia. Kolejną kategorię stanowią te osoby, które legitymują się dyplomem ukończenia studiów wyższych – licencjackich, inżynierskich czy magisterskich. Ta grupa jest również niezwykle liczna, aż 122 respondentów (42,8%) (tabela 3).

Tabela 3. Poziom wykształcenia respondentów

poziom wykształcenia	l.b.	%
gimnazjalne, zawodowe, techniczne i pomaturalne	18	6,3%
licealne	145	50,9%
ukończone studia wyższe	122	42,8%
razem	285	100,0%

Orientacja seksualna respondentów

a) Tożsamość płciowa respondentów

Kolejnym aspektem, który należy poruszyć przy opisie badanej grupy, jest struktura płci, ujmowana w badaniu jako tożsamość płciowa respondentów. Z uwagi na specyficzną grupę respondentów, do jakiej chciał dotrzeć autor niniejszego opracowania, spodziewano się, że ankietę wypełniać mogą również osoby, które nie określają siebie w kategoriach mężczyzna/kobieta, dlatego też pozostawiono otwartą kafeterię odpowiedzi. Po przeanalizowaniu danych okazało się, że w badaniu wzięły udział zaledwie 2 takie osoby, tj. w przybliżeniu 1% respondentów i obie wskazały, iż postrzegają siebie jako osoby niebinarne. Z uwagi na niewielką ich liczbę zostały one (niestety) wyłączone z dalszych analiz.

Zaskakujące jest, iż 223 spośród osób, które wzięły udział w badaniu to kobiety. Stanowią one ponad trzy czwarte badanej grupy (78,8%) (tabela 4). Zaznaczyć zatem wypada, że w tym miejscu znacząca mogła również okazać się technika dotarcia do respondentów. Już z pobieżnej obserwacji wirtualnej przestrzeni wynika, iż kobiety zdecydowanie częściej niż mężczyźni ujawniają swoją aktywność w sieci, pozostawiając więcej komentarzy oraz dzieląc się swoimi opiniami. Prawdopodobnie i to zjawisko odcisnęło swoje piętno na niniejszym badaniu.

b) Tożsamość seksualna respondentów

W badaniu odnotowano największy udział osób heteroseksualnych – 187 osób, czyli niemal dwie trzecie ogólnej liczby respondentów (66,1%). Przedstawiciele orientacji nieheteroseksualnej stanowią ponad jedną trzecią całej badanej grupy (33,9%) (tabela 4.).

W grupie mężczyzn znalazło się 50 osób nieheteroseksualnych (83,3%), a jedynie 10 (16,7%) heteroseksualnych. Dysproporcja w tożsamości seksualnej u mężczyzn w stosunku do ogółu populacji wynikać może z tego, iż informacja o przeprowadzaniu badania adresowana była głównie do czytelników stron internetowych organizacji pozarządowych działających na rzecz praw mniejszości seksualnych, do których dostęp dla heteroseksualnych mężczyzn mógł być mniej atrakcyjny.

Jeżeli chodzi o grupę kobiet, to najliczniejsza jest reprezentacja kobiet heteroseksualnych, stanowiąca blisko cztery piąte grupy kobiet (79,4%) – 177 osób. Grupa nieheteroseksualna stanowi nieco ponad jedną piątą (20,6%) grupy kobiet.

Tabela 4. Orientacja seksualna respondentów

tożsamość seksualna	tożsamość płciowa					
	mężczyźni		kobiety		razem	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
heteroseksualna	10	16,7%	177	79,4%	187	66,1%
nieheteroseksualna	50	83,3%	46	20,6%	96	33,9%
razem	60	21,2%	223	78,8%	283	100,0%

Wyniki badań

Rozmiary strachu przed przestępczością

W tej części analizie poddane będą trzy aspekty strachu przed przestępczością: emocjonalny (afektywny), poznawczy (kognitywny) i behawioralny. Przedstawione zostaną odpowiedzi na pytania ogólne o strach przed przestępczością (bez precyzowania, o jakie przestępstwo chodzi, mimo iż takie pytania znalazły się w kwestionariuszu). W tabeli 5 posłużono się dwoma symbolami:

- (+) oznacza występowanie danego elementu strachu przed przestępczością (respondent nie czuje się bezpiecznie / uznaje za prawdopodobne, że stanie się ofiarą jakiegoś przestępstwa / podejmuje działania w celu uniknięcia wiktymizacji)
- (–) oznacza niewystępowanie danego elementu strachu przed przestępczością (respondent czuje się bezpiecznie / uznaje za nieprawdopodobne, że stanie się ofiarą jakiegoś przestępstwa / nie podejmuje działań w celu uniknięcia wiktymizacji)

Z analizy wyłączono odpowiedzi niestanowcze, oznaczone jako „trudno powiedzieć”.

Jeżeli chodzi o **aspekt emocjonalny**, rozumiany jest on jako obawa stania się ofiarą przestępstwa. Był on mierzony poprzez udzielenie odpowiedzi na pytanie: „Czy czujesz się bezpiecznie, spacerując samotnie wieczorem w miejscu swojego zamieszkania?”. Odpowiedź na to pytanie była udzielana na pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznaczało „bardzo bezpiecznie”, zaś 5 – „bardzo niebezpiecznie”. Posłużenie się tym pytaniem, mimo silnej jego krytyki²⁷, może pomóc w dokonaniu porównań z badaniami przeprowadzonymi w ramach ICVS (*International Crime Victim Survey*) oraz PBP (Polskie Badanie Przystępczości), gdyż tam stosowano właśnie taki sam sposób pomiaru. W tym miejscu wypada zaznaczyć, iż każdorazowo z analizy wyłączono odpowiedzi niestanowcze – „trudno powiedzieć” – podobnie jak we wspomnianych badaniach²⁸.

Jako osoby, które nie czują się bezpiecznie, uznano te, które zaznaczyły na skali odpowiedzi 4 lub 5, czyli te, które znajdowały się najbliżej odpowiedzi „bardzo niebezpiecznie”. Odpowiedź środkowa – 3 – uznana została jako „trudno powiedzieć”. Co ciekawe, aż 84 osoby, czyli prawie jedna trzecia badanych (29,5%), zaznaczyły dokładnie tę odpowiedź.

Poczucie bezpieczeństwa podczas wieczornego, samotnego spaceru w miejscu swojego zamieszkania deklaruje 131 badanych, co stanowi blisko dwie trzecie odpowiedzi (65,2%). Strach przed przestępczością w aspekcie emocjonalnym deklaruje 70 respondentów, co stanowi blisko jedną trzecią (34,8%) (tabela 5). W porównaniu do przywoływanych wcześniej danych dotyczących ICVS oraz PBP należy zaznaczyć, że w przypadku niniejszego badania respondenci częściej deklarują strach przed przestępczością aniżeli w przywołanych badaniach (jeżeliby wyłączyć odpowiedzi

²⁷ M. Szafrńska, *Polityczna instrumentalizacja strachu przed przestępczością*, Toruń 2010, ss. 26–31.

²⁸ A. Siemaszko, *Kogo Biją, Komu Kradną*, Warszawa 2001, s. 106; A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczeński, *Atlas przestępczości w Polsce 4*, Warszawa 2009, s. 260.

„trudno powiedzieć”). Źródłem takiej rozbieżności może być obecność sporej grupy kobiet oraz osób nieheteroseksualnych, które cechować może wyższy poziom strachu.

Przez **komponent kognitywny** strachu przed przestępczością rozumie się postrzegane przez jednostkę prawdopodobieństwo wiktyimizacji. Wskaźnikiem jego jest odpowiedź na pytanie „Jak oceniasz prawdopodobieństwo stania się ofiarą jakiegoś przestępstwa?”. Odpowiedź na to pytanie była udzielana na pięciostopniowej skali, gdzie 1 oznacza „bardzo nieprawdopodobne”, zaś 5 – „bardzo prawdopodobne”.

Odpowiedzi na to pytanie zostały również zredukowane w ten sposób, że osoby, które zaznaczyły odpowiedzi 1 i 2 oceniają jako „nieprawdopodobne”, że staną się ofiarą jakiegoś przestępstwa, odpowiedź 3 potraktowana została jako odpowiedź oznaczająca „trudno powiedzieć” i wyłączona z dalszej analizy. Wypada jednak zaznaczyć, że w tym pytaniu najmniej osób udzieliło odpowiedzi stanowczej – zaledwie 171, co stanowi dokładnie 60,0% badanej grupy. Osoby, które zaznaczyły odpowiedzi 4 i 5 to osoby, które doświadczają strachu przed przestępczością w aspekcie kognitywnym.

52 osoby (30,4%) zadeklarowały, iż oceniają, że prawdopodobne jest, że staną się ofiarą jakiegoś przestępstwa. Ponad dwie trzecie respondentów (119 osób – 69,6%) zadeklarowało, że nie jest prawdopodobne, aby stały się one ofiarami jakiegoś przestępstwa (tabela 5).

Jako **element behawioralny** strachu przed przestępczością rozumie się podejmowanie przez jednostkę działania mające na celu uniknięcie stania się ofiarą przestępstwa. W odniesieniu do tego elementu badanie opierało się na pytaniu o podejmowanie zachowań mających na celu uniknięcie faktu stania się ofiarą przestępstwa w ogólności „Czy podejmujesz jakieś działania, aby uniknąć stania się ofiarą przestępstwa?” z możliwymi odpowiedziami „tak” oraz „nie”. Pytanie to filtrowało tych spośród respondentów, którzy podejmują jakiegokolwiek działania – im należało postawić bardziej szczegółowe pytanie o przedsięwzięte przez nich środki: „Jakie z poniżej wymienionych środków stosujesz, aby uniknąć stania się ofiarą przestępstwa?”. Następnie zaprezentowana została stosowna kategoria odpowiedzi, z których respondenci mogli wybrać dowolną liczbę.

Jeżeli chodzi o stosowanie środków zapobiegawczych, czyli aspekt behawioralny strachu przed przestępczością, to 179 osób deklaruje stosowanie takich środków, co stanowi niecałe dwie trzecie badanej grupy (62,8%), pozostali respondenci – 106 osób (37,2%) zaznaczyło, że nie stosuje żadnych środków (tabela 5).

Tabela 5. Doświadczanie strachu przed przestępczością

występowanie	element strachu					
	aspekt afektywny		aspekt kognitywny		aspekt behawioralny	
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%
+	70	34,8%	52	30,4%	179	62,8%
-	131	65,2%	119	69,6%	106	37,2%
razem	201	100,0%	171	100,0%	285	100,0%

Warto również przyjrzeć się, jakie środki stosowane są przez respondentów. Największą popularnością cieszy się schodzenie z drogi określonym grupom osób, np. wałęsającej się młodzieży, pijanym, narkomanom, żebrakom, na co wskazało 154 osoby (86%). Następne w kolejności jest omijanie określonych ulic, placów i parków, na co wskazało 144 respondentów i respondentek (80,0%). Aż 101 osób (56,0%), czyli ponad połowa stara się zazwyczaj być w towarzystwie innej osoby.

Do najrzadziej stosowanych środków należą: unikanie publicznych środków komunikacji podczas wieczornych podróży – 30 osób (17%), zabezpieczenie mieszkanie poprzez zamontowanie dodatkowego zamka, krat, wzmocnionych drzwi itp. – 27 osób (15,0%) oraz udział w kursie samoobrony – 23 osoby (13,0%) (tabela 6).

Tabela 6. Aspekt behawioralny – przedsiębrane środki

podejmowane działania	l.b.	%
schodzę z drogi określonym grupom osób, np. wałęsającej się młodzieży, pijanym, narkomanom, żebrakom	154	86%
omijam określone ulice, place, parki	144	80%
staram się zazwyczaj być w towarzystwie innej osoby	101	56%
ograniczam wieczorne wyjścia z domu	77	43%
kiedy wychodzę z domu, zabieram coś, czym mógłbym/mogłabym się bronić – kij, nóż, gaz łzawiący	57	32%
staram się nie wyróżniać wyglądem i ubiorem	53	29%
kiedy podróżuję wieczorem, staram się unikać publicznych środków komunikacji	30	17%
zabezpieczyłem/łam swoje mieszkanie przez zamontowanie dodatkowego zamka, krat, wzmocnionych drzwi itp.	27	15%
brałem/łam udział w kursie samoobrony	24	13%
razem osób podejmujących działania	180	

Analiza podgrup

W tej części zaprezentowany zostanie poziom strachu przed przestępczością z uwzględnieniem kolejnych zmiennych.

Wiek

Jeżeli chodzi o aspekt afektywny strachu przed przestępczością, to najczęściej do-

świadczą go osoby w wieku 31–50 lat. 40% osób w tej grupie deklaruje, że nie czuje się bezpiecznie podczas samotnego nocnego spaceru w okolicy swojego zamieszkania. Najrzadziej deklarację tę składają osoby w wieku 25–30 lat – tylko 25,0% osób w tym wieku (tabela 7).

Tabela 7. Aspekt afektywny a wiek

wiek respondentów w latach	tak		nie		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
18–24	95	62,9%	56	37,1%	151
25–30	30	75,0%	10	25,0%	40
31–50	6	60,0%	4	40,0%	10
					201

W odniesieniu do aspektu kognitywnego strachu przed przestępczością najczęściej prawdopodobieństwo stania się ofiarą jakiegoś przestępstwa deklarują osoby w wieku 31–50 lat (42,9%), zaś najrzadziej jako prawdopodobne, że staną się ofiarą jakiegoś przestępstwa, deklarują osoby w wieku 25–30 lat (27,3%) (tabela 8).

Tabela 8. Aspekt kognitywny a wiek

wiek respondentów w latach	nieprawdopodobne		prawdopodobne		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
18–24	91	69,5%	40	30,5%	131
25–30	24	72,7%	9	27,3%	33
31–50	4	57,1%	3	42,9%	7
					171

Najczęściej środki w celu uniknięcia przestępczością podejmują osoby w wieku 31–50 lat (84,6%), zaś najrzadziej osoby w wieku 18–24 (59,0%) (hipoteza potwierdzona) (tabela 9).

Tabela 9. Aspekt behawioralny a wiek

wiek respondentów w latach	tak		nie		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
18–24	131	59,0%	91	41,0%	222
25–30	37	74,0%	13	26,0%	50
31–50	11	84,6%	2	15,4%	13
					285

Miejsce zamieszkania

Najmniejszym poczuciem bezpieczeństwa odznaczają się osoby zamieszkujące w miastach powyżej 500 tys. mieszkańców (55,8%). W zasadzie można powiedzieć, że wraz ze wzrostem wielkości miejscowości maleje poczucie bezpieczeństwa, z tym jednakże zastrzeżeniem, że mieszkańcy miast pomiędzy 200 tys. mieszkańców a 500 tys. mieszkańców czują się najbezpieczniej (tabela 10).

Tabela 10. Aspekt afektywny a miejsce zamieszkania

wielkość miejscowości	tak		nie		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
miejsowość poniżej 100 tys. mieszkańców	18	69,2%	8	30,8%	26
miasto pomiędzy 100 tys. ale nie więcej niż 200 tys. mieszkańców	24	60,0%	16	40,0%	40
miasto pomiędzy 200 tys. ale nie więcej niż 500 tys. mieszkańców	65	70,7%	27	29,3%	92
miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	24	55,8%	19	44,2%	43
					201

Prawdopodobieństwo wiktyimizacji najwyżej jest oceniane przez mieszkańców największych miast (powyżej 500 tys. mieszkańców – 36,8%), zaś najniżej przez mieszkańców małych miast pomiędzy 100 tys. a 200 tys. mieszkańców (26,7%). W przypadku tego pytania widać, iż szacowane prawdopodobieństwo stania się ofiarą przestępstwa rośnie wraz z wielkością miejscowości, przy czym mieszkańcy miejscowości poniżej 100 tys. mieszkańców częściej to deklarują niż miejscowości miast pomiędzy 100 tys. a 200 tys. mieszkańców oraz pomiędzy 200 tys. a 500 tys. (tabela 11).

Tabela 11. Aspekt kognitywny a miejsce zamieszkania

wielkość miejscowości	nieprawdopodobne		prawdopodobne		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
miejsowość poniżej 100 tys. mieszkańców	15	68,2%	7	31,8%	22

miasto pomiędzy 100 tys. ale nie więcej niż 200 tys. mieszkańców	22	73,3%	8	26,7%	30
miasto pomiędzy 200 tys. ale nie więcej niż 500 tys. mieszkańców	58	71,6%	23	28,4%	81
miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	24	63,2%	14	36,8%	38
					171

Podejmowanie działań mających na celu uniknięcie wiktyimizacji najczęściej jest deklarowane przez mieszkańców miast pomiędzy 100 tys. a 200 tys. mieszkańców (71,4%). Najrzadziej działania takie podejmują mieszkańcy najmniejszych miejscowości (51,4%) (tabela 12).

Tabela 12. Aspekt behawioralny a miejsce zamieszkania

wielkość miejscowości	nie		tak		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
miejscowość poniżej 100 tys. mieszkańców	17	48,6%	18	51,4%	35
miasto pomiędzy 100 tys. ale nie więcej niż 200 tys. mieszkańców	16	28,6%	40	71,4%	56
miasto pomiędzy 200 tys. ale nie więcej niż 500 tys. mieszkańców	45	34,6%	85	65,4%	130
miasto powyżej 500 tys. mieszkańców	28	43,8%	36	56,3%	64
					285

Poziom wykształcenia

Kolejnym punktem analizy będą rozmiary strachu przed przestępczością u osób o różnym poziomie wykształcenia. Z uwagi na niewielkie liczebności osoby, które ukończyły gimnazjum, zasadniczą szkołę zawodową, technikum lub szkołę pomaturalną zostały połączone w jedną grupę. Podobnie zostało to uczynione w stosunku do osób legitymujących się dyplomem uczelni wyższej. Za osoby, które ukończyły studia wyższe, uznaje się te, które legitymują się dyplomem studiów licencjackich, inżynierskich lub magisterskich.

Najmniej bezpiecznie czują się osoby legitymujące się wykształceniem licealnym (41,6%), zaś najbezpieczniej osoby z wykształceniem gimnazjalnym, zawodowym, technicznym i pomaturalnym (71,3%) (tabela 13).

Tabela 13. Aspekt afektywny a poziom wykształcenia

poziom wykształcenia	tak		nie		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
gimnazjalne, zawodowe, techniczne i pomaturalne	10	76,9%	3	23,1%	13
licealne	59	58,4%	42	41,6%	101
ukończone studia wyższe	62	71,3%	25	28,7%	87
					201

Prawdopodobieństwo stania się ofiarą przestępstwa najczęściej deklarują osoby, które ukończyły studia wyższe (33,3%), zaś najrzadziej osoby, które uzyskały wykształcenie gimnazjalne, zawodowe, techniczne i pomaturalne (10%). Co ciekawe, jest to dokładną odwrotnością zakładanej hipotezy. Trzeba jednak wskazać na niewielkie liczebności w poszczególnych grupach – w grupie z wykształceniem gimnazjalnym, zawodowym, technicznym i pomaturalnym jedna osoba stanowi 10% grupy). Można jednak przyjąć, że osoby z wyższym poziomem wykształcenia częściej dostrzegają okazje do tego, by stać się ofiarą przestępstwa i stąd częstsza u nich ocena tego prawdopodobieństwa (tabela 14).

Tabela 14. Aspekt kognitywny a poziom wykształcenia

poziom wykształcenia	nieprawdopodobne		prawdopodobne		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
gimnazjalne, zawodowe, techniczne i pomaturalne	9	90,0%	1	10,0%	10
licealne	58	69,9%	25	30,1%	83
ukończone studia wyższe	52	66,7%	26	33,3%	78
					171

Najczęściej środki w celu uniknięcia stania się ofiarą przestępstwa podejmują osoby z ukończonymi studiami wyższymi (68,9%) – najrzadziej osoby z wykształceniem gimnazjalnym, zawodowym, technicznym i pomaturalnym (44,4%). Również i w tym przypadku jest to dokładna odwrotność w stosunku do zakładanej hipotezy. Być może osoby z wykształceniem

na wyższym poziomie częściej dostrzegają możliwości zabezpieczania się przed wiktylizacją (tabela 15).

Tabela 15. Aspekt behawioralny a poziom wykształcenia

poziom wykształcenia	nie		tak		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
gimnazjalne, zawodowe, techniczne i pomaturalne	10	55,6%	8	44,4%	18
licealne	58	40,0%	87	60,0%	145
ukończone studia wyższe	38	31,1%	84	68,9%	122
					285

Orientacja seksualna

Mężczyźni rzadziej czują się niebezpiecznie (26,1%) niż kobiety (37,9%). Osoby nieheteroseksualne czują się częściej bezpiecznie (68,1%) niż osoby heteroseksualne (63,0%). Jest to dokładna odwrotność zakładanej hipotezy. Należy jednakże wskazać, iż osoby nieheteroseksualne, które zdecydowały się wziąć udział w badaniu, mogą być bardziej związane ze swoją tożsamością nieheteronormatywną, co powodować może, iż nie czują się one bardzo zagrożone z powodu swojego statusu.

Co ciekawe, nieheteroseksualni mężczyźni czują się rzadziej niebezpiecznie (25,6%) niż heteroseksualni mężczyźni (28,6%). Warto jednak w tym miejscu zwrócić uwagę, na niewielką liczebność heteroseksualnych mężczyzn, zwłaszcza tych, którzy udzielili odpowiedzi stanowczej. Nieheteroseksualne kobiety czują się częściej niebezpiecznie (39,4%) niż heteroseksualne kobiety (37,5%) (tabela 16).

Mężczyźni rzadziej oceniają prawdopodobne, że staną się ofiarami jakiegoś przestępstwa (19,5%) niż kobiety (33,3%). Osoby nieheteroseksualne rzadziej oceniają jako prawdopodobne, że staną się ofiarą jakiegoś przestępstwa (28,8%) niż osoby heteroseksualne (30,6%). Jest to ponownie dokładna odwrotność zakładanej hipotezy, ale poczynione wyżej uwagi dotyczące małej liczebności poszczególnych podgrup i tu mogą mieć zastosowanie.

Nieheteroseksualni mężczyźni częściej deklarują prawdopodobieństwo wiktylizacji (20,0%) niż mężczyźni heteroseksualni (14,3%) i, co ciekawe dwukrotnie rzadziej (20,0%) niż nieheteroseksualne kobiety (40,0%). Nieheteroseksualne kobiety oceniają częściej jako prawdopodobne stanie się ofiarą przestępstwa niż heteroseksualne kobiety (31,7%) (tabela 17).

Mężczyźni rzadziej podejmują jakieś środki w celu uniknięcia wiktyimizacji (58,4%) niż kobiety (64,1%). Osoby nieheteroseksualne rzadziej podejmują jakieś środki w celu uniknięcia wiktyimizacji (61,9%) niż osoby heteroseksualne (63,4%).

Nieheteroseksualni mężczyźni rzadziej podejmują działania zapobiegawcze (56,0%) niż mężczyźni heteroseksualni (70,0%). Nieheteroseksualne kobiety częściej czynią coś w celu uniknięcia stania się ofiarą przestępstwa (68,1%) niż kobiety heteroseksualne (63,1%) (tabela 18).

Tabela 16. Aspekt afektywny a orientacja seksualna

tożsamość seksualna	tożsamość płciowa														
	mężczyźni					kobiety					razem tożsamości				
	tak		nie		razem	tak		nie		razem	tak		nie		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
heteroseksualna	5	71,4%	2	28,6%	7	75	62,5%	45	37,5%	120	80	63,0%	47	37,0%	127
nieheteroseksualna	29	74,4%	10	25,6%	39	20	60,6%	13	39,4%	33	49	68,1%	23	31,9%	72
razem	34	73,9%	12	26,1%	46	95	62,1%	58	37,9%	153	129	64,8%	70	35,2%	199

Tabela 17. Aspekt kognitywny a orientacja seksualna

tożsamość seksualna	tożsamość płciowa														
	mężczyźni					kobiety					razem tożsamości				
	nieprawdopodobne		prawdopodobne		razem	nieprawdopodobne		prawdopodobne		razem	nieprawdopodobne		prawdopodobne		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
heteroseksualna	6	85,7%	1	14,3%	7	71	68,3%	33	31,7%	104	77	69,4%	34	30,6%	111
nieheteroseksualna	27	79,4%	7	20,6%	34	15	60,0%	10	40,0%	25	42	71,2%	17	28,8%	59
razem	33	80,5%	8	19,5%	41	86	66,7%	43	33,3%	129	119	70,0%	51	30,0%	170

Tabela 18. Aspekt behawioralny a orientacja seksualna

tożsamość seksualna	tożsamość płciowa														
	mężczyźni					kobiety					razem tożsamości				
	nie		tak		razem	nie		tak		razem	nie		tak		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
heteroseksualna	3	30,0%	7	70,0%	10	65	36,9%	111	63,1%	176	68	36,6%	118	63,4%	186
nieheteroseksualna	22	44,0%	28	56,0%	50	15	31,9%	32	68,1%	47	37	38,1%	60	61,9%	97
razem	25	41,7%	35	58,3%	60	80	35,9%	143	64,1%	223	105	37,1%	178	62,9%	283

Doświadczenia wiktyimizacyjne

Niezwykle często uwzględnianą zmienną w badaniach nad występowaniem strachu przed przestępczością są wcześniejsze doświadczenia wiktyimizacyjne. Na potrzeby niniejszych badań postanowiono zatem postawić pytanie: „Czy zdarzyło Ci się, że byłeś/łaś ofiarą jakiegoś przestępstwa?”. Pytanie to miało charakter z jednej strony filtrujący, gdyż dla respondentów, którzy udzielili na nie odpowiedzi „tak”, czekało kilka innych pytań o zdarzenie, którego ofiarą padli, z drugiej zaś strony pytanie to pozwala na zbadanie relacji między doświadczeniami wiktyimizacyjnymi a strachem przed przestępczością. Te właśnie relacje zostaną teraz przedstawione, by odpowiedzieć na pytanie, „Czy odczuwanie lęku przed przestępczością związane jest ze wcześniejszymi doświadczeniami wiktyimizacyjnymi?”. Nie będą jednak analizowane szczegółowe dane dotyczące zdarzenia, jakiego padli ofiarą respondenci i respondentki.

Osoby, które wcześniej były ofiarami jakichś przestępstw, dokładnie tak samo często czują się niebezpiecznie, co czują się bezpiecznie, zaś wśród osób, które nie mają doświadczeń wiktyimizacyjnych, niebezpiecznie czuje się nieco ponad jedna czwarta respondentów (25,7%), co oznacza, że wcześniejsze doświadczenia wiktyimizacyjne zwiększają niemal dwukrotnie poczucie zagrożenia podczas wieczornego spaceru w okolicy (tabela 19).

Tabela 19. Aspekt afektywny a doświadczenia wiktyimizacyjne

doświadczenia wiktyimizacyjne	tak		nie		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
tak	53	50,0%	53	50,0%	106
nie	78	74,3%	27	25,7%	105
					211

Osoby, które były ofiarami jakiś przestępstw, częściej oceniają jako prawdopodobne, że staną się ofiarami jakiegoś przestępstwa (39,7%) niż osoby, które nie mają za sobą doświadczeń wiktyimizacyjnych (25,7%).

Tabela 20. Aspekt kognitywny a doświadczenia wiktyimizacyjne

doświadczenia wiktyimizacyjne	nieprawdopodobne		prawdo-podobne		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
tak	35	60,3%	23	39,7%	58

nie	84	74,3%	29	25,7%	113
					171

Osoby, które były już kiedyś ofiarami jakichś przestępstw częściej podejmują jakieś działania w celu uniknięcia wiktyimizacji (73,1%) niż osoby, które nie były ofiarami przestępstw (56,9%) (tabela 21).

Tabela 21. Aspekt behawioralny a doświadczenia wiktyimizacyjne

doświadczenia wiktyimizacyjne	nie		tak		razem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.
tak	28	26,9%	76	73,1%	104
nie	78	43,1%	103	56,9%	181
					285

Wnioski i zakończenie

Przeprowadzone badanie pozwoliło na ustalenie odczuwanego przez badanych strachu przed przestępczością oraz wyciągnięcie kilku istotnych wniosków o korelaty tego zjawiska. W pierwszej kolejności należy stwierdzić, iż nie udało się potwierdzić najważniejszej z postawionych hipotez o związku strachu przed przestępczością z orientacją seksualną. Jednocześnie jednak potwierdzone zostały pozostałe, tak zwane klasyczne, hipotezy dotyczące czynników zwiększających doświadczanie tego zjawiska. I tak udało się potwierdzić, że częściej strachu przed przestępczością doświadczały: osoby starsze niż osoby młode, osoby zamieszkujące w większych miastach niż osoby z mniejszych miejscowości oraz osoby, które miały uprzednio doświadczenia wiktyimizacyjne niż te bez takich doświadczeń. Jednocześnie wyniki przeprowadzonego badania nie potwierdziły hipotezy, że osoby o niższym wykształceniu częściej są wystawione na ryzyko wiktyimizacji, a jednocześnie nie potrafią unikać niebezpiecznych sytuacji, co może wzbudzać u nich strach przed przestępczością. Warto jednak podkreślić, że np. badania Ostaszewskiego również nie potwierdzały tej hipotezy²⁹.

Należy także stwierdzić, że w zakresie tytułowej relacji orientacji seksualnej ze strachem przed przestępczością badanie nie wykazało związków, które potwierdzone zostały innymi, przywoływanymi wcześniej badaniami. W związku z tym należy dokładniej pochylić się nad tymi zmiennymi, które w innych badaniach wykazywały związki ze strachem przed przestępczością. Nadto

²⁹ Por. P. Ostaszewski, *Lęk przed przestępczością*, Warszawa 2014, s. 237-239.

wypada zaznaczyć, iż brak doboru losowego respondentów do badania jest jednym z kluczowych argumentów, który podaje w wątpliwość stawianie kategoriycznych twierdzeń.

Doświadczanie strachu przed przestępczością jest, bądź co bądź, zjawiskiem marginalnym, co utrudnia jeszcze dobór takiej grupy respondentów, której liczebność zapewniłaby poprawność wnioskowania, w przypadku zaś powiązań z orientacją seksualną zadanie, to staje się jeszcze trudniejsze.

W związku z powyższym wydaje się uzasadnione przeprowadzenie ponownych badań, które za podstawę doboru respondentów przyjmując zasadę losowego doboru próby. Wówczas uzyskane na reprezentatywnej grupie badanych wyniki nadawać się będą do wyciągnięcia kategoriycznych wniosków o całej populacji, a nadto stanowić będą sensowny materiał do pogłębionych analiz wielowymiarowych.

Wskazać jednak należy również na możliwości przeprowadzenia badań jakościowych nad strachem przed przestępczością w grupie osób nieheteroseksualnych. Mogłyby bowiem one rzucić światło na pominięte w niniejszej analizie aspekty badanego zagadnienia.

Bibliografia

- Allen L.S., Gorski R.A., *Sexual orientation and the size of the anterior commissure in the human brain.*, „Proceedings of the National Academy of Sciences” 1992, t. 89, nr 15, ss. 7199–8202.
- Bomba J., *Homoseksualizm czy homoseksualności?* [w:] *Wprowadzenie do Psychologii LGB*, G. Iniewicz, M. Mijas, B. Grabski (red.), Wrocław 2012, ss. 17–35.
- D’Augelli A.R., *Sexual orientation* [w:] *The Encyclopedia of Psychology*, A. E. Kazdin (red.), Oxford 2000, ss. 260–263.
- Diamond, Milton, *Sexuality: Orientation and identity* [w:] *The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science*, W. E. Craighead, C. B. Nemeroff (red.), New York 2001, ss. 1512–1518.
- Elmir R., Schmied V., Jackson D., Wilkes L., *Interviewing people about potentially sensitive topics*, „Nurse Researcher” 2011, t. 19, nr 1, ss. 12–16.
- Farrall S., Bannister J., Ditton J., Gilchrist E., *Social psychology and the fear of crime: Re-examining a speculative model*, „British Journal of Criminology” 2000, t. 40, nr 3, ss. 399–413.
- Herbst S., *Untersuchungen zum Viktimisierungs-Furcht-Paradox. Ein empirischer Beitrag zur Aufklärung des „Paradoxons” anhand von Vorsicht und Vulnerabilität im Alter*, Baden-Baden 2011.
- Hogg M.A., Vaughan G.M., *Social Psychology*, Essex 2010.
- Iniewicz G., *Stres mniejszościowy u osób biseksualnych i homoseksualnych. W poszukiwaniu czynników ryzyka i czynników chroniących*, Kraków 2015.
- Keane C., *Fear of crime in Canada: An examination of concrete and formless fear of victimization.*, „Canadian Journal of Criminology” 1992, t. 34, nr 2, ss. 215–224.
- Kristjánsson L.Á., *On social equality and perceptions of insecurity: A comparison study between two European countries*, „European Journal of Criminology” 2007, t. 4, nr 1, ss. 59–86.

- Lutyńska K., *Problemy drażliwe w badaniach socjologicznych w Polsce*, „ASK. Research & Methods” 2000, nr 9, ss. 51–63.
- Meter K.M. Van, *Sensitive Topics -Sensitive Questions: Overview of the Sociological Research Literature*, “Bulletin de Méthodologie Sociologique” 2000, nr 68, ss. 66–67.
- Noack M., *Methodische Probleme bei der Messung von Kriminalitätsfurcht und Viktimisierungserfahrungen*, Wiesbaden 2015.
- Obergfell-Fuchs J., Kury H., 3.3 *Verbrechensfurcht und Einstellungen der Bevölkerung zu Kriminalität und deren Kontrolle* [w:] *Internationales Handbuch der Kriminologie. Band 2*, Berlin 2016, ss. 455–479.
- Ostaszewski P., *Lęk przed przestępczością*, Warszawa 2014.
- Ostaszewski P., *Rozmiary i uwarunkowania lęku przed przestępczością*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXIV, ss. 157–206.
- Płatek M., *Sytuacja osób homoseksualnych w prawie karnym* [w:] *Orientacja seksualna i tożsamość płciowa : aspekty prawne i społeczne*, R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski (red.), Warszawa 2009, ss. 49–81.
- Porst R., *Fragebogen. Ein Arbeitsbuch*, Wiesbaden 2011.
- Rawa-Kochanowska A., *Poczucie tożsamości płciowej w teorii i badaniach*, Warszawa 2011.
- Schwind H.-D., *Fear of Crime in Germany. A Report about three Population Surveys 1975/1986/1989* [w:] *Victims and Criminal Justice vol. 50*, G. Kaiser, H. Kury, H.-J. Albrecht (red.), Freiburg 1991, ss. 657–679.
- Siemaszko A., *Kogo Biją, Komu Kradną*, Warszawa 2001.
- Siemaszko A., Gruszczyńska B., Marczewski M., *Atlas przestępczości w Polsce 4*, Warszawa 2009.
- Szafrańska M., *Polityczna instrumentalizacja strachu przed przestępczością*, Toruń 2010.
- Wzorek D., *Definiowanie strachu przed przestępczością*, „Kwartalnik Prawo-Społeczeństwo-Ekonomia” 2018, t. 2, ss. 103–116.

ABSTRACT

Fear of crime and sexual orientation

Searching factors correlated with the fear of crime is – together with estimating intensity of the fear of crime – one of the fundamental topics of many research projects devoted to this issue . It has been already investigated whether the fear of crime is correlated with such factors as age, sex, place of residence, level of education or previous victimization experiences. The aim of this research is to determine whether fear of crime can be correlated with sexual orientation. Author makes an assumption that non-heterosexuals can experience fear connected with probability of being the victim of a crime more often than others because of their minority status and bias in the society.

In order to verify the hypothesis author conducted qualitative research (internet questionnaire) among 285 people. To reach members of such particular group as non-heterosexuals the purposive (judgmental) sampling has been chosen.

Admittedly the research has not confirmed correlation between fear of crime and any of pre-

sented factors, probably because of the specificity of the structure of the observed group. The author's recommendation is to conduct either additional quantitative research or research based on the representative group (random selection).

Słowa kluczowe: Orientacja seksualna / strach przed przestępczością / wiktymizacja / przestępczość / badania empiryczne

Key words: sexual orientation / fear of crime / victimization / crime / empirical studies

dr Anna Więcek-Durańska

(Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Klinicznej Człowieka Dorosłego)

Psychospołeczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży

ABSTRAKT

Przestępczość jest złożonym zjawiskiem społecznym, istotnym dla całego społeczeństwa. Dlatego też od lat podejmuje się działania mające na celu poszerzenie wiedzy o czynnikach odpowiedzialnych za zachowania polegające na przekraczaniu norm przez uczestników życia społecznego oraz poszukiwaniu takich czynników, które odgrywają rolę pozytywną (chroniącą). W zależności od wiodącego nurtu badawczego, czynników takich poszukiwano w cechach indywidualnych jednostki lub też w środowisku zewnętrznym (rodzina, środowisko lokalne). Wiele badań poświęcono również weryfikowaniu zewnętrznych oznak czy genetycznych odchyleń wskazujących na predyspozycje do zachowań przestępczych. Nie bez znaczenia wydają się także czynniki neurobiologiczne, a w szczególności rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych w populacji. Aktualnie trendy w prowadzonych badaniach czerpią z dorobku wielu dziedzin. Podkreśla się jednak, że każde zachowanie człowieka determinowane jest nie tylko przez jego osobowość, ale również przez środowisko, w jakim się znajduje.

Problematyka przestępczości jest tym ważniejsza, gdy zjawisko to dotyczy dzieci i młodzieży. Analiza dostępnych danych statystycznych dotyczących czynów karalnych popełnianych przez nieletnich wskazuje, że kwestia ta stanowi istotny problem społeczny. W 2015 roku w statystyce sądowej odnotowano ponad 12 tys. czynów karalnych popełnianych przez nieletnich sprawców oraz ponad 14 tys. orzeczeń sądowych w sprawach nieletnich w związku z demoralizacją. Ponadto, nie bez znaczenia wydaje się obniżający się wiek młodzieży wchodzącej „na drogę przestępczą”.

Celem badań była ocena rozpowszechnienia oraz analiza uwarunkowań tzw. „czynników ryzyka” w etiologii czynów przestępczych. Aby przeprowadzić analizę uwarunkowań przeprowadzono badania samoopisowe młodzieży, wywiady oraz testy psychologiczne, a uzyskany szeroki materiał empiryczny pozwolił na wychwycenie pewnych cech charakterystycznych oraz różnic pomiędzy młodzieżą, która przyznała się do popełnienia przestępstwa oraz tymi, którzy takich doświadczeń nie mieli.

Opracowanie składa się z dwóch części. Pierwsza stanowi teoretyczne uzasadnienie podjętej tematyki badań. Druga natomiast ma charakter empiryczny i obejmuje opis metody, a także uzyskane wyniki badań wraz z ich omówieniem i interpretacją. Badanie przeprowadzone zostało na grupie uczniów w wieku 15-19 lat, przy wykorzystaniu trzech metod badawczych (kwestionariusza samoopisowego, testów psychologicznych oraz wywiadu).

Wprowadzenie

Przestępczość jest złożonym zjawiskiem społecznym, istotnym dla całego społeczeństwa. Dlatego też od lat podejmuje się działania mające na celu poszerzenie wiedzy o czynnikach odpowiedzialnych za zachowania polegające na przekraczaniu norm przez uczestników życia społecznego oraz poszukiwaniu takich czynników, które odgrywają rolę pozytywną (chroniącą). W zależności od wiodącego nurtu badawczego, czynników takich poszukiwano w cechach indywidualnych jednostki lub też w środowisku zewnętrznym (rodzina, środowisko lokalne). Wiele badań poświęcono również weryfikowaniu zewnętrznych oznak czy genetycznych odchyłeń wskazujących na predyspozycje do zachowań przestępczych. Nie bez znaczenia wydają się także czynniki neurobiologiczne, a w szczególności rozpowszechnienie zaburzeń psychicznych w populacji. Aktualnie trendy w prowadzonych badaniach czerpią z dorobku wielu dziedzin. Podkreśla się jednak, że każde zachowanie człowieka determinowane jest nie tylko przez jego osobowość, ale **również przez środowisko, w jakim się znajduje**¹.

Problematyka przestępczości jest tym ważniejsza, gdy zjawisko to dotyczy dzieci i młodzieży. Analiza dostępnych danych statystycznych dotyczących czynów karalnych popełnianych przez nieletnich wskazuje, że kwestia ta stanowi istotny problem społeczny. W 2015 roku w statystyce sądowej odnotowano ponad 12 tys. czynów karalnych popełnianych przez nieletnich sprawców oraz ponad 14 tys. orzeczeń sądowych w sprawach nieletnich w związku z demoralizacją. Ponadto, nie bez znaczenia wydaje się obniżający się wiek młodzieży wchodzącej „na drogę przestępczą”². W literaturze przedmiotu zwraca się również uwagę, że zachowanie przestępcze może być jednym z symptomów zaburzeń zachowania, a według danych epidemiologicznych może ono dotyczyć nawet od 5 do 8% populacji młodzieży³.

W myśl obowiązujących przepisów osoba, która nie ukończyła 17 roku życia nie jest zdolna do ponoszenia winy, a tym samym niezdolna jest do popełnienia przestępstwa, popełnia tylko czyn zabroniony pod groźbą kary (czyn karalny) i nosi miano nieletniego.

W polskim prawie szczegółowo zakres, zasady oraz sposób postępowania z nieletnimi określa Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o postępowaniu w sprawach nieletnich z (w skrócie upn)⁴. Ustawa określa, jakie działania należy przedsięwziąć w sytuacji, gdy nieletni wykazuje przejawy demoralizacji lub gdy dopuścił się czynu karalnego jak również definiuje pojęcie nieletniego. W świetle ustawy pojęcie „nieletni” może być stosowane wobec trzech kategorii osób⁵, które:

¹ J. Koziński, *Nowe Idee w Psychologii*, GWP, Gdańsk 2009.

² J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie środka wychowawczego w postaci umieszczenia w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz środka poprawczego przez sądy rodzinne i nieletnich w świetle danych statystycznych i badań aktowych*, Warszawa 2016, https://www.iws.org.pl/pliki/files/W%C5%82odarczyk-Madejska%20J_Stosowanie%20%C5%9Brodka%20wychowawczego.pdf, s. 37. [dostęp: 30.12.2017]

³ P. J. Frick, Developmental Pathways to Conduct Disorder, „*Child Adolescent Psychiatric Clinic North America*” 2006, 15, s. 311-331.

⁴ Dz. U. 1982 nr 35 poz. 228.

⁵ Por. art. 1§1 upn.

- nie ukończyły 18 roku życia, lecz zostały podjęte wobec nich działania mające na celu zapobieganie lub zwalczanie demoralizacji;
- ukończyły 13 lat, ale przed ukończeniem 17 roku życia dopuściły się popełnienia czynu karalnego;
- nie ukończyły 21 roku życia, a wobec których wykonywane są środki wychowawcze lub poprawcze orzeczone przez sąd.

W preambule do upn wymienia się jej trzy podstawowe cele, a mianowicie: dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich, stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia tym nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem oraz umacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich⁶. Jednak naczelną zasadą przyświecającą całej ustawie jest kierowanie się przede wszystkim dobrem nieletniego. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że sam fakt popełnienia czynu karalnego przez nieletniego nie jest jednoznaczną przesłanką do zastosowania wobec niego środków wychowawczych czy poprawczych, jeśli nie są one związane z jego demoralizacją⁷. Dlatego też w postępowaniu z nieletnim bierze się pod uwagę jego osobowość, wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju fizycznego jak i psychicznego. Nie bez znaczenia są również cechy jego charakteru, zachowanie oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska, a także warunki i okoliczności towarzyszące jego wychowaniu (art. 3 upn)⁸.

Pojęcie demoralizacji nie zostało szczegółowo zdefiniowane w polskim prawie⁹. W ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich (art. 4§1) wymienia się jedynie niektóre z jej przejawów. Są nimi: naruszanie zasad współżycia społecznego, dokonywanie czynów zabronionych prawem, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo czy udział w grupach o charakterze przestępczym. Wymienione kategorie zachowań nie tworzą wyczerpującego katalogu symptomów demoralizacji. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że w świetle unormowań prawnych demoralizacja oznacza intensywną i względnie trwałą postać nieprzystosowania społecznego. Podkreśla się, że jest to proces polegający na odchodzeniu od obowiązujących w społeczeństwie wartości i norm, często przejawiający się przez zachowania niezgodne z prawem¹⁰. W piśmiennictwie spotkać można uwagę, że demoralizacja nie nawiązuje i nie uwzględnia właściwości psychologicznych zjawiska, pomija w szczególności występowanie czynników zewnętrznych mogących mieć wpływ na występowanie oraz stopień nasilenia symptomów świadczących o nieprzystosowaniu¹¹. Podkreśla się również, że analizowanie symptomów świadczących

⁶ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*. Wolters Kluwer business, Kraków 2005, s. 15.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*. Zakamycze, Kraków 2001.

⁹ J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie środka wychowawczego...*, s. 8.

¹⁰ P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu...*

o demoralizacji w oderwaniu od właściwości psychologicznych samego nieletniego jest powierzchniowe i może być wynikiem zewnętrznych lub przypadkowych okoliczności, niemających nic wspólnego z demoralizacją¹².

Czynami karalnymi nieletnich w świetle upn (art. 1§ 1) są czyny zabronione przez ustawę, jako przestępstwa albo przestępstwa skarbowe lub niektóre określone wykroczenia (przeciwko porządkowi publicznemu, bezpieczeństwu w ruchu drogowym lub mieniu) popełnione przez nieletnich w wieku 13 do 17 lat. Tak, więc czyny karalne są to zachowania, które zagrożone są karą, a reakcją na ich czyny jest zastosowanie środków przez sąd rodzinny¹³.

Tylko w wyjątkowych sytuacjach nieletni, którzy dokonali czynu karalnego po ukończeniu 15 roku życia, a przed ukończeniem 17 lat mogą odpowiadać przed sądem karnym. Ustawodawca szczegółowo określa w art. 10§2 k.k. katalog czynów oraz przesłanki odpowiedzialności nieletnich na zasadach jak dorośli¹⁴.

Dla zachowania poprawności terminologicznej warto podkreślić, że w niniejszym artykule użyto pojęcia młodzież, wychodzącego poza definicję nieletniego. Fakt ten związany był nie tylko z najnowszym trendem kryminologicznym, w którym zastępuje się pojęcia „przestępczość nieletnich” pojęciem „przestępczość młodzieży”¹⁵, ale i z faktem, że w badaniu uczestniczyli uczniowie w wieku 15-19 lat. Podążając za Anną Kossowską, która zwróciła uwagę, że zastąpienie pojęć jest odpowiedzią na szersze spojrzenie na uwarunkowania przestępczości młodych ludzi,¹⁶ wydaje się również właściwe uwzględnianie wśród młodzieży szkolnej uczniów powyżej siedemnastego roku życia.

Celem badań była ocena rozpowszechnienia oraz analiza uwarunkowań tzw. „czynników ryzyka” w etiologii czynów przestępczych. Aby tego dokonać przeprowadzono badania samoopisowe młodzieży, wywiady oraz testy psychologiczne, a uzyskany szeroki materiał empiryczny pozwolił na wychwycenie pewnych cech charakterystycznych oraz różnic pomiędzy młodzieżą, która przyznała się do popełnienia przestępstwa oraz tymi, którzy takich doświadczeń nie mieli.

¹¹ M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich...*, s.45-46.

¹² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2001, s. 317 i n.

¹³ V. Konarska-Wrzošek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.

¹⁴ Szerzej: B. Czarnecka-Działuk, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich przed sądem rodzinnym lub na zasadach określonych w art. 10§2 k.k. – Analiza kryminologiczna*, „Archiwum Kryminologii” 2012, tom XXXIV . Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich za czyny z art. 10 § 2 k.k. przed sądem rodzinnym i przed sądem karnym – wybrane zagadnienia*, „Prawo w Działaniu”, sprawy karne, 16/2013.

¹⁵ J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość nieletnich i sądowa reakcja na nią w świetle danych statystycznych*, w: (red.), K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości*, Warszawa 2017.

¹⁶ A. Kossowska, *Makrospołeczne uwarunkowania przestępczości młodzieży – zarys problemu*, w: (red.), A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.

Artykuł składa się z dwóch części. W pierwszej przedstawiono zarys czynników ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży. W drugiej omówiono uzyskane wyniki badań własnych¹⁷.

1. Czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży

Pojęcie „czynniki ryzyka” nie jest nowe. Pojawiło się już w ubiegłym stuleciu początkowo jednak związane było tylko z medycznym wymiarem zdrowia jednostki. Sukcesy na polu profilaktyki chorób przyczyniły się do rozwoju badań i rozpowszechnienia zainteresowania nad czynnikami ryzyka w innych obszarach, nie tylko bezpośrednio związanych ze zdrowiem fizycznym ale i społecznym takich jak uzależnienia czy przestępczość.

Przez czynniki ryzyka rozumieć można pewne właściwości indywidualne jednostki, cechy środowiska oraz wzajemne interakcje pomiędzy nimi¹⁸. W sensie statystycznym natomiast czynniki ryzyka są właściwościami, które współwystępują z nieprawidłowym zachowaniem lub poprzedzają w czasie jego powstawanie.

Na podstawie wiedzy o czynnikach ryzyka można starać się oszacować wystąpienie pewnych negatywnych zjawisk w tym m.in. zachowań młodzieży niezgodnych z prawem. Podkreślić jednak należy, że pojawienie się tzw. czynników ryzyka nie musi nieuchronnie prowadzić do negatywnych konsekwencji, ale jak wskazuje się w literaturze zwiększają one ryzyko ich wystąpienia¹⁹. W przypadku zachowań młodzieży niezgodnych z prawem trudno jest wyodrębnić jeden decydujący czynnik. Najczęściej wymienia się całą ich gamę i są one związane z cechami indywidualnymi jednostki, cechami środowiska rodzinnego, lokalnego oraz szkolnego. Dodatkowo podatność młodego człowieka na oddziaływanie czynników ryzyka może zmieniać się w zależności od okresu rozwojowego. W okresie prenatalnym ekspozycja dziecka na czynniki ryzyka (np. palenie papierosów przez matkę w ciąży) zwiększa ryzyko pojawienia się zaburzeń zachowania dziecka²⁰. W okresie wczesnego dzieciństwa natomiast ryzyko rozwoju późniejszych problemów zwiększa się, gdy dziecko ma „trudny temperament”, który charakteryzuje się impulsywnością, skłonnością do demonstrowania złości oraz agresywnością. W połączeniu z pewnymi cechami funkcjonowania rodziny np. nadużywaniem alkoholu przez opiekunów, zaniedbywaniem potrzeb dziecka (fizycznych lub emocjonalnych), nieprawidłowymi praktykami wychowawczymi (zbyt surowymi lub liberalnymi) tworzy się niekorzystne połączenie czynników mogące zakłócić prawidłowy społeczny i emocjonalny rozwój dziecka.

¹⁷ Przedstawione wyniki są częścią szerokich badań zamieszczonych w pracy doktorskiej autorki zatytułowanych „*Biologiczne i psychospołeczne czynniki ryzyka zachowań niezgodnych z prawem młodzieży*”.

¹⁸ K. Ostaszewski, A. Rustecka-Krawczyk, M. Wójcik, *Czynniki chroniące i czynniki ryzyka związane z zachowaniami problemowymi warszawskich gimnazjalistów I-III, RAPORT dla szkół i władz oświatowych Warszawy z realizacji drugiego etapu badań p.n. „Rola czynników ryzyka i czynników chroniących w rozwoju zachowań problemowych u młodzieży szkolnej. Badania warszawskich gimnazjalistów”*. http://www.parpa.pl/download/Raport_IPiN_2009_07MAC_popr%20final.pdf [dostęp: 30.12.2017]

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

W okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym zwraca się uwagę na zachowania agresywne, które wskazują na pewne trudności w relacjach społecznych dziecka. W przyszłości mogą być predyktorem różnych problemów m.in. zachowań niezgodnych z prawem. W okresie dojrzewania zdecydowanie wzrasta znaczenie wpływu rówieśników (środowiska lokalnego oraz szkolnego). Nierzadko pojawiają się pierwsze zachowania polegające na eksperymentowaniu z substancjami psychoaktywnymi, kontakty z młodzieżą popełniającą przestępstwa czy też inne zachowania ryzykowne. Przy braku odpowiedniego wsparcia, ale też i kontroli ze strony opiekunów młody człowiek zdany jest na własne możliwości poradzenia sobie z sytuacją. Do ważnych czynników ryzyka w okresie dojrzewania zalicza się również ekspozycję na przemoc (w szkole, w domu, w środowisku lokalnym) zarówno ze strony rówieśników jak i osób dorosłych. Jak się podkreśla w literaturze²¹ dojrzewanie jest specyficznym i trudnym okresem, ponieważ może dojść do kumulacji czynników ryzyka i w efekcie do eskalacji zachowań niepożądanych, w tym niezgodnych z prawem.

W niniejszym artykule mowa jest głównie o czynnikach ryzyka, co nie oznacza, że czynniki chroniące są marginalizowane lub pomijane. Wręcz przeciwnie większość analizowanych w opracowaniu czynników może pełnić, a nawet pełni dwojaką rolę. Z jednej strony ich deficyty mogą być traktowane są jako sprzyjające pojawieniu się różnego rodzaju zaburzeń lub zachowań niepożądanych, z drugiej jednak strony ich prawidłowe ukształtowanie może pełnić funkcję chroniącą.

1.1. Czynniki ryzyka związane z funkcjonowaniem rodziny

Według definicji rodzina jest podstawową grupą społeczną, składa się z rodziców i dzieci, członkowie rodziny pozostają ze sobą w bliskim kontakcie i wzajemnie ze sobą współdziałają. Jej cechą charakterystyczną jest więź formalna, wspólnota materialna, mieszkaniowa oraz pełnione przez nią funkcje (m.in. prokreacyjna, społeczna, kulturowa, gospodarcza). W literaturze spotyka się również metaforyczne określenie, że jest ona „bramą do społeczeństwa”²².

Ogólny rozwój dziecka jest wynikiem predyspozycji genetycznych, dojrzewania fizjologicznego, kontekstu ekonomicznego jak również oddziaływania społecznego, a przede wszystkim rodzinnego²³. Dla dziecka wychowywanego w rodzinie to właśnie najczęściej rodzice są pierwszymi wzorami osobowymi. Więź dziecka z rodzicami uruchamia pierwszy mechanizm identyfikacji²⁴. W początkowym okresie życia dzieci naśladują rodziców wiernie, a później w dużej mierze identyfikują się z nimi. Obserwacja pewnych modeli zachowania wzbogaca

²¹ *Ibidem*

²² M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka w świetle psychologii klinicznej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998, s. 38.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, s. 37.

możliwy wachlarz zachowań dziecka o nowe rodzaje postępowania²⁵. Podkreśla się, że wzorzec interakcji rodzic – dziecko jest podstawowym czynnikiem zaburzającym lub stabilizującym rozwój podstawowych struktur psychicznych dziecka²⁶.

Gdy dziecko znajduje się w sprawnym wychowawczo i korzystnym dla jego rozwoju środowisku jest pogodne i prawidłowo się rozwija, ponieważ dominują w nim optymistyczne emocje i dobre przystosowanie do otoczenia²⁷. U dzieci wychowywanych w rodzinach kochających dominuje przeżywanie pozytywnych emocji, ponieważ to dorośli chronią je przed negatywnymi przeżyciami²⁸. Podkreślić należy, że dla prawidłowego rozwoju dziecka najkorzystniejsza, a wręcz niezbędna jest równowaga pomiędzy przeżywaniem zarówno pozytywnych, jak i negatywnych emocji. Ważnym elementem modyfikującym rozwój osobowości dziecka jest układ wewnętrzny stosunków w rodzinie.

Niekiedy w relacjach dziecka z rodzicami pojawiać się mogą problemy, najczęściej spowodowane niemożnością wzajemnego porozumienia się. Wraz z brakiem porozumienia pojawiają się pierwsze kłótnie, próby oderwania się psychicznego od nich, ucieczki z domu lub przyłączenie się do grup społecznie nieaprobowanych, a nawet dokonywanie czynów karalnych²⁹.

Podkreślić należy, że istotne znaczenie na dokonywanie czynów karalnych przez nieletnich odgrywa również sytuacja społeczno-ekonomiczna rodziny oraz miejsce zajmowane przez rodzinę w strukturze społecznej³⁰. Status ekonomiczny rodziny wpływa na to, czy nieletni będzie w stanie w ramach rodziny zaspokajać swoje potrzeby oraz czy będzie miał zapewnione podstawowe dobra potrzebne do rozwoju osobistego. Podkreśla się, że to właśnie potrzeby są ważnym stymulatorem wpływającym na zachowanie dziecka. Ponieważ nie wszystkie i nie zawsze mogą być zaspokojone prowadzi to do napięcia emocjonalnego. Towarzyszą mu emocje zdenerwowania, przygnębienia oraz może prowadzić do odczuwania poczucia krzywdy lub doznanego zawodu. Jak się podkreśla w literaturze dziecko powstrzymywane w swoim dążeniu do celu może reagować natychmiast lub też mogą się w nim wytwarzać pewne postawy niepewności o bardziej trwałych konsekwencjach. Inną formą reakcji na frustrację jest agresja, która może być skierowana bezpośrednio na osoby lub na rzeczy³¹.

Praktyki wychowawcze w rodzinie

W literaturze podkreśla się, że zachowania niezgodne z prawem młodzieży pojawiają się często w rodzinach, w których nastąpiło niewłaściwe ukształtowanie ról społecznych lub ich niewłaściwe pełnienie³². Niewłaściwe pełnienie ról społecznych polega na niepodejmowaniu przez

²⁵ *Ibidem*, s. 61.

²⁶ M. Płopa, Anxiety dynamics in sea isolation: Family determinants. „*Polish Journal of Social Science*”, 2(1), s. 243.

²⁷ M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka...*, s. 47.

²⁸ *Ibidem*, s. 48.

²⁹ *Ibidem*, s. 53.

³⁰ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 326.

³¹ M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka...*, s.228 i n.

³² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 333 i n.

członków rodziny działań, których oczekują od nich inni członkowie np. niedostarczanie środków finansowych potrzebnych na utrzymanie domu. Natomiast niewłaściwe ukształtowanie roli polega np. na pełnieniu przez jednego członka rodziny zarówno roli matki jak i ojca.

Niewłaściwe pełnienie ról społecznych w rodzinie może wywoływać u młodego człowieka negatywne obciążenie emocjonalne. Jeżeli do tego pojawią się jeszcze inne czynniki obciążające, np. konflikty w rodzinie, przemoc czy alkoholizm jednego z rodziców, to sytuacja taka może wywołać pojawienie się motywacji do zachowań niezgodnych z prawem. Ziemska podkreśla, że przeplatanie się wykonywanych ról przy równej ocenie ich ważności może doprowadzić do frustracji, konfliktu wewnętrznego oraz do częściowego lub nawet całkowitego wycofania się z pełnienia ról rodzicielskich. Każda z tych ewentualności ma niekorzystny wpływ na stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny, a w szczególności na dziecko. Wszelkie zaburzenia w zachowaniu się dziecka bardzo często świadczą właśnie o różnych napięciach w rodzinie³³. W rodzinie, w której jej członkowie są dobrze zintegrowani z poprawnie pełnionymi rolami, dziecko ma zapewnione poczucie bezpieczeństwa i korzystne warunki do prawidłowego rozwoju osobowości.

Pospiszyl³⁴ wymienia trzy rodzaje środowisk rodzinnych, które mają negatywny wpływ na rozwijające się w nich dziecko. Pierwszym z nich jest środowisko niekonsekwentne, które w podobnych sytuacjach stosuje różne rodzaje zachowań, np. raz dziecko za dane zachowanie jest nagradzane a innym razem karane. Drugi rodzaj środowiska to obniżające odporność psychiczną. Dzieje się tak szczególnie w rodzinach, w których dziecko doświadcza traumatycznych zdarzeń, np. przemocy, molestowania. Trzecim rodzajem niekorzystnych środowisk jest takie, które dostarcza negatywnych wzorców zachowania dziecku. Autorka podkreśla, że to właśnie od rodzaju środowiska zależy kształtowanie się tożsamości młodego człowieka. Według Plopy efektywność stylu wychowania zależy od racjonalnego kontrolowania dzieci przez rodziców³⁵. Wykorzystywanie swojej roli lub zaniedbywanie dziecka poprzez brak zainteresowania nim lub dopasowywanie go do wizji własnego świata prowadzić może właśnie do porażki wychowawczej.

Postawy rodzicielskie

Według Marii Ziemskiej ogromny wpływ na kształtowanie się osobowości dziecka mają postawy rodzicielskie. Autorka wskazuje, że postawą rodzicielską jest „stosunek emocjonalny do dziecka wyrażający się w sposobie postępowania z dzieckiem i sposobie myślenia o dziecku”. Różne postawy rodziców powodują określone rodzaje zachowania i ukształtowanie się pewnych cech osobowości³⁶. Wymienia ona postawy właściwe i niewłaściwe. Właściwe to takie, które sprzyjają kształtowaniu się pożądanego zachowania i są to działania dla dobra dziecka m.in. takie jak akceptacja dziecka, współdziałanie z nim, uszanowanie jego praw czy zapew-

³³ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1973, s. 26.

³⁴ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, PWN, Warszawa 2009, s. 115 i n.

³⁵ M. Plopa, *Anxiety dynamics in sea isolation...*, s. 241.

³⁶ M. Ziemska, *Postawy ...*, s. 22.

nienie mu w pewnym zakresie swobody³⁷. Natomiast postawy nieodpowiednie to takie, które powodują skutki negatywne i związane są z reakcjami negatywnymi rodzica wobec dziecka. Może to być postawa odtrącająca, nadmiernie chroniąca czy zbyt wymagająca. Postawy negatywne mogą się przejawiać m.in. w agresji rodzica wobec dziecka poprzez ośmieszanie go, stosowanie kar fizycznych czy też poprzez unikanie kontaktu, nieinteresowanie się sprawami dziecka³⁸. Podkreślić należy, że wszystkie doświadczenia dziecka wyniesione z domu rodzinnego, a więc relacje z rodzicami, mają szczególny wpływ na kształtowanie się postaw wobec własnych dzieci w dorosłym życiu³⁹.

Klimat uczuciowy w rodzinie

Klimat uczuciowy w rodzinie ma ogromny wpływ na zaspokojenie potrzeby kontaktu emocjonalnego u dziecka, jest powiązany z poczuciem bezpieczeństwa i ma ogromne znaczenie dla uczenia się i rozwoju⁴⁰. Pozytywny klimat uczuciowy wpływa na wytworzenie się właściwej więzi uczuciowej pomiędzy rodzicami, a dzieckiem, przez co wpływa na łatwiejsze przyswajanie przez dziecko norm i wartości wyznawanych przez rodziców. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że dzieci wychowywane w warunkach, w których doznają wsparcia ze strony rodziców, jest im okazywane ciepło, a sposób komunikacji pomiędzy rodzicami a dziećmi oparty jest na logicznym wyjaśnianiu przyczyn oraz przejrzystym stawianiu wymagań, dzieci takie są bardziej uczciwe, altruistyczne, mają wyższą samoocenę oraz nie są nastawione rywalizacyjnie wobec innych⁴¹. Podkreśla się, że samoocena zarówno nadmiernie zawyżona jak i zaniżona utrudnia prawidłowe funkcjonowanie dziecka, może prowadzić również do powstawania zaburzeń zachowania⁴².

Dzieci wzrastające w rodzinach o pozytywnym klimacie wychowania lepiej funkcjonują w szkole, łatwiej nawiązują relacje z rówieśnikami. Natomiast w rodzinach, w których dominuje negatywny klimat wychowawczy, spowodowany m.in. konfliktem małżeńskim, wrogimi relacjami pomiędzy członkami rodziny, stosowaniem represyjnych metod wychowawczych, gdzie dzieci odczuwają odrzucenie przez rodziców, narażone są na powstawanie różnego rodzaju zaburzeń rozwojowych takich jak: przestępczość, agresywne zachowania, nadużywanie środków odurzających, problemy z przystosowaniem szkolnym czy zaburzenia psychiczne⁴³. Podkreśla się, że właśnie agresja u dzieci w dużej mierze uzależniona jest od stosowanych wobec nich metod wychowawczych⁴⁴. Dziecko odtrącone czuje się niepotrzebne i niechciane, zepchnięte na margines rodziny. Czasem usiłuje walczyć o swoją pozycję zwracając na siebie uwagę właśnie swoim złym zachowaniem nieakceptowanym przez rodziców. Dziecko nad-

³⁷ *ibidem*.

³⁸ M. Płopa, *Anxiety dynamics in sea isolation...*, s. 245.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 337.

⁴¹ M. Płopa, *Anxiety dynamics in sea isolation...*, s. 243.

⁴² M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka...*, s.229.

⁴³ M. Płopa, *Anxiety dynamics in sea isolation...*, s. 243.

⁴⁴ M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka...*, s.205.

miernie ochraniane natomiast zajmuje zbyt eksponowaną pozycję w rodzinie. Na nim skupia się uwaga wszystkich, jego potrzeby dominują nad potrzebami innych członków rodziny⁴⁵.

W literaturze podkreśla się korzystny wpływ pozytywnych relacji rodzinnych: rodzina daje poczucie bezpieczeństwa, redukuje stres, często wskazuje cel i sens życia, wspiera w działaniach, podnosi poczucie satysfakcji⁴⁶. Wspólne spędzanie czasu przez członków rodziny tworzy poczucie wspólnoty, podnosi samoocenę, daje oparcie w bliskich oraz wzrost poczucia własnej wartości, pomaga w rozwiązywaniu problemów, a także powoduje szybsze nabywanie życiowego doświadczenia przez dziecko⁴⁷. Ziemska zwraca uwagę na podstawowe potrzeby psychiczne dziecka, które w ramach rodziny dzięki opiece rodzicielskiej są zaspokajane. Wymienia m.in. takie potrzeby jak: doznawania i wymiany uczuć, przynależności i kontaktu z rodzicami, samourzeczywistnienia i poszanowania praw osobistych, a także potrzebę wzoru⁴⁸. Zaspokojenie tych potrzeb stymuluje osiągnięcia rozwojowe dziecka. Szczególną uwagę zwraca się na potrzebę wzoru. Najlepiej widać ją w początkowym okresie, gdy dziecko naśladuje zachowania osób z najbliższego otoczenia, podkreślić jednak należy, że potrzeba ta nie zanika, lecz równie silnie daje znać o sobie w okresie dojrzewania⁴⁹.

Czynniki stresowe w rodzinie

Jak wynika z badań znaczny udział w rozwoju zachowań niezgodnych z prawem młodzieży mają specyficzne problemy rodzinne. Każda bowiem rodzina dysfunkcyjna naraża dziecko na stresy mogące doprowadzić do ryzykownych zachowań. Szczególnie podatnymi na stres rodzinami są rodziny niepełne oraz zrekonstruowane⁵⁰. Podkreśla się, że poważnym wstrząsem w życiu każdego dziecka jest utrata jednego z rodziców. Wstrząs jest tym większy im ściślej więź łączy dziecko z tym rodzicem. Konsekwencje utraty jednego z rodziców w dzieciństwie są bardzo ważne, gdyż jest to okres, w którym potrzeba bezpośredniego oddziaływania wychowawczego, pomocy i opieki rodzicielskiej jest największa. Szczególnie mocno dzieci przeżywają osierocenie przez matkę ze względu na to, że jest ona osobą zaspokajającą podstawowe potrzeby biologiczne i emocjonalne, a wśród nich w szczególności potrzebę bezpieczeństwa. Podkreśla się, że utrata matki może spowodować nieodwracalne zaburzenia w rozwoju emocjonalnym i społecznym. Z kolei śmierć ojca najczęściej wiąże się z pogorszeniem się sytuacji ekonomicznej rodziny i niejednokrotnie dezorganizacją pełnionych funkcji wychowawczych przez matkę. Szczególnie ważne jest to dla chłopców, dla których każdy ojciec nawet alkoholik czy narkoman stanowi wzór osobowy i podstawę identyfikacji z własną płcią⁵¹. Sytuacja staje

⁴⁵ *Ibidem*, s. 56.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ K. Skrzypińska, *Relacje rodzinne a dobrostan psychiczny w perspektywie*, w: (red.), T. Rostowska, A. Jarmołowska, *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010, s. 143 i n.

⁴⁸ M. Ziemska, *Postawy ...*, s.26 i n.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 29.

⁵⁰ J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDIA, Warszawa 2008.

⁵¹ M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka...*, s.53.

się również skomplikowana, gdy przyczyną rozbicia rodziny jest porzucenie jej przez jednego z rodziców, separacja, rozwód poprzedzone niejednokrotnie częstymi konfliktami zakłócającymi atmosferę życia rodzinnego. Dziecko jest wtedy bardzo często nastawiane wrogo przez jednego z rodziców przeciwko drugiemu, staje się przedmiotem sporów i przetargów. Jego potrzeba bezpieczeństwa i przynależności do obojga rodziców zostaje zaburzona⁵².

Jak już wspomniano stabilność środowiska rodzinnego jest bardzo ważnym czynnikiem równowagi emocjonalnej i zdrowia psychosomatycznego dziecka, zaś rozbicie rodziny przez śmierć czy rozwód jest zawsze szokiem i stanowi trwałą uraz dla dziecka. Uraz ten może być łagodzony przez wychowawców⁵³.

Do bardzo poważnych i trudnych dla dziecka należą sytuacje, gdy staje się ofiarą przestępstwa. Bardzo często szczególnie, gdy jest to zdarzenie poważne może przybierać rozmiary traumy objawiającej się stresem traumatycznym lub nawet w niektórych sytuacjach zespołem stresu pourazowego (PTSD). Traumę dziecka może wywołać wiele różnych sytuacji najczęściej są to: wypadki, sytuacje związane ze stanem zdrowia (własnym lub kogoś z rodziny), śmierć kogoś bliskiego, utrata bliskiej więzi z osobą ważną dla dziecka czy też bycie bezpośrednią ofiarą lub świadkiem przestępstwa. Podkreślić należy, że szczególnie przemoc ze strony osób bliskich dla dziecka odbierana jest w sposób dotkliwy, ponieważ narusza ona poczucie bezpieczeństwa oraz utrwała niskie poczucie własnej wartości⁵⁴. Ponadto w literaturze podkreśla się, że głębokość problemów u dzieci jest wprost proporcjonalna do rozmiarów przemocy pomiędzy małżonkami. Nawet jeżeli przemoc rodziców nie jest skierowana bezpośrednio na dziecko, to samo przebywanie w takiej rodzinie jest źródłem jego problemów i może mieć długotrwałe negatywne konsekwencje⁵⁵. Dzieci z rodzin, w których stosowana była przemoc częściej cierpią na zaburzenia psychiczne upośledzające ich funkcjonowanie w życiu społecznym, częściej też same stosują przemoc wobec rówieśników, a później wobec własnej rodziny⁵⁶.

Ponadto warto zwrócić uwagę na sytuacje wywołujące stres chroniczny, które ze względu na swój charakter nie są nagłe w swoim przebiegu, lecz są rozciągnięte w czasie i powtarzalne. Pojedyncze zdarzenia o takim charakterze mogą nie stanowić poważnego obciążenia dla organizmu, lecz częstotliwość przeżywania ich przez miesiące czy nawet lata powoduje ogromny dyskomfort, narastanie frustracji, agresji, depresji czy różnego rodzaju zaburzeń somatycznych i w efekcie problemów ze zdrowiem. W literaturze psychologicznej koncepcje stresu i sposoby radzenia sobie z nim mają złożony charakter. Z jednej strony bowiem, obserwuje się negatywny wpływ stresu na procesy poznawcze człowieka oraz na towarzyszące mu emocje. Z drugiej

⁵² *Ibidem*, s. 54.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Szerzej J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież...* A. Piekarzka, Przemoc i krzywdzenie „za szkolną bramą” - programy psychoprofilaktyczne, w: (red.), G. Katry, E. Sokołowska, *Rola i zadania psychologa we współczesnej szkole*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 116–117.

⁵⁵ J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież...*, s. 72.

⁵⁶ *Ibidem*.

strony wskazuje się, że stres może być także szansą i wyzwaniem dla osoby przezywającej go. Interesujący wydaje się więc moment, kiedy zdarzenia czy sytuacje powodujące taki rodzaj stresu narastają i osiągają apogeum, czy ma to związek z temperamentem człowieka oraz czy w efekcie może to być związane z dokonywaniem przez niego czynów niezgodnych z prawem.

Wśród czynników wywołujących chroniczny stres wymienić można długotrwałe i poważne choroby dotyczące nie tylko samych zainteresowanych, ale również członków ich rodziny, niepełnosprawność własna, członek najbliższej rodziny lub innej bliskiej osoby, choroby psychiczne w rodzinie, przemoc w rodzinie, bycie ofiarą przemocy czy świadkiem przemocy skierowanej wobec innego członka rodziny (zarówno fizycznej jak i innych jej form takich jak emocjonalna, ekonomiczna, seksualna itp.). Ponadto nie bez znaczenia wydaje się być występowanie alkoholizmu lub innego rodzaju uzależnień w środowisku rodzinnym, przestępczości, braku pracy rodziców czy nawet brak czasu rodziców na wspólne spędzanie go z dzieckiem. Wymienione powyżej przykładowe sytuacje wywołujące stres mogą mieć charakter wielowymiarowy, gdyż dotyczyć mogą różnych sfer życia człowieka oraz powodować deficyty i niezaspokojenie potrzeb różnego rodzaju: od podstawowych fizycznych do psychicznych wyższego rzędu.

Dzieci wychowujące się w rodzinach, w których rodzice byli uzależnieni od alkoholu lub innych substancji są bardzo często zaniedbane, doznają też emocjonalnego uszczerbku, co jak wskazują liczne badania jest dodatkowo skorelowane ze skłonnością do popadania w alkoholizm w życiu dorosłym⁵⁷. Ponadto u dzieci rodziców uzależnionych występuje większe ryzyko nieprzystosowania emocjonalnego oraz innych problemów w funkcjonowaniu i zaburzeń takich jak agresja, depresja, nadpobudliwość psychoruchowa⁵⁸.

Osobowość członków rodziny

Jak już wspomniano, to rodzice są podstawowym modelem identyfikacyjnym dziecka. Dlatego też tak istotne jest, jakie posiadają cechy oraz to jak ukształtowana jest ich osobowość. Rodzice posiadający zaburzoną bądź nieprawidłowo ukształtowaną osobowość dostarczają dziecku wzorce społecznie niepożądane. W literaturze, jako najczęściej występujące nieprawidłowości w sferze osobowości rodziców wymienia się⁵⁹:

- niewystarczającą kontrolę sfery emocjonalno-popędowej,
- zaburzony obraz relacji „ja – świat”,
- niewłaściwą hierarchię wartości.

⁵⁷ *Ibidem.*

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*,..., s. 343.

Badania wielu autorów wskazują na to, iż nieletni dokonujący czynów karalnych pochodzą z rodzin, w których z dużą częstotliwością przejawiały się zachowania impulsywne pod wpływem emocji, a konflikty pomiędzy członkami rodziny rozwiązywane były w sposób emocjonalny nierzadko agresywny⁶⁰. Podkreśla się również fakt, że bardzo często są to rodziny charakteryzujące się brakami właśnie w sferze kontroli emocji i popędów. W literaturze spotyka się również informacje, że nieletni charakteryzują się zaburzeniami obrazu własnego ja, a więc mają poczucie swojej małej wartości, niską samoocenę. Trudno jest stwierdzić jednoznacznie czy jest to wynikiem przejmowania cech osobowości od rodziców czy też jest to efekt wytworzenia takich wad osobowości przez rodziców poprzez demonstrowanie swojej przewagi lub emocjonalne odrzucanie i tworzenie dystansu⁶¹. Podkreśla się, że zaburzony obraz własnej osoby przez nieletniego może wpływać na osłabienie kontroli emocji jak również może powodować, że nieletni rezygnuje z długoterminowych celów, np. ukończenia szkoły, zdobycia zawodu, znalezienia pracy, a w zamian angażuje się w działalność przynoszącą korzyści tu i teraz, np. kradzieże.

Bardzo groźne są takie „niedostatki” osobowościowe rodziców, które powodują, że dziecko przyswaja wymagania społeczne, lecz ma to postać wyłącznie zewnętrzną. Takie sytuacje mają miejsce, gdy wychowanie dziecka ukierunkowane jest na wytworzeniu niewłaściwej hierarchii wartości, np. w rodzinach, gdzie aprobowane są, a wręcz pożądane przestępcze zachowania. Również w rodzinach, gdzie dziecko wychowywane jest bardzo surowo może dojść do sytuacji, w której nastąpi wyuczenie się obowiązujących norm, ale nie zostaną one przyswojone jako własne, lecz narzucone odgórnie. Spowodowane jest to nadmierną surowością rodziców wymuszających na dziecku poprzez działania represyjne przestrzegania norm, lecz zubożających przez to sferę uczuciową, wywołujących chłód uczuciowy i niezdolność do współpracy z drugim człowiekiem.

Jak już wspomniano źródeł wielu zachowań młodzieży należy poszukiwać w występujących u rodziców czynnikach psychopatologicznych. Podkreśla się, że szczególnie szkodliwy wpływ na młodego człowieka ma obecność u rodziców lub opiekunów takich zaburzeń psychicznych jak schizofrenia, zaburzenia dwubiegunowe oraz depresja⁶². W sytuacji, gdy jedno z rodziców jest chore psychicznie zaburzone zostają relacje pomiędzy nim a dzieckiem.

Przestępczość, narkomania, alkoholizm w rodzinie

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że oprócz niewłaściwego klimatu wychowaw-

⁶⁰ S. Batawia, *Młodociani i młodzi recydywiści w świetle badań kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii” 1965, tom 3.

D. Wójcik, *Młodociani sprawcy rozboju*, „Archiwum Kryminologii” 1972, tom 5.

Z. Ostrihanska, *Rozmiary nieprzystosowania społecznego uczniów warszawskich szkół podstawowych*, „Archiwum Kryminologii” 1982, tom 8-9.

J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież...*

⁶¹ Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*

⁶² J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież...*, s. 136.

czego to czynniki patologiczne w rodzinie są główną przyczyną powstawania zaburzeń w zachowaniu dziecka⁶³. Alkoholizm i narkomania prowadzić mogą do zaburzeń, osłabienia lub nawet całkowitego zerwania więzi emocjonalnej pomiędzy członkami rodziny. W rodzinach takich bardzo często nie występuje wystarczająca kontrola dziecka, jest ono pozostawiane samemu sobie, niekiedy nawet bez zabezpieczenia jego podstawowych potrzeb zarówno emocjonalnych, ale też i fizycznych jak pożywienie czy odzież. Spowodowane jest to ignorowaniem przez uzależnionego rodzica potrzeb członków rodziny, a skupianiem się wyłącznie na zabezpieczeniu środków potrzebnych na zakup alkoholu lub środków odurzających. Rodziny takie charakteryzują wewnętrzne konflikty, które często przeradzają się w awantury. Podkreślić należy, że nie rzadko w parze z problemami alkoholowymi rodziców – najczęściej ojca – idzie przemoc domowa. Rodzina staje się wtedy swoistym „poligonem domowym”, gdzie dziecko obserwuje zachowania przemocowe rodzica lub nawet samo jest ich odbiorcą. Jeszcze trudniejsza sytuacja jest wtedy, gdy oboje rodzice nadużywają alkoholu lub środków odurzających. Dziecko wzrastające w takiej atmosferze rodzinnej pozbawione jest prawidłowych wzorców zachowania, a obserwacja rodziców nadużywających alkoholu lub używających narkotyków wpływa negatywnie na cały proces socjalizacji⁶⁴.

Również kontrsocjalizacyjny wpływ na zachowanie nieletnich ma przestępczość członków rodziny. Mogą to być dwa różne typy zachowań. Pierwszy polega na tym, że zachowania przestępcze skierowane są przeciwko członkom własnej rodziny np. pobicia, znęcanie się, wykorzystywanie seksualne czy kradzieże. Natomiast drugi typ zachowań przestępczych skierowany jest wobec osób spoza rodziny.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że przestępczość przeciw członkom własnej rodziny najczęściej związana jest z nadużywaniem alkoholu lub innych środków odurzających i jest przejawem utraty kontroli ze strony osób zachowujących się w ten sposób⁶⁵. Dzieci w takich rodzinach narażone są na ekspozycję wzorów agresywnego i brutalnego zachowania. Doświadczanie przemocy w rodzinie lub obserwowanie jej jest jednym z czynników, które wymienia się, jako przyczyny zachowań agresywnych młodzieży⁶⁶. Inaczej odbywa się to w rodzinach, w których działalność przestępcza skierowana jest wobec osób spoza rodziny. Jeżeli dzieci są świadome takiej działalności rodziców bądź jednego rodzica to ma to negatywny wpływ na prawidłową ich socjalizację. Młody człowiek zapoznawany jest z tego typu działalnością, uczy się zachowań poprzez ich obserwację, w niektórych skrajnych przypadkach bywa, że jest przez rodzica przygotowywany do pełnienia takiej działalności w przyszłości.

1.2. Czynniki ryzyka związane z funkcjonowaniem szkoły i środowiska rówieśniczego

Szkoła jest instytucją, której jednym z zadań jest funkcja socjalizacyjna. Obecnie ma

⁶³ M. Ziemska, *Postawy ...*, s.30.

⁶⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 345.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 346.

⁶⁶ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne...*

ona szczególne znaczenie, gdyż obserwuje się tendencję polegającą na przeniesieniu ciężaru wychowywania dziecka z rodziców na szkołę⁶⁷. Omawiając relacje pomiędzy szkołą, a przestępczością nieletnich nie sposób pominąć sytuacji, gdy to szkoła oddziałuje na nieletniego kontrsocjalizacyjnie. Podkreśla się jednak, że szczególne znaczenie mają tutaj wymagania niedostosowane do możliwości nieletniego, a więc albo nadmierne stawianie wymagań przed uczniem albo wręcz przeciwnie zbyt niskie. Również nie bez znaczenia pozostaje tutaj rola nauczycieli. Prezentowanie przez nich negatywnych wzorów zachowania może przybierać różną postać, ale najczęściej pojawiają się sytuacje zbyt surowego traktowania, w skrajnych przypadkach nawet szykanowania uczniów, szantażowania lub przeciwnie faworyzowania pewnej grupy uczniów ze względu na jakieś cechy. Doprowadzić to może do tworzenia się poczucia niesprawiedliwości społecznej oraz odczucia niższej wartości. Również zachowania, które powodują stygmatyzowanie nieletniego, zarówno przez nauczycieli, jak i innych uczniów, mają negatywny wpływ ze względu chociażby na mechanizm „samospelniającej się przepowiedni”.

W literaturze przedmiotu negatywnie ocenia się tworzenie specjalnych klas czy szkół dla tzw. „uczniów problemowych”, ponieważ prowadzić to może do negatywnych skutków w postaci napiętnowania oraz tworzenia samospelniającej się przepowiedni o niepowodzeniach nieletnich. Izolowanie takich uczniów spowodować może również, że będą oni utrzymywali kontakt wyłącznie z osobami o podobnych problemach⁶⁸.

Istotnym problemem jest przestępczość nieletnich na terenie szkoły. Czyny te dokonywane są przez nieletnich wobec rówieśników, ale najczęściej wobec uczniów z klas młodszych. We współczesnej szkole do rzadkości nie należą bójkę, pobicia, wymuszenia czy nawet rozboje. Również negatywny wpływ na socjalizację nieletniego ma odtrącenie go przez inne dzieci, traktowanie go, jako nieudacznika lub nawet, jako „kozła ofiarnego”.

Podkreślić jednak należy, że nie wszystkie nieprzystosowawcze zachowania dziecka ujawnione w szkole są efektem wadliwego działania systemu edukacji. Część tych zachowań wynika właśnie z dysfunkcji rodziny. Nadmiernie rygorystyczne wychowanie (powodujące lęk przed niepowodzeniami) lub zbyt pobłażliwe wychowanie (brak przyzwyczajenia do wykonywania zadań wymagających wysiłku) powoduje nieprzystosowanie dziecka do podjęcia nauki szkolnej. Również rodzina ma wpływ na wyrobienie u dziecka nieprzystosowawczych nawyków – dzieje się tak poprzez obserwację takich właśnie zachowań u rodziców lub przez warunkowanie – w postaci ucieczek z lekcji, okłamywanie nauczycieli⁶⁹. Liczne badania nad zachowaniami aspołecznymi i osiąganymi wynikami w nauce wskazują na silną ujemną korelację tych zmiennych⁷⁰. Ograniczone osiągnięcia szkolne przyczyniają się do negatywnego postrzegania samego siebie, obniżania się samooceny oraz w konsekwencji prowadzą do eskalacji negatywnych zachowań, a to z kolei do jeszcze gorszych wyników w nauce. Ponadto

⁶⁷ A. Bałandynowicz, *Wzorce medialne w kształtowaniu agresji dzieci i młodzieży*, „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 3-4.

⁶⁸ *Ibidem*.

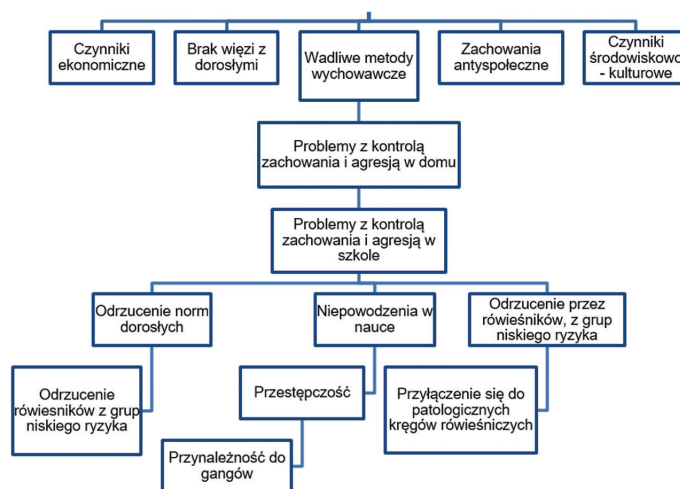
⁶⁹ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, s. 351.

⁷⁰ J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież...*, s.173.

wiele obserwowanych czynników ryzyka (w tym przestępczości) to objawy innych problemów, z którymi zmagają się uczni. Mogą to być problemy natury emocjonalnej, trudności związane z uczeniem się czy też różnego rodzaju kłopoty rodzinne⁷¹.

Interesujący rozwojowy model zachowań antyspołecznych zaproponował McWhirter (por. wykres 1.), wskazując na psychospołeczne czynniki ryzyka oraz ścieżkę „tworzenia się” m.in. zachowań nieprzystosowawczych, w tym również przestępczych.

Wykres 1. Model rozwojowy zachowań antyspołecznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie McWhirter, 2008, s. 175.

W literaturze podkreśla się również, że im młodszy wiek wystąpienia pierwszych zachowań agresywnych czy przestępczych, tym większe ryzyko pojawienia się zachowań antyspołecznych w przyszłości. Jako przyczynę zachowań niezgodnych z prawem na drugim miejscu – zaraz po oddziaływaniu rodziny – wymienia się właśnie wpływ rówieśników⁷².

Rówieśnicy, którzy popełniają przestępstwa, wzmacniają zachowania będące sprzeczne z normami, a karzą takie, które są z nimi zgodne⁷³. Presja ze strony środowiska rówieśniczego sprawia, że młodym ludziom trudno jest się oprzeć przed podejmowaniem zachowań aspołecznych, a konsekwencją przyjęcia zachowań prospołecznych może być brak akceptacji oraz wykluczenie z grupy rówieśniczej.

⁷¹ *Ibidem*, s. 174.

⁷² *Ibidem*, s. 175.

⁷³ *Ibidem*.

2. Wyniki badań własnych

Podstawowym celem badań była ocena rozpowszechnienia oraz analiza uwarunkowań tzw. „czynników ryzyka” w popełnianiu przez młodzież różnych rodzajów czynów niezgodnych z prawem. Szczególnie interesująca wydawała się kwestia różnic pomiędzy młodymi ludźmi, którzy takie działania podejmowali oraz takimi, którzy takich doświadczeń nie mieli. Na podstawie opracowanego celu badań, analizy literatury⁷⁴ oraz badań własnych dotyczących problematyki przestępczości dzieci i młodzieży⁷⁵ przygotowano pytania badawcze:

1. Jakie czynniki psychospołeczne wiązały się z popełnianiem przestępstw przez badaną młodzież?
2. Czy istniały różnice związane z płcią oraz rodzajem popełnionego czynu niezgodnego z prawem wśród młodzieży, która weszła w konflikt z prawem?
2. Czy były różnice pod względem funkcjonowania rodziny młodzieży dokonującej czynów niezgodnych z prawem, a młodzieżą z grupy kontrolnej?
3. Czy istniały różnice w angażowaniu się w zachowania ryzykowne pomiędzy młodzieżą, która popełniła przestępstwo, a młodymi ludźmi, którzy takich doświadczeń nie mieli?
4. Czy istniał związek pomiędzy wiekiem popełnienia pierwszego czynu niezgodnego z prawem, a liczbą i rodzajem tych czynów?
5. Czy istniał związek pomiędzy rodzajem zachowań (ujawnione lub nieujawnione), a pojawieniem się podobnych zachowań w przyszłości?
6. Czy istniał związek pomiędzy reakcją środowiska na zachowanie ryzykowne lub przestępcze, a pojawieniem się podobnych zachowań w przyszłości?
7. Czy istniały różnice pod względem funkcjonowania środowiska lokalnego oraz cech ekologicznych okolicy uczestniczącej w badaniu młodzieży?
8. Czy istniał związek pomiędzy sposobem spędzania czasu wolnego, a popełnianiem przestępstw przez młodzież?

⁷⁴ K. Ostaszewski, A. Rustecka-Krawczyk, M. Wójcik, *Czynniki chroniące... A. Jaros, R. Jaros, Czynniki ryzyka i czynniki chroniące związane z zachowaniami problemowymi – przegląd badań prowadzonych w Polsce*, w: (red.), J. E. Kowalska, *Zapobieganie wykluczeniu z systemu edukacji dzieci i młodzieży nieprzystosowanej społecznie. Perspektywa pedagogiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014, s. 103-115.

E. Kiliszek, *Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2013, 21.

⁷⁵ Szerzej: B. Czarnecka-Działuk, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich...* oraz A. Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich...*

Przy tak sformułowanych celach badań założono, że będą one miały charakter przesiewowy. Badaniom poddana została młodzież w wieku 15-19 lat ze względu, że jest to okres adolescencji, tworzenia się struktury własnej tożsamości oraz etap życia, w którym młodzi ludzie kontynuujący edukację pozostają nadal pod opieką rodziców, równocześnie przygotowując się do dorosłego życia.

Badanie uzyskało pozytywną opinię Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Uniwersytetu Humanistycznospołecznego SWPS. Przeprowadzone zostało na grupie 600 uczniów mazowieckich szkół ponadgimnazjalnych⁷⁶. Łącznie uczestniczący w badaniu uczniowie zwrócili 542 kwestionariusze, z czego analizom poddano 484⁷⁷.

Uczniowie otrzymali⁷⁸ do wypełnienia kwestionariusz samoopisowy⁷⁹ m.in. do weryfikacji oraz pomiaru zachowań niezgodnych z prawem oraz zestaw standaryzowanych kwestionariuszy psychologicznych⁸⁰. Z uczniami, którzy wyrazili na to zgodę przeprowadzono wywiad. Na podstawie zmiennych filtrujących dotyczących tego, czy badany dokonał co najmniej jednego z wymienionych czynów niezgodnych z prawem (przestępstw) wyodrębniono dwie grupy młodzieży. W pierwszej znalazła się młodzież, która wskazała, że wchodziła już w konflikt z prawem (dokonała co najmniej jednego przestępstwa). W drugiej natomiast były osoby, które do momentu badania takich czynów nie dokonały.

Uzyskany materiał empiryczny pozwolił na wyodrębnienie dwóch grup według przyjętych i prezentowanych wcześniej założeń. W pierwszej znalazły się 324 osoby, które do chwili badania nie przyznały się do popełnienia żadnego przestępstwa (co stanowi 67% badanej młodzieży), w drugiej natomiast - 160 osób przyznających się do co najmniej jednego takiego czynu (33% badanej frakcji).

1.1. Charakterystyka społeczno-demograficzna młodzieży

W literaturze z zakresu przestępczości wiele miejsca poświęca się analizom związanym

⁷⁶ Procedura losowania: Z ogólnego spisu szkół i placówek oświatowych województwa mazowieckiego wyodrębnione zostały wszystkie zarówno publiczne jak i niepubliczne zespoły szkół. Z tak przygotowanego spisu szkół, wylosowanych zostało sześć placówek oświatowych. W skład każdego zespołu szkół wchodziła: Zasadnicza Szkoła Zawodowa, Liceum Ogólnokształcące oraz Technikum. Badanie zakładało wybór po jednej z klas według typu szkoły w każdej placówce, co w przybliżeniu dawało około 100 osób badanych z jednej szkoły. Procedura uzyskiwania zgody na przeprowadzenie niniejszego badania przebiegała w trzech etapach: 1) Uzyskanie zgody Dyrektora placówki, 2) Uzyskanie zgody rodziców uczniów (tych, którzy nie mieli ukończonych 18 lat, 3) Uzyskanie zgody uczniów na udział w badaniu.

⁷⁷ 58 kwestionariuszy zostało odrzuconych ze względu na fakt, że uczniowie oddali je puste lub wypełnione zostały nierzetelnie, poprzez zaznaczenie wszystkich możliwych odpowiedzi.

⁷⁸ Badania miały charakter audytoryjny i w całości zostały przeprowadzone na terenie szkoły. Podczas badania, uczniom towarzyszył badacz, który udzielał odpowiedzi na pytania. Badania przeprowadzono w terminie od 15.01-15.04.2016 r.

⁷⁹ Kwestionariusz ankiety do pomiaru zachowań niezgodnych z prawem został przygotowany przez autorkę badania. Większość pytań ankiety jest polską adaptacją narzędzi stosowanych w projekcie badawczym Daphne.

⁸⁰ Wykorzystane kwestionariusze: Kwestionariusz Inteligencji Emocjonalnej (INTE), Kwestionariusz Impulsywności (IVE), Skala Ekspresji Gniewu (SEG), Skala Oceny Rodziny (SOR), Skrócona Skala Samokontroli (SSS), Kwestionariusz Temperamentu i Charakteru Cloningera.

z płcią. Znajduje to uzasadnienie w statystykach policyjnych, jak i w danych sądowych, w których zdecydowanie dominuje płeć męska⁸¹. Analiza prawomocnych orzeczeń wobec nieletnich również potwierdza wskazaną proporcję. Rokrocznie wskazuje się jednak na tendencję wzrostową, zarówno udziału kobiet w ogólnej liczbie przestępstw, jak i udziału dziewcząt wśród czynów popełnianych przez nieletnich.

Nieco inny rezultat otrzymano w przeprowadzonym badaniu. Analiza płci wskazuje, że w grupie eksperymentalnej – młodzieży, która dokonała, co najmniej jednego przestępstwa – dziewcząt było około 66%, natomiast w grupie kontrolnej nieco ponad 55%. Chłopcy stanowili odpowiednio 33 oraz 42% (por. tabela 1). Podkreślić należy, że w całym prowadzonym badaniu dobrana była zbliżona proporcja płci - odpowiednio 242 dziewczyny oraz 232 chłopców. Jednak jak się okazało, dziewczęta zdecydowanie częściej przyznawały się do popełnienia przestępstwa. Do co najmniej jednego czynu niezgodnego z prawem przyznała się prawie co druga dziewczyna i co czwarty chłopak. W dziesięciu przypadkach osoby badane nie podały swojej płci.

Tabela 1. Uczestnicząca w badaniu młodzież wg płci i wieku

		Eksperymentalna		Kontrolna	
		liczba	odsetek	Liczba	Odsetek
Płeć	<i>Kobieta</i>	105	65,6	179	55,2
	<i>Mężczyzna</i>	53	33,1	137	42,3
	<i>Brak danych</i>	2	1,3	8	2,5
	Ogółem	160	100,0	324	100,0
Wiek	<i>15</i>	4	2,5	26	8,0
	<i>16</i>	28	17,5	48	14,8
	<i>17</i>	61	38,1	153	47,2
	<i>18</i>	63	39,4	89	27,5
	<i>19</i>	2	1,3	7	2,2
	<i>Brak danych</i>	2	1,3	1	0,3
	Ogółem	160	100,0	324	100,0

W obu analizowanych grupach zachowano rozkład wieku od 15 do 19 lat – zgodnie z założeniami badania. Zarówno w zbiorowości młodzieży, która dokonała przestępstwa jak i tej z grupy kontrolnej najmniej liczną grupę stanowili piętnastolatki oraz dziewiętnastolatki. Analiza statystyczna wykazała, że istnieją istotne statystycznie różnice w wieku wśród badanej młodzieży⁸². Okazało się, że średnia wieku młodzieży dokonującej przestępstw jest wyższa niż uczestniczących w badaniu uczniów, którzy przestępstw nie popełnili⁸³.

⁸¹ A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce, T. 5*. Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2015.

⁸² Test U Manna Whitney’ a ($Z= 2,133$; $p=0,33$; $r=0,10$). Siła związku jest słaba.

⁸³ Odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 259,1$ i $M_{\text{ranga}} = 232,2$

Uzyskano zbliżony rozkład odpowiedzi pod względem sytuacji życiowej młodych ludzi. Większość wychowywała się w rodzinach pełnych (około 82%), w blisko 3% w rodzinach zrekonstruowanych, natomiast z jednym rodzicem odpowiednio 10 i 7%. W pozostałych przypadkach opiekę sprawowali inni członkowie rodziny (2,5 oraz 3,7%).

Tabela 2. Uczestnicząca w badaniu młodzież wg osób, z którymi mieszka

		Eksperymentalna		Kontrolna	
		Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
Z kim mieszkaasz?	<i>Z matką i ojcem</i>	131	81,9	266	82,1
	<i>Czasem z matką czasem z ojcem</i>	2	1,3	16	4,9
	<i>Tylko z matką</i>	16	10,0	16	4,9
	<i>Tylko z ojcem</i>	0	0,0	6	1,9
	<i>Z matką i jej partnerem (ojczymem)</i>	4	2,5	8	2,5
	<i>Z ojcem i jego partnerką (macochą)</i>	1	0,6	0	0,0
	<i>Z innymi członkami rodziny</i>	4	2,5	12	3,7
	<i>W rodzinie zastępczej</i>	2	1,3	0	0,0
	Ogółem	160	100,0	324	100,0

Również pod względem sytuacji zawodowej rodziców badana młodzież znacząco się nie różniła. Zarówno w odniesieniu do ojca jak i do matki badani wskazywali, że posiadają stałą pracę, prowadzą działalność gospodarczą lub posiadają dochody z innego tytułu (renta, emerytura, prace dorywcze). Tylko nieliczni odpowiedzieli, że rodzice mają problem z zatrudnieniem (ojcowie odpowiednio 1 oraz 7% dla grup, a matki około 15% badanych uczniów (por. tabela 3).

Tabela 3. Uczestnicząca w badaniu młodzież wg sytuacji zawodowej rodziców

		Eksperymentalna		Kontrolna	
		Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
Sytuacja zawodowa rodziców					
Ojca lub innego mężczyzny, z którym mieszka	<i>Ma stałą pracę, prowadzi działalność gospodarczą</i>	127	79,2	231	71,3
	<i>Czasem ma pracę</i>	11	6,9	10	3,1
	<i>Chciałby pracować, ale nie może znaleźć pracy</i>	0	0,0	12	3,7
	<i>Jest na emeryturze</i>	2	1,3	37	11,4
	<i>Nie pracuje z innego powodu</i>	2	1,3	11	3,4
	<i>Nie dotyczy (mieszka tylko z matką)</i>	16	10,0	16	5,08
	<i>Brak danych</i>	2	1,3	7	2,2
	Ogółem	160	100,0	324	100,0
Matki lub innej kobiety, z którą mieszka	<i>Ma stałą pracę, prowadzi działalność gospodarczą</i>	117	73,1	249	76,9
	<i>Czasem ma pracę</i>	7	4,4	6	1,9
	<i>Chciałaby pracować, ale nie może znaleźć pracy</i>	15	9,4	37	11,4
	<i>Jest na emeryturze</i>	10	6,3	12	3,7
	<i>Nie pracuje z innego powodu</i>	7	4,4	11	3,4
	<i>Nie dotyczy (mieszka tylko z ojcem)</i>	0	0,0	6	1,9
	<i>Brak danych</i>	4	2,5	3	0,9
	Ogółem	160	100,0	324	100,0

1.2. Charakterystyka zachowań ryzykownych oraz przestępczości młodzieży w porównywanych grupach

Kluczowym zagadnieniem w prowadzonym badaniu był aspekt przestępczości młodzieży. Jak już wspomniano otrzymany materiał empiryczny podzielono na dwie podstawowe grupy i tak też je analizowano. W celu uzyskania pełniejszego obrazu różnic wynikającego z uwarunkowań oraz czynników ryzyka w genezie przestępczości młodzieży do analiz wykorzystano także przejawiane przez młodzież inne zachowania ryzykowne niebędące przestępstwami oraz dokonano podziału i charakterystyki przestępstw popełnianych przez młodzież.

1.2.1. Zachowania ryzykowne

Wśród zachowań młodzieży wyróżnić można takie, które jak już wspomniano zachowaniami przestępczymi nie są. Jak wskazują liczne badania⁸⁴, stanowić mogą one jednak istot-

⁸⁴ J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież...*,

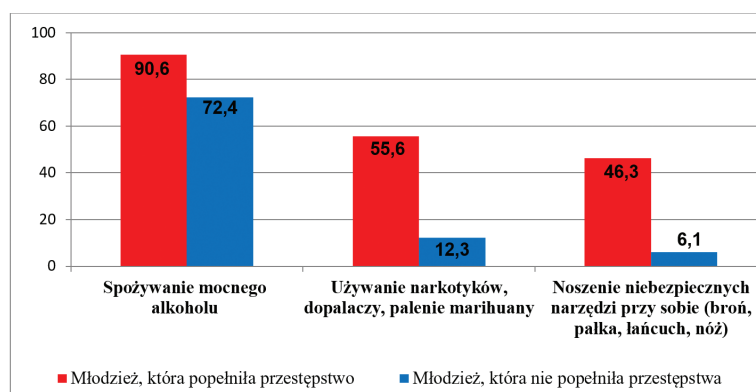
ny czynnik wpływający na pojawienie się przestępczości, modyfikować mogą jej przebieg oraz wpływać na rodzaj dokonywanych czynów.

W prowadzonym badaniu wyodrębniono trzy rodzaje zachowań ryzykownych. Było to: picie mocnego alkoholu, używanie narkotyków, dopalaczy lub palenie marihuany oraz noszenie przy sobie niebezpiecznych przedmiotów mogących posłużyć jako broń (pałka, nóż, łańcuch itp.).

Każde z wymienionych zachowań okazało się w istotny sposób różnicować porównywane zbiorowości. Młodzież, która popełniła przestępstwo zdecydowanie częściej piła mocny alkohol (prawie 91%) niż młodzi ludzie z grupy kontrolnej (72%)⁸⁵. Również pod względem kontaktów z narkotykami (włączono tutaj także tzw. dopalacze) młodzi ludzie, którzy popełnili przestępstwo w większości przypadków (około 56%) odpowiadali, że palili marihuanę, używali innych narkotyków lub dopalaczy. W grupie kontrolnej takich osób było nieco ponad 12% – co dziesiąty uczeń wskazał na doświadczenia z takimi substancjami⁸⁶.

Trzecim wskaźnikiem zachowań ryzykownych było noszenie przez badanych przy sobie niebezpiecznych narzędzi, które mogły być użyte jako broń. W zbiorowości młodzieży z grupy eksperymentalnej około 46% uczniów przyznało się do noszenia takich przedmiotów. Wśród uczniów z grupy kontrolnej takie zachowania należały do rzadkości i przyznało się do nich około 6% badanych. Noszenie przy sobie niebezpiecznych narzędzi okazało się istotnie różnicować badane grupy młodzieży „przestępczej” i „nieprzestępczej”⁸⁷. Szczegółowy rozkład uzyskanych odpowiedzi przez uczniów zamieszczono na wykresie 2.

Wykres 2. Zachowania ryzykowne młodzieży (odsetki)

⁸⁵ Test U Manna Whitney’a ($Z=4,447$; $p<0,001$; $r=0,22$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 234,2$ i $M_{\text{ranga}} = 196,1$.) Siła związku jest słaba.

⁸⁶ Test U Manna Whitney’a ($Z=9,532$; $p<0,001$; $r=0,47$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 267,6$ i $M_{\text{ranga}} = 176,3$.) Siła związku pomiędzy zmiennymi jest umiarkowana.

⁸⁷ Test U Manna Whitney’a ($Z=9,735$; $p<0,001$; $r=0,48$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 263,4$ i $M_{\text{ranga}} = 178,9$.)

Otrzymany materiał empiryczny poddano analizom w celu weryfikacji, czy istnieje związek pomiędzy noszeniem przez młodzież niebezpiecznych narzędzi a spożywaniem alkoholu lub używaniem substancji psychoaktywnych. Zakładano, że zmienne te będą ze sobą wysoko, dodatnio skorelowane.

W celu analizy posłużono się współczynnikiem korelacji rho Spearmana. Okazało się jednak, że nie ma związku pomiędzy zmiennymi⁸⁸. Istotny natomiast okazał się związek pomiędzy spożywaniem przez młodzież alkoholu a używaniem środków odurzających. Do analizy wykorzystano również rho Spearmana, który wykazał, że istnieje słaby, dodatni związek pomiędzy zmiennymi⁸⁹. Oznacza to, że młodzież, która spożywa mocny alkohol częściej też eksperymentuje z substancjami odurzającymi. Przypuszczać można bowiem, że osoby, które sięgają po „mocny” alkohol poszukują też silniejszych i bardziej intensywnych wrażeń, co także związane może być z motywami sięgania po substancje odurzające czy popełnianiem przestępstw.

1.2.2. Przepępczość młodzieży

Jak już wielokrotnie podkreślano zasadniczy zastosowany podział w prowadzonym badaniu dotyczył faktu popełnienia – bądź nie – przestępstwa przez młodego człowieka. Istotnym jednak elementem zarówno w genezie tego typu zachowań jak i w ich przebiegu jest rodzaj popełnionego czynu. Na potrzeby badania wybrano oraz scharakteryzowano jedenaście czynów. Nie było bowiem możliwe uwzględnienie wszystkich przestępstw zawartych w kodeksie karnym, jak i w poszczególnych przepisach pozakodeksowych⁹⁰.

Wyodrębniono w ten sposób cztery główne kategorie czynów. Pierwsza obejmowała przestępstwa przeciwko mieniu i była najszerzej reprezentowana, druga przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, trzecia natomiast przestępstwa narkotykowe, a czwarta komputerowe.

- **Przestępstwa przeciwko mieniu** obejmowały niszczenie mienia, kradzież sklepową, kradzież z włamaniem, kradzież samochodu, kradzież z samochodu kradzież rozbójniczą, wymuszenie rozbójnicze. W tym miejscu warto nadmienić, że przestępstwa rozbójnicze, tj. kradzież i wymuszenie rozbójnicze wg kodeksu karnego są włączone do przestępstw przeciwko mieniu, lecz ze względu na ich charakter w różnych badaniach analizuje się je odrębnie (są to czyny z ładunkiem przemocy i niekiedy agresji)⁹¹.
- **Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu** obejmowały udział w bójce lub pobiciu oraz spowodowanie uszczerbku na zdrowiu.
- **Przestępstwa komputerowe** obejmowały „hacking”.

⁸⁸ Odpowiednio dla grupy eksperymentalnej, alkohol – niebezpieczne narzędzia ($\rho = -0,091$; $p = 0,253$), narkotyki – niebezpieczne narzędzia ($\rho = 0,122$; $p = 0,124$).

⁸⁹ Odpowiednio dla grupy eksperymentalnej ($\rho = 0,229$; $p = 0,004$) dla grupy kontrolnej ($\rho = 0,231$; $p < 0,001$)

⁹⁰ B. Gruszczyńska, M. Marczewski, P. Ostaszewski, A. Więcek-Durańska, *Przepępczość pozakodeksowa*, Warszawa 2015: niepublikowany raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

⁹¹ A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas...*

- **Przestępstwa narkotykowe** obejmowały sprzedaż lub pośrednictwo w sprzedaży narkotyków.

Biorący udział w badaniu uczniowie mieli za zadanie odnieść się czy kiedykolwiek robili którekolwiek z wymienionych rzeczy. Dopuszczano odpowiedzi tak lub nie. Do grupy eksperymentalnej włączone zostały osoby, które przyznały się do popełnienia, co najmniej jednego przestępstwa.

Tabela 4. Zachowania niezgodne z prawem badanej młodzieży⁹²

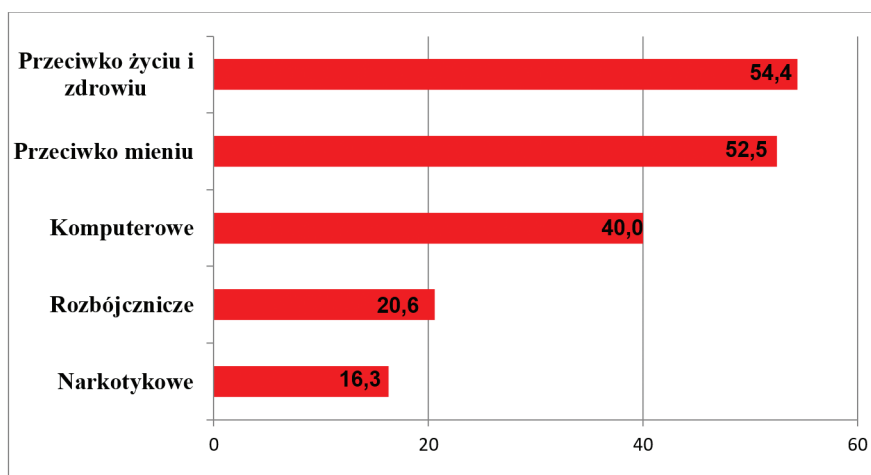
	Liczba	Odsetek N=160	Odsetek N=484
<i>Czy uczestniczyłeś w grupowej bijatyce na dziedzińcu szkoły, na stadionie, ulicy lub w innym miejscu publicznym?</i>	78	49,4	16,1
<i>Czy kiedykolwiek posługiwałeś się komputerem dla „hackingu”?</i>	64	40,0	13,2
<i>Czy kiedykolwiek zniszczyłeś coś celowo na przykład przystanek autobusowy, okno, siedzenie w autobusie lub w pociągu, samochód itp.?</i>	43	26,9	8,9
<i>Czy kiedykolwiek ukradłeś coś w sklepie lub supermarkecie?</i>	38	23,8	7,9
<i>Czy kiedykolwiek umyślnie pobiliś albo zraniłeś kogoś tak, że musiał iść do lekarza?</i>	35	21,9	7,2
<i>Czy kiedykolwiek sprzedawałeś jakieś narkotyki lub działałeś, jako pośrednik?</i>	26	16,3	5,4
<i>Czy kiedykolwiek groziłeś komuś bronią lub pobiciem, po to by dostać od tej osoby pieniądze lub coś innego?</i>	22	13,8	4,5
<i>Czy kiedykolwiek wyrwałeś komuś torebkę, teczkę lub coś innego?</i>	16	10,1	3,3
<i>Czy kiedykolwiek włamałeś się do mieszkania, budynku, pomieszczenia (strychu, piwnicy, garażu) po to żeby coś zabrać?</i>	14	8,8	2,9
<i>Czy kiedykolwiek ukradłeś coś z samochodu?</i>	14	8,8	2,9
<i>Czy kiedykolwiek ukradłeś jakiś pojazd np. rower, skuter, samochód itp.?</i>	12	7,5	2,5

⁹² W tabeli przedstawiono odsetki zarówno do całej badanej populacji jak i do wyodrębnionych frakcji.

Najczęściej występującym zachowaniem wśród badanej młodzieży było uczestnictwo w bójce lub pobiciu. Niemalże połowa (49%) uczniów z grupy eksperymentalnej miała tego typu doświadczenia. 40% posługiwało się komputerem dla hackingu, a ponad ¼ uczniów przyznała się do celowego niszczenia mienia (różnej wartości). Również dość częstym zachowaniem były kradzieże sklepowe (24%) lub spowodowanie rozstroju zdrowia na czas do siedmiu dni lub powyżej jako następstwo pobicia (22%). Do sprzedaży narkotyków lub pośrednictwa w takim procederze przyznało się około 16% uczniów z grupy eksperymentalnej (nieco ponad 5% badanej populacji młodzieży). Przepęstwa o charakterze rozbójniczym (wymuszenie oraz kradzież rozbójnicza) stanowiły odpowiednio około 14 i 10% analizowanej frakcji. W granicach 10% wynosiły zachowania polegające na różnego rodzaju kradzieżach (kradzież z włamaniem, kradzież z samochodu oraz kradzież pojazdu).

Na podstawie tak zebranych informacji dotyczących przestępczości młodzieży, rodzaju popełnianych czynów oraz ich liczby dokonano zagregowania poszczególnych kategorii, ponieważ jeden respondent mógł dokonać kilku przestępstw różnego rodzaju. Opracowane na tej podstawie kategorie przedstawiono na wykresie 3.

Wykres 3. Odsetek popełnionych czynów wg kategorii przestępstw

Ponad połowa uczniów (54%) z grupy eksperymentalnej popełniła przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu (udział w bójce lub pobiciu, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu), a więc czyn o charakterze agresywnym. Również nieco ponad połowa przestępstwo przeciwko mieniu (52%), działanie skierowane było na jego uzyskanie lub celowe zniszczenie. Do jednego z czynów o charakterze rozbójniczym (kradzieży bądź wymuszenia) przyznał się co piąty badany uczeń z grupy eksperymentalnej. Jak już wspomniano przestępstwa komputerowe stanowiły również znaczny odsetek, bo aż 40%. Rozpowszechnienie działalności młodzieży polegającej na sprzedaży substancji odurzających oszacowano na około 16%.

Analizując rodzaj czynu nie sposób jest pominąć aspektu ilościowego popełnionych przestępstw, lecz odnieść można się jedynie do ich rodzaju, nie pytano bowiem ile razy badany zachował się w dany sposób.

Analiza statystyczna uzyskanych danych wskazuje, że średnio na jednego badanego przypadały dwa typy przestępstw⁹³. Prawie 47% uczniów z grupy eksperymentalnej wskazało na jeden rodzaj przestępstw, które popełnili. Większość jednak (53%) wymieniała co najmniej dwa, a rekordziści nawet siedem i więcej czynów. Szczegółowy rozkład odpowiedzi przedstawiono w tabeli 5.

Tabela 5. Liczba przestępstw

	Liczba	Odsetek
<i>Jedno</i>	75	46,9
<i>Dwa</i>	34	21,3
<i>Trzy</i>	22	13,8
<i>Cztery</i>	12	7,5
<i>Pięć</i>	9	5,6
<i>Sześć</i>	5	3,1
<i>Siedem i więcej</i>	3	1,8
Ogółem(n)	160	100,0

Przedstawiony powyżej rozkład odpowiedzi zawiera różne rodzaje czynów. Ciekawe było to, jaki odsetek osób charakteryzuje jednolitość przestępczości tzn. czy popełniają oni tylko czyny przeciwko życiu i zdrowiu, mieniu lub narkotykowe? Przypuszczano bowiem, że osoby, których działania przestępcze skupione są na mieniu mogą różnić się od osób popełniających inne rodzaje przestępstw np. agresywne lub komputerowe. Zdecydowanie inna może być także motywacja popychająca ich do tego typu zachowań.

Analiza udzielonych przez badanych odpowiedzi pozwoliła na odtworzenie możliwych konfiguracji czynów. Ponad połowa uczniów, którzy popełnili przestępstwo (55%) wskazywała na jeden rodzaj dokonywanych czynów. W około 19% były to przestępstwa przeciwko mieniu, 18% przeciwko życiu i zdrowiu, 14% „hackingu”, a w 4% handel narkotykami. Na tej podstawie powiedzieć można, że osoby te cechował raczej jednolity charakter przestępczości.

Pozostałe 45% udzielonych odpowiedzi dotyczyło mieszanych form zachowań niezgodnych z prawem. Najczęściej występującym połączeniem były dwa rodzaje przestępstw (około 30%) – przeciwko mieniu oraz przeciwko osobie (udział w bójce lub pobiciu, spowodowanie obrażeń).

⁹³ $M=2,3$; $Me=2,00$; $SD=1,75$

wanie uszczerbku na zdrowiu) – 17 przypadków, co stanowiło około 11%. Drugim, co do częstości było połączenie różnych form kradzieży z przestępczością komputerową „hackingiem” (7 przypadków) oraz najrzadziej z przestępczością narkotykową (4 przypadki).

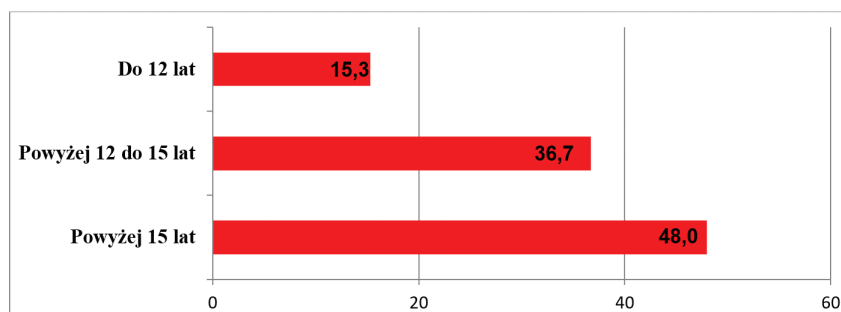
W około 13% badani uczniowie wymienili aż trzy różne kategorie popełnianych przez siebie przestępstw, w czterech przypadkach cztery, a więc wszystkie obejmujące prowadzone badane.

1.2.3. Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych

Dla uzyskania pełniejszego obrazu przestępczości badanych uczniów oraz wykazywanych przez nich zachowań ryzykownych, w kwestionariuszu ankiety zawarto również pytania dotyczące wieku, kiedy doszło do pierwszego z zachowań (przestępczych lub ryzykownych) oraz szczegółowe pytania dotyczące sytuacji i reakcji społecznej na dane zdarzenie. Przypuszczano bowiem, że im młodszy wiek pojawienia się pierwszych zachowań przestępczych lub ryzykownych tym większe prawdopodobieństwo utrwalenia się ich i pojawienia w dorosłym życiu.

Rozkład uzyskanych odpowiedzi przedstawia się w interesujący sposób. Średni wiek przypadający na pierwsze zdarzenie tego typu to 14 lat, warto jest jednak odnieść się do mediany, która w tym przypadku jest bardziej adekwatna i wynosi 15 lat⁹⁴. Ponad połowa uczestniczących w badaniu uczniów z grupy eksperymentalnej odpowiedziała, że u nich ten wiek był niższy. Zdarzały się odpowiedzi wskazujące, że na przykład po raz pierwszy piły mocny alkohol w wieku trzech lat, lub po raz pierwszy dokonały kradzieży mając trzy czy cztery lata.

Wykres 4. Wiek pierwszego zdarzenia o charakterze przestępczym lub ryzykownym (odsetki)

Przeprowadzone analizy wykazały, że istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy wiekiem pierwszych zachowań ryzykownych w porównywanych grupach⁹⁵. Młodzież dokonująca przestępstwa zdecydowanie częściej w młodszym wieku podejmowała pierwsze zachowania ryzykowne w postaci picia mocnego alkoholu czy używania narkotyków niż uczniowie z grupy kontrolnej⁹⁶.

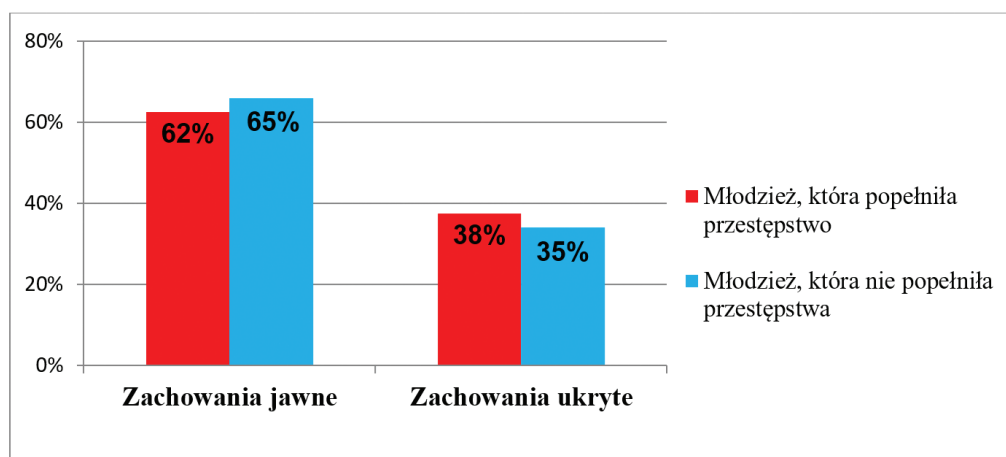
⁹⁴ $MD=14,4$; $Me=15,0$; $SD= 2,8$

⁹⁵ Test U Manna Whitney’a ($Z=7,787$; $p<0,001$; $r=0,42$). Siła związku jest niska.

⁹⁶ Odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 118,2$ i $M_{\text{ranga}} = 201,9$. Siła związku jest umiarkowana.

Uzyskane odpowiedzi badanych uczniów wskazują na niewielkie różnice w liczbie zachowań jawnych i ukrytych. W obu porównywanych grupach dominowały zachowania jawne (odpowiednio 62 i 65%). Wśród młodzieży, która nie popełniła przestępstwa pojawiały się one nieco częściej, podkreślić jednak należy, że dotyczyły one zachowań ryzykownych takich jak picie mocnego alkoholu, używanie narkotyków lub noszenie przy sobie niebezpiecznego narzędzia (broni). Uczniów z grupy eksperymentalnej nieco częściej (38% odpowiedzi) niż badanych ze zbiorowości kontrolnej (35%) charakteryzowało popełnianie czynów, które nie wyszły na jaw i oprócz zachowań ryzykownych były to też czyny przestępcze⁹⁷.

Wykres 5. Zachowania jawne i ukryte w porównywanych grupach (odsetki)

Zachowania młodzieży porównywano również biorąc pod uwagę osoby, które dowiedziały się o popełnionym przestępstwie lub zachowaniu ryzykownym. Okazało się, że w grupie młodzieży dokonującej przestępstw w 81% przypadków o danym zachowaniu dowiedziała się tylko jedna osoba, a dla porównania w grupie kontrolnej 88%. Pozostałe przypadki (odpowiednio 19 i 12%) dotyczyły sytuacji, gdy o czynie dowiedziało się kilka osób i mogli to być rodzice, policja, nauczyciele lub inne osoby z otoczenia.

Zarówno w zbiorowości eksperymentalnej, jak i kontrolnej najczęściej o zachowaniu dziecka dowiadawali się rodzice (odpowiednio 60 i 82%) (por. tabela 6). Również dość często pojawiającą się kategorią w obu grupach były inne osoby (odpowiednio 37 i 24%). Wśród innych osób uczniowie wymieniali sąsiadów, znajomych oraz innych członków rodziny (dziadków, rodzeństwo).

⁹⁷ Test U Manna Whitney'a ($Z=3,540$; $p<0,001$; $r=0,24$).

Tabela 6. Kto dowiedział się o danym zachowaniu ucznia

	Eksperymentalna N = 160 (n=111)		Kontrolna N = 324 (n=103)	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>Rodzice</i>	67	60,4	84	81,5
<i>Policja</i>	21	18,9	5	4,8
<i>Nauczyciel(ka)</i>	16	14,4	4	3,9
<i>Inne osoby</i>	41	36,9	25	24,3

Porównywane grupy różniły się odpowiedziami wskazującymi, że o danym zachowaniu poinformowana została policja lub dowiedzieli się nauczyciele. Młodzieży dokonującej przestępstw tego typu sytuacje dotyczyły cztery razy częściej niż uczniów z grupy kontrolnej. Co w oczywisty sposób wiąże się z rodzajem dokonanych czynów, gdyż w grupie kontrolnej mówimy tylko o zachowaniach ryzykownych, natomiast w eksperymentalnej również o przestępczości.

Uczestniczących w badaniu uczniów pytano również, czy w związku z ujawnionym zachowaniem (ryzykownym bądź przestępczym) zostali oni w jakiś sposób ukarani. Zakładano, że młodzież z grupy kontrolnej, w sytuacji, gdy doszło do zachowania nieakceptowanego była częściej w jakiś sposób karana lub ponosiła konsekwencje swojego postępowania. Co w efekcie powstrzymywało ich przed dalszymi tego typu zachowaniami.

W obu porównywanych grupach okazało się (odpowiednio 51 i 59%), że w większości przypadków – odpowiedzi odnoszono do zachowań ujawnionych – młodzież pomimo tego, że zachowanie zostało ujawnione nie poniosła żadnych konsekwencji swojego czynu. W pozostałych przypadkach młodzi ludzie wskazywali, że zostali ukarani za swoje zachowanie. W grupie młodzieży dokonującej czynów przestępczych takich odpowiedzi udzieliło 49% badanych, a w zbiorowości kontrolnej 41%.

Interesujące wyniki otrzymano po przeprowadzeniu analizy uwzględniającej to, kim była osoba, która ukarała ucznia za dane zachowanie (przestępcze lub ryzykowne). Podkreślić należy, że młody człowiek mógł ponieść konsekwencje ze strony kilku różnych osób jak również ze strony instytucji.

Jak się okazało młodzież dokonująca czynów niezgodnych z prawem zdecydowanie częściej ponosiła konsekwencje swoich zachowań na różnych płaszczyznach, gdyż karana była niekiedy za ten sam czyn przez różne osoby, a więc w efekcie nawet kilkakrotnie. Młodzież z grupy kontrolnej tylko w trzech przypadkach, w których zachowanie ryzykowne zostało ujaw-

nione ukarana została przez rodziców i policję (sprawy zostały skierowane do sądu rodzinnego, bowiem używanie alkoholu i narkotyków potraktowane zostało, jako przejaw demoralizacji). W pozostałych przypadkach młodzi ludzie za swoje zachowanie ukarani zostali przez: rodziców (37 przypadków), policję (1 osoba) oraz nauczyciela (1 osoba).

W zbiorowości młodzieży z grupy eksperymentalnej w nieco ponad 78% uczniowie ukarani zostali przez pojedyncze osoby (56% - przez rodziców, 13% - policję, 2% sąd, 2% - nauczyciela oraz w 5% przez inną osobę). W pozostałych przypadkach (22%) konsekwencje za dane zachowanie były poważniejsze i obejmowały oprócz reakcji rodziców w każdym przypadku, reakcję instytucji takich jak szkoła, policja i sąd.

Wśród wymienianych przez badanych uczniów konsekwencji zachowań ryzykownych lub niezgodnych z prawem, w grupie eksperymentalnej najczęściej wskazywano na reakcję rodziców w postaci „szlabanu” w domu, zakazu spotykania się z osobami, wychodzenia w określone miejsca lub ograniczenie dóbr w postaci kieszonkowego. Trzynastu uczniów wskazało, że miało prowadzoną sprawę w sądzie natomiast jeden, że w konsekwencji swojego zachowania został pobity, lecz nie udzielił odpowiedzi przez kogo. We frakcji uczniów niepełniających przestępstw, lecz takich, których charakteryzowało występowanie zachowań ryzykownych wymieniano jedynie kary, zakazy i ograniczenia stosowane przez rodziców.

1.3. Charakterystyka środowiska rodzinnego młodzieży

Analiza kwestionariuszy dostarczyła interesujących informacji na temat środowiska rodzinnego badanej młodzieży. Jak już wspomniano rodzina jest podstawowym nośnikiem wzorów zachowania, wartości oraz prawidłowych relacji międzyludzkich. W sytuacji, gdy jej funkcjonowanie jest prawidłowe, zrównoważone i dostarcza młodemu człowiekowi odpowiednich stymulacji i możliwości służących prawidłowemu rozwojowi, rodzina pełni rolę ochronną. Lecz wraz z pojawieniem się deficytów lub problemów w jej funkcjonowaniu, pojawiać się mogą różnego rodzaju dysfunkcje w zachowaniu młodego człowieka. Jak się wskazuje w literaturze przedmiotu, czynnikami zaburzającymi prawidłowe funkcjonowanie systemu rodzinnego, mogą być wadliwie stosowane metody wychowawcze (zbyt rygorystyczne, chaotyczne czy nawet liberalne), negatywny klimat wychowawczy niekiedy związany z problemami rodziców lub innych bliskich osób z alkoholem, narkotykami, zdrowiem czy pracą. Nie bez znaczenia jest też, kto zajmuje się wychowaniem młodego człowieka. Powyżej przytoczone kwestie omawiane będą w dalszej części opracowania, ze szczególnym naciskiem na uchwycenie różnic związanych z funkcjonowaniem rodziny osób, które popełniły przestępstwo i tych, którzy tego nie zrobili.

Większość uczestniczącej w badaniu młodzieży (około 82% dla obu grup) wychowywała się w rodzinach pełnych. W około 3% w rodzinach zrekonstruowanych, natomiast z jednym

rodzicem odpowiednio 10 i 7%. W pozostałych przypadkach byli to inni członkowie rodziny (2,5 oraz 3,7%).

Również pod względem sytuacji zawodowej rodziców badana młodzież nie różniła się znacząco. Zarówno w odniesieniu do ojca jak i do matki badani wskazywali, że posiadają oni stałą pracę, prowadzą działalność gospodarczą lub posiadają dochody z innego tytułu (renta, emerytura, prace dorywcze). Tylko nieliczni odpowiedzieli, że rodzice nie pracują zawodowo (ojcowie odpowiednio 1 oraz 7%, a matki około 15% badanych uczniów). Przy czym w odniesieniu do matek podkreślano, że nie muszą one pracować lub, że zajmują się domem ewentualnie młodszym rodzeństwem.

1.3.1. Relacje z rodzicami

Niezwykle ciekawych informacji dostarczyła analiza odpowiedzi na pytanie o to jak układają się relacje badanych z rodzicami (oddzielnie pytano o każdego z rodziców). Na pozytywne relacje z ojcem zdecydowanie częściej wskazywali młodzi ludzie z grupy kontrolnej, a więc ci, którzy nie popełnili przestępstwa. 99% z nich odpowiedziało, że relacje z ojcem układają się bardzo dobrze lub raczej dobrze. Natomiast młodzież, która popełniła przestępstwo na pozytywne relacje wskazywała nieco rzadziej, bo w około 92%. Różnice te okazały się być również istotne statystycznie⁹⁸.

Nieco inny wynik uzyskano analizując odpowiedzi respondentów w odniesieniu do matki. Młodzież, która popełniła przestępstwo w 99% odpowiadała, że jej relacje układają się bardzo dobrze lub raczej dobrze, wśród młodzieży z grupy kontrolnej takie odpowiedzi stanowiły około 95% (por. wykres 6). Przeprowadzono odpowiednie analizy statystyczne, lecz nie wykazały one istotnych statystycznie różnic⁹⁹.

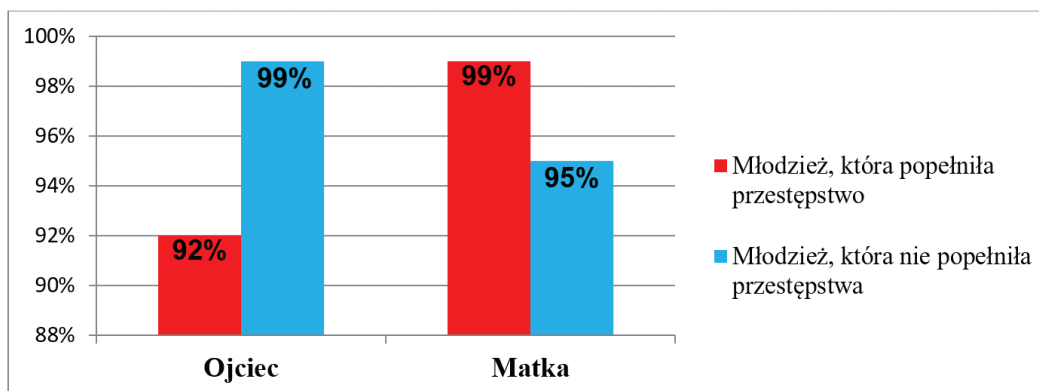
Wartym podkreślenia jest jednak, że stwierdzono istotną statystycznie zależność pomiędzy popełnianiem przestępstw, a oceną relacji z rodzicami¹⁰⁰. Osoby, które popełniały przestępstwa częściej lepiej oceniały relacje z matką niż z ojcem, natomiast u młodzieży, która nie wchodziła w konflikt z prawem zaobserwowano sytuację odwrotną, a więc lepiej oceniano relacje z ojcem.

⁹⁸ Test U Manna Whitney'a ($Z= 3,324$; $p=0,001$; $r=0,16$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 249,5$ i $M_{\text{ranga}} = 212,8$). Siła tego związku jest bardzo słaba.

⁹⁹ Test U Manna Whitney'a ($Z=1,53$; $p=0,125$).

¹⁰⁰ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=393)} = 12,975$; $p<0,0001$).

Wykres 6. Ocena relacji z rodzicami – bardzo dobre oraz raczej dobre (w procentach)

W badaniu zastosowano również inną miarę będącą wskaźnikiem relacji z rodzicami bądź innymi osobami dorosłymi sprawującymi opiekę. Zapytano bowiem o częstotliwość wspólnie spędzanego czasu na wykonywaniu jakichś czynności, mogła to być zabawa, nauka czy praca. Uzyskane wyniki wskazują na istotną statystycznie różnicę pod względem częstości spędzania czasu na wspólnie wykonywanych czynnościach z dorosłymi a przestępczością¹⁰¹.

Młodzież niedokonująca przestępstw znacznie częściej spędzała czas na wykonywaniu wspólnych prac z dorosłymi, niż młodzi ludzie, którzy przestępstwo popełnili. Największe różnice pomiędzy porównywanymi grupami zaobserwowano w kontekście bardzo częstych wspólnie wykonywanych prac. W grupie kontrolnej niemalże połowa badanych, co najmniej raz w tygodniu lub częściej wykonywała wspólne czynności z osobami dorosłymi, podczas gdy w zbiorowości młodzieży „popełniającej przestępstwa” na taką częstotliwość wskazał tylko co trzeci uczeń. Również duże różnice w rozkładzie odpowiedzi uzyskano w kategorii „kilka razy w roku”. Na tak rzadko wykonywane czynności wspólnie z dorosłymi wskazywała ¼ osób badanych z grupy eksperymentalnej, natomiast w kontrolnej takich osób było około 17%. W obu analizowanych zbiorowościach około 10% młodzieży odpowiedziało, że prawie nigdy nie wykonuje żadnych czynności z osobami dorosłymi. Poniżej w tabeli 7 przedstawiono szczegółowy rozkład odpowiedzi.

Tabela 7. Jak często robisz coś z dorosłymi?

	Eksperymentalna N = 160		Kontrolna N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>Mniej więcej raz w tygodniu lub częściej</i>	53	33,1	128	48,9
<i>Mniej więcej raz w miesiącu</i>	32	20,0	48	18,3
<i>Kilka razy w roku</i>	43	26,9	44	16,8
<i>Mniej więcej raz w roku</i>	16	10,0	16	6,1
<i>Prawie nigdy</i>	16	10,0	26	9,9
Ogółem (n)	160	100,0	262	100,0

¹⁰¹ Test U Manna Whitney’a ($Z= 2,733$; $p=0,006$; $r=0,13$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 231,8$ i $M_{\text{ranga}} = 199,1$). Siła tego związku jest bardzo słaba.

1.3.2. Charakterystyka zdarzeń wywołujących stres w rodzinie

Niezwykle ważne i zarazem mające wpływ na całokształt funkcjonowania zarówno systemu rodzinnego jak i samego młodego człowieka są różne rodzaje zdarzeń stresowych lub traumatycznych dotyczących rodziny. Są one na tyle istotne, że jak się podkreśla w literaturze¹⁰² wywołują one stres u wszystkich członków rodziny, wpływają na klimat wychowawczy, jak również na relacje interpersonalne oraz na komfort funkcjonowania i wychowywania się w takim środowisku. Zdarzenia mogą mieć przebieg nagły i wywoływać ostry stres, a w niektórych okolicznościach nawet zespół stresu pourazowego (PTSD). W literaturze przedmiotu podkreśla się jednak, że pewne sytuacje wywołujące „lekki stres” lub tylko pewnego rodzaju dyskomfort, w przebiegu chronicznym mogą być również niebezpieczne dla zdrowia, jak i funkcjonowania społecznego¹⁰³.

W przeprowadzonym badaniu sprawdzano, jakie są symptomy stresu ostrego oraz przewlekłego w porównywanych grupach. Weryfikowano również związek pomiędzy stresem a dokonywaniem przez młodzież przestępstw. Zakładano, że stres – niezależnie od tego czy ostry czy przewlekły – będzie negatywnie oddziaływał na sferę motywacyjną i podejmowanie zachowań niezgodnych z prawem przez młodzież. Młodzież narażona na oddziaływanie stresu chronicznego częściej będzie dokonywała czynów niezgodnych z prawem, a im więcej czynników o charakterze stresowym tym szersze spektrum zachowań młodzieży niezgodnych z prawem.

Aby możliwa była weryfikacja przedstawionych hipotez przygotowano w kwestionariuszu *self-report* siedemnaście kategorii zdarzeń o różnym stopniu ważności, od mniej do bardzo poważnych. Dotyczyły one różnych wymiarów funkcjonowania rodziny m. in.: ekonomicznego, mieszkaniowego, zdrowotnego, jak również problemów z alkoholem czy narkotykami rodziców, przemocy domowej czy innego rodzaju problemów, np. przestępczości członków rodziny.

Analiza empiryczna uzyskanych odpowiedzi dostarczyła niezwykle interesujących wyników, gdyż jak się okazało młodzież z grupy kontrolnej zdecydowanie częściej (w 15 na 17 porównywanych kategoriach) wskazywała, że dana sytuacja stresująca jej dotyczy lub dotyczyła. W grupie młodzieży dokonującej przestępstw tylko w dwóch kategoriach czynników – śmierć innej bliskiej osoby oraz długotrwała lub poważna choroba rodzica lub innej bliskiej osoby – uzyskano wyższy odsetek. Różnice te okazały się jednak nieistotne statystycznie.

Przeprowadzone w dalszej części analizy porównawcze pozwoliły na wyodrębnienie dziesięciu czynników istotnie różnicujących badane grupy. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że to w grupie kontrolnej, a więc wśród młodzieży, która nie dokonała przestępstwa, czynników

¹⁰² Szerzej M. Lis-Turlejska, *Stres traumatyczny - koncepcje i badania*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1998. McWhirter, J. J., McWhirter, B. T., McWhirter, A. M., McWhirter, E. M. (2008). *Zagrożona młodzież...op. cit.*,

¹⁰³ *Ibidem*.

stresujących wyodrębniono najwięcej. Istotnie różnicującymi przeżyciami okazały się: śmierć brata lub siostry, śmierć jednego z rodziców, niepełnosprawność rodzica lub innej bliskiej osoby, choroba psychiczna rodzica albo innej bliskiej osoby, powtarzające się awantury lub bójki między rodzicami, powtarzające się awantury lub przemoc fizyczna skierowana wobec badanego, separacja/rozwód rodziców, trudna sytuacja mieszkaniowa rodzica, długotrwała nieobecność jednego lub obojga rodziców oraz karalność któregoś z rodziców lub innej bliskiej osoby (por. tabela 8).

Ponad połowa badanych w obu grupach (prawie 60%) wskazywała, że przeżyła śmierć bliskiej im osoby. Co trzeci uczeń z grupy kontrolnej oraz prawie co drugi z eksperymentalnej zetknął się z długotrwałą lub poważną chorobą rodzica lub innej bliskiej osoby. Również dość częstym zdarzeniem dla obu porównywanych grup była długotrwała lub poważna choroba samego badanego (odpowiednio 20 i 25%). W literaturze podkreśla się, że istotnym czynnikiem wpływającym na funkcjonowanie młodego człowieka może być strata jednego z rodziców. W porównywanych zbiorowościach wśród młodzieży, która wchodziła w konflikt z prawem tylko niespełna 9% badanych miało takie doświadczenia – co 11 badany uczeń – ale w grupie kontrolnej już co piąty (por. tabela 8).

Tabela 8. Zestawienie zdarzeń o charakterze stresowym

	Eksperymentalna			Kontrolna		
	n	Liczba	Odsetek	n	Liczba	Odsetek
<i>Śmierć innej bliskiej osoby</i>	158	92	58,2	322	179	55,6
<i>Długotrwała lub poważna choroba rodzica lub innej bliskiej osoby</i>	158	65	41,1	321	106	33
<i>Brak pracy rodzica/ rodziców</i>	154	40	26	322	86	26,7
<i>Trudna sytuacja finansowa rodzica/rodziców</i>	156	37	23,7	322	84	26,1
<i>Brak czasu rodzica/rodziców dla dzieci</i>	156	35	22,4	322	99	30,7
<i>Długotrwała lub poważna choroba badanego</i>	158	32	20,3	320	80	25
<i>Problem któregoś z rodziców z alkoholem lub narkotykami</i>	160	27	16,9	322	76	23,6
<i>Niepełnosprawność fizyczna rodzica lub innej bliskiej osoby</i>	157	25	15,9	322	84	26,1
<i>Choroba psychiczna rodzica lub innej bliskiej osoby</i>	158	19	12	322	67	20,8

<i>Powtarzające się awantury lub przemoc fizyczna skierowana przeciw badanemu</i>	153	18	11,8	320	81	25,3
<i>Długotrwała nieobecność jednego lub obojga rodziców</i>	156	17	10,9	322	79	24,5
<i>Powtarzające się awantury lub bójkę między rodzicami</i>	158	17	10,8	322	79	24,5
<i>Śmierć ojca lub matki</i>	158	14	8,9	321	62	19,3
<i>Separacja/rozwód rodziców</i>	156	13	8,1	322	75	23,3
<i>Karalność jednego z rodziców lub innej bliskiej osoby</i>	158	10	6,3	322	70	21,7
<i>Śmierć brata/siostry</i>	157	9	5,7	322	70	21,7
<i>Trudna sytuacja mieszkaniowa rodzica/rodziców</i>	151	8	5,3	322	68	21,1

W badaniach dotyczących problematyki przestępczości oraz jej przyczyn zwraca się szczególną uwagę na niezaspokojenie podstawowych potrzeb oraz na narastającą w związku z tym frustrację. W porównywanych grupach uzyskano zbliżony rozkład odpowiedzi dotyczący sytuacji ekonomicznej rodziny. Około ¼ uczniów sygnalizowała brak pracy rodzica lub rodziców oraz trudną sytuację finansową.

Ponadto szczególną uwagę należało zwrócić na odpowiedzi uczniów dotyczące przemocy domowej. W grupie eksperymentalnej 11% uczniów wskazało, że w domu dochodzi do awantur oraz bójek pomiędzy rodzicami, a 12% odpowiedziało, że oni sami są adresatami tychże awantur lub wobec nich kierowano przemocą fizyczną. W zbiorowości kontrolnej, co czwarty badany (25%) odpowiedział, że w jego domu dochodzi do aktów przemocy między rodzicami. W takim samym odsetku udzielono odpowiedzi, że przemoc fizyczna kierowana była wobec nich.

Przypuszczano, że młodzież narażona na oddziaływanie stresu zarówno chronicznego, jak i ostrego częściej dokonywała będzie czynów niezgodnych z prawem, podczas gdy zaobserwowano sytuację odwrotną. Również pod względem ilości zdarzeń o charakterze stresowym uzyskano interesujący obraz. Pomimo, że otrzymano zbliżony rozkład odpowiedzi, pod względem braku zdarzeń o charakterze stresowym (około 16 oraz 17% badanych uczniów dla grupy eksperymentalnej i kontrolnej odpowiedziało, że dana sytuacja nigdy ich nie dotknęła), to zbiorowości te różniły się znacząco pod względem ilości poważnych zdarzeń. Dla młodzieży niemającej doświadczeń z popełnianiem przestępstw rozpiętość odpowiedzi wynosiła od 0 (a więc braku takich zdarzeń) do 17 (wszystkie zdarzenia), a na jednego ucznia przypadało średnio blisko pięć poważnych zdarzeń¹⁰⁴. W grupie uczniów, którzy popełnili przestępstwo rozpiętość odpowiedzi wynosiła od 0 do 13, a średnio na jednego badanego przypadały trzy takie zdarzenia¹⁰⁵.

¹⁰⁴ $M=4,460$; $SD=5,23$.

¹⁰⁵ $M=2,99$; $SD=2,52$.

Zbadano więc, czy istnieje związek pomiędzy liczbą zdarzeń stresowych w rodzinie a liczbą popełnianych czynów niezgodnych z prawem. Do analiz wykorzystano współczynnik korelacji r-Pearsona. Wyniki przeprowadzonej analizy wskazują, że nie istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy zmiennymi¹⁰⁶, zaobserwować jednak możemy istnienie tendencji statystycznej.

Interesujące wyniki otrzymano dokonując pogłębionej analizy popełnionego czynu w odniesieniu do liczby zdarzeń o charakterze stresowym związanych z funkcjonowaniem rodziny. Zarówno przestępstwa o charakterze rozbójniczym¹⁰⁷, przeciwko mieniu¹⁰⁸ oraz życiu i zdrowiu¹⁰⁹ okazały się istotnie statystycznie zależne od liczby zdarzeń o charakterze stresowym w rodzinie. Co ciekawe młodzi ludzie istotnie rzadziej popełniali tego typu przestępstwa, gdy byli narażeni w rodzinie na oddziaływanie większej liczby czynników stresujących. Siła obserwowanych związków jest słaba¹¹⁰. Dla przestępstw komputerowych oraz narkotykowych nie zaobserwowano istotnych statystycznie różnic w porównywanych grupach młodzieży.

1.4. Charakterystyka środowiska lokalnego

Oprócz rodziny, która jak wspomniano jest „bramą do społeczeństwa” niezwykle ważne jest środowisko lokalne. Przebywający w nim młody człowiek obserwuje i uczy się różnego rodzaju zachowań. Ważnym jest, więc aby dostarczane mu wtedy wzorce były prawidłowe i akceptowane społecznie.

W przeprowadzonym badaniu zastosowano cztery wskaźniki będące miarą tzw. „dobroci środowiska lokalnego” (nazwa wprowadzona przez autorkę). Środowisko uznawano za „dobre”, gdy stwarzało możliwości do prawidłowego rozwoju młodego człowieka poprzez dostarczanie mu prawidłowych wzorców zachowań oraz zapewnianie pozytywnych bodźców. Pierwszym wskaźnikiem były więc pozytywne relacje badanego w miejscu zamieszkania. Drugim pozytywne relacje osób mieszkających tam ze sobą. Trzecim cechy ekologiczne okolicy, a czwartym przejawy występowania na jej terenie zachowań niezgodnych z prawem.

Analiza wskaźnika pierwszego wskazuje, że większość badanych uczniów ma pozytywny stosunek do miejsca swojego zamieszkania, gdyż aż 80% z nich odpowiedziało, że gdyby musiało się przeprowadzić tęskniłoby za okolicą, w której mieszka. Pomimo zaobserwowanych różnic w odpowiedziach, młodzież która nie popełniła przestępstwa w nieco wyższym odsetku udzieliła pozytywnych odpowiedzi to analizy nie wykazały, aby różnice te były istotne statystycznie.

¹⁰⁶ $r=-0,146$; $p=0,066$ (test dwustronny).

¹⁰⁷ Test χ^2 ($\chi^2_{(4, N=484)}=10,371$; $p=0,035$).

¹⁰⁸ Test χ^2 ($\chi^2_{(4, N=484)}=20,236$; $p<0,001$).

¹⁰⁹ Test χ^2 ($\chi^2_{(4, N=484)}=12,820$; $p=0,012$).

¹¹⁰ Odpowiednio przestępstwa rozbójnicze V Kramera=0,146; $p=0,035$, przeciwko mieniu V Kramera=0,204; $p<0,001$ oraz życiu i zdrowiu V Kramera=0,163; $p=0,012$.

Tabela 9. Wskaźnik I – relacje badanego z miejscem zamieszkania

<i>Gdybym musiał(a) się przeprowadzić, tęsknił(a)bym za tą okolicą</i>	Eksperymentalna		Kontrolna	
	N = 160		N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>Zgadzam się</i>	128	80,0	212	81,2
<i>Nie zgadzam się</i>	32	20,0	49	18,8
<i>Ogółem (n)</i>	160	100,0	261	100,0

Drugim wskaźnikiem „dobroci środowiska lokalnego” były pozytywne relacje osób mieszkających na tym terenie. Wskaźnik ten zoperacjonalizowany został przez dwa pytania dotyczące pomocy sąsiedzkiej oraz współżycia sąsiedzkiego. W obu przypadkach zarówno pomoc sąsiedzka jak i relacje między sąsiadami ocenione zostały pozytywnie – w granicach od 72 do 92% (por. tabela 10). Młodzież niedokonująca przestępstw znacznie lepiej oceniała relacje sąsiedzkie w swojej okolicy niż młodzi ludzie, którzy przestępstwo popełnili¹¹¹.

W odniesieniu do pytania o pomoc sąsiedzką również zaobserwować można różnice w odsetkach osób wskazujących, że w ich okolicy ludzie chętnie pomagają sobie nawzajem. Przeprowadzone analizy nie wykazały istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami¹¹² lecz zauważyć można istnienie tendencji statystycznej, według której młodzież z grupy kontrolnej częściej odpowiadała, że w ich okolicy ludzie mogą liczyć na pomoc sąsiedzką.

Trzecim wskaźnikiem wspomnianej już dobroci środowiska lokalnego przyjęto, że będą cechy ekologiczne okolicy. Wśród cech charakterystycznych środowiska lokalnego wyodrębniono takie miejsca, których występowanie oceniane jest pozytywnie oraz takie, których obecność uważa się za negatywnie oddziaływującą na całą społeczność. Jako pozytywnie wpływające miejsca i świadczące o dbałości o okolicę są np. place zabaw lub inne miejsca, w których dzieci mają się gdzie bawić i spędzać czas. Natomiast jako negatywnie wpływające wymienia się zaniedbane, niezamieszkałe i porzucone budynki czy też miejsca pełne graffiti.

Tabela 10. Wskaźnik II – relacje osób mieszkających w danej okolicy

	Eksperymentalna		Kontrolna	
	N = 160		N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>W mojej okolicy ludzie chętnie pomagają sąsiadom</i>				
<i>Zgadzam się</i>	114	71,7	206	79,2
<i>Nie zgadzam się</i>	45	28,3	54	20,8
<i>Ogółem (n)</i>	159	100,0	260	100,0

¹¹¹ Test U Manna Whitney’a ($Z=3,363$; $p=0,001$; $r=0,17$); (odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 224,3$ i $M_{\text{ranga}} = 200,6$). Siła związku jest niska.

¹¹² Test U Manna Whitney’a ($Z=1,759$; $p=0,079$).

<i>Ludzie w mojej okolicy na ogół dobrze ze sobą żyją</i>				
Zgadzam się	126	80,3	239	91,6
Nie zgadzam się	31	19,7	22	8,4
Ogółem (n)	157	100,0	261	100,0

Wszystkie wyodrębnione wskaźniki (szerzej tabela 11) okazały się w istotny statystycznie sposób różnicować badane grupy młodzieży.

Tabela 11. Wskaźnik III – charakterystyka okolicy

	Eksperymentalna		Kontrolna	
	N = 160		N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>W mojej okolicy dzieci mają się gdzie bawić</i>				
Zgadzam się	102	63,8	186	71,5
Nie zgadzam się	58	36,3	74	28,5
Ogółem (n)	160	100,0	260	100,0
<i>W mojej okolicy są puste i porzucone budynki</i>				
Zgadzam się	82	51,3	90	34,5
Nie zgadzam się	78	48,8	171	65,5
Ogółem (n)	160	100,0	261	100,0
<i>W mojej okolicy jest dużo graffiti</i>				
Zgadzam się	41	25,6	31	11,9
Nie zgadzam się	119	74,4	230	88,1
Ogółem (n)	160	100,0	261	100,0

Młodzież, która nie popełniała przestępstw częściej odpowiadała (niemalże 72%), że w ich okolicy są miejsca przygotowane do zabawy dla dzieci oraz rzadziej wskazywała na występowanie miejsc zaniedbanych, opuszczonych (35%) czy pełnych graffiti (12%). Wśród młodzieży, która popełniła co najmniej jedno przestępstwo ponad połowa (51%) wskazała, że w miejscu ich zamieszkania znajdują się opuszczone budynki, zaniedbane i zniszczone miejsca, a co czwarty, że w jego okolicy jest dużo graffiti. Analizy wykazały, że młodzież popełniająca przestępstwa częściej wychowywała się w środowisku, w którym było więcej oznak zaniedbania przestrzeni poprzez istnienie zniszczonych, opuszczonych budynków czy graffiti¹¹³.

Czwartym brany pod uwagę wskaźnikiem były przejawy występowania w okolicy zachowań niezgodnych z prawem. Wskaźnik ten został zoperacjonalizowany przez trzy pytania. Uczestniczącą w badaniu młodzież zapytano również ogólnie czy w okolicy, w której mieszka występuje przestępczość, czy sprzedaje się narkotyki oraz czy na tym terenie są bójki.

¹¹³ Test U Manna Whitney'a (Z=4,108, p<0,001, r=0,20).

Tabela 12. Wskaźnik IV – przestępczość

	Eksperymentalna		Kontrolna	
	N = 160		N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>W mojej okolicy występuje przestępczość</i>				
Zgadzam się	64	40,0	60	23,0
Nie zgadzam się	96	60,0	201	77,0
Ogółem (n)	160	100,0	261	100,0
<i>W mojej okolicy sprzedaje się narkotyki</i>				
Zgadzam się	55	34,6	40	15,5
Nie zgadzam się	104	65,4	218	84,5
Ogółem (n)	159	100,0	258	100,0
<i>W mojej okolicy są bójki</i>				
Zgadzam się	73	46,2	65	25,0
Nie zgadzam się	85	53,8	195	75,0
Ogółem (n)	158	100,0	260	100,0

Również pod względem oznak przestępczości w miejscu zamieszkania zaobserwowano, że młodzież dokonująca przestępstw odpowiadała znacznie częściej, że jest to zjawisko przez nich spotykane. Na obecność przestępczości wskazało 40% badanych uczniów z grupy eksperymentalnej, prawie połowa (46%) na bójki w okolicy, a co trzeci badany uczeń na sprzedaż narkotyków. Wśród młodzieży z grupy kontrolnej wskazania na przestępczość w miejscu zamieszkania dokonało nieco mniej, bo około ¼ badanych - podobnie jak w odniesieniu do bójek - na sprzedaż narkotyków wskazało zaś około 15% uczestniczących w badaniu uczniów.

Zbudowany wskaźnik występowania przestępczości w najbliższym sąsiedztwie okazał się różnicować porównywane grupy młodzieży. Przeprowadzone analizy statystyczne wykazały, że istnieją istotne statystycznie różnice¹¹⁴ w ocenie zagrożenia przestępczością w ich okolicy w zależności od grupy młodzieży. Młodzież niedokonująca przestępstw znacznie rzadziej wskazywała, że w okolicy, w której mieszka popełnia się przestępstwa niż młodzi ludzie, którzy przestępstwo popełnili.

Aby uzyskać pełniejszy obraz badanego zjawiska opracowane na podstawie odpowiedzi uczniów wskaźniki będące miarą tzw. dobroci środowiska lokalnego skonfrontowane zostały one z rodzajem popełnionych przestępstw. Otrzymane w ten sposób wyniki przedstawiają się w interesujący sposób. Okazało się bowiem, że wskaźnik IV, będący miarą występowania w najbliższej okolicy badanego zachowań niezgodnych z prawem pozostaje w związku z rodzajem popełnionych przez tę młodzież przestępstw narkotykowych¹¹⁵ oraz mówić możemy o istnie-

¹¹⁴ Test U Manna Whitney'a ($Z=5,478$; $p<0,001$; $r=0,27$); (odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 175,3$ i $M_{\text{ranga}} = 232,9$), Siła związku jest umiarkowana.

¹¹⁵ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=160)} = 9,302$; $p=0,002$).

niu tendencji statystycznej w odniesieniu do przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu¹¹⁶. Młodzi ludzie odpowiadający, że zdarzało im się sprzedawać narkotyki lub działać jako pośrednicy czy też mieli doświadczenia związane z czynami agresywnymi (udział w bójce lub pobiciu, spowodowanie uszczerbku na zdrowiu) częściej odpowiadali, że w ich sąsiedztwie występuje przestępczość niż młodzież dokonująca innych czynów niezgodnych z prawem¹¹⁷.

Analizy wskazują również na istnienie zależności pomiędzy rodzajem popełnionego czynu a wskaźnikiem pierwszym obrazującym pozytywne relacje badanego z miejscem zamieszkania. Młodzież, która popełniła przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu¹¹⁸ oraz narkotykowe¹¹⁹ rzadziej odpowiadała, że tęskniłaby za swoją okolicą gdyby musiała się przeprowadzić.

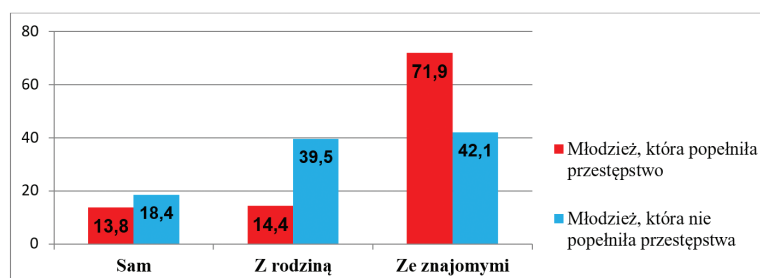
Pogłębione analizy statystyczne nie wykazały żadnych różnic pod względem rodzaju popełnianego czynu, a wskaźnikiem relacji osób mieszkających w sąsiedztwie oraz cechami ekologicznymi okolicy. Czynniki te jak już wspomniano różniły badane grupy pod względem popełnienia – bądź nie – przestępstwa, lecz nie różnicowały pod względem rodzaju dokonanego czynu.

1.4.1. Sposób spędzania czasu wolnego przez młodzież

Jak wskazują badania do popełniania czynów niezgodnych z prawem dochodzi poza domem rodzinnym młodego człowieka¹²⁰. Wyjątek oczywiście stanowią tutaj takie czyny i związane z nimi sytuacje, w których to działanie przestępcze skierowane jest ściśle wobec członków najbliższej rodziny (np. okradanie ich, wymuszanie pieniędzy, wynoszenie przedmiotów z domu i ich sprzedaż, pobicia, groźby itp.).

W prowadzonym badaniu zbierano informacje dotyczące sposobu spędzania przez młodzież czasu wolnego, a w szczególności weryfikowano z kim jest on spędzany. Okazało się, że istnieje istotna statystycznie zależność między tym, z kim młodzież spędza większość wolnego czasu, a przestępczością¹²¹. Młodzież, która popełniła przestępstwo częściej spędzała wolny czas w towarzystwie osób znajomych natomiast młodzież niepopołniająca przestępstw wspólnie z rodziną. Siła związku pomiędzy popełnianiem przestępstw a osobami, z którymi młodzi ludzie spędzali większość czasu wolnego jest umiarkowana.

Wykres 7. Z kim spędzasz większość wolnego czasu (odsetki)

¹¹⁶ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=160)}=2,853$; $p=0,091$).

¹¹⁷ ($\Phi=0,241$; $p=0,002$).

¹¹⁸ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=160)}=4,591$; $p=0,032$).

¹¹⁹ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=160)}=4,145$; $p=0,042$).

¹²⁰ McWhirter, J. J., McWhirter, B. T., McWhirter, A. M., McWhirter, E. M. (2008). *Zagrożona młodzież...op. cit.*,

¹²¹ Test χ^2 ($\chi^2_{(2, N=421)}=38,55$; $p<0,001$); ($\phi=0,303$; $p<0,001$).

Uczestniczącą w badaniu młodzież pytano również o to czy ma grupę znajomych, z którymi spędza czas np. robiąc coś razem, czy wychodząc gdzieś wspólnie. W obu porównywanych zbiorowościach uzyskano zbliżony rozkład odpowiedzi. Około 92% uczniów z grupy eksperymentalnej oraz 91% z kontrolnej wskazało, że ma takich znajomych, odpowiednio 8% oraz 9%, że nie ma.

W literaturze przedmiotu szeroko podejmowany jest temat wpływu grupy na popełnianie przestępstw, w szczególności oddziaływania starszych członków grupy na młodszych. Dlatego też, biorąc udział w badaniu młodzież zapytano o to, w jakim wieku jest większość członków grupy, z którymi spędza czas. Najmniej licznie reprezentowane były osoby do 15 roku życia oraz powyżej 25 (por. tabela 13).

Tabela 13. W jakim wieku jest większość członków twojej grupy

	Eksperymentalna N = 160		Kontrolna N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>Do 15 lat</i>	1	0,7	8	3,4
<i>Od 16 do 18 lat</i>	95	65,5	165	69,9
<i>Od 18 do 25 lat</i>	34	23,4	53	22,5
<i>26 lat i więcej</i>	3	2,1	3	1,3
<i>Grupy mieszane</i>	12	8,3	7	2,9
Ogółem (n)	145	100,0	236	100,0

Przeprowadzone analizy statystyczne wykazały, że istnieją różnice¹²² w wieku członków grupy, do której przynależy badany a podejmowanymi przez niego zachowaniami niezgodnymi z prawem. Młodzież niedokonująca przestępstw znacznie częściej przebywała w towarzystwie rówieśników, natomiast młodzi ludzie, którzy popełnili przestępstwo – wśród osób starszych lub w grupach mieszanych¹²³. Uczniowie zapytani zostali również o to, czy w grupie ich znajomych akceptowane są zachowania sprzeczne z prawem oraz czy członkowie grup, faktycznie podejmują taką aktywność wspólnie. Uzyskano interesujące wyniki, według których w grupie młodzieży dokonującej przestępstw przyzwolenie na ich popełnianie jest wyższe niż wśród młodzieży, która przestępstwa nie popełniła. W grupie eksperymentalnej niemalże, co trzeci badany uczeń odpowiedział, że grupa, z którą spędza czas rzeczywiście podejmuje wspólnie działania niezgodne z prawem. W zbiorowości kontrolnej takich odpowiedzi udzielono w niespełna 16%.

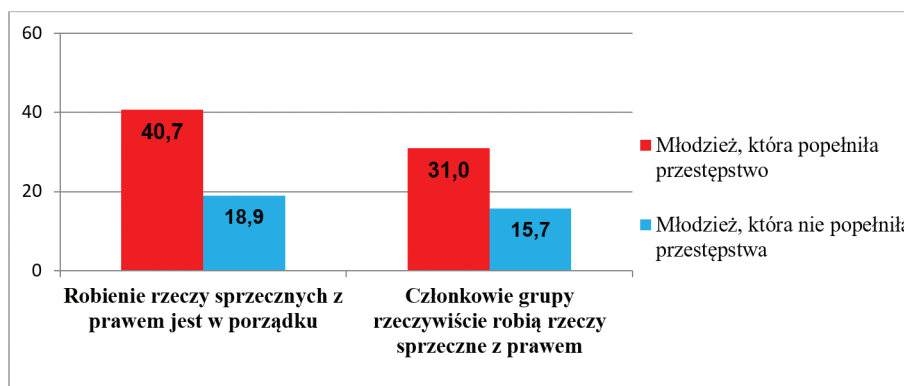
Przebadano, czy istnieje związek pomiędzy przyzwoleniem grupy na dokonywanie przestępstw a faktyczną przestępczością. W celu analizy posłużono się współczynnikiem korelacji rho Spearmana. Potwierdził on, że istnieje umiarkowany, dodatni związek pomiędzy

¹²² Test U Manna Whitney'a ($Z=,106$; $p<0,001$; $r=0,20$).

¹²³ Odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 241,4$ i $M_{\text{ranga}} = 193,3$. Siła związku jest umiarkowana.

zmiennymi¹²⁴ dla grupy eksperymentalnej oraz dla grupy kontrolnej¹²⁵. Oznacza to, że im większe przyzwolenie na zachowania niezgodne z prawem w danej grupie tym większe prawdopodobieństwo takich właśnie zachowań.

Wykres 8. Stosunek do zachowań niezgodnych z prawem badanej młodzieży (odsetki)

Jak już wspomniano przedmiotem zainteresowania był również sposób spędzania wolnego czasu badanej młodzieży. Uczniowie otrzymali zestaw pytań dotyczący sposobu spędzania czasu ze znajomymi. Przedstawiono im osiem różnych możliwych odpowiedzi prosząc, aby na czterostopniowej skali od 1 (nigdy) do 4 (zawsze) udzielili odpowiedzi czy zazwyczaj zachowują się w dany sposób. Cztery przedstawione kategorie miały charakter neutralny (chodzenie na imprezy, granie w zespole muzycznym, uprawianie sportu oraz gry komputerowe czy korzystanie z portali społecznościowych) oraz cztery dotyczyły zachowań o zabarwieniu negatywnym jak: picie alkoholu, zażywanie narkotyków, niszczenie przedmiotów, kradzieże oraz zaczepianie dla zabawy przypadkowych osób. Uczniowie mogli również wypowiedzieć się czy oprócz tych przedstawionych przez badacza czynności podejmują inne, a jeżeli tak to krótko je scharakteryzować. Szczegółowy rozkład uzyskanych odpowiedzi przedstawiono w tabeli 14 i 15.

Zgromadzone w ten sposób informacje przedstawiają interesujący obraz aktywności młodzieży poza ich miejscem zamieszkania. Analiza tychże zachowań wskazuje na różnice pomiędzy porównywanymi grupami. Młodzież z grupy eksperymentalnej częściej podejmowała działania (zarówno pozytywne, jak i negatywne) polegające na większej stymulacji i odbiorze bodźców niż uczniowie z grupy kontrolnej. Młodzi ludzie, którzy popełnili przestępstwo, częściej spędzali czas z grupą swoich znajomych na imprezach¹²⁶, zdecydowanie częściej również wspólnie uprawiali sport¹²⁷ czy też poświęcali czas na aktywność na portalach społecznościowych lub spędzali go grając w gry komputerowe¹²⁸.

¹²⁴ ($\rho=0,476$; $p<0,001$); test dwustronny

¹²⁵ ($\rho=0,354$; $p<0,001$); test dwustronny

¹²⁶ Test U Manna Whitney'a ($Z=3,604$; $p<0,001$; $r=0,18$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 214,3$ i $M_{\text{ranga}} = 177,5$).

¹²⁷ Test U Manna Whitney'a ($Z=2,433$; $p=0,015$; $r=0,13$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 206,4$ i $M_{\text{ranga}} = 179,9$).

¹²⁸ Test U Manna Whitney'a ($Z=3,453$; $p=0,001$; $r=0,18$; odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 216,2$ i $M_{\text{ranga}} = 178,0$).

Tabela 14. Kiedy jesteś poza domem ze znajomymi ze swojej grupy, co zwykle robisz? (A)

	Eksperymentalna		Kontrolna	
	N = 160		N = 324	
	liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
Chodzimy na imprezy				
<i>Nigdy</i>	11	7,6	41	17,3
<i>Czasami</i>	84	57,9	147	62,0
<i>Często lub zawsze</i>	50	34,5	49	20,7
Ogółem (n)	145	100,0	237	100,0
Gramy w zespole muzycznym				
<i>Nigdy</i>	130	89,7	212	91,0
<i>Czasami</i>	4	2,8	10	4,3
<i>Często lub zawsze</i>	11	7,6	11	4,7
Ogółem (n)	145	100,0	233	100,0
Uprawiamy sport				
<i>Nigdy</i>	20	13,9	47	20,0
<i>Czasami</i>	59	41,0	105	44,7
<i>Często lub zawsze</i>	65	45,1	83	35,3
Ogółem (n)	144	100,0	235	100,0
Gramy w gry komputerowe, wchodzimy na portale społecznościowe				
<i>Nigdy</i>	18	12,3	36	15,1
<i>Czasami</i>	41	28,1	102	42,9
<i>Często lub zawsze</i>	87	59,6	100	42,0
Ogółem (n)	146	100,0	238	100,0

Poza analizą czynników pozytywnych lub neutralnych, szczególną uwagę zwrócono na zachowania o charakterze negatywnym. Jak już wspomniano było to picie alkoholu, zażywanie narkotyków, niszczenie przedmiotów, kradzieże oraz zaczepianie i straszenie przypadkowych osób dla zabawy. Szczególnie w tym właśnie wymiarze uwidoczniły się różnice pomiędzy porównywanymi grupami. Okazało się bowiem, że młodzież, która popełniła przestępstwo zdecydowanie częściej będąc poza domem ze znajomymi sięgała po alkohol lub narkotyki. Ponad 70% uczniów wskazało na taką odpowiedź, podczas gdy w zbiorowości kontrolnej takich uczniów było zdecydowanie mniej, bo niespełna 49%. Różnice te okazały się istotne statystycznie¹²⁹. W grupach młodzieży dokonującej przestępstw znacznie częściej młodzi ludzie spędzali swój wolny czas wspólnie ze znajomymi na picu alkoholu lub zażywaniu narkotyków niż osoby, które przestępstw nie popełniły.

¹²⁹ Test U Manna Whitney'a ($Z=7,444$; $p<0,001$; $r=0,38$; (odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 239,6$ i $M_{\text{ranga}} = 159,3$). Siła związku jest umiarkowana.

Tabela 15. Kiedy jesteś poza domem ze znajomymi ze swojej grupy co zwykle robisz? (B)

	Eksperymentalna		Kontrolna	
	N = 160		N = 324	
	Liczba	Odsetek	Liczba	Odsetek
<i>Pijemy alkohol lub bierzemy narkotyki</i>				
<i>Nigdy</i>	30	20,7	120	51,3
<i>Czasami</i>	61	42,1	93	39,7
<i>Często lub zawsze</i>	54	37,2	21	9,0
<i>Ogółem (n)</i>	145	100,0	234	100,0
<i>Rozwalamy lub niszczymy przedmioty dla zabawy</i>				
<i>Nigdy</i>	110	76,9	227	96,6
<i>Czasami</i>	26	18,2	7	3,0
<i>Często lub zawsze</i>	7	4,9	1	0,4
<i>Ogółem (n)</i>	143	100,0	235	100,0
<i>Kradniemy w sklepach dla zabawy</i>				
<i>Nigdy</i>	135	93,1	235	99,2
<i>Czasami</i>	4	2,8	2	0,8
<i>Często lub zawsze</i>	6	4,1	0	0,0
<i>Ogółem (n)</i>	145	100,0	261	100,0
<i>Straszymy i zaczepiamy przypadkowych ludzi dla zabawy</i>				
<i>Nigdy</i>	131	89,7	211	89,8
<i>Czasami</i>	10	6,8	20	8,5
<i>Często lub zawsze</i>	5	3,4	4	1,7
<i>Ogółem (n)</i>	146	100,0	235	100,0

Ponadto młodzież z grupy eksperymentalnej zdecydowanie częściej charakteryzowało podejmowanie innych zachowań ryzykownych czy nawet antyspołecznych mających na celu przełamanie nudy oraz dostarczenie nowych wrażeń i wyzwań. Takimi działaniami były kradzieże sklepowe oraz niszczenie i dewastowanie przedmiotów dla zabawy. Młodzież dokonująca przestępstw zdecydowanie częściej angażowała się z grupą swoich znajomych w działania ryzykowne czy nawet antyspołeczne niż uczniowie przestępstw niedokonujący¹³⁰.

W odniesieniu do zachowań polegających na „wyglupach” polegających na straszaniu i zaczepianiu przypadkowych osób dla zabawy, nie zaobserwowano różnic w uzyskanych wynikach. Dla obu porównywanych grup rozkład odpowiedzi był zbliżony. Zarówno w eksperymentalnej jak i w kontrolnej zbiorowości około 10% uczniów odpowiedziało, że zdarzyło jej się zachowywać w ten właśnie sposób.

¹³⁰ Test U Manna Whitney’ a ($Z=6,936$; $p<0,001$; $r=0,36$); (odpowiednio $M_{\text{ranga}} = 232,7$ i $M_{\text{ranga}} = 157,4$). Siła związku jest umiarkowana.

Wśród innych zajęć, na które wskazywała badana młodzież znalazły się wspólne wyjścia do kina, kawiarni (pizzeria, McDonald), chodzenie po sklepach, jazda rowerem, samochodem lub motocyklem, oglądanie telewizji (filmów, meczów), spacerowanie oraz rozmowy. Uzyskane odpowiedzi nie różniły się w odniesieniu do badanych grup, jedyna różnica wynikała z tego, że w zbiorowości eksperymentalnej, co trzeci odpowiadający uczeń wymieniał dodatkowe zajęcia, a w kontrolnej tylko co piąty.

W kontekście sposobu spędzania czasu wolnego przez uczestniczącą w badaniu młodzież przeprowadzono pogłębione analizy otrzymanych odpowiedzi ze szczególnym uwzględnieniem rodzaju popełnionego przestępstwa. Okazało się, że istnieje zależność między rodzajem popełnionego czynu, a osobami, z którymi spędza większość swojego wolnego czasu. Analiz dokonano testem χ^2 , który wykazał istotne statystycznie zależności. Uczniowie, którzy mieli doświadczenia z czynami przeciwko życiu i zdrowiu (udział w bójce lub pobiciu lub spowodowanie uszczerbku na zdrowiu) istotnie częściej swój wolny czas spędzali z grupą znajomych niż sprawcy innych czynów¹³¹.

1.5. Szkoła

Edukacja oraz system szkolny są ważnym aspektem, który bierze się pod uwagę analizując zachowania przestępcze młodzieży. Po pierwsze do tego typu zachowań może dochodzić właśnie na terenie szkoły. Po drugie w literaturze przedmiotu sporo miejsca poświęca się analizom porównawczym oraz badaniom związku wyników szkolnych dzieci i młodzieży, a ich późniejszymi osiągnięciami w życiu zawodowym i społecznym.

W prowadzonym badaniu zastosowano trzy mierniki sytuacji szkolnej ucznia. Pierwszym z nich był wskaźnik relacji ucznia do szkoły. Drugim osiągnięcia szkolne, trzecim natomiast przejawy nieprzystosowania szkolnego.

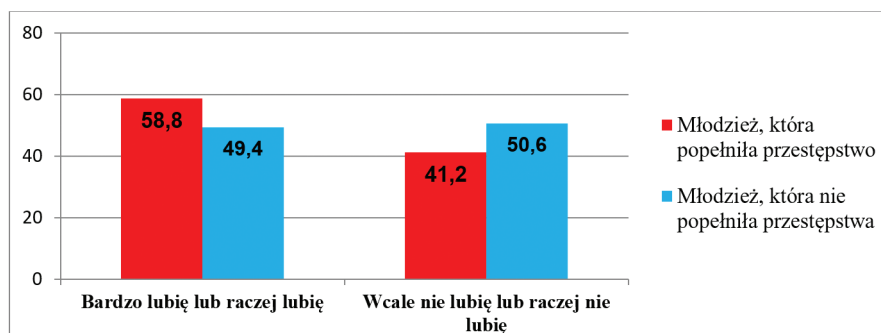
Relację ucznia do szkoły zoperacjonalizowano pytaniem o to, czy lubi chodzić do szkoły. Uczestnicząca w badaniu młodzież mogła udzielić odpowiedzi na czterostopniowej skali od 1 (bardzo lubię) do 4 (wcale nie lubię).

Uzyskano interesującą ilustrację, gdyż okazało się, że młodzież dokonująca przestępstw w prawie 60% udzieliła twierdzącej odpowiedzi, natomiast uczniowie z grupy kontrolnej tylko w nieco ponad 41%. Analizy wyników dokonano za pomocą testu χ^2 . Okazało się jednak, że nie istnieje istotna statystycznie zależność między tym czy uczeń lubi chodzić do szkoły, a jego przestępczością. Możemy mówić jednak o tendencji statystycznej¹³². Młodzież, która popełniła przestępstwo częściej odpowiadała, że lubi chodzić do szkoły.

¹³¹ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=160)}=5,587$; $p=0,032$); Siła związku jest słaba ($\Phi=0,241$; $p=0,002$).

¹³² Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=421)}=3,46$; $p=0,063$).

Wykres 9. Czy lubisz chodzić do szkoły? (odsetki)

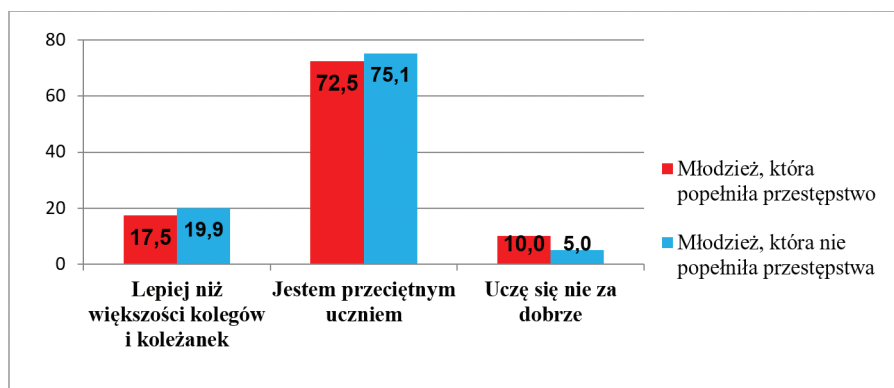

Drugim wskaźnikiem sytuacji szkolnej ucznia były jego osiągnięcia szkolne. Badanych pytano o to czy kiedykolwiek zostali na drugi rok w tej samej klasie oraz jak oceniają swoje osiągnięcia w porównaniu z innymi uczniami w ich klasie.

Analizy wykazały, że brak jest różnic między porównywanymi grupami pod względem częstości powtarzania klasy. W obu grupach większość badanych uczniów (odpowiednio 93 i 92%) wskazało, że nigdy nie zostało na drugi rok w tej samej klasie. Pozostali badani (odpowiednio 7 i 8%) odpowiedzieli, że powtarzali klasę jeden raz.

Również pod względem osiągniętych wyników w szkole, badane grupy młodzieży nie różniły się znacząco. Większość badanych wskazywała (odpowiednio około 73 i 75%), że na tle klasy uzyskuje przeciętne wyniki w nauce. Niewielkie różnice między porównywanymi grupami zaobserwowano w odniesieniu do skrajnych frakcji, a więc do uczniów, którzy uczyli się bardzo dobrze (lepiej niż większość koleżanek, kolegów w klasie) lub bardzo słabo (gorzej niż większość koleżanek, kolegów w klasie). Uzyskany wynik analiz testem χ^2 wskazuje na istnienie tendencji statystycznej w zależności pomiędzy wynikami edukacyjnymi (wysokimi bądź niskimi) a zachowaniami niezgodnymi z prawem¹³³. Poniżej, na wykresie 10, zaprezentowano szczegółowy rozkład odpowiedzi.

Wykres 10. Jak ci idzie w szkole w porównaniu z innymi uczniami w klasie? (odsetki)

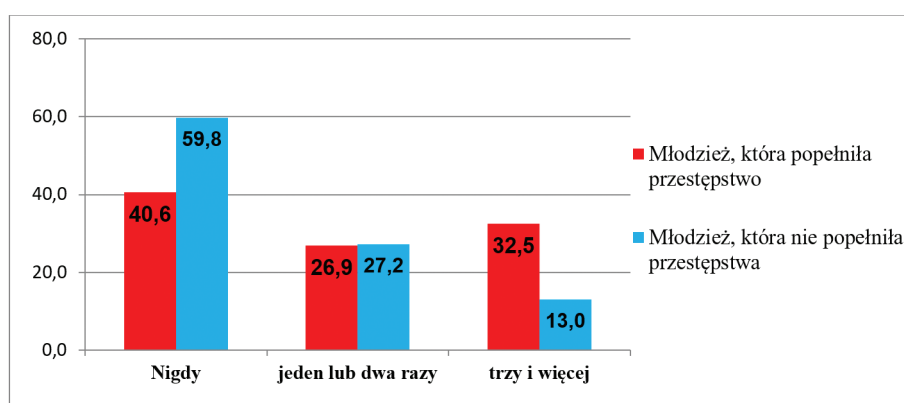
¹³³ Test χ^2 ($\chi^2_{(1, N=109)}=3,60; p=0,059$).

Trzecim miernikiem sytuacji szkolnej były przejawy nieprzystosowania szkolnego młodzieży. Kwestie te sprawdzano przez pytanie dotyczące wagarowania. Pytano bowiem uczniów czy w ciągu ostatniego roku zdarzyło im się wagarować, przez co najmniej cały dzień. Proszono również, aby wymieniano tylko sytuacje wagarów, o których nie wiedzieli rodzice lub nie odbywały się one za ich zgodą. Podczas realizacji badania pojawiło się szereg pytań i wątpliwości dotyczących tego zagadnienia. Uczniowie uczestniczący w badaniu zwracali się z pytaniami do badacza odnośnie sytuacji niepójścia do szkoły (pozostanie w domu lub robienie innych rzeczy poza szkołą) za przyzwoleniem rodziców np. ze względu na kartkówkę, sprawdzian czy inne szkolne wydarzenia.

Uzyskany obraz odpowiedzi wydaje się niezwykle interesujący. Analiza wyników wskazuje, że istnieją istotne statystycznie różnice w częstości wagarowania a przestępczością młodzieży¹³⁴. Okazało się bowiem, że uczniowie w porównywanych grupach nie różnią się znacząco pod względem jednorazowych przypadków pójścia na wagary. Dla obu zbiorowości około 27% uczniów odpowiedziało, że w ostatnim roku zdarzyło im się pójść jeden czy dwa razy na wagary.

Zasadnicze różnice jednak zaobserwowano pomiędzy tymi, którzy ani razu nie byli na wagarach w ostatnim roku, a tymi, u których takich zachowań było co najmniej trzy lub więcej. W grupie młodzieży, która nie popełniła przestępstwa aż 60% odpowiedziało, że w ostatnim roku nie było na wagarach ani razu. Dla porównania wśród młodzieży, która popełniła przestępstwo uczniów niechodzących na wagary było niespełna 41%. Porównując natomiast osoby, które na wagarach były co najmniej trzy razy, zaobserwować można, że niemalże co trzeci był z frakcji, która popełniła przestępstwo. Z grupy kontrolnej było tylko 13% uczniów.

Wykres 11. Wagary (odsetki)

Szczegółowym analizom poddano zagadnienie wagarów oraz dokonywania konkretnych typów przestępstw. Przypuszczano bowiem, że uczniowie, którzy spędzają czas poza szkołą oraz poza domem – wagarując – będą częściej popełniali przestępstwa. Jak już omawiano hipoteza ta znalazła potwierdzenie w analizowanym materiale badawczym. Dodatkowym analizom poddano więc konkretne rodzaje przestępstw i co interesujące okazało się,

¹³⁴ Test U Manna Whitney'a ($Z= 4,639$; $p<0,001$; $r=0,23$).

że istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy badanymi zmiennymi¹³⁵. Młodzież, która ma doświadczenia w pośrednictwie lub sprzedaży narkotyków częściej też wagaruje niż młodzież, która przyznała się do popełnienia innych rodzajów przestępstw. Analiza pozostałych rodzajów przestępstw nie wykazała znaczących statystycznie różnic pomiędzy omawianymi podgrupami.

3. Uwagi podsumowujące

Celem badań była ocena rozpowszechnienia oraz analiza uwarunkowań tzw. „czynników ryzyka” w etiologii czynów przestępczych. Aby tego dokonać przeprowadzono badania samoopisowe młodzieży.

Uzyskany szeroki materiał empiryczny (badaniem objęto bowiem 600 uczniów) pozwolił na wychwycenie pewnych cech charakterystycznych oraz różnic pomiędzy młodzieżą, która przyznała się do popełnienia przestępstwa oraz tymi, którzy takich doświadczeń nie mieli.

Przeprowadzone badanie pozwoliło również na weryfikację aktualnego trendu przestępczości wśród młodzieży związanego z płcią. Trend ów obserwowany jest w statystykach nieletnich, policyjnych oraz sądowych. Wynika z niego, iż w ostatnich latach zmienił się zasadniczo udział dziewcząt i kobiet zarówno wśród przestępstw stwierdzonych, jak i w statystyce skazań. Uzyskany wynik wydaje się nieco zaskakiwać, gdyż okazało się, że do popełnienia co najmniej jednego przestępstwa przyznawał się co czwarty chłopak i niemalże co druga dziewczyna. Wy tłumaczenia zjawiska szukać można we wspomnianych wcześniej zmianach w strukturze przestępczości, a więc faktycznym wzroście zachowań przestępczych w populacji dziewcząt. Innym wytłumaczeniem może być również fakt, iż dziewczęta chętniej przyznawały się do pewnych zachowań niż chłopcy.

Oprócz zachowań niezgodnych z prawem, w badaniu wyodrębniono trzy rodzaje zachowań ryzykownych. Było to picie mocnego alkoholu, używanie narkotyków, dopalaczy lub palenie marihuany oraz noszenie przy sobie niebezpiecznych przedmiotów mogących posłużyć jako broń (pałka, nóż, łańcuch itp.). Ustalono, że młodzież, która popełniła przestępstwo zdecydowanie częściej piła mocny alkohol, częściej też eksperymentowała z substancjami odurzającymi niż młodzi ludzie z grupy kontrolnej. Istotny również okazał się związek pomiędzy spożywaniem alkoholu a używaniem środków odurzających. Oznacza to, że młodzież, która spożywa mocny alkohol częściej też eksperymentuje z substancjami odurzającymi.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na całe spektrum obserwowanych zachowań ryzykownych, bądź to przestępczych młodzieży. Podkreśla się bowiem, że im bardziej „rozlane” zachowania przestępcze na różne dziedziny życia oraz towarzyszące im zachowania ryzykow-

¹³⁵ Test χ^2 ($\chi^2_{(2, N=160)}=6,462$; $p=0,040$). Siła związku jest niska (V Kramera= $0,201$; $p=0,040$).

ne (picie alkoholu, używanie narkotyków), tym bardziej zaburzone funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie i tym trudniejsza praca resocjalizacyjna. Ponadto należy zwrócić uwagę, że w prezentowanym badaniu brali udział ludzie młodzi (15-19 lat), jeżeli już teraz u niektórych występuje kumulacja zachowań przestępczych, obejmujących różne sfery życia to prawdopodobieństwo dalszej pogłębionej „kariery przestępczej” jest dość wysokie.

Interesujące również wydają się informacje dotyczące częstości ujawniania zachowań młodych ludzi, zarówno tych przestępczych jak i ryzykownych. W badaniu ustalano kim były osoby, które dowiedziały się o tego typu zachowaniach oraz zwracano uwagę na ponoszone z tego tytułu konsekwencje (prawne bądź społeczne). Zakładano, że im szybsza i wyraźniejsza reakcja rodziców, społeczności lokalnej na dane zachowanie ryzykowne lub niezgodne z prawem tym większa szansa na jego wygaszenie i niepojawienie się w przyszłości. Wśród zachowań jawnych, (które dominowały u młodzieży z grupy kontrolnej) o zdarzeniu dowiadywały się pojedyncze osoby i byli nimi najczęściej rodzice, a więc cała społeczność lokalna nie była zaangażowana w dany problem. Na podstawie analizy uzyskanych danych empirycznych można powiedzieć, że młodzież dokonująca czynów niezgodnych z prawem ponosiła zdecydowanie poważniejsze oraz obejmujące wiele płaszczyzn funkcjonowania konsekwencje, co poniekąd jest oczywiste, gdyż jest związane z rodzajem i powagą popełnionych czynów.

W przeprowadzonym badaniu opracowano cztery wskaźniki będące miarą tzw. „dobroci środowiska lokalnego” i były to: pozytywne relacje badanego z miejscem zamieszkania, pozytywne relacje mieszkańców, cechy ekologiczne okolicy oraz przejawy bądź niewystępowania na jej terenie zachowań niezgodnych z prawem. Uczniowie, którzy popełnili przestępstwo w nieco niższym odsetku wskazywali na swój pozytywny stosunek do miejsca, w którym mieszkają oraz znacznie gorzej oceniali relacje sąsiedzkie w swojej okolicy niż młodzi ludzie, którzy przestępstwa nie popełnili. Również pod względem cech ekologicznych okolicy, a więc obserwowalnych przejawów zaniedbania (graffiti na ścianach, występowanie opuszczonych lub zaniedbanych budynków) młodzież popełniająca przestępstwa zdecydowanie częściej wskazywała, że w ich miejscu zamieszkania występują tego typu miejsca. Co ciekawe, młodzi ludzie, którzy popełnili przestępstwo zdecydowanie częściej wskazywali, iż w ich okolicy występuje również problem przestępczości. Szczególnie widoczne różnice zaobserwowano wśród osób, które przyznały się do sprzedaży narkotyków lub do udziału w bójce lub pobiciu. Z ich perspektywy zagrożenie przestępczością w miejscu zamieszkania było najwyższe. Można więc się zastanawiać, czy faktycznie osoby te mieszkają w tak niebezpiecznych miejscach pod względem przestępczości, czy też sami dokonywali oni przestępstw (sprzedaży tychże narkotyków lub pobic) właśnie w swojej okolicy, a młodzież popełniająca inne czyny (głównie przeciwko mieniu) robiła to poza miejscem swojego zamieszkania.

Ponadto uczniów, którzy przyznali się do popełnienia przestępstwa charakteryzował aktywny sposób spędzania czasu wolnego. Zdecydowanie częściej wskazywali oni, że wolą swój wolny czas spędzać w gronie rówieśników. Przypuszczać można więc, że w gronie tym dokonywane były również przestępstwa, a ich charakter mógł być impulsywny i częściowo powiązany ze spożywaniem alkoholu.

Interesujący oraz w pewnym sensie zaskakujący jest fakt, że uczniowie, którzy popełnili przestępstwo zdecydowanie częściej odpowiadali, że lubią chodzić do szkoły. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na inne funkcje jakie pełnić może szkoła, oprócz edukacyjnej. Jest to również miejsce spotkań z rówieśnikami, młodzież z grupy eksperymentalnej cechowało bardziej towarzyskie usposobienie, co znalazło potwierdzenie w preferencjach spędzania swojego czasu wolnego. Jak już o tym wspomiano, młodzież z grupy kontrolnej wybierała częściej spędzanie czasu wolnego z rodziną natomiast młodzież z frakcji eksperymentalnej z grupą znajomych. Brak było różnic pomiędzy porównywanymi grupami młodzieży pod względem częstości powtarzania klasy, zaobserwowano natomiast istotne różnice pod względem częstości wagarowania.

Jednym z wyjaśnień przestępczości, szczególnie tej skierowanej przeciwko mieniu jest czynnik ekonomiczny. Zła sytuacja materialna, niezaspokojenie potrzeb, braki podstawowych dóbr w rodzinie, popychać mogą do zachowań niezgodnych z prawem. Analiza uzyskanych danych wskazuje jednak, że obie porównywane grupy młodzieży charakteryzowały się zbliżoną sytuacją materialną. Interesujące wydaje się więc dlaczego jedni uczniowie dokonywali przestępstw (szczególnie tych przeciwko mieniu), a drudzy nie.

Otrzymany wynik interpretować można rodzajem niezaspokojonych potrzeb. Grupa ludzi młodych popełniających przestępstwa charakteryzowała się mniejszą liczbą innych zdarzeń losowych dotyczących rodziny, również pomimo braku pracy rodziców czy gorszej sytuacji ekonomicznej rodziny, np. warunki mieszkaniowe oceniane były jako złe tylko przez około 5% badanych. W grupie młodzieży, która nie popełniła przestępstwa warunki mieszkaniowe jako złe oceniło około 21% uczniów. Przypuszczać więc można, że młodych ludzi z analizowanych grup różnicuje rodzaj niezaspokojonych potrzeb. W zbiorowości młodzieży z grupy kontrolnej mogą to być potrzeby pierwszego rzędu związane z zapewnieniem jedzenia, ubrania, podstawowych warunków mieszkaniowych i sanitarnych takich jak ogrzewanie, ciepła woda lub toaleta. W zbiorowości uczniów, którzy popełnili czyn niezgodny z prawem potrzeby te miały nieco inny charakter i dotyczyły sfery ekonomicznej, lecz w zakresie ponadpodstawowych potrzeb. Jest to o tyle istotne, że w środowisku nastawionym na konsumpcję liczy się nie tylko posiadanie pewnego podstawowego dobra, np. obuwia, odzieży czy innych przedmiotów niezbędnych do funkcjonowania czy nauki, lecz istotna jest marka, rodzaj, cena, a więc wskaźniki statusu społecznego (w tej sytuacji również grupowego).

W przeprowadzonym badaniu sprawdzano jakie były symptomy stresu ostrego i przewlekłego związanego z funkcjonowaniem rodziny oraz weryfikowano czy istnieje związek pomiędzy stresem a dokonywaniem przez młodzież przestępstw. Analiza empiryczna uzyskanych odpowiedzi dostarczyła interesujących, a nawet można powiedzieć zaskakujących wyników, gdyż jak się okazało to młodzież z grupy kontrolnej częściej narażona była na oddziaływanie stresorów. Otrzymany obraz różnorodnych zdarzeń, z którymi zmagają się młodzi ludzie wydaje się również nieco zaskakiwać, szczególnie w odniesieniu do skali problemów oraz ich rozpowszechnienia w badanych frakcjach.

Ustalono, że prawie 60% badanych w obu grupach przeżyła śmierć bliskiej im osoby, co trzeci uczeń z grupy kontrolnej oraz prawie co drugi z eksperymentalnej zetknął się z długotrwałą lub poważną chorobą rodzica lub innej bliskiej osoby. Również dość częstym zdarzeniem była długotrwała lub poważna choroba samego badanego (odpowiednio co piąty lub co czwarty uczeń). W literaturze podkreśla się, że istotnym czynnikiem wpływającym na funkcjonowanie młodego człowieka może być strata jednego z rodziców. W porównywanych grupach wśród młodzieży, która wchodziła w konflikt z prawem takie doświadczenia miał co 11 badany uczeń, a w grupie kontrolnej już co piąty.

Ważnym aspektem, na który należy zwrócić uwagę jest przemoc w rodzinie. Podkreśla się, że dzieci doznające przemocy, agresji lub obserwujące takie zachowania w ich najbliższym otoczeniu same w przyszłości stosowały będą takie „metody wychowawcze” względem własnych dzieci. Jak również nie będą potrafiły nawiązać prawidłowych relacji z partnerem powielając wyuczone schematy z dzieciństwa opierające się na agresji, dominacji i przemocy¹³⁶. W grupie eksperymentalnej 11% uczniów wskazało, że w domu dochodzi do awantur oraz bójek pomiędzy rodzicami, a 12% odpowiedziało, że oni sami są adresatami tychże awantur lub wobec nich kierowano przemoc fizyczną. W zbiorowości kontrolnej co czwarty badany odpowiedział, że w jego domu dochodzi do aktów przemocy między rodzicami. W takim samym odsetku udzielono odpowiedzi, że przemoc fizyczna kierowana była wobec nich.

Warto w tym miejscu podkreślić, że być może wyodrębnione wskaźniki (czynniki ryzyka związane z przeżywanym stresem w rodzinie) okazały się czynnikami „chroniącymi badanych” (tzw. buforowymi). W sytuacji problemowej, w której rodzina zmagająca się ze śmiercią jednego z jej członków, chorobą, brakiem pracy, skrajnym ubóstwem czy nieobecnością rodzica (rozwód, separacja, wyjazd do pracy) powodowało to mobilizację młodych ludzi oraz przypuszczać można zogniskowanie uwagi na problemach i możliwościach pomocy oraz wsparcia rodzinie nie zaś na zachowaniach przestępczych. Znalazło to potwierdzenie w sposobie spędzania wolnego czasu. Młodzież dokonująca czynów niezgodnych z prawem preferowała spędzanie wolnego czasu wspólnie z grupą znajomych natomiast młodzież z grupy kontrolnej samotnie lub z rodziną.

¹³⁶ C. R. Hollin, D. Browne, E. J. Palmer, *Przestępczość wśród młodzieży. Rozpoznanie zjawiska, diagnozowanie i profilaktyka*. Gdańsk 2008.

Znalazło to szczególne potwierdzenie w odpowiedziach na pytanie o sposób spędzania wolnego czasu. Osoby, które wskazywały, że w rodzinie występuje np. przemoc istotnie częściej wskazywały, że czas wolny spędzają w domu z rodziną. Oczywiście taki stan rzeczy może mieć różne źródło. Po pierwsze w kontroli spędzania czasu wolnego przez rodzica stosującego przemoc, po drugie niechęci samego badanego do wychodzenia na zewnątrz rodziny, aby nie pokazywać, że coś się w niej dzieje złego, czy też wewnętrzne przekonanie o potrzebie bycia na miejscu, aby ochronić innych członków rodziny - najczęściej matkę lub rodzeństwo - przed sprawcą przemocy.

Podsumowując warto zauważyć, że przeprowadzone badania empiryczne dostarczają ciekawych informacji zarówno o rozpowszechnieniu zachowań niezgodnych z prawem wśród młodzieży. Pokazują sytuację młodzieży zarówno w środowisku szkolnym, jak i lokalnym ze szczególnym uwzględnieniem środowiska rodzinnego, jego funkcjonowania i czynników stresowych, które mogą być z nim związane. Uzyskane dane nie tylko potwierdzają więc aktualność klasycznych już badań kryminologicznych dotyczących młodzieży, ale wnoszą też nową perspektywę jaką jest odwołanie się do zachowań ryzykownych, w tym szczególnie do używania narkotyków oraz ekspozycji młodych ludzi na zdarzenia o charakterze stresowym.

Bibliografia

- A. Bałandynowicz, *Wzorce medialne w kształtowaniu agresji dzieci i młodzieży*, „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 3-4.
- S. Batawia, *Młodociani i młodzi recydywiści w świetle badań kryminologicznych*, „Archiwum Kryminologii” 1965, tom 3.
- J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk 2001.
- B. Czarnecka-Działuk, K. Drapała, A. Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich przed sądem rodzinnym lub na zasadach określonych w art. 10§2 k.k. – Analiza kryminologiczna*, „Archiwum Kryminologii” 2012, tom XXXIV.
- P. J. Frick, *Developmental Pathways to Conduct Disorder*, “Child Adolescent Psychiatric Clinic North America” 2006, 15.
- B. Gruszczyńska, M. Marczewski, P. Ostaszewski, A. Więcek-Durańska, *Przestępczość pokazodeksowa*, Warszawa 2015: niepublikowany raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.
- P. Górecki, S. Stachowiak, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wolters Kluwer business, Kraków 2005.
- C. R. Hollin, D. Browne, E. J. Palmer, *Przestępczość wśród młodzieży. Rozpoznanie zjawiska, diagnozowanie i profilaktyka*. GWP, Gdańsk 2008.

- A. Jaros, R. Jaros, *Czynniki ryzyka i czynniki chroniące związane z zachowaniami problemowymi – przegląd badań prowadzonych w Polsce*, w: J. E. Kowalska (red.), *Zapobieganie wykluczeniu z systemu edukacji dzieci i młodzieży nieprzystosowanej społecznie. Perspektywa pedagogiczna*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2014.
- E. Kiliszek, *Czynniki ryzyka sprzyjające niedostosowaniu społecznemu i przestępczości nieletnich*, „Profilaktyka Społeczna i Resocjalizacja” 2013, 21.
- V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- M. Korcyl-Wolska, *Postępowanie w sprawach nieletnich w Polsce*. Zakamycze, Kraków 2001.
- A. Kossowska, *Makrospołeczne uwarunkowania przestępczości młodzieży – zarys problemu*, w: (red.), A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Kosonoga, H. Kuczyńska, *Nauki penalne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. Rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.
- J. Koziński (red.), *Nowe Idee w Psychologii*, GWP, Gdańsk 2009.
- M. Lis-Turlejska, *Stres traumatyczny - koncepcje i badania*. Instytut Psychologii PAN, Warszawa 1998.
- J. J. McWhirter, B. T. McWhirter, A. M. McWhirter, E. M. McWhirter, *Zagrożona młodzież*, Wydawnictwo Edukacyjne PARPAMEDIA, Warszawa 2008.
- K. Ostaszewski, A. Rustecka-Krawczyk, M. Wójcik, *Czynniki chroniące i czynniki ryzyka związane z zachowaniami problemowymi warszawskich gimnazjalistów I-III, RAPORT dla szkół i władz oświatowych Warszawy z realizacji drugiego etapu badań p.n. „Rola czynników ryzyka i czynników chroniących w rozwoju zachowań problemowych u młodzieży szkolnej. Badania warszawskich gimnazjalistów”*. Warszawa 2009. http://www.parpa.pl/download/Raport_IPiN_2009_07MAC_popr%20final.pdf [dostęp: 30.12.2017]
- Z. Ostrihanska, *Rozmiary nieprzystosowania społecznego uczniów warszawskich szkół podstawowych*. „Archiwum Kryminologii” 1982, tom 8-9.
- M. B. Pecyna, *Rodzinne uwarunkowania zachowania dziecka w świetle psychologii klinicznej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998.
- A. Piekarska, *Przemoc i krzywdzenie „za szkolną bramą” - programy psychoprofilaktyczne*. w: G. Katry, E. Sokołowska (red.). *Rola i zadania psychologa we współczesnej szkole*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.
- M. Plopa, *Anxiety dynamics in sea isolation: Family determinants*. „Polish Journal of Social Science” 2007, 2(1).
- I. Pospiszył, *Patologie społeczne*. PWN, Warszawa 2009.
- A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości w Polsce*, T. 5. Oficyna Naukowa, Warszawa 2015.
- K. Skrzypińska, *Relacje rodzinne a dobrostan psychiczny w perspektywie*. w: (red.), T. Rostowska, A. Jar-mołowska, *Rozwojowe i wychowawcze aspekty życia rodzinnego*. Wydawnictwo Difin, Warszawa 2010.

- J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie środka wychowawczego w postaci umieszczenia w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz środka poprawczego przez sądy rodzinne i nieletnich w świetle danych statystycznych i badań aktowych*, Raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016. https://www.iws.org.pl/pliki/files/W%C5%82odarczyk-Madejska%20J_Stosowanie%20%C5%9Brodka%20wychowawczego.pdf [dostęp: 30.12.2017]
- J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość nieletnich i sądowa reakcja na nią w świetle danych statystycznych*, w: (red.), K. Buczkowski, W. Klaus, P. Wiktorska, D. Woźniakowska-Fajst, *Zmiana i kontrola. Społeczeństwo wobec przestępczości*, Warszawa 2017.
- A. Więcek-Durańska, *Odpowiedzialność nieletnich za czyny z art. 10 § 2 k.k. przed sądem rodzinnym i przed sądem karnym – wybrane zagadnienia*. „Prawo w Działaniu”. Sprawy karne, 16/2013.
- D. Wójcik, *Młodociani sprawcy rozboju*, „Archiwum Kryminologii” 1972, tom 5.
- M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1973.

ABSTRACT

Psychosocial risk factors for youth crime

Crime is a multidimensional social phenomenon, important for the whole society. For years, researchers have been conducting research to increase knowledge about the factors responsible for criminal behavior and to look for such factors that play a positive (protective) role. Depending on the leading research trend, such factors were sought in the individual's characteristics or in the external environment (family, local environment). Many studies have also been devoted to verifying external signs and genetic deviations indicating predisposition to criminal behavior. Some scientists also point to neurobiological factors, in particular the prevalence of mental disorders in the population. Currently, the trends of research are taken from many fields of science. It is emphasized, however, that every human behavior is determined not only by his personality, but also by the environment in which he is located. The issue of crime is more important when this phenomenon applies to children and young people. The analysis of available statistical data on criminal offenses committed by minors shows that this issue is a significant social problem. In 2015, in court statistics there were over 12 000 criminal offenses committed by juvenile offenders and over 14 000 court judgments on demoralization of minors. Furthermore it stresses that the age of young people committing crimes significantly decreased.

The aim of the study was the evaluation of prevalence and analysis of determinants of „risk factors” in the etiology of criminal acts. Risk factors are defined as individual personal properties, environmental characteristics and mutual interactions between them. In the statistical sense, risk factors are properties that coexist with abnormal behavior or precede its formation. Based on knowledge about risk factors, we can try to estimate the occurrence of certain negative phenomena, including for example committing offenses by young people. It should be emphasized that the emergence of risk factors does not necessarily lead to negative consequences, but they increase the risk of their occurrence.

The study used a self-report questionnaire, psychological tests and an interview. The obtained empirical material allowed to capture certain characteristics and differences between the youth

who admitted committing the crime and those who did not have such experiences.

The work consists of two parts. The first is a theoretical justification of the subject matter of research. The second is empirical and includes a description of the method and the results of research and their discussion and interpretation.

The survey was conducted on a group of students aged 15-19 years, using three methods (survey research using psychological tests, self-study report and the interview).

Thus obtained results allowed to show the current trend of youth crime related to gender and the prevalence of risk behaviors (drinking strong alcohol or drug use). Analyses were also a number of environmental factors, and on the basis of indicators developed "the goodness of the local environment." Analyses showed that there were features differentiating the family of the young people. The collected research material allowed to show the differences between the two groups of young people and to isolate psychosocial risk factors which youth crime.

Słowa kluczowe: czynniki ryzyka, badanie typu self-report, przestępczość młodzieży

Key words: risk factors, self-report survey, youth crime

mgr Justyna Włodarczyk-Madejska
(Zakład Kryminologii, Instytut Nauk Prawnych PAN)

Juveniles in youth educational centers and correctional facilities¹

ABSTRAKT

Artykuł jest podsumowaniem dwóch projektów badawczych zrealizowanych w Zakładzie Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości. W ramach tych projektów zostały przeprowadzone dwa rodzaje badań: analiza akt spraw sądowych oraz indywidualne półustrukturyzowane wywiady pogłębione, na próbach: 397 akt spraw sądowych nieletnich, wobec których w 2014 roku sąd orzekł o umieszczeniu w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub w zakładzie poprawczym (badanie aktowe) oraz 40 wychowawców młodzieżowych ośrodków wychowawczych – MOW i zakładów poprawczych – ZP (badanie jakościowe). Celem artykułu jest sumaryczne przedstawienie wybranych wyników tychże badań.

Introduction

There are different ways of reacting to unlawful behaviors of juveniles. Polish act on proceedings in juvenile cases², gives a many possibilities in this regard. Firstly, the court may refuse to initiate proceedings if there are no premises for doing so. The initiated proceedings may be discontinued, if the further proceedings turned out to be unproven, transferred to another institution, such as the school, or finally, the result of this proceeding may be ordered educational or corrective measures. And although many authors have written about it³, it should be remembered that these measures differ – as to the nature and frequency of their application. Judicial court policy is definitely dominated by the libertarian reaction, usually in the form of reminder or supervision of a probation officer. Isolation measures, such as a placement in youth educational center or in correctional facility, are used extremely rare. For example, in 2016, only to 5% from 26 thousand juveniles the courts applied the measure concerned placement in YEC, 1% in turn – referrals to a CF⁴. If the percentage is so small, is there a need to pay more attention to juveniles for whom these measures have been applied? Certainly, and two arguments support it. First, there is a gradation of measures for juveniles, and placement in YEC and CF

¹ The article is a modified version of the paper delivered during this year's conference of the European Society of Criminology in Sarajevo.

² Dz. U. 2018. item. 969.

³ Compare e.g.: T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warsaw 2014, V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warsaw 2013, D. Woźniakowska-Fajst, *Nieletnie. Niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Warsaw 2010.

⁴ Statistical data of the National Criminal Record.

are at the end of such a list. It can therefore be assumed that the most “problematic” children go to these kinds of institutions, children for whom other methods of action, including other previously used measures, have proved ineffective. What’s more, they are very often almost adults. Therefore, if the assistance given to them at this stage turns out to be ineffective, the consequence of their subsequent unlawful behavior may already be a criminal reaction. Secondly, the legislator pointed out the “cautions” use of isolation measures. It requires judges to have a diagnostic opinion before using any of them. He or she also defines the premises (obligatory and optionally) only in relations to the strictest measure – referral to the correctional facility. The subject of juveniles who are referred to isolation institutions isn’t new. However, changes in judicial policy, in institutions, but also changes in juveniles and families in which they are bringing up, certainly entitle to carry out analyzes in this regard. These issues also were the subject of my researches – quantitative (case files) and qualitative (individual interviews). In the article, I present some of these results.

Methodology

Research were carried out in two different institutions, at different times, for different purposes and using different research tools. Each of them concerned, however, the same aspect – juveniles with an ordered placement in a youth educational center or a correctional facility.

The first one took place in 2016 at the Polish Institute of Justice. It was a case files research carried out on a sample of 370 case files related to 397 juveniles, using the research tool in the form of a questionnaire⁵. The second of them was carried out in the Department of Criminology at the Institute of Law Studies of the Polish Academy of Sciences in 2018. These were individual semi-structured in-depth interviews with 40 educators of youth educational centers and correctional facilities who had been employed full-time for at least 3 years. The interview scenario was the research tool.

The article consists of three parts. The first of them, characterizes juveniles, from whom the court applied the strictest measures listed in article 6 of the act of proceeding in juvenile cases. The second part gives an insight into the perception of the juveniles by the educators from YEC and CF. The last one concerns the effects of work with the juveniles in YEC and CF.

It made possible to get the answers for the following questions: 1) who are juveniles directed to these kinds of institutions, 2) how educators from YEC and CF perceive juveniles they work with (e.g. typical and difficult), 3) what kind of experience is staying in YEC and CF, 4) what is a success in working with juveniles – in educators opinions.

⁵ J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie środka wychowawczego w postaci umieszczenia w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz środka poprawczego przez sądy rodzinne i nieletnich w świetle danych statystycznych i badań aktowych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/W%C5%82odarczyk-Madejska-J_Stosowanie-%C5%9Brodka-wychowawczego.pdf [28.11.2018].

Juveniles from whom court applied the placement at the YEC or CF⁶

Firstly, summary of the case files research. The case study shows that juveniles with the adjudicated correctional facility in 2015 were mainly boys who were at least 15 years old, growing up in institution or in families in which there were a lot of problems – especially alcohol abuse or addiction to this substance and parent's crime. In the sample were cases in which, during the proceedings to application a measure to juvenile, their parents (most often their fathers) were in prison.

Juveniles directed to the correctional facilities generated a lot of problems at school as well as outside. They were repeating classes, achieving poor academic performance, aggressive behaviour towards teachers and peers. Out of school problems were mainly escapes from home, drinking alcohol, committing crime, but also aggressive behaviour. Most juveniles had previous experience in contact with justice. Main reason for being place in this kind of institution was committed crime against property, including also robbery⁷.

What we know about the juveniles directed to youth educational centers? There were also boys in 15 years old and above, but as we can see in table 1 these two groups juveniles were different. The girls and the juveniles aged 13 and 14 were directed to the youth educational centers more often. Problems in family were similar for both groups. Also school and outside school problems of juveniles were similar, but the majority were more likely to appear in the group directed to the correctional facilities. The groups also differed experience in previous contact with the court. Juveniles directed to youth educational centers had less of case earlier in court. The reason for the placement of almost half of the juveniles in the youth educational centers were symptoms of demoralization so behaviour unsuitable for age⁸ such as alcohol abuse or drug use or systematic not going to school⁹.

⁶ I also present the results of juveniles in correctional facilities in: J. Włodarczyk-Madejska, *Wychowankowie zakładów poprawczych*, post-conference publication, Białystok 2019 (in print).

⁷ Compare: J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie środka wychowawczego w postaci...*, *op. cit.*

⁸ D. Woźniakowska-Fajst, *Lecture for students of Criminology*, IPSiR UW [28.10.2014].

⁹ Compare also: J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie izolacyjnego środka wychowawczego oraz środka poprawczego w świetle danych aktowych*, „Prawo w działaniu”, Sprawy karne, 26, 2016.

Table 1. Juveniles from whom correctional facilities and youth educational centers were applied

Variable	CF	YEC
Gender, age	<ul style="list-style-type: none"> ✓ boys (90%) ✓ 15 years and above (89%) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ boys (68%) ✓ 13-14 years (36%)
Problems in family	<ul style="list-style-type: none"> ✓ alcohol abuse/addiction (32% mothers, 60% fathers) ✓ parent's crime (11% mothers, 40% fathers) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ alcohol abuse/addiction (27% mothers, 53% fathers) ✓ parent's crime (10% mothers, 31% fathers)
Problems in school and outside	<ul style="list-style-type: none"> ✓ repeating classes (74%) ✓ achieving poor academic performance (53%) ✓ aggressive behaviour towards teachers (39%) and peers (49%) ✓ escape from the home (56%) ✓ drinking alcohol (73%) ✓ committing crimes (60%) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ repeating classes (61%) ✓ achieving poor academic performance (71%) ✓ aggressive behaviour towards teachers (33%) and peers (42%) ✓ escape from the home (46%) ✓ drinking alcohol (59%) ✓ committing crimes (33%)
Previous contact with juvenile court	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 73% supervision of a probation officer (67%) ✓ YEC (44%) ✓ YSC¹ (28%) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 41% supervision of a probation officer (33%) ✓ YEC (2%) ✓ YSC (7%)
Reason for being placed in the institution	<ul style="list-style-type: none"> ✓ crimes against life and health (21%) ✓ crimes against property (62%) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ crimes against life and health (12%) ✓ crimes against property (32%) ✓ symptoms of demoralization (41%)

Typical juvenile

Now, I'm going to the preliminary results of the qualitative study. Each educator – both from correctional facilities and from youth educational centers – was asked to describe a typical juvenile. In this way I collected the information about few of basic variables as age, family, school, reason for being place in institution. This description was largely corresponded to findings from the examination of the case files. During the interviews, however, there were two new aspects – about age juveniles and their family situation. Respondents said that correctional facilities and youth educational centers are used to younger (than before) juveniles, so in 13-14 or 13-15 years. These kinds of measures are also used to children from „good families”.

The last of them have a significant meaning to perception a „typical juvenile”. Juveniles from „good families” do not fit into this pattern – they have unmet especially emotional needs no material goods. They do not have to steal or trade, so crimes they commit also have a different character, for example – more often directed against life and health.

Typical juveniles have also school delays. This variable, in the opinions of educator, are quite a significant problem when they working with juveniles. It’s difficult to image that to correctional facilities or to youth educational centers are directed juveniles almost or already of age who are for example at the level of first or fifth grade of primary school. These are undoubtedly exceptions, but very difficult. It is interesting the way in which educators talked about their pupils. There have been attitudes of understanding and partial justification of behavior of juveniles with their life experiences, including harming others and the lack of proper education in force in society standards and principles:

„After returning from the institution, he returns to this hungry sister and drunk mother and life again leads him to other ways”¹⁰,

„Very often [there are] ordinary, normal people, [who] are hurt by life, by fate (...)”¹¹,

„Everyone comes from a different place, with different disorders, from different homes, some do not know their parents, others hate their parents, others have been hurt by their parents”¹².

Table 2. Typical juvenile

Variable	CF	YEC
Age	<ul style="list-style-type: none"> ✓ getting younger (13-15 years old) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 15-18 years old, 13-14 it happens rarely; ✓ the age is falling all the time
Family	<ul style="list-style-type: none"> ✓ incomplete, dysfunctional, but also children from „good families” ✓ „child of institution” ✓ „street child” 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ different families with a predominant dysfunction ✓ incomplete, poorly educative family, large family, difficult to cooperate with ✓ „child of institution”
School	<ul style="list-style-type: none"> ✓ problems in school ✓ significant school delay – „usually 1-3 years”, but „we also have a 19-year-old who is in the 5th grade of primary school” and „17-year-old in the 1st class of primary school” 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ school delay 2-4 years, but „we have 17-year-olds who are in 4th class primary school”

¹⁰ CF1.

¹¹ Ibidem.

¹² YEC2.

Reason for being placed in the institution	<ul style="list-style-type: none"> ✓ crime: robbery, theft, rape, attempted murder, participation in criminal groups, drugs 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ does not go to school, no study ✓ psychoactive drugs, addiction to nicotine, alcohol, ✓ crime: theft, beating ✓ parental inefficiency
Others	<ul style="list-style-type: none"> ✓ unmet needs emotional problems ✓ created problems at home ✓ drugs 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ a disturbed value system, does not know what is good or bad

Difficult juvenile

Generally, in the opinion of educators, there is no category of difficult juvenile. However, it can be said that almost all juveniles who are directed to the institution cause different problems that make working with them difficult. These problems can be divided into two types – lack of family facilities and juveniles himself. Most difficulties juveniles from correctional facilities are anxious, emotionally, disturbed, loud, attentive, aggressive and aroused. Sometimes there are also children who growing up in institution („children of institution”), but also „inheriting” crime as a certain home and family tradition. Problems are also caused by children who avoid contact with the educator, refuse to take medication, have personality disorders, identified impairment or changes in the central nervous system.

As we can see in table 3, difficult juvenile from correctional facilities is a little different from difficult juvenile from youth educational centers. In this last group, in educators opinions, difficult is a juvenile who are addicted to nicotine, alcohol or drugs, who are mentally disturbed, who are aggressive – more and more often on psychotropic drugs, but also „children of institution” who changing institution by punishment. The difficulties are caused by juvenile who do not want to cooperate, broken the rules, hadn’t motivation to do anything and have suicidal tendencies or cutting his body.

One of the respondent said that difficult juvenile is:

„Arrogant, vulgar talk to educators, staff. Smoking cigarettes, extortion attempts at younger colleagues, taking clothes, generally disobeying the regulations, punishment orders that are imposed by the educational team. Non-compliance with the regulations, keeping the so-called policy of negative leaders, such as rebellion of other charges to not perform certain activities”¹³.

¹³ YEC2.

Table 3. Difficult juveniles

CF	YEC
„Which one is easy?“	„Everyone is difficult“
anxious, emotionally disturbed, loud, attentive, aggressive, agitated	addicts, mentally disturbed, aggressive
children of institutions	children which were in other centers and changing centers for punishment/„improper behavior“
children without family facilities	children who haven't motivation to do anything
children „inheriting“ crime as a certain home and family tradition	children who are more and more often on psychotropic drugs
children avoiding contact with the educator refusing to take medication	children who don't want to cooperate, break the rules
with personality disorders, with identified impairment	have suicidal tendencies, cutting their body

Experience of staying at

Staying in an isolation institution is very often seen as a punishment for unlawful behavior. In the course of quantitative research, I asked the educators, if staying at correctional facility or youth educational center be a positive experience? The answers were different. Some of the respondents drew attention to emotions accompanying juveniles directing to institution, such as trauma, experience of restriction of freedom, possibilities and the conviction that „it will be worse“. Some said that perception of stay changes with the acceptance of the rules of the establishment, which is usually accepted after one year. In many interviews, the term appeared that staying at correctional facility is „the road to normality“, „school of life, which you will never forget“, „stop for health“ (especially for addicts), but also „life-saving“ for juveniles who have conflicts with the criminal world. The respondents were in agreement about the fact the juveniles very often have better conditions in the institution than in their family homes. Here they do not have to worry about meals or a place to sleep. They can learn a lot of things, a new aspect of life, learn different behaviors, such as eating at the table, maintaining the hygiene of the body and surroundings. They have someone to talk to.

Youth educational centers educators expressed a similar opinion. They emphasized that staying at this institution is very difficult, especially at the beginning. YEC is also treated as a punishment, limiting their freedom. It's also stay a lesson to juvenile from good families and „see something else“ to juvenile from poor, problematic families.

Respondents said that staying in YEC or CF allow to discover interests and talents juveniles, which nobody had paid attention to before. As we can see, the respondents answers from both groups were very similar. Some respondents give a very comprehensive answer, for example:

“Sometimes it is salvation for him, because he has a place to sleep, he has something to eat, he has breakfast, an afternoon snack, supper, dessert, what he never had at home, often children who do not know what they call dishes that eat here”¹⁴.

“Staying in a correctional facility opens up many opportunities for juveniles, leading your life in a better direction”¹⁵.

¹⁴ YEC3.

¹⁵ CF10.

Table 4. Experience of staying at

CF	YEC
„At the beginning there is some trauma, restriction of freedom, possibilities”	„Very difficult, at least at the beginning”
„Many people think that it will be worse, and later after a year they says it’s great – if they accept their stay here”	„They say that it is a punishment, limiting their freedom, have a negative attitude at the beginning, then [after leaving] the sentences are divided, those who manager to say that it was a good experience”
„His changes his mind as soon as his comes out”	„For some, simply isolation, punishment, there are also juveniles who want to come back, because they feel good here”
„Stop for health” (for addicts)	„Stay as a lesson (for those from good families)”
„Life-saving” (for conflicts with the criminal world)	„School of life”
“The road to normality”	„See something else (for those from poor, problematic families)”
„A school of life that you will never forget”	„Sometimes here they discover their interests, their talents”

Success in work

The answers of the respondents to the question of what success is at work in YEC or CF for them was very eloquent. This success was understood first of all through the prism of the juveniles’ success – similar for both group educators. Respondents emphasized that „small successes” must be taken into account. These are – for correctional facilities educators – postcard, phone call, information about normal life, work, family. Educators from YEC added also that for them a success is for example „every word thank you, excuse me”, a situation when juveniles go home and come back. Success is also more willing to travel than places in car, information about set up the family, normal work, „picture with her family in home, with child on her hand”.

Conclusion

The aim of the article was to present some of the result of the conducted researches in terms of characteristics of juveniles directed to youth educational centers or correctional facilities and staying in these kinds of institution, perceive juveniles by educators and the success of their work. The results are only a preliminary study of the collected research material – selected for the purpose of this study. According to the adopted assumption, the group of juveniles placed in youth educational centers or correctional facilities is difficult. These difficulties result from various reasons – concern the conditions in which the juveniles are brought up, the behavior of juveniles or the performance of school obligation. This conviction also reinforces the understanding of the success of work in these institutions. The accumulation of these factors confirms the conviction that working with this group young people is simply difficult. Hence, it is important to take the right approach and take appropriate actions at the stage of executing the ordered measures.

Bibliography

- Act on proceeding in juvenile cases (Dz. U. 2018. item. 969).
- T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz, *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warsaw 2014.
- V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warsaw 2013.
- Statistical data of the National Criminal Record.
- J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie izolacyjnego środka wychowawczego oraz środka poprawczego w świetle danych aktowych*, „Prawo w działaniu”, Sprawy karne, 26, 2016.
- J. Włodarczyk-Madejska, *Stosowanie środka wychowawczego w postaci umieszczenia w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz środka poprawczego przez sądy rodzinne i nieletnich w świetle danych statystycznych i badań aktowych*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2016, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/W%C5%82odarczyk-Madejska-J_Stosowanie-%C5%9Brodka-wychowawczego.pdf [28.11.2018].
- J. Włodarczyk-Madejska, *Wychowankowie zakładów poprawczych*, post-conference publication, Białystok 2019 (in print).
- D. Woźniakowska-Fajst, *Lecture for students of Criminology*, IPSiR UW [28.10.2014].
- D. Woźniakowska-Fajst, *Nieletnie. Niebezpieczne, niegrzeczne, niegroźne?*, Warsaw 2010.

ABSTRACT

Nieletni w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych i zakładach poprawczych

Article is a summary of two research projects realized in Department of Criminology the Institute of Law Studies of the Polish Academy of Sciences and in the Polish Institute of Justice. In the course of the projects were carried out two kind of research: court files analysis and individual semi-structured in-depth interviews. The research samples were: 397 juveniles from whom in 2014 the court issued decision on the application of the placement in a youth educational centers or in a correctional facilities (case files research) and 40 educators from youth educational centers – YEC and correctional facilities – CF (qualitative research). The aim of article is to present the results of these analysis.

Słowa kluczowe: nieletni, młodzieżowe ośrodki wychowawcze, zakłady poprawcze

Key words: juveniles, youth educational centers, correctional facilities

mgr Agnieszka Kurniewicz

absolwentka jednolitych studiów magisterskich na kierunku prawo Uniwersytetu SWPS Wydział Zamiejscowy w Poznaniu

Instrumenty izolacyjne stosowane wobec sprawcy przemocy w rodzinie

ABSTRAKT

Jednym z najważniejszych prawnych aspektów przeciwdziałania przemocy w rodzinie w zakresie zapewnienia ochrony i bezpieczeństwa ofiarom jest odizolowanie od nich sprawcy. Do niedawna uważano, że państwo powinno zapewnić ofiarom schroniska, do których mogłyby trafić w celu zapewnienia pomocy i kontynuowania życia z dala od agresora. Obecnie, coraz częściej mówi się o tym, że to sprawca powinien opuścić wspólny dom, a organy państwa powinny dysponować narzędziami służącymi do odizolowania sprawcy od ofiary. Obecny katalog karnoprocesowych narzędzi przeciwdziałania przemocy, jak i cywilny nakaz opuszczenia lokalu z powodzeniem mogą być wykorzystane do szybkiego i skutecznego oddzielenia sprawców przemocy w rodzinie od osób dotkniętych skutkami ich działań. W praktyce są one stosowane zbyt rzadko bądź nieadekwatnie do okoliczności, co sprawia, że pomoc staje się nieskuteczna oraz nieefektywna. Poza tym podejście przedstawicieli organów realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie jest obarczone licznymi stereotypami, stosowane metody są szablonowe i niedostosowane do potrzeb ofiar. Nastawienie organów przekłada się bezpośrednio na podejmowane przez nich działania w zakresie zaniechania dokonania określonych czynności procesowych, zwłokę w ich podejmowaniu czy też sposób i zakres zabezpieczenia interesów ofiar przemocy w rodzinie. Na zakończenie warto podkreślić, że wprowadzenie nowych uregulowań prawnych nie będzie miało wpływu na poprawę bezpieczeństwa ofiar przemocy, jeżeli dostępne instrumenty nie będą stosowane w praktyce.

Wstęp

Nikt nie zasługuje na przemoc. Przemoc upokarza, powoduje cierpienie i nieobliczalne szkody, rodzi nienawiść i pragnienie odwetu, tworzy błędne koło w stosunkach międzyludzkich. Nie ma w tej przemocy niczego, co w cywilizowanym świecie przemawiałoby za jej stosowaniem¹.

Rodzina to podstawowa komórka społeczna, na którą składa się wzajemna zażyłość uczuć, odpowiedzialność i troska o drugą osobę, a także intymność, w tym kontakty seksualne, które za główny cel mają przedłużenie gatunku ludzkiego.

¹ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, WSiP Warszawa 1994, s. 5.

Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej². Takie unormowanie konstytucyjne nakazuje podejmowanie przez państwo działań, które umacniają więzi między osobami tworzącymi rodzinę oraz daje podstawy do zapewnienia jej szczególnej ochrony poprzez polskie ustawodawstwo.

Z powyższych względów, zapewnienie ochrony i bezpieczeństwa ofiarom przemocy w rodzinie poprzez odizolowanie od nich sprawcy przemocy stanowi jeden z najważniejszych prawnych aspektów przeciwdziałania przemocy w rodzinie. W praktyce jednak zazwyczaj zdarza się sytuacja, że pomimo czynności prowadzonych przez organy państwa w ramach postępowania karnego, czy procedury „Niebieskie Karty” ofiary przemocy dalej zamieszkują ze sprawcą. Wspólne zamieszkiwanie sprawcy i ofiary przemocy, uniemożliwia wyjście z cyklu przemocy i uzależnienia się od sprawcy, stanowi istotne zagrożenie dla zdrowia i życia ofiary poprzez narażenie na dalszą przemoc, a nawet eskalację. W efekcie zdarza się nader często, że osobą zmuszoną do poszukiwania schronienia i opuszczenia zamieszkiwanego lokalu jest ofiara, a nie sprawca.

Fakt wspólnego zamieszkiwania przez te osoby, wynika zazwyczaj z niestosowania przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości dostępnych instrumentów prawnych umożliwiających odizolowanie sprawcy od ofiary. Tymczasem możliwości takie istnieją na każdym etapie procesu karnego, nie tylko przy wyrokowaniu. Jednakże w pierwszym etapie postępowania karnego, a mianowicie w postępowaniu przygotowawczym o przestępstwa z użyciem przemocy na szkodę osoby najbliższej wspólnie zamieszkującej ze sprawcą, w przeważającej większości wypadków szczególną rolę będzie odgrywało oddzielenie sprawcy od pokrzywdzonego. W prawie karnym materialnym i procesowym przewidziane są środki o charakterze izolacyjnym i nieizolacyjnym, które mogą w określonym stopniu zapewnić ochronę ofierze przemocy w rodzinie przed sprawcą. Część z nich umożliwia sensu stricto odizolowanie sprawcy od ofiary, część pozwala na monitorowanie i kontrolowanie postępowania sprawcy³.

Do środków zapobiegawczych uregulowanych w dziale VI kodeksu postępowania karnego (dalej k.p.k.)⁴, służących powyższemu celowi należą: tymczasowe aresztowanie, oddanie pod dozór Policji wraz z wymienionymi w art. 275 § 2 k.p.k. ograniczeniami swobody podejrzanego, a także wymieniony w art. 275a § 1 k.p.k. nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego przez podejrzanego wspólnie z osobą pokrzywdzoną.

Ponadto poza możliwością zastosowania środka zapobiegawczego w postaci nakazu opuszczenia lokalu wobec sprawcy w ramach toczącego postępowania przygotowawczego w 2010 roku do ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁵

² Art. 18 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1992 roku (Dz. U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

³ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie*, LexisNexis Warszawa 2014, s. 144.

⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1987).

⁵ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390).

(dalej u.p.p.r) w art. 11a wprowadzono nakaz opuszczenia lokalu jako instytucję cywilnoprawną wobec członków rodzin, którzy swoim zachowaniem czynią szczególnie uciążliwym dalsze wspólne zamieszkiwanie.

1. Środki zapobiegawcze

W sytuacji, gdy dojdzie do popełnienia przestępstwa przemocy w rodzinie, priorytetową kwestią powinno być zagwarantowanie ofiarom tej przemocy bezpieczeństwa poprzez zastosowanie środków, które mają na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a także udaremnić popełnienie kolejnego ciężkiego przestępstwa. W praktyce chodzi o sytuacje zapobiegania dalszemu krzywdzeniu ofiary, zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony jej życia i zdrowia, a także udaremnienia wszelkich prób oddziaływania sprawcy na ofiarę, które może mieć wpływ na przebieg postępowania karnego. Sprawca może bowiem w celu uniknięcia odpowiedzialności karnej próbować nakłaniać pokrzywdzonego do zmiany lub odmowy składania zeznań na podstawie art. 182 § 1 i 2 k.p.k., które to zeznania niejednokrotnie stanowią jedno z wielu źródeł dowodowych w sprawie ⁶.

Artykuł 249 § 2 k.p.k. stanowi, iż w postępowaniu przygotowawczym można stosować środki zapobiegawcze tylko względem osoby, wobec której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów. Prawo do zastosowania środków zapobiegawczych wobec sprawcy przemocy w rodzinie przysługuje w postępowaniu przygotowawczym prokuratorowi, z wyjątkiem tymczasowego aresztowania, które stosuje wyłącznie sąd na wniosek prokuratora. Zastosowany przez sąd środek zapobiegawczy może być w postępowaniu przygotowawczym uchylony lub zmieniony na łagodniejszy również przez prokuratora. W postępowaniu sądowym organem stosującym wszystkie środki zapobiegawcze jest sąd, który może utrzymać w mocy ich obowiązywanie aż do chwili rozpoczęcia wykonania kary. Przedmiotowe środki mogą być stosowane aż do momentu rozpoczęcia wykonywania kary, natomiast tymczasowe aresztowanie stosuje się tylko w razie orzeczenia przez sąd kary pozbawienia wolności.

2. Tymczasowe aresztowanie

Zastosowanie tymczasowego aresztowania wymaga, aby spełnione były przesłanki ogóle stosowania środków zapobiegawczych, jaki i co najmniej jedna ze szczególnych przesłanek stosowania tymczasowego aresztowania określonych w art. 258 k.p.k. Zgodnie z tym przepisem, tymczasowe aresztowanie może nastąpić, jeżeli zachodzi:

- uzasadniona obawa ucieczki lub ukrycia się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu
- uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne, czyli tzw. „obawa matactwa”.

⁶ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 143.

Kolejna przesłanka dotyczy wysokiego zagrożenia karą, albowiem zgodnie z art. 258 § 2 k.p.k. jeżeli oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata, potrzeba zastosowania tymczasowego aresztowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania może być uzasadniona grożącą oskarżonemu surową karą. Powyższa przesłanka wyłącza możliwość zastosowania tymczasowego aresztu w przypadku sprawcy przestępstwa znęcania z art. 207 § 1 kodeksu karnego (dalej k.k.)⁷, które jest zagrożone karą pozbawienia wolności od trzech miesięcy do lat pięciu, umożliwiając niniejsze dopiero w przypadku znęcania się połączonego ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa z art. 207 § 2 k.k., bądź w przypadku targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie będącego następstwem znęcania się określonego w art. 207 § 3 k.k.⁸

Ostatnią sytuacją jest występowanie przesłanki umożliwiającej zastosowanie tzw. „aresztu prewencyjnego”. Na podstawie art. 258 § 3 k.p.k. środek zapobiegawczy można wyjątkowo zastosować także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, zwłaszcza, gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.

W przypadku przemocy w rodzinie istnieje znaczne ryzyko, że przemoc ta powtórzy się, zwłaszcza, jeżeli nie zostaną zastosowane środki, które skutecznie mogłyby odizolować sprawcę od ofiary. Trudno zakładać, że sprawca, który przez wiele lat stosował przemoc, nagle zmieni swoje postępowanie. w tego typu sprawach, ze względu na specyfikę przemocy domowej, najczęściej występuje uzasadniona obawa, że sprawca popełni przestępstwo przeciwko życiu i zdrowiu⁹.

Jednocześnie przepisy procedury karnej wskazują przesłanki negatywne, przy których zastosowanie tymczasowego aresztowania uzależnione jest od oceny organu procesowego, a polegają na tym, że tymczasowego aresztowania nie stosuje się, jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy oraz jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, należy odstąpić od tymczasowego aresztowania, gdy pozbawienie wolności pociągałoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny.

W wyniku własnych spostrzeżeń poczynionych w toku prowadzonych postępowań przygotowawczych o czyny z art. 207 k.k. wysuwa się wniosek, iż ofiary przemocy pomimo doznanego cierpienia i krzywd, pozostają w dalszym ciągu emocjonalnie związane ze sprawcami przemocy i więzi uczuciowe pomiędzy nimi nie ulegają osłabieniu. Często u osób pokrzywdzonych występuje poczucie winy za zaistniałą sytuację w której dochodziło do przemocy a także przekonanie, iż w związku ze złożeniem zawiadomienia o przestępstwie i złożeniem obciążających zeznań ofiara przyczyniła się do pozbawienia wolności bliskiej osoby.

⁷ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, 2077).

⁸ M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemoc...*, s. 153.

⁹ *Ibidem*, s. 152.

Należy także zauważyć, że sprawcami przemocy domowej są często osoby, które jako jedyne w danej rodzinie osiągają stałe dochody. W związku z tym faktem, ich aresztowanie może pociągać za sobą szczególnie ciężkie skutki dla rodziny, co także może powodować podejmowanie przez pokrzywdzonych wysiłków w celu uwolnienia sprawcy od odpowiedzialności karnej¹⁰.

Nadmienić należy, że dopuszczalne jest także występowanie z wnioskiem o tymczasowe aresztowanie, gdy wobec sprawcy były już stosowane wolnościowe środki zapobiegawcze, które nie zabezpieczyły prawidłowego toku postępowania i nie zapewniły bezpieczeństwa ofierze przemocy. Chodzi o takie intencjonalne zachowania, gdy sprawca pomimo nakazu opuszczenia lokalu i zakazu kontaktów z pokrzywdzonym nachodził go w mieszkaniu, usiłował wejść do lokalu, zaczepiał osobę dotkniętą przemocą w miejscach publicznych, dopuścił się kolejnych zachowań wyczerpujących znamiona przemocy, groził popełnieniem kolejnych przestępstw bezpośrednio bądź za pomocą środków komunikowania się na odległość albo w inny sposób niepokoił ofiarę¹¹.

Na podstawie powyższej analizy należy wskazać, że w postępowaniu karnym najczęstszym sposobem izolacji sprawcy przemocy od ofiary jest stosowanie środków zapobiegawczych w postaci oddania podejrzanego pod dozór Policji, połączonego z wymienionymi w art. 275 § 2 k.p.k. ograniczeniami jego swobody lub nakazu opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, orzeczonego w trybie art. 275 § 3 k.p.k., bądź art. 275a § 1 k.p.k.

3. Dozór Policji

Zważywszy na tendencję, istniejącą zarówno w ustawodawstwie polskim, jak i dokumentach międzynarodowych do promowania stosowania środków zabezpieczających o charakterze nieizolacyjnym, istotne jest skoncentrowanie uwagi podmiotów kształtujących i stosujących prawo na innych sposobach odseparowania sprawcy od ofiary¹². Możliwość taką dostarcza środek zapobiegawczy w postaci dozoru policyjnego stosowanego na podstawie art. 275 § 1 k.p.k. Zgodnie z art. 275 § 2 k.p.k. oskarżony oddany pod dozór Policji nie zostaje pozbawiony wolności, jednak ma obowiązek stosować się do wymagań zawartych w postanowieniu sadu lub prokuratora. Obowiązki mogą polegać na: zakazie opuszczenia określonego miejsca pobytu, zgłaszaniu się do organu dozoru policyjnego w określonych odstępach czasu, zawiadomianiu go o zamierzonym wyjeździe i o terminie powrotu, zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym albo innymi osobami, zakazie przebywania w określonych miejscach, jak również na innych ograniczeniach swobody oskarżonego, które są niezbędne do wykonywania dozoru. Można dostrzec, że obowiązki są istotne ze względu na potrzebę kontroli oskarżonego, jak również z punktu widzenia przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Przepis pozwala na elastyczne

¹⁰ A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Kwartalnik Policyjny 1/2017 CSP Legionowo, s. 83.

¹¹ Ibidem, s. 83.

¹² M. Czarkowska, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 158.

kształtowanie obowiązków nakładanych na sprawcę w ramach wykonania środka zapobiegawczego, w zależności od charakteru popełnionego przestępstwa oraz sytuacji osobistej i rodzinnej, zarówno sprawcy, jak i pokrzywdzonych¹³. W ramach oddania pod dozór Policji w szczególności można orzec wobec podejrzanego zakaz zbliżania się i kontaktowania z pokrzywdzonym, a także ze wszystkimi osobami wspólnie z nim zamieszkującymi. Ograniczenie osób objętych zakazem zbliżania się, czy kontaktu wyłącznie do pokrzywdzonej z wyłączeniem np. dzieci powodowałoby faktyczną niemożność wykonania tego środka¹⁴. Sprawca pod pozorem kontaktów z dziećmi mógłby oddziaływać na ofiarę przemocy i pozostawać w pobliżu pokrzywdzonej.

Przepis art. 275 § 3 k.p.k. przewiduje, że w przypadku, gdy zachodzą przesłanki zastosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby zamieszkującej wspólnie ze sprawcą, można zamiast tymczasowego aresztowania zastosować dozór, jednak pod warunkiem, że oskarżony w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym oraz określi miejsce swojego pobytu.

Zgodnie ze stanowiskiem M. Żbikowskiej, aby prokurator lub sąd mógł skorzystać z instytucji przewidzianej w art. 275 § 3 k.p.k. konieczne jest opuszczenie przez oskarżonego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym w wyznaczonym terminie oraz określenie miejsca jego pobytu. Warunki te – dla swej skuteczności – powinny być spełnione łącznie. Oznacza to, że nie jest wystarczające jedynie opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z ofiarą przemocy, albowiem dla faktycznej kontroli sprawowanej w ramach dozoru Policji niezbędna jest znajomość przez organy procesowe nowego miejsca pobytu oskarżonego¹⁵.

Przy stosowaniu dozoru warunkowego celowe jest ustalenie przez prokuratora lub sąd, jakie jest stanowisko oskarżonego, a złożenie przez niego podczas przesłuchania oświadczenia, że nie zamierza opuścić zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym lokalu, powinno być powodować brak zasadności zastosowania warunkowego dozoru Policji¹⁶. Jak zauważył J. Kosonoga podczas przesłuchania prokurator lub sąd powinien był także ustalić realne możliwości, a nie tylko chęci oskarżonego, spełnienia przez niego warunku opuszczenia lokalu¹⁷.

Bardzo ważną kwestię stanowi również określenie terminu, w jakim sprawca przemocy powinien opuścić wspólnie zamieszkiwany lokal. W okresie od ogłoszenia postanowienia do opuszczenia lokalu, sprawca pozostając we wspólnym lokalu może oddziaływać na osoby pokrzywdzone i nakłaniać do zmiany zeznań lub dopuszczać się agresywnych zachowań. W takich wypadkach należy stosować nakaz okresowego opuszczenia przez podejrzanego(oskarżonego) lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, ze skutkiem

¹³ A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy...*, s. 83.

¹⁴ Ibidem, s. 83.

¹⁵ M. Żbikowska, *Warunkowy dozór Policji*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 7-8, s. 19-33.

¹⁶ S. Spurek, *Izolacja sprawcy od ofiary*, Wolter Kluwer Polska S.A. Warszawa 2013, s. 144.

¹⁷ J. Kosonoga, *Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym*, Wolter Kluwer Polska S.A. Warszawa 2008, s.233-234.

konieczności jego natychmiastowego wykonania, lepiej chroniący osoby dotknięte przemocą przed dalszym krzywdzeniem¹⁸.

4. Nakaz okresowego opuszczenia przez oskarżonego (podejrzanego) lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym

Na podstawie art. 275a § 1 k.p.k. tytułem środka zapobiegawczego można nakazać oskarżonemu o przestępstwo popełnione z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej okresowe opuszczenie lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził.

Zaletą powyższego środka jest szybkość zastosowania i natychmiastowa wykonalność co zostało uregulowane w art. 275 § 3 k.p.k. przewidującym, że w przypadku, gdy wobec oskarżonego, zatrzymanego na podstawie art. 244 § 1a lub 1b k.p.k. zachodzą podstawy do zastosowania środka zapobiegawczego w postaci okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, Policja niezwłocznie, nie później niż przed upływem 24 godzin od chwili zatrzymania, występuje z wnioskiem do prokuratora o zastosowanie tego środka zapobiegawczego, przy czym wniosek powinien być rozpatrzony przed upływem 48 godzin od chwili zatrzymania oskarżonego. Ograniczenie czasowe dla rozpoznania wniosku o zastosowanie nakazu opuszczenia lokalu jest bardzo istotne dla zachowania bezpieczeństwa pokrzywdzonej.

Należy wskazać na różnice występujące pomiędzy nakazem opuszczenia lokalu a warunkowym dozorem Policji. Dla środka określonego w art. 275a § 1 k.p.k. zostały przewidziane określone terminy jego stosowania, tj. możliwość stosowania go na okres nie dłuższy niż 3 miesiące. Jeżeli natomiast nie ustaną przesłanki jego stosowania, istnieje możliwość przedłużenia go na dalsze okresy, nie dłuższe niż 3 miesiące, na wniosek prokuratora, przez sąd pierwszej instancji właściwy do rozpoznania sprawy. Ponadto wydając postanowienie, na wniosek oskarżonego, można wskazać mu miejsce pobytu w placówkach zapewniających miejsca noclegowe, przy czym ustawodawca przewidział, że nie mogą to być placówki pobytu ofiar przemocy w rodzinie.

Należy zwrócić uwagę, iż istotnym mankamentem opisywanego środka zapobiegawczego jest fakt, że Policja może co najwyżej złożyć wniosek o zastosowanie nakazu opuszczenia lokalu, a nie może podjąć samodzielnej decyzji w tym zakresie. Komitet Praw Człowieka ONZ wyraził zaniepokojenie, w rekomendacjach dla rządu polskiego do sprawozdania Polski z realizacji Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w 2010 roku, iż Policja nie posiada uprawnień do natychmiastowego wystawienia nakazu opuszczenia przez sprawcę lokalu wspólnie zajmowanego z ofiarą na miejscu, gdzie jest podejrzenie popełnienia

¹⁸ A. Grochoła, D. Kozłowska, *Aspekty przeciwdziałania przemocy...*, s. 84.

przestępstwa. Jednocześnie Komitet rekomendował wprowadzenie poprawek w ustawodawstwie polskim w celu zmiany tego stanu¹⁹.

Bardzo istotną kwestią jest to, że w przypadku zastosowania nakazu opuszczenia lokalu, nie ma żadnego wpływu fakt zameldowania sprawcy w lokalu, z którego w ramach tego środka jest usuwany. Zameldowanie jest jedynie czynnością materialno-techniczną, określoną w art. 28 ust. 4 ustawy z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności²⁰ i poświadcza pobyt danej osoby w lokalu oraz prawo przebywania w nim. W żaden sposób nie kreuje ono tytułu prawnego do władania nieruchomością, tym bardziej nie będzie ono ograniczać możliwości usunięcia sprawcy przemocy z miejsca pobytu.

Należy zauważyć, że nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym nie jest uzależniony od prawa do własności lokalu. Jak słusznie zauważa M. Budyn-Kulik powyższy środek może mieć zastosowanie wtedy, gdy sprawca przemocy jest współwłaścicielem lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, lecz także nie ma powodów, aby do sprawcy będącego wyłącznym właścicielem lokalu nie stosować omawianego środka, jeżeli zostały spełnione pozostałe przesłanki jego zastosowania²¹. Nawet w przypadku, gdy oskarżony jest współwłaścicielem lub wyłącznym właścicielem mieszkania bądź domu zastosowanie nakazu opuszczenia lokalu przez sprawcę przemocy nie ogranicza jego prawa własności przez czasowe uniemożliwienie korzystania z lokalu i w wyniku zastosowania tego środka nie dochodzi do ingerencji w sferę wykonywania konstytucyjnie chronionego prawa własności oraz do ograniczenia prawa do prywatności²².

Wobec powyższego nie zaistniała potrzeba, jak się wydaje rozważania niezbędności i proporcjonalności ingerencji w prawa zobowiązanego do opuszczenia lokalu, stosownie do art. 31 ust. Konstytucji RP²³, zgodnie z którym ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób²⁴.

5. Stosowanie w praktyce środków służących ochronie ofiary przemocy w rodzinie

Celem analizy dostępnych danych dotyczących wykorzystania środków zapobiegawczych, karnych i probacyjnych w sprawach dot. przemocy w rodzinie jest poznanie praktyki w zakresie stosowania dostępnych prawnie środków ochrony ofiar przemocy. W artykule posłużono się danymi statystycznymi Ministerstwa Sprawiedliwości z lat 2010-2016 oraz danymi zawartymi w raporcie z monitoringu rozpraw dot. przestępstwa znęcania przewidzianego w art.

¹⁹ Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant, Concluding observations of the Human Rights Committee, Poland 27 October 2010, CCPR/C/POL/CO/6.

²⁰ Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz. U. z 2018 r. poz. 1382, 1544).

²¹ M. Budyn-Kulik, *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, nieopublikowany raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, s. 42.

²² S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 145.

²³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1992 roku (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.).

²⁴ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 145-155.

207 k.k., który został opracowany przez Fundację Pozytywnych Zmian, działającą w zakresie przeciwdziałania przemocy.

Na wstępie poddać analizie należy ilość skazań z art. 207 k.k. dokonanych przez sądy powszechne na przestrzeni lat 2010-2016. W poszczególnych latach w Sądach Rejonowych w Polsce skazano z art. 207 k.k. ogółem: 2010 rok – 13.569 osób, 2011 rok – 13.588 osób, 2012 rok – 12.970 osób, 2013 rok – 11.890 osób, 2014 rok – 12.699, 2015 rok – 12.024, 2016 rok – 10.723²⁵.

W odniesieniu do wykorzystywania środków zapobiegawczych zwłaszcza w kontekście liczby oskarżonych o przestępstwa popełnione wobec członka rodziny z użyciem przemocy w przedziale czasowym 2010-2013 uznać należy, że nie zostały one wykorzystane w sposób optymalny.

Tabela 1. Wykorzystanie środków zapobiegawczych w zakresie izolacji sprawcy od pokrzywdzonego w postępowaniach karnych

Lata	Tymczasowe aresztowanie art. 258 k.p.k.		Dozór Policji		Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 275a k.p.k.)
	Liczba wniosków złożonych do sądu	Liczba wniosków uwzględnionych przez sąd	Z zakazem kontaktowania się z pokrzywdzonymi lub innymi osobami (art. 275§2 k.p.k.)	W miejsce niezastosowanego tymczasowego aresztowania pod warunkiem opuszczenia lokalu przez sprawcę w wyznaczonym terminie i określenia przez niego miejsca swojego pobytu (art. 275§3 k.p.k.)	
2010	1800	1699	891	337	209
2011	2002	1895	1280	505	849
2012	1745	1679	1412	627	1241
2013	1753	1635	1593	588	1500

Źródło: Dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości

Jak wynika z powyższego tendencja wzrostowa w zakresie stosowania środków zapobiegawczych występuje w ramach dozoru nakładanego na podstawie art. 275§2 k.p.k. oraz nakazu opuszczenia lokalu mieszkalnego na podstawie art. 275a k.p.k. Jednakże w odniesieniu do liczby oskarżonych środki zapobiegawcze umożliwiające odizolowanie sprawcy od osoby pokrzywdzonej podczas postępowania karnego były stosowane niezwykle rzadko. Tym samym oznacza to, że istniejące instrumenty prawne o charakterze izolacyjnym mające na celu zagwarantowanie bezpieczeństwa osobie pokrzywdzonej w przeważającej części nie były wykorzystane w praktyce.

W dalszej części dokonano analizy orzecznictwa z art. 207 k.k. na przestrzeni lat 2012-2016 w zakresie dynamiki skazań na poszczególne rodzaje kar.

²⁵ Przemoc w rodzinie – Ministerstwo Sprawiedliwości, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewj_7yl_pLfAhVjk4sKHSdoBKIQFjAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Fwww.ms.gov.pl%2FData%2FFiles%2F_public%2Fppwr%2Fprzemoc-w-rodzynie-dzialania-ms-za-2014.ppsx&usg=AOvVaw3Jjs7qomQj37gSMWheNQ1w, (dostęp: 05.12.2018).

Tabela nr 2. Skazania w I instancji Sądów Rejonowych w Polsce według klasyfikacji prawnej oraz wymiaru kary

Lata	Wszystkie wyroki skazujące z art. 207 k.k.	Kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności	Warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności	Pozbawienie wolności bez zawieszenia
2012	12970	575	12217	10592 (86,69%)	1625 (13,30%)
2013	11970	473	11329	9778 (86,30%)	1551 (13,69%)
2014	2772	577	2042	10325 (85,74%)	1717 (14,25%)
2015	2024	795	10956	9288 (84,77%)	1668 (15,22%)
2016	10723	1723	8442	6167 (73%)	2275 (26,94%)

Źródło: Dane zawarte w raporcie z monitoringu rozpraw z art. 207 k.k. opracowanego przez Fundację Pozytywnych Zmian

Jak wynika z powyższego wyroki za znęcanie orzekane są w zdecydowanej większości z warunkowym zawieszeniem wykonania kary. Wyroki z warunkowym zawieszeniem wykonania kary stanowiły do 2015 około 85%. Za rok 2016 stanowią 73%. Dlatego szczególnie istotnym elementem są wymierzane środki karne czy probacyjne, które niestety, wciąż orzekane są bardzo rzadko. W przypadku zawieszenia wykonania kary, sąd ma możliwość zastosowania wobec skazanego zobowiązań w myśl art. 72 k.k. Stosowanie środków karnych w wyrokach kończących sprawę karną oraz środków probacyjnych w przypadku zawieszenia wykonania kary wobec skazanego w okresie próby w myśl art. 72 k.k. jest niezmiernie ważnym aspektem w zapewnieniu ochrony i bezpieczeństwa osobom pokrzywdzonym.

Tabela nr 3. Zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego i nakaz opuszczenia lokalu zastosowane w sądach rejonowych w Polsce

Lata	Zakaz zbliżania się do pokrzywdzonego		% z liczby wyroków z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	Nakaz opuszczenia lokalu		% z liczby wyroków z warunkowym zawieszeniem wykonania kary
	Środek karny	Środek probacyjny		Środek karny	Środek probacyjny	
2010	26	99	2,13%	20	279	5,11%
2011	106	190	2,66%	110	406	4,65%
2012	205	387	5,68%	167	539	6,63%
2013	311	437	7,24%	288	445	7,49%
2014	595	437	5,76%	522	574	5,05%
2015	965	437	10,38%	574	423	6,18%
2016	836	437	13,35%	423	423	6,85%

Źródło: Dane statystyczne Ministerstwa Sprawiedliwości, dane zawarte w raporcie z monitoringu rozpraw z art. 207 k.k.

Dostrzegając tendencję wzrostową w stosowaniu w/w środków, wskazać jednakże należy, iż mając na względzie ogólną liczbę skazań wydaje się, że środki te nie są wykorzystywane optymalnie. Sędziowie niezwykle rzadko orzekali środki karne oraz obowiązki związane z warunkowym zawieszeniem wykonania kary, które umożliwiłyby zapewnienie bezpieczeństwa ofierze przemocy przez odizolowanie od niej sprawcy. Niewykorzystanie tego rodzaju instrumentów należy ocenić negatywnie, zwłaszcza w świetle istniejącej praktyki incydentalnego wymierzania kar pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia wykonania kary.

6. Cywilny nakaz opuszczenia mieszkania

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w art. 11a wprowadziła szczególne uprawnienie dla członków rodzin dotkniętych przemocą w rodzinie, polegające na żądaniu wykonania w trybie sądowym opuszczenia mieszkania przez innych członków rodziny, którzy

swoim zachowaniem czynią szczególnie uciążliwym dalsze zamieszkiwanie. Przepis przekazuje więc do dyspozycji sądów narzędzie polegające na odseparowaniu sprawcy przemocy w rodzinie od ofiar tej przemocy²⁶. W ten sposób, zgodnie ze stanowiskiem Ministra Sprawiedliwości, umożliwiono osobie dotkniętej przemocą w rodzinie odseparowanie się od osoby stosującej przemoc również w przypadku przestępstw ściganych na wniosek lub z oskarżenia prywatnego, gdy osoba dotknięta przemocą może nie być z różnych względów zainteresowana ewentualnym ściganiem przestępstw i bez środka cywilistycznego zostaje pozbawiona ochrony, którą daje zastosowanie środków przewidzianych w procedurze karnej²⁷.

Obowiązek opuszczenia mieszkania może zostać orzeczony w stosunku do członka rodziny, a zatem osoby objętej definicją ustawową zawartą w art. 2 pkt 1 u.p.p.r. Nie będą to więc tylko osoby najbliższe w rozumieniu art. 115 § 1 k.k., do którego przepis odsyła, ale również inne osoby wspólnie zamieszkujące lub gospodarujące, których ustawodawca bliżej nie zdefiniował. W takim razie należy przyjąć, że może chodzić także o osoby jedynie tymczasowo zamieszkujące lub prowadzące wspólne gospodarstwo domowe z pokrzywdzonym.

Przesłanką do żądania, aby sąd zobowiązał członka rodziny do opuszczenia mieszkania, jest zachowanie członka rodziny polegające na stosowaniu przemocy w rodzinie, które czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie. W tym przypadku do sformułowania „przemoc w rodzinie” zastosowanie znajdzie również definicja ustawowa zawarta w art. 2 pkt. 2 u.p.p.r. Przesłanka stosowania przemocy w rodzinie powinna zatem być badana w oparciu o definicję terminu „przemoc w rodzinie”, bez odnoszenia tych zachowań do znamion czynów zabronionych określonych przykładowo w art. 207 lub 217 k.k.²⁸.

Odwołując się do art. 2 pkt 2 u.p.p.r., gdzie została zawarta definicja ustawowa terminu „przemoc domowa” ustawodawca założył, że nawet jednorazowa umyślna postać czynu, a nawet zaniechania, jeśli narusza prawa lub dobra osobiste osób uprawnionych, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, netykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodując szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą, może stanowić przejaw przemocy rodzinnej.

Co ważne, żądanie zobowiązania przez sąd danej osoby do opuszczenia mieszkania przysługuje osobie dotkniętej przemocą w rodzinie niezależnie od tego, czy sprawcy tej przemocy można zarzucić popełnienie przestępstwa. Żądanie zobowiązania danej osoby do opuszczenia mieszkania i wydania przez sąd stosowanego orzeczenia jest więc również niezależne od tego, czy wobec osoby stosującej przemoc, w stosunku do której ma być na podstawie

²⁶ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*. Komentarz, Wolter Kluwer Polska S.A., Warszawa 2012, s. 178.

²⁷ Pismo Ministra Sprawiedliwości skierowane do Komisji Polityki Społecznej i Rodziny z dnia 11 grudnia 2009r., DL-P i 024-31/08 i DL-P II 413-16/08, <https://www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/ogolne-wspolpraca-miedzyresortowa-na-rzecz-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>, (dostęp: 17.01.2018).

²⁸ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 242.

art. 11 a u.p.p.r. wydane zobowiązanie, toczy się lub zakończyło się postępowanie w sprawie o popełnienie takiego przestępstwa²⁹.

Z żądaniem zobowiązania danej osoby do opuszczenia mieszkania może wystąpić osoba dotknięta przemocą w rodzinie. Uprawnienie to nie przysługuje osobie będącej świadkiem tej przemocy lub innej osobie mającej wiedzę na temat stosowania przemocy. Niezbędne do wydania przedmiotowego orzeczenia jest uznanie przez sąd, że stosowanie przemocy powoduje szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie³⁰.

Sąd rozpoznaje sprawę w trybie przepisów ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego³¹ (dalej k.p.c.) w postępowaniu nieprocesowym. Postanowienie zapada po przeprowadzeniu rozprawy, która powinna odbyć się w terminie jednego miesiąca od dnia wpływu wniosku. Staje się ono wykonalne z chwilą ogłoszenia i może być zmienione lub uchylone w razie zmiany okoliczności. Nakaz opuszczenia lokalu nie powoduje utraty tytułu prawnego, a jedynie czasowe ograniczenie korzystania z lokalu. Nakaz ma charakter czasowy, bowiem w razie zmiany okoliczności może być zmieniony lub uchylony, jednakże przepis nie wskazuje na maksymalny czas trwania orzeczonego zobowiązania.

Instytucja cywilnego nakazu opuszczenia lokalu miała z założenia zapewnić szybką ochronę ofierze przemocy w rodzinie. Ze spraw badanych w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich wynika jednak, że szybkie zakończenie postępowania sądowego w tych sprawach jest w praktyce trudne do osiągnięcia. W kwietniu 2016 roku Rzecznik Praw Obywatelskich z uwagi na wpływające skargi w których wskazywano, że ofiary przemocy domowej, pomimo podjętych działań nie są w stanie w krótkim czasie doprowadzić do odseparowania sprawcy przemocy i usunięcia go z mieszkania zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o informacje dotyczące liczby spraw toczących się na podstawie art. 11a ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, realizacji miesięcznego terminu rozprawy, jak również wskazania, czy wpływają skargi dotyczące długości postępowań sądowych w tych sprawach. Ponadto Rzecznik Praw Obywatelskich zawnioskował o informację, czy w zakresie czasu trwania postępowania przewidywane jest podjęcie działań legislacyjnych zmierzających do usprawnienia przebiegu tych postępowań i tym samym doprowadzenie do bardziej efektywnej realizacji celu wprowadzenia tego uregulowania do obrotu prawnego³².

W odpowiedzi na pismo rzecznika Ministerstwo Sprawiedliwości poinformowało, że gromadzi dane statystyczne odnośnie liczby rozpatrywanych spraw o zobowiązanie sprawcy przemocy w rodzinie do opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z innym członkiem

²⁹ S. Spurek, *Izolacja sprawcy...*, s. 242

³⁰ S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*, s. 181.

³¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1360, 1467, 1499, 1544, 1629, 1637 i 1693).

³² Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich skierowane do Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 kwietnia 2016 roku IV.7214.62.2014.DZ, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_opuszczenia_mieszkania_przez_sprawce_przemocy_w_rodzinie.pdf (dostęp: 10.05.2018).

rodziny dotkniętym przemocą. W 2014 roku do sądów rejonowych wpłynęły łącznie 1152 sprawy, a załatwiono 1134. W 2015 roku wpływ spraw wyniósł 1406, a załatwiono 1301. W pierwszym kwartale 2016 roku do sądów rejonowych wpłynęły 383 sprawy, a załatwiono 153. Wskaźnik czasu trwania postępowania w dniach wyniósł: 146,45 w 2014 r., 157,11 w 2015 r. oraz 151,14 w 2016 r. Wiceminister Sprawiedliwości uważa, że konstrukcja przepisu z którego wywodzony jest wniosek o zobowiązanie sprawcy przemocy w rodzinie do opuszczenia lokalu wydaje się właściwa. W reakcji na wystąpienie Rzecznika, Minister Sprawiedliwości przypomniał prezesom sądów, a za ich pośrednictwem przewodniczącym wydziałów i sędziom, o obowiązku właściwego organizowania i wyznaczania terminów posiedzeń i rozpraw w celu zagwarantowania sprawnego przebiegu postępowania³³.

Do wykonania obowiązku opuszczenia lokalu stosuje się odpowiednio przepisy o egzekucji obowiązku opróżnienia lokalu służącego zaspokajaniu potrzeb mieszkaniowych dłużnika tj. art. 1046 i następane k.p.c. Warto podkreślić, że sprawcy przemocy nie przysługuje prawo do lokalu socjalnego i w stosunku do tych osób nie mają zastosowania okresy ochronne zakazujące eksmisji w okresie od 1 listopada do 31 marca. W pierwszej kolejności wykonując obowiązek opróżnienia lokalu służącego zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych komornik wezwie dłużnika do dobrowolnego opuszczenia lokalu, a następnie usunie dłużnika do innego lokalu lub pomieszczenia, do którego dłużnikowi przysługuje tytuł prawny i w którym może zamieszkać. Jeżeli dłużnikowi nie przysługuje tytuł prawny do innego lokalu lub pomieszczenia, w którym może zamieszkać, komornik wstrzyma się z dokonaniem czynności do czasu, gdy gmina właściwa ze względu na miejsce położenia lokalu podlegającego opróżnieniu, na wniosek komornika, wskaże dłużnikowi tymczasowe pomieszczenie, nie dłużej jednak niż 6 miesięcy. Po upływie tego terminu komornik usunie dłużnika do noclegowni, schroniska lub innej placówki wskazanej przez gminę właściwą ze względu na miejsce położenia lokalu podlegającego opróżnieniu. Usuwając dłużnika do wyżej wymienionych miejsc, komornik powiadomi właściwą gminę o potrzebie zapewnienia dłużnikowi tymczasowego pomieszczenia.

Zakończenie

W ciągu ostatnich lat dostrzegalny jest postęp w zakresie przeciwdziałania zjawisku przemocy w rodzinie, jednak instrumenty mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa ofierze są stosowane w bardzo ograniczonym zakresie. Organy ścigania, instytucje wymiaru sprawiedliwości, instytucje pomocowe powinny dążyć do odseparowania sprawcy od ofiary przemocy ze względu na konieczność zagwarantowania bezpieczeństwa ofierze oraz w przypadku prowadzonego postępowania potrzebę zapewnienia prawidłowego toku postępowania karnego. Obecny katalog środków zapobiegawczych wynikających z przepisów kodeksu postępowania

³³ Pismo Ministra Sprawiedliwości skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 5 lipca 2016 roku, DSO-I-072-6/16, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedz%20MS%20na%20wystapienie%20RPO%20w%20sprawie%20nakazu%20opuszczenia%20mieszkania%20dla%20sprawcy%20przemocy%205%20lipca%202016.pdf> (dostęp: 10.05.2018).

nia karnego oraz nakaz opuszczenia lokalu przewidziany w art. 11a ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z powodzeniem może być wykorzystany do szybkiego i skutecznego oddzielenia sprawców przemocy w rodzinie od osób dotkniętych skutkami ich działań. Warunkiem koniecznym w tym zakresie, jest jednak szybka reakcja organów procesowych na zawiadomienie o przestępstwie, w szczególności zatrzymanie sprawcy i zebranie materiału dowodowego uprawdopodobniającego wypełnienie przez sprawcę znamion czynu zabronionego. Z uwagi, iż opisane w artykule środki zapobiegawcze pozwalają na szybkie usunięcie sprawcy przemocy ze wspólnie zajmowanego z pokrzywdzonym lokalu, bez konieczności podejmowania przez osobę dotkniętą przemocą dodatkowych działań i nakładów, należałoby zmienić nastawienie i zachęcić przedstawicieli organów uprawnionych do częstszego korzystania z tych narzędzi.

Konkludując powyższe rozważania należy podkreślić, iż niezrozumienie istoty zjawiska przemocy w rodzinie, stereotypowe podejście do tej przemocy, utożsamianie jej z konfliktem wewnątrzrodzinnym, dążenie do utrzymania dobrych relacji między sprawcą i pokrzywdzoną, uznawanie za główny przedmiot ochrony przestępstwa określonego w art. 207 k.k. trwałości więzi występujących między członkami rodziny, a nie dobra jednostki, uniemożliwiają właściwe wykorzystanie dostępnych środków ochrony ofiary przemocy w rodzinie. Wydaje się, że dopiero zmiana świadomości społeczeństwa w zakresie zjawiska przemocy w rodzinie, a zwłaszcza roli podmiotów zobligowanych przez ustawodawcę do zagwarantowania bezpieczeństwa ofiarom istotnie wpłynie na efektywne przeciwdziałanie tej przemocy.

Bibliografia

Literatura:

- Budyn-Kulik M., *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, nieopublikowany raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009,
- Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant, Concluding observations of the Human Rights Committee, Poland 27 October 2010, CCPR/C/POL/CO/6,
- Czarkowska M., *Przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet w rodzinie*, LexisNexis Warszawa 2014,
- Grochoła A., Kozłowska D., *Aspekty przeciwdziałania przemocy w rodzinie*, Kwartalnik Policyjny 1/2017 CSP Legionowo,
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1992 roku (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483 z późn. zm.),
- Kosonoga J., *Dozór Policji jako środek zapobiegawczy w polskim procesie karnym*, Wolter Kluwer Polska S.A. Warszawa 2008,
- Pospiszył I. , *Przemoc w rodzinie*, WSiP Warszawa 1994,

Spurek S., *Izolacja sprawcy od ofiary*, Wolter Kluwer Polska S.A. Warszawa 2013,

Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Wolter Kluwer Polska S.A., Warszawa 2012,

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. - Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2018r. poz. 1360, 1467, 1499, 1544, 1629, 1637 i 1693).

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny (Dz. U. z 2018 r. poz. 1600, 2077),

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1987),

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz 1390),

Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz. U. z 2018 r. poz. 1382, 1544),

Żbikowska M., *Warunkowy dozór Policji*, Prokuratura i Prawo 2011, nr 7-8,

Strony internetowe:

Pismo Ministra Sprawiedliwości skierowane do Komisji Polityki Społecznej i Rodziny z dnia 11 grudnia 2009 r., DL-P i 024-31/08 i DL-P II 413-16/08, <https://www.ms.gov.pl/pl/dzialalnosc/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie/ogolne-wspolpraca-miedzyresortowa-na-rzecz-przeciwdzialania-przemocy-w-rodzinie/>,

Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich skierowane do Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 kwietnia 2016 roku IV.7214.62.2014.DZ, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Do_MS_ws_opuszczenia_mieszkania_przez_sprawce_przemocy_w_rodzinie.pdf

Pismo Ministra Sprawiedliwości skierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 5 lipca 2016 roku, DSO-I-072-6/16, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowiedz%20MS%20na%20wystapienie%20RPO%20w%20sprawie%20nakazu%20opuszczenia%20mieszkania%20dla%20sprawcy%20przemocy%205%20lipca%202016.pdf>,

Przemoc w rodzinie – Ministerstwo Sprawiedliwości, https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwj_7yl_pLfAhVjk4s-KHSdoBKIQFjAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Fwww.ms.gov.pl%2FData%2FFiles%2F_public%2Fppwr%2Fprzemoc-w-rodzinie-dzialania-ms-za-2014.ppsx&usg=AOvVaw3Jjs7qomQj37gSMWheNQ1w,

Drugi raport z monitoringu rozpraw z art. 207 k.k., https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwiC0pqc_pLfAhXpwIsKHcO_BDYQFjAAegQICrAC&url=http%3A%2F%2Fpozytywnezmiany.org%2Ffpz%2Fassets%2Fmultimedia%2FRAPORT%2520Art.2017%2520KK.pdf&usg=AOvVaw2BdO6DgWXxgd4NVsUJ0kEm,

ABSTRACT

Isolation instruments applied to the perpetrator of domestic violence

One of the most important legal aspects of counteracting domestic violence in ensuring protection and safety of victims is to isolate the perpetrator from them. Until recently, it was believed that the state should provide shelter for victims where they could find help and continue their lives away from the aggressor. Currently, it is increasingly said that the perpetrator should leave the common home, and the state authorities should have tools to isolate the perpetrator from the victim. The current catalog of criminal process tools to counteract violence, as well as the civil order to leave the premises, can be successfully used to quickly and effectively separate perpetrators of domestic violence from those affected by their actions. In practice, they are used too rarely or inadequately to circumstances, which makes the aid ineffective. In addition, the approach of representatives of bodies implementing tasks in the field of counteracting the phenomenon of domestic violence is burdened with numerous stereotypes, the methods often used are used as templates and unsuitable for the needs of victims. The attitude of the authorities translates directly into actions taken by them in the area of abandoning certain procedural acts, delay implementation and the manner and scope of safeguarding the interests of victims of domestic violence. In conclusion, it is worth noting that the introduction of new legal regulations will not affect the improvement of the safety of victims of violence if the available instruments are not used in practice.

Słowa kluczowe: przemoc, rodzina, izolacja, ofiara przemocy, sprawca przemocy, środki zapobiegawcze, aresztowanie, dozór Policji, nakaz opuszczenia lokalu.

Key words: violence, family, isolation, victim of violence, perpetrator of violence, preventive measures, arrest, police supervision, order to leave the premises.

dr Paweł Ostaszewski,

*Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego
Instytut Wymiaru Sprawiedliwości*

Justice statistics in the public service. Courts efficiency and public criminology¹

ABSTRAKT

Czy statystyki wymiaru sprawiedliwości to statystyki kryminologiczne? Na ile przydatne mogą być dane statystyczne dotyczące efektywności sądów? W jaki sposób mogą być one wykorzystane przez administrację publiczną, opinię publiczną i/lub kryminologię publiczną? Artykuł koncentruje się na problemie gromadzenia, przetwarzania i prezentacji danych statystycznych dotyczących wymiaru sprawiedliwości dla celów samego systemu, a także dla kryminologii. Omawia on pokrótce pięć kwestii: nurt kryminologii publicznej i tak zwane standardowe statystyki kryminologiczne, dotyczące m.in. zarejestrowanych przestępstw, podejrzanych, skazanych, kar, więźniów, itp., statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości oraz wybrane wyniki najnowszych badań Sekcji Analiz Ekonomicznych Wymiaru Sprawiedliwości Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Szczególnym przedmiotem zainteresowania pozostają możliwości i sposoby wykorzystania statystyk sądowych w kryminologii i polityce kryminalnej oraz debacie publicznej i mediach.

Introduction

Inspiration to this paper was my study on the topic of public criminology² and my work in Polish Institute of Justice at different data concerning polish courts and justice system, especially one recent project focused on trends in numbers of court cases. It was interesting to me how official statistics concerning courts efficiency are used and maybe abused in public debates, in criminology, criminal policy, and public media.

I want to focus here on five issues. Main theoretical perspective is a (1) public criminology. I will not write much about so called (2) standard criminological statistic (such as recorded crime, suspect, convicted, penalties, penal measures, prisoners etc.) but will focus on (3) Polish Ministry of Justice statistics, if they are criminological or not or which of them could be interesting for criminologist. Then I will shortly present some results of (4) current research of Economic Analysis of Justice Unit in Polish Institute of Justice and (5) finally summarize.

¹ Article is a modified version of a paper under the same title delivered during the 18th annual conference of the European Society of Criminology "Crimes Against Humans and Crimes Against Humanity. Implications for Modern Criminology", which took place on August 29 - September 1, 2018, in Sarajevo (Bosnia and Herzegovina).

² Compare: P. Ostaszewski, *Kryminologia publiczna*, (w:) *Wybrane nowe kierunki współczesnej kryminologii*, E. Drzazga, M. Grzyb (red.). Warszawa 2018 (w druku).

Public criminology and public statistics

Public criminology is one of relatively new, intensively developing, but also intensely criticized currents of contemporary criminology³. It calls for such criminological research and criminological education that engage the public sphere and are engaged in the public sphere, rather than just speaking and writing to other criminologists. This call comes from the observation that, despite the fact that the number of criminologists, criminological research and publications is increasing, it seems that the role of criminology in shaping the policy, for example criminal policy and public opinion for example about crime, and justice system is decreasing.

Edwin Sutherland, in one of the classic definitions of the criminology research area, wrote that criminology is about “the making a laws, breaking the laws and the society reaction to the breaking of laws”⁴. Therefore, crime is not just a private matter between the perpetrator and the victim. The public sphere, understood as political, social and criminal-policy processes of creating and reacting to crime, should be an equally important object of reflection and research as criminals, victims and the crime itself. Or differently, the subject of criminological consideration and research should be the point of contact of crimes, offenders, victims, politics, criminal policy, practices of crime prevention and reactions to crime (together with law enforcement agencies and the judiciary), public opinion (including institutions and processes that shape it), such as the media, social moods, etc.

This is also the point of view of public criminology. But, as it stem from so-called “So what criminology?” it also question some of the theses considered to be certain and undisputed and asking to resubmitted some basic questions. Questions that can and should be asked, are for example: What is behind criminological and judicial statistics? Who does it? How? Who do they serve and for what? How useful they are and could be?

Public statistics, such as crime statistics or courts efficiency data, are part of the state management system, an element of state power, politics and a direct result of the work often focused on limiting, controlling and counteracting or just managing phenomena that are counted and presented in these statistics. That’s why there can be real interests in presenting specific values, data, indicators and not presenting others, etc. Police and courts can show in statistics how good work they do – that is their efficiency or preventive effect. But also they can show how many additional funds or new employees they need, that is for example how crime or number of incoming court cases rise.

All these issues cause reasonable doubts as to the reliability of statistical data. Such doubts of course may also be extended to data developed not only by strictly public services, but also by researchers – for example as part of research directly or indirectly financed from the budget of various public agencies.

³ Compare: I. Loader, R. Sparks, *Public Criminology?*, Routledge 2010.

⁴ T. Newburn, *Introduction*, (w:) *Key Readings in Criminology*, T. Newburn (red.), William Publishing 2009.

Polish Ministry of Justice statistics

Even the very name of the department of Polish Ministry of Justice responsible for collecting, processing and presenting statistical data on justice system is very symbolic and not so easy to translate – it is “Department of management statistics”, or better “Department of statistics that manage”. So it is first clue – they primary purpose is not to inform, but to manage.

There are several main types of data prepared by this department, such as those from different courts departments (eg. Department of Civil Law, of Criminal Law, of Family Law, and etc.) and different courts support institutions (eg. probation officers, notaries, consultative teams of court expert) which concern numbers of incoming and resolved cases in particular matters (eg. divorce), disposition time, types of judgments and many other detailed issues. It is of course important in management for example in human resources management to know such things to better adjust resources. But of course It is also very interesting to different researchers. In short, these are very extensive tables of this type.

Figure 1. Example of annual statistical report of the Ministry of Justice

MS-SSR 18.01.2018

Dział 1.2.2. Liczba odbytych sesji i załatwionych spraw																	
SPRAWY według repertoriów i wykazów	Lp.	Liczba odbytych sesji (rozprawy i wyroki)	Liczba dni w których odbyły się sesje wyroki	Załatwienie ogółem (kol. 4, 15)	Załatwienie spraw (kol. 5, 6, 14)	Sprawy z wyjątkiem odroczenia wyroku (kol. 10, 11)	Sprawy karne (kol. 12, 13)	Liczba załatwionych spraw na rozprawie, dotyczy:									
								prezesa	wiceprezesa	przewodniczącego wydziału	zastępcę przewodniczącego wydziału	innych sędziów	innych sędziów	innych sędziów	innych sędziów	innych sędziów	innych sędziów
Ogółem sprawy karne i wyroki	0	317 048	1 110 410	2 063 998	206 323	137 491	68 151	8 931	6 600	24 178	20 323	5 527	848	1 744	681		
K	01			355 795	155 336	103 377	51 546	7 142	5 341	18 246	15 350	3 646	720	1 101	413		
z tego	02			121 074	25 054	16 913	8 095	1 204	819	3 021	2 121	691	121	208	46		
z tego	03			4 976	3 432	2 355	1 040	104	95	318	363	105	30	25	37		
z tego	04			1 765	18	14	4	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	05			40 211	21 366	14 401	6 905	978	748	2 424	2 093	500	88	94	40		
z tego	06			6 655	589	419	170	24	16	56	48	21	3	2	2		
z tego	07			3 586	178	118	60	10	11	15	17	6	1	1	1		
z tego	08			404	4	3	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	09			1 356	43	25	18	2	7	9	9	9	9	9	9		
z tego	10			16	5	3	2	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	11			788	62	43	18	3	7	6	2	1	1	1	1		
z tego	12			470	10	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	13			19	6	3	3	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	14			4 603													
z tego	15			9													
z tego	16			340	11	8	3	3	3	1	1	1	1	1	1		
z tego	17			9	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	18			2 955	39	27	12	1	3	3	3	2	2	2	2		
z tego	19			176	9	7	2	1	1	1	1	1	1	1	1		
z tego	20			5 949	407	265	142	21	11	53	40	16	1	1	1		
z tego	21			207 840	130	80	50	3	4	27	10	2	4	4	4		
z tego	22			984 575	95	45	50	19	2	21	5	3	3	3	3		
z tego	23			574 567	59	38	31	10	1	8	1	1	1	1	1		
z tego	24			410 008	36	7	29	9	1	13	4	2	2	2	2		
z tego	25			495 344	50 752	33 960	16 504	1 767	1 252	5 884	4 958	1 876	128	639	268		
z tego	26			19 344	10	9	1	1	1	1	1	1	1	1	1		

1) Liczba w wierszu ogółem powinna być zgodna z liczbą wykazaną w dz. 1.1. w 27 kol. 3

Other typical court data that are in interest of criminologist are information of convicted persons by type of crime, type of penalty imposed, age, gender, etc., like those from Polish National Criminal Register. But it is also important to emphasize that data in this register are not collected for criminologist but again for state management purpose, for example to prevent certain convicts from taking specific positions and that there are defined regulation what is in such register and what is not (eg. cases of convicts with mental illness or which died before sentence).

Since the Polish political transformation in 1989, the statistical reporting system of the Ministry of Justice has expanded enormously. There are 28 different statistical reports prepared quarterly. The basic statistical report in civil cases, which initially had only one page, currently has 40 pages with data and 12 pages of explanations and is prepared four times a year instead one time a year. Despite the huge expenditure on computerization in recent years, the process of collecting statistical information is still very labor-intensive – it takes about 150.000 hours to prepare only main types of these reports. This mean that nearly 100 person from about 33 thousand clerks in all Polish courts work only on preparing statistics, not doing anything else. At the same time, there are serious doubts if the collected data is effectively used to diagnose the problems of the judiciary and formulate rational reforms⁵. For example to this day, there was not a single attempt to prepare a summary of all comparable data from subsequent years. Only comparison were done for 2 consecutive years.

Institute of Justice Research in 2018

And here appears Economic Analysis of Justice Unit in Polish Institute of Justice that received the order from Ministry of Justice to forecast number of incoming cases in Polish courts in the following years. It is not a purely criminological work, it situates rather in the analysis of justice system area but form me as criminologist it is interesting to look for criminology even in such non-criminological topics. First and natural step in such analysis is of course making time trends base and prepare statistical analysis and forecasting. What was our surprise when we found out that Ministry of Justice never even made the slightest attempt to create such database with time trends of numbers of court cases in particular categories. After 8 month of work we know why nobody tried it. There were thousands of changes in particular reports and statistical categories, way of counting, names, hundreds of changes in the law affecting flow of cases, etc. It can be of course interesting problem for the management science what Ministry want to know, (eg. with what kind of cases courts have to deal with) but can't count it, not for criminology. But for me it was interesting if any changes in courts case flow can say something about society, crime or criminal policy.

There are typical criminal policy data such as number conviction or number of convicted on different sanctions and measures. Take, for example, number of person convicted on unsuspended and suspended imprisonment in Poland.

⁵ K. Joński, *Efektywność sądownictwa powszechnego – podstawowe problemy*, Warszawa 2016. https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Jo%C5%84ski-K._Efektywno%C5%9B%C4%87-s%C4%85downictwa-powszechnego1.pdf, p. 47.

Table 1. Number of person convicted on unsuspended and suspended imprisonment in Poland (2001-2017)

Year	Convicted	Unsuspended imprisonment	Conditionally suspended imprisonment
2001	343 471	46 239	194 454
2002	378 473	44 233	216 334
2003	447 513	44 545	243 486
2004	514 717	48 571	276 034
2005	526 870	46 952	300 600
2006	487 119	45 977	282 971
2007	467 159	45 648	278 352
2008	424 496	39 586	250 602
2009	425 176	41 553	245 885
2010	430 776	40 995	245 780
2011	435 295	44 309	241 545
2012	416 592	44 005	223 958
2013	368 272	41 937	194 034
2014	318 926	40 121	173 787
2015	290 018	40 420	140 510
2016	280 586	45 672	72 657
2017	264 374	50 076	57 857

We see first rising and then falling trend in number of person convicted (compatible with general crime drop), very similar trend in conditionally suspended imprisonment and rather stable and rational number of prison sentences. There are of course other important changes in polish criminal policy such as rise of community service and fines but what is very characteristic to Polish criminal policy is dealing with changes in crime and number of person brought before criminal court by suspended sanctions. Most of standard analysis of criminological statistics stops here, but more detailed justice statics of different kinds of cases can show us what happens next with these suspended penalties.

Table 2. Execution of conditionally suspended imprisonment in Poland (2006-2017)

Year	Convicted unsuspended imprisonment	Convicted conditionally suspended imprisonment	Execution of conditionally suspended imprisonment
2006	45 977	282 971	101 299
2007	45 648	278 352	118 469
2008	39 586	250 602	114 435

2009	41 553	245 885	120 177
2010	40 995	245 780	118 605
2011	44 309	241 545	116 491
2012	44 005	223 958	118 816
2013	41 937	194 034	114 245
2014	40 121	173 787	97 986
2015	40 420	140 510	86 363
2016	45 672	72 657	73 467
2017	50 076	57 857	52 998

And most of convicted on that penalty (because of re-conviction) end up in prison and often with much longer sentences than in the case of unsuspended imprisonment. What is very interesting is that most of Polish prisoners are not those who received unsuspended prison sentence but those who received suspended sanction⁶.

There are of course other interesting examples of changes in justice system, like numbers of hearings of a child witness, or even number of cases concerning civil enforcement orders.

Summary Research results

Currently in Poland there is a great discussion on the reform of the judiciary forced by the ruling party. It is mainly a dispute about values – like democracy, the rule of law and who should be and become judges... Courts efficiency data are almost absent in this discussion but everyone tell that their solutions will improve the efficiency, speed up the process and reduce the backlogs. In the last three years after the last political election and in the course of ongoing reform nearly all efficiency indicators of polish justice system are constantly falling. Paradoxically, for me this is a confirmation of the reliability of this data and that it can be effectively used in criminological analysis.

Bibliography:

- K. Joński, *Efektywność sądownictwa powszechnego – podstawowe problemy*, Warszawa 2016. https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/08/IWS_Jo%C5%84ski-K._Efektywno%C5%9B%C4%87-s%C4%85downictwa-powszechnego1.pdf (access 05.11.2018 r.)
- I. Loader, R. Sparks, *Public Criminology?*, Routledge 2010.
- K. Mycka, T. Kozłowski, *Paradoksy polskiej polityki karnej, czyli jak zapełniamy więzienia nadużywając środków probacji*, Probacja 2013 v. II.
- P. Ostaszewski, *Kryminologia publiczna*, (w:) *Wybrane nowe kierunki współczesnej kryminologii*, E. Drzazga, M. Grzyb (red.). Warszawa 2018 (in printing).

⁶ See also: K. Mycka, T. Kozłowski, *Paradoksy polskiej polityki karnej, czyli jak zapełniamy więzienia nadużywając środków probacji*, Probacja 2013 v. II.

ABSTRACT

Statystyki sądowe w służbie publicznej. Efektywność sądów i kryminologia publiczna

How criminological are statistics of justice? How useful are courts efficiency data? How the public and public administration uses abuses this data? Paper is focused on the problems of collecting, processing and presenting statistical data on justice system for the purposes of the system itself, as well as for criminology. It considers five issues: public criminology and public statistics, so called standard criminological statistics, such as recorded crime, suspect, convicted, penalties, penal measures, prisoners etc., Polish Ministry of Justice statistics (if they are criminological or not or which of them could be interesting for criminologists) and results of current research of Economic Analysis of Justice Unit in Polish Institute of Justice. It was interesting how official statistics concerning courts efficiency are used and maybe abused in public debates, in criminology, criminal policy, and public media.

Słowa kluczowe: kryminologia publiczna, statystyki kryminologiczne, statystyki sądowe

Key words: public criminology, criminological statistics, court statistics

mgr Agnieszka Kmieciak-Goławska

(asystent sędziego w Sądzie Najwyższym, doktorantka INP PAN)

Patostreaming jako narzędzie popularyzacji podkultury przemocy.

ABSTRAKT

Patostreaming to internetowa transmisja w czasie rzeczywistym treści o charakterze wulgarnym, obscenicznym i przemocowym. Tego typu nagrania cieszą się dużą popularnością wśród internautów, w szczególności przedstawicieli młodego pokolenia. Niniejszy artykuł opisuje rzeźnione zjawisko, jego twórców w Polsce oraz odbiorców, a także mechanizmy psychologiczne, które sprzyjają transmisji wzorców podkultury przemocy. Ukazuje patostreaming jako źródło popularyzacji dewiacyjnych norm i zachowań oraz realne zagrożenie dla młodego odbiorcy materiałów publikowanych w internecie.

Internet to medium o nieustannie rosnącym zasięgu i potencjale. Będąc produktem technologii i kultury, jednocześnie wywiera na nie niepośledni wpływ. Jest też jednym z najistotniejszych źródeł informacji i rozrywki dla całej rzeszy użytkowników, z których większość reprezentuje młodzież¹. Młodzi ludzie bez wahania przyznają, że to z Internetu czerpią wiedzę, za jego pośrednictwem zawierają i podtrzymują znajomości, tam szukają autorytetów². Rzeczywistość wirtualna uosabia wszystkie główne cechy ponowoczesnego świata – będąc eklektyczna, pozczasowa, zrelatywizowana³. Jest w niej miejsce dla profesjonalistów i amatorów, wielkich talentów, uzurpatorów, dyskutantów, aktywistów czy biernych obserwatorów. Swoje miejsce znaleźli również twórcy internetowych nagrań, zawierających treści wulgarne, obraźliwe lub obsceniczne – zwane patostreamami, którzy zamieszczając filmiki na portalach internetowych (zwłaszcza YouTube), krzewią wartości z kręgu podkultury przemocy. Analizie tego aspektu twórczości czołowych patostreamerów będzie poświęcony niniejszy artykuł.

Streaming to usługa internetowa polegająca na transmisji online plików audio lub audiowizualnych bez konieczności pobierania ich na własny komputer lub telewizor. Na zasadzie streamingu działają radia i telewizje internetowe – takie jak Netflix czy HBO GO. Popularne są również internetowe transmisje na żywo z głośnych wydarzeń - koncertów, ślubów królewskich, wieców politycznych czy konferencji naukowych. Wśród użytkowników YouTube'a – istniejącego od 2005 r. portalu, umożliwiającego proste zamieszczanie oraz przeglądanie filmów w sieci – dużym zainteresowaniem cieszą się tzw. streamy graczy komputerowych, podczas których można podpatrywać, jak ktoś gra w daną grę komputerową a nawet to komentować.

¹ Por. Diagnoza internetu 2009, Krzysztof Krejtz (red.), Wydawnictwa Profesjonalne i Akademickie, Warszawa 2009, s. 107.

² Por. Janusz Morbitzer, *Aksjologiczne konteksty internetu*, [W:] Paradoxy internetu. Konteksty społeczno-kulturowe (red) Magdalena Szpunar, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2011, s. 54.

³ Por. *ibidem*, s. 67-69.

Transmisje te stały się podwaliną rozwoju karier wielu czołowych youtuberów – takich jak Gimper⁴. Oprócz grania online, komentują oni rzeczywistość lub odbywają publicznie rozmowy przez portal Ome.tv⁵ ze swoimi fanami oraz anonimowymi użytkownikami sieci. Trend do pokazywania swojego codziennego życia innym internautom zainspirował też grupę twórców internetowych, określanych powszechnie mianem patostreamerów. Nagrywają oni, jak przeglądają strony internetowe, oraz swoje libacje, wulgarne odzywki, a nawet bójki, w zamian za wpłaty pieniężne, dokonywane przez widzów. Wpłaty te, uiszczane między innymi za pośrednictwem telefonicznych wiadomości tekstowych, noszą nazwę donejtów - od angielskiego czasownika „donate”, oznaczającego „podarować, sprezentować”⁶.

Do grona najpopularniejszych patostreamerów należą między innymi użytkownicy, ukrywający się pod nickami (internetowymi pseudonimami) Gural⁷, Rafatus⁸, Rafonix⁹ czy DanielMagical¹⁰. Prowadzone przez nich transmisje można oglądać tylko w czasie rzeczywistym – nie są automatycznie rejestrowane przez YouTube. Nagrane fragmenty tych programów – zwane z angielska „shotami” – udostępniają następnie fani danych youtuberów, właściciele poświęconych tej tematyce kanałów lub sami ich autorzy, na swoich internetowych profilach. Podczas wirtualnych spotkań z widzami – tak jak wszyscy inni streamerzy – patostreamerzy zbierają środki finansowe, niekiedy podając szczegółowy cel zbiórki – np. „na działkę i dymy here” (co oznacza dotację na organizację transmisji w ogródku działkowym oraz awantury na miejscu) czy „dla Łukasza” (bardziej szczegółowy cel nie został wskazany)¹¹. Wpłaty wyświetlają się na ekranie, a sponsorzy mają możliwość zamieścić przy tym pozytywny lub negatywny komentarz. Równolegle komunikacja między pato-idolem a jego fanami odbywa się również na czacie. Grupy te kontaktują się także za pośrednictwem portalu społecznościowego Facebook¹².

Tematyka patostreamów zależy od form aktywności podejmowanych przez ich autorów oraz gości. Są filmy zaliczane do tej kategorii, które wydają się zgoła niewinne, jeśli nie wsłuchać się w wulgarną treść, agresywne wypowiedzi czy zachowania ich twórców. Przypominają inne popularne w internecie filmy mające dostarczać widzom rozrywki. Patostreamy mogą przyjmować również postać bardziej ewidentną – nagrań opilstwa czy patologicznych relacji ludzi pod wpływem środków odurzających. W przypadku Gurala i Rafonixa dominują monologi przed monitorem, ewentualnie prowadzone przez nich rozmowy za pośrednictwem kompute-

⁴ <https://www.youtube.com/user/Gimperr> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 10.55.

⁵ <https://ome.tv/>, przykładowe konwersacja Rafonixa <https://www.youtube.com/watch?v=0M1UekSg6RA> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 11.05.

⁶ Na profilu prezentującym streamy Daniela Magicala znajduje się nawet precyzyjna instrukcja dotycząca stawek wpłat oraz dodatkowych ofert: <https://www.youtube.com/watch?v=F2BAPaC6mcl> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 12.56. oraz <https://tipanddonation.com/danielmagical> dostęp 20 sierpnia 2018 r., g. 13.45.

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=Qyxd6wC2YY> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 21.20.

⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=-wEG0N30zQ8> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 21.22.

⁹ <https://dlive.io/@rafonixofficial> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 13.52.

¹⁰ https://www.youtube.com/channel/UCNArdo_iHMiRBbFvFk_e--w dostęp 30 lipca 2018 r., g. 18.55.

¹¹ DanielMagical https://www.youtube.com/watch?v=Tu_rXLjnk4g dostęp 24.05.2018r. g. 14.01 i https://www.youtube.com/watch?v=W_D257DygD0 dostęp 24.05.2018r. g.14.18.

¹² np. <https://www.facebook.com/RafonixOfficialFanPage/>, https://www.facebook.com/danielmagical/?hc_ref=ARRNEg80bZ7wJwTWNhmWE7T0qyB099by4vsutumHFmS9N3dnw4eLqSXGAA8zR4wKLe8Y&fref=nf, dostęp 30 lipca 2018 r., g. 13.16.

ra lub telefonu. Jedna z takich videokonferencji zakończyła się dla Gurala interwencją stróżów prawa oraz zawieszeniem działania jego kanału – ponieważ nakłonił małoletnią rozmówczynię do pokazania przed kamerką internetową miejsc intymnych – co gorsza, zapewniając przy tym, że to rozmowa prywatna – choć w rzeczywistości transmitował ją dla wielotysięcznego grona subskrybentów (czyli widzów stale obserwujących jego kanał)¹³. YouTube interweniował również w sprawie Rafonixa, likwidując także prowadzony przez niego kanał. Twórca ten zasłynął między innymi incydentem podczas transmitowanego na żywo spotkania z zaprzyjaźnionym z nim użytkownikiem portalu YouTube. Wówczas najpierw pobił przyjaciela, a następnie wyrzucił go z domu wraz ze swoją byłą dziewczyną, którą wcześniej zdążył wulgarnie znieważać¹⁴. Rafatus i DanielMagical to patostreamerzy, prezentujący przede wszystkim swoje życie prywatne. Rafatus – najczęściej znajdujący się pod silnym wpływem alkoholu – uwiecznia pełen wzajemnej przemocy związek z Marlenką¹⁵, a DanielMagical – funkcjonowanie w gronie najbliższych oraz znajomych, z których zdecydowanie najbarwniejszą postacią jest jego permanentnie pijana matka – Pani Gosia¹⁶. Szczyt popularności DanielaMagicala przypadł na okres transmitowania remontu pokoju brata¹⁷. Prócz tego widzowie mogą być świadkami ostrych, wulgarnych wymian zdań między członkami jego rodziny, zaspokajania potrzeb fizjologicznych w przypadkowych miejscach, libacji oraz okazjonalnych bójek. Rafatus, aby zwiększyć oglądalność swoich transmisji, ogłosił, że cierpi ma chorobę nowotworową¹⁸, a nawet, że Marlenka najpierw zaginęła, a potem umarła. Bez cienia zażenowania oświadczył niedługo potem, że zmyślił tragiczne losy swojej byłej dziewczyny, po to, by podnieść popularność swojego kanału¹⁹.

Patostreamy przypominają reality show²⁰ bądź seriale, ale bez reżysera²¹. Ich twórcy, często nietrzeźwi w czasie swoich występów, posługują się językiem pełnym przemocy i wulgaryzmów. Palą marihuanę oraz upijają się na wizji. Komentują prywatne sprawy domowe i finansowe, opowiadają o przeszłości, dzielą się planami na przyszłość. Transmitują rozmowy z innymi użytkownikami sieci lub czas, jaki spędzają na grach komputerowych. Stosują przemoc fizyczną i słowną – nie tylko wobec siebie wzajemnie, ale też wobec widzów oraz innych youtuberów. Ciekawym zjawiskiem jest wzajemna rywalizacja między nimi, która przybiera niekiedy postać bójek jak np. między DanielemMagicałem a Rafonixem²². W tych tzw. wojnach uczestniczą dowodzone przez nich armie zwolenników, które na hasło lidera są skłonne wypisywać nienawistne komentarze pod adresem rywali.

¹³ Nagranie rozmowy z małoletnią: <https://vimeo.com/250807621>; dalsze informacje na temat sprawy <http://natemat.pl/233887,kim-jest-gural-youtuber-na-celowniku-policji> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 14.05.

¹⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=CRmBebFz14A> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.00.

¹⁵ https://www.youtube.com/watch?v=qf_RuZi5qzQ dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.20.

¹⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=2bIaNodwyxo> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.20.

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=7tb8203qBWQ> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.26.

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=2pG2mN7afFQ> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.29.

¹⁹ Historię tę komentuje, zamieszczając fragmenty narań Rafatusa jeden z popularnych youtuberów, <https://www.youtube.com/watch?v=z25jGQDaQco&t=5s> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 22.01.

²⁰ Rodzaj programu telewizyjnego, w który widz zostaje postawiony w roli podglądacza, obserwującego zachowania uczestników programu w sztucznie zaaranżowanej przez producentów sytuacji.

²¹ Patostreamerzy systematycznie wydłużają czas trwania streamów, np. nagrywając bez przerwy przez tydzień <https://www.youtube.com/watch?v=F2BAPaC6mcl> dostęp 1 sierpnia 2018 r., g. 11.39.

²² <https://www.youtube.com/watch?v=Mpx-OMbz3cA> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 22.20.

Wartości, którym hołdują patostreamerzy, można bez wahania zaklasyfikować jako charakterystyczne dla podkultury przemocy – systemu norm, a probującego stosowanie przemocy²³. Akceptacja dla agresji słownej – której wyrazem są internetowe nienawistne komentarze i groźby – oraz fizycznej, a także przemocy psychicznej są wyznacznikami przynależności do tej grupy. „Podstawową cechą specyficznego systemu wartości i norm, funkcjonującego w jej ramach jest to, że stosowanie przemocy nie jest obwarowane zakazami, a sprawca nie doznaje dzięki temu poczucia winy z powodu swojego zachowania. W skrajnych przypadkach posługiwanie się przemocą może być nawet obwarowane swoistym kulturowym przymusem. W pewnym sensie podkultura przemocy stanowi swoistą kolektywną technikę neutralizacji.”²⁴ Autorzy koncepcji podkultury przemocy – Marvin E. Wolfgang oraz Franco Ferracuti – utożsamiają ją nie tyle z grupą społeczną sensu stricto, a z samym systemem normatywnym, pozytywnie oceniającym zachowania agresywne. Krzysztof Krajewski proponuje szersze rozumienie tego pojęcia, wiążąc koncepcję kultury (a więc i podkultury) z istnieniem grupy społecznej. Twierdzi, że sama transmisja wzorców przemocowych może odbywać się w oderwaniu od bezpośrednich interakcji z grupą społeczną – np. za pośrednictwem środków masowego przekazu – natomiast dalsze etapy uczenia się zachowań społecznych już nie²⁵. Wydaje się, że w odniesieniu do patostreamingu obydwie podejścia są adekwatne. Z jednej strony mamy do czynienia z transmisją samych norm charakterystycznych dla podkultury przemocy. Pochwała za pośrednictwem internetu wartości, takich jak siła fizyczna, twardość, przemoc czy dominacja może zaowocować internalizacją tych wartości przez widzów, co jest według autorów koncepcji równoznaczne z przyswojeniem przez nich wartości podkultury przemocy²⁶. Równolegle dochodzi, moim zdaniem, także do formowania się nowych grup społecznych – zrzeszających fanów poszczególnych patostreamerów. Grupy te mają swoje nazwy, ich członkowie komunikują się ze sobą oraz dokonują razem zaplanowanych przedsięwzięć²⁷.

W grupach społecznych następuje proces nabywania wzorców przemocowych nie tylko na bazie wzmocnień wewnętrznych (samozadowolenia, wynikającego z realizacji zinternalizowanych przekonań), ale też w związku z oddziaływaniem innych, psychologicznych mechanizmów – takich jak nagrody zewnętrzne czy konformizm²⁸. Zmiany w strukturze społecznej – polegające na pojawieniu się nowych grup – wydają się mieć bardziej dalekosiężne konsekwencje, gdy mowa o popularyzacji podkultury przemocy, w porównaniu do indywidualnej internalizacji norm przemocowych. Internalizacja wartości z kręgu podkultury przemocy nie jest bowiem warunkiem koniecznym angażowania się w zachowania agresywne. „(...) Można mówić, że dla pewnych jednostek posługiwanie się agresją i przemocą będzie wynikiem inter-

²³ Por. Krzysztof Krajewski, *Koncepcja podkultury przemocy a wyjaśnianie przestępczości agresywnej*, *Archiwum Kryminologii* t. XIV, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1987, s. 11.

²⁴ Janina Błachut, Andrzej Gaberle, Krzysztof Krajewski, *Kryminologia*, WDG Drukarnia w Gdyni, Gdańsk 2004, s. 289.

²⁵ Krzysztof Krajewski, op. cit., s. 38 – 42.

²⁶ Por. ibidem, s. 33.

²⁷ O podmiotowości jednej z takich grup świadczy odezwa Gurala do jego Armii : <https://www.youtube.com/watch?v=vcd2LxcPYvA> dostęp 1 sierpnia 2018 r., g. 18.16.

²⁸ Tak Krzysztof Krajewski, op.cit., s. 29-30.

nalizacji określonych wartości i norm, składających się na podkulturę przemocy. Dla innych może to być jedynie wynik identyfikacji z grupą społeczną, czy poszczególnymi jej członkami, chęć podporządkowania się pewnym normom i standardom nie ze względu na nie same, ale ze względu na fakt, iż są one normami i standardami określonej grupy. Wreszcie dla jeszcze innych będzie to wynik po prostu chęci uniknięcia kary lub uzyskania nagrody. W tych dwóch ostatnich przypadkach posługiwanie się przemocą nie musi sprawiać jednostce jakiegóż szczególnej satysfakcji i nie musi zasadzać się na istnieniu pozytywnych postaw wobec takich sposobów postępowania.”²⁹

Tym, co najbardziej niepokoi w związku z prezentowaniem w internecie wzorców przemocowych, jest ich szeroki dostęp dla publiczności. Kontakt z tymi szkodliwymi wzorcami mają dziś nie tylko dzieci, wychowujące się w środowiskach patologicznych, ale wszyscy użytkownicy YouTube’a, którzy wejdą na daną stronę internetową. Zgodnie z koncepcją Alberta Bandury, ludzie uczą się zachowań agresywnych, tak jak wszystkich innych sposobów postępowania – za pośrednictwem mechanizmów warunkowania oraz modelowania postaw³⁰. W pierwszym etapie jednostka rozszerza swój repertuar zachowań, poprzez zapoznanie się z nieznanym dotychczas wzorcem – podkultura pełni rolę ich dostarczyciela. Następnie, dochodzi do wyzwolenia i utrwalenia przez nią własnych zachowań agresywnych³¹. W kontekście patostreamingu warte są podkreślenia przede wszystkim trzy kwestie: opłacalności zachowań agresywnych, kształtowania postaw widzów oraz zobojętnienia publiczności na przejawy przemocy.

W procesie zwanym warunkowaniem sprawczym dochodzi do skojarzenia zachowania z reakcją, która może mieć charakter wzmacniającej lub osłabiającej wpływ bodźca³². W przypadku zachowań agresywnych, skuteczną gratyfikacją może być zarówno nagroda wymierna – czyli pieniądze lub sława, jak i korzyść psychiczna – w postaci wzrostu samooceny³³. Twórczość patostreamerów nagradzana jest wielorako. Po pierwsze, stanowi dla nich źródło utrzymania – gwarantując wysokie w polskich warunkach zarobki – od kilku do kilkudziesięciu tysięcy złotych brutto – mimo niskich kwalifikacji zawodowych patostreamerów.³⁴ O swojej przerwanej edukacji i dotychczasowych doświadczeniach zawodowych opowiada bez oporów w jednym z filmików Gural, podkreślając korzyści, jakie odniósł z rzucenia szkoły oraz działalności na YouTube – w odróżnieniu od wykonywanych przez niego wcześniej zajęć³⁵. DanielMagical natomiast, podczas w jednym z filmów wyjaśniał swojej matce, zastanawiają-

²⁹ Ibidem, s. 37.

³⁰ Por. Marzanna Farnicka, Hanna Liberska, Dorota Niewiedział, Psychologia agresji. Wybrane problemy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016 r., s.63.

³¹ Por. Albert Bandura, Dorothea Ross, Sheila A. Ross, Transmission of aggression through imitation of aggressive models, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 63 (1961), No. 3.

³² Por. Albert Bandura, Teoria społecznego uczenia się, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 99.

³³ Por. Bogdan Wojciszke, Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej, Wydawnictwo Naukowe Schol-ar, Warszawa 2006, s. 353.

³⁴ Źródło: Rafonix <https://www.youtube.com/watch?v=FljV2Ldl3hg> dostęp 24.05.2018 g.13.55. Rafatus <https://www.youtube.com/watch?v=MBP9A8n-Wkk> dostęp 24.05.2018 g.13.55.

³⁵ Por. Gural https://www.youtube.com/watch?v=tjBahE_KvtU dostęp 24.05.2018 g.14.00.

cej się nad podjęciem zatrudnienia, że ona nie potrzebuje iść do pracy, ponieważ biorąc udział w nagraniach przez godzinę może zarobić dwie dniówki i postawił jej ultimatum: „albo praca, albo streamy”.

Za pieniędzmi idzie też sława, określana w środowisku młodzieżowym jako tzw. fejm (od angielskiego słowa „fame”). Dla młodych ludzi to istotna gratyfikacja, ponieważ pragną oni wyróżnić się z tłumu. Istniejący od 2014 r., choć popularny dopiero od wiosny 2017 r., kanał Daniela Magicala miał dotychczas ponad 7 milionów wyświetleń – do tego należy doliczyć emisje fragmentów jego nagrań, udostępniane przez innych youtuberów – i zgromadził ponad 278 tysięcy subskrybentów, a jego grupa fanów na Facebooku - Magicale Daniela - liczy ponad 78 tysięcy osób³⁶. Kanały innych patostreamerów również gromadzą setki tysięcy subskrybentów. Prócz korzyści finansowych i sławy, która przekłada się również na zainteresowanie sponsorów, wydaje się, że pato-youtuberzy w związku z prowadzoną działalnością, zyskują też wzrost samooceny. Wiele form aktywności podejmowanych w internecie służy właśnie temu celowi – aby zaistnieć, poczuć się ważnym, wpływowym. Psycholog kliniczny Suzana E. Flores pisząc o Facebooku stwierdza, że aktywność na portalach społecznościowych kształtuje poczucie tożsamości wielu internautów, uzależniając ich samoocenę od publicznej aprobaty³⁷. Wydaje się, że podobnie jest z twórcami filmów na You Tube. Popularność przynosi im nie tylko pieniądze. Zainteresowanie ich produkcjami to dla nich czytelny znak, iż zapewniają dobrą rozrywkę, są ciekawi, zabawni, mają coś ważnego do zaproponowania. A, biorąc pod uwagę wykształcenie i styl życia czołowych patostreamerów, jest mało prawdopodobne, by taką dozę uwagi udało im się zyskać w życiu społecznym inaczej niż za pośrednictwem YouTube’a czy podobnych jemu platform do streamowania. Nie można zapomnieć o jeszcze jednej nagrodzie, wzmacniającej zachowania agresywne – a mianowicie o redukcji nieprzyjemnych stanów psychicznych. Kiedy agresja stanowi skuteczną obronę przed zaczepkami ze strony innych, zachęca do podjęcia ponownych działań przemocowych. W świetle powyższych rozważań, można zasadnie przyjąć hipotezę, że działalność patostreamerów dostarcza im wystarczającą ilość profitów, by mieli oni motywację do kontynuowania i rozwijania swojej twórczości.

Okoliczność ta nie pozostaje niezauważona przez widzów poszczególnych youtuberów, których większość znajduje się w okresie formowania tożsamości i postaw życiowych. Z Komunikatu CBOS z 2015 wynika, że najwięcej polskich internautów stanowią osoby w wieku 18 – 34 lat. – przy czym 18 lat to była najniższa granica wieku przewidziana w tym badaniu. To również młodzież między 18 a 34 rokiem życia spędza online najwięcej czasu – bo średnio 17-18 godzin tygodniowo³⁸. Badanie przeprowadzone także w 2015 r. przez CBOS na temat korzystania z internetu przez dzieci i młodzież (na podstawie relacji ich opiekunów) prowadzi do wniosków, że powszechnie już dzieci w wieku 6 – 12 poruszają się po świecie wirtual-

³⁶ stan na dzień 24 maja 2018 r.

³⁷ por. Suzana E. Flores, Sfejsowani, Jak media społecznościowe wpływają na nasze życie, emocje i relacje z innymi, Muza, Warszawa 2017, s. 68-72.

³⁸ Źródło: Komunikat CBOS nr 90/2015 „Internauci 2015”.

nym – w 81% gospodarstw domowych i to przez ok. 11 godzin w tygodniu. Starsze nastolatki – mające od 13 do 19 lat – korzystają z internetu jeszcze częściej (94-95% przypadków) i dłużej – bo średnio przez 17 do 21 godzin tygodniowo (im są starsze, tym dłużej)³⁹. O tym, że młodzi ludzie tak chętnie angażują się w rzeczywistość wirtualną, przesądza przede wszystkim pragnienie zaspokojenia potrzeb wieku dorastania – a spośród nich poczucia własnej tożsamości⁴⁰. Okres dojrzewania jest określany jako krytyczny przez pedagogów, odwołujących się do koncepcji stadiów rozwoju człowieka wg. Eriksona, W tym czasie człowiek doskonali zdolność abstrakcyjnego myślenia, dynamicznie kształtuje się mózg ludzki, a na młody organizm zaczynają oddziaływać nowe hormony. „Młodzież w wieku gimnazjalnym nie ma jeszcze w pełni ustalonej hierarchii wartości, w większości przypadków brak im obiektywnej oceny – co da nich jest dobre, a co złe.”⁴¹ To wszystko sprawia, że kwestionuje ona dotąd uznawane wartości oraz autorytety, szukając nowych idoli oraz własnego miejsca w świecie – między innymi poprzez przynależność do grup podkulturowych⁴². Reasumując, przekaz patostreamerów w dużej mierze trafia do młodzieży, która jest głodna nowych wzorców postępowania i otwarta na tę formę rozrywki. Przykładem recepcji patostreamu niech będą entuzjastyczne wypowiedzi niektórych małoletnich internautów : „Szukam cię, człowieku trzeci dzień, czekaj, zdjęcie ci zrobię” (nastolatek do Gurala)⁴³ „Ja cię oglądam non stop na streamerze”⁴⁴ (fanka do Gurala), czy zabawa nastolatków w nagrywanie patostreamu⁴⁵. A jaką lekcję otrzymują młodzi fani od swoich wirtualnych, patologicznych idoli? Że agresja popłaca – przynosi sławę i duże pieniądze, warto być wulgarnym, pić na umór, porzucić edukację i pracę – żyjąc na cudzy koszt, lekceważyć stróżów prawa oraz stosować przemoc.

Proces uczenia się jednostki na podstawie obserwacji innych osób – o czym była już mowa wyżej - nosi nazwę modelowania⁴⁶. Zdaniem Alberta Bandury, może ono w przypadku agresji skutkować trojako:

- przyswojeniem sobie przez obserwatora nieznanymi dotąd zachowań,
- osłabieniem hamulców powstrzymujących przed agresją,
- przejęciem emocji i motywacji osoby obserwowanej⁴⁷.

³⁹ Źródło: Komunikat CBOS nr 110/2015 „Dzieci i młodzież w internecie – korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów”.

⁴⁰ Por. Szymon Wójcik, Korzystanie z internetu przez polską młodzież – studium metodą teorii ugruntowanej. Wyniki badania EU NET ADB, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, Vol. 12 Nr 1 (2013), s. 16.

⁴¹ Beata Zajęcka, Internet – przyjaciel czy wróg współczesnej młodzieży?, Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, t. XXI (2012), s. 221.

⁴² Szerzej na ten temat Lesław Pytka, Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne, metodyczne, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2005, s. 41- 46.

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=IBkti61sOvU> dostęp 05.06.2018 r. g. 14.14.- rozmowa nastolatka z Gurałem, który namawia go do wykonania różnych zadań.

⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=RvnBsVjyJd0> dostęp 05.06.2018 g. 14.19.

⁴⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=H3zC1YEpfts> dostęp 05.06.2018 r. g. 14.15.

⁴⁶ Szeroko na ten temat Albert Bandura, Teoria społecznego uczenia się, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 37 – 66.

⁴⁷ Tak Bogdan Wojciszke, op. cit. , s. 354.

Oglądając nagrania patostreamerów widzowie uczą się od nich zachowań i wypowiedzi agresywnych oraz reakcji przemocowych. Doświadczają osłabienia hamulców przed własnym tego typu postępowaniem – co w konsekwencji może spowodować wzrost liczby zachowań agresywnych w populacji młodych ludzi. Ponadto kształtują swoje postawy wobec przemocy, poprzez identyfikację z emocjami twórców patostreamów (na zasadzie zastępczego warunkowania sprawczego⁴⁸) – recypując tym samym normy podkultury przemocy. Już sama częsta ekspozycja na treści przemocowe obecne w mediach wzmacnia przekonanie, że agresja jest odpowiednią formą reakcji w różnych sytuacjach.⁴⁹ Podatność obserwatorów na przyjmowanie prezentowanych im modeli zależy jednak przede wszystkim od tego, jak postrzegają oni konsekwencje cudzych agresywnych zachowań. „Doświadczenia modelu oddziałują jako zastępcze nagrody i kary, wywierające taki sam wpływ na zachowanie, jak nagrody i kary bezpośrednio doświadczane przez jednostkę”⁵⁰. Niepoślednią rolę odgrywa też stosunek potencjalnego naśladowcy do osoby prezentującej wzór zachowania. Najważniejsze, by obserwator mógł zidentyfikować się z modelem i darzył go sympatią. Taka relacja łączy wielu widzów patostreamów z ich idolami, co sprzyja transmisji wzorców przemocowych.

Oglądanie patostreamów nie tylko powoduje ekspozycję widzów na podkulturowy system normatywny, lecz także ma moc znieczulania ich na zachowania agresywne. Jest to znany w literaturze psychologicznej efekt desensetyzacji, polegający na osłabieniu reakcji emocjonalnej i fizjologicznej na dany bodziec w związku z częstością jego występowania⁵¹. Christopher Groves, Sara Prot oraz Craig Anderson, powołując się na ustalenia innych badaczy, podają, że im więcej przemocy jednostka ogląda na ekranie, tym przemoc w realnym życiu wydaje jej się bardziej akceptowalna, czemu towarzyszy osłabienie empatii. W wyniku desensetyzacji dochodzi do zmniejszenia lęku odczuwanego przez człowieka w zetknięciu z przemocą – a to właśnie lęk silnie powstrzymuje jednostki przed uciekaniem się do rozwiązań siłowych. Desensetyzacja powoduje więc wzrost myśli i zachowań agresywnych. Mechanizm znieczulenia na agresję jest także odpowiedzialny za zmniejszenie u ludzi chęci niesienia innym pomocy – osłabia zdolność zauważenia problemu, wpływa na interpretację zdarzenia, jako niewymagającego interwencji oraz znacząco opóźnia decyzję o podjęciu reakcji⁵². Istnienie zjawiska desensetyzacji w odniesieniu do agresji słownej zasugerowali polscy badacze w przeprowadzonych w 2016 r. we współpracy z Fundacją Batorego badaniach nad mową nienawiści⁵³. Stwierdzili wówczas, iż „niewykluczone, że ekspozycja na mowę nienawiści sprawia, że po pewnym czasie przestaje się ją uważać za obraźliwą, szokującą i naruszającą standardy spo-

⁴⁸ Por. Marzanna Farnicka, Hanna Liberska, Dorota Niewiedział, *Psychologia agresji. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016 r., s.119.

⁴⁹ Por. Christopher L. Groves, Sara Prot, Craig A. Anderson, *Violent media effects: Theory and evidence*. In H. S. Friedman (Ed.) *Encyclopedia of Mental Health*, 2nd Edition, Vol 4 (2006), s. 10.

⁵⁰ Por. Albert Bandura, *Social Learning Theory*, General Learning Corporation, New York City 1971, s. 2.

⁵¹ Por. Nicholas L. Carnagey, Craig A. Anderson, *Theory in the study of media violence: The general aggression model*. [W:] *Media violence and children. A complete guide for parents and professionals*, D.A.Gentile (Red.), Praeger, London 2003, s. 95.

⁵² Źródło: Brad J. Bushman, Craig A. Anderson, *Comfortably Numb. Desensitizing Effects of Violent Media on Helping Others*, *Psychological Science* Vol. 20 nr. 3, 2009.

⁵³ Por. Mikołaj Winiewski, Karolina Hansen, Michał Bilewicz, i.in. 2016, *Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*.

łeczne. W końcu samemu zaczyna się używać podobnych stwierdzeń”.⁵⁴ Hipotezę tę zweryfikowali pozytywnie Wiktor Soral, Michał Bilewicz i Mikołaj Winiewski, po przeprowadzeniu 3 badań – w tym jednego w formie eksperymentu⁵⁵. Na tej podstawie doszli do wniosku, iż kontakt z mową nienawiści prowadzi w grupie większościowej do zmniejszenia wrażliwości na tego typu komunikaty, wzmacnia uprzedzenia wobec obrażanej mniejszości, a także osłabia współczucie względem jej przedstawicieli⁵⁶. W świetle przytoczonych badań, uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że podobne – desensetyzacyjne – mogą być konsekwencje ekspozycji jednostek na przemoc i agresję słowną prezentowane w patostreamach. Zniewagi, wyzwiska, bicie, przemoc domowa, seksualna – to formy agresywnych zachowań prezentowanych na niektórych nagraniach patostreamerów. Oglądanie ich może prowadzić u widzów do zmiany interpretacji wrogich czy obraźliwych komunikatów – poprzez niedostrzeżenie lub bagatelizowanie ich negatywnego potencjału oraz zmniejszać empatię wobec osób krzywdzonych przez pato-youtuberów. Oczywiście, siła oddziaływania wzorców agresywnych na konkretnych ludzi stanowi cechę osobniczą – wskazują na to choćby opublikowane w 2011 roku badania Christophera R. Engelhardta oraz współpracowników, z których wynika, że wpływ ten osłabia lub wzmacnia wrodzona agresywność jednostki.⁵⁷ Nie należy więc przypuszczać, iż każdy widz patostremerów będzie jednakowo podatny na negatywne oddziaływanie ich twórczości. Niemniej zachodzi obawa, że przynajmniej część odbiorców ukształtuje swoje postrzeganie przemocy na podstawie prezentowanych tam treści, szczególnie biorąc pod uwagę wiodącą rolę internetu w kształtowaniu przekonań młodych ludzi oraz osłabienie ich więzi z rodzicami – typowe dla okresu adolescencji, a pogłębione przez dynamiczny rozwój technologiczny, zwiększający dystans pokoleniowy.

O obecnym w twierdzeniach wielu nastolatków przekonaniu, iż rodzice nie wiedzą lub nie rozumieją, na czym polega aktywność ich dzieci w internecie, świadczą treści wywiadów, przeprowadzonych na potrzeby prowadzonego w 2012 r. badania EU NET ADB, autorstwa Dreier i in⁵⁸. Opiekunowie dzisiejszych gimnazjalistów i licealistów pamiętają świat sprzed ery internetu w związku z czym mają inne doświadczenia społeczne i kulturowe. Teraźniejsza młodzież od najmłodszych lat utrzymuje kontakt z rzeczywistością wirtualną i urządzeniami takimi jak komputery, telefony komórkowe, tablety oraz smartfony. W odmienny sposób spędza czas, inaczej komunikuje się z otoczeniem, gdzie indziej szuka autorytetów. Portal Onet wraz z partnerami zorganizował kampanię społeczną, ilustrującą niezajomość przez rodziców nastolatków zjawiska patostreamingu. Po obejrzeniu fragmentów dostępnych w internecie filmów pełnych wulgaryzmów i przemocy, zaproszeni do eksperymentu rodzice pytają :„Ktoś

⁵⁴ *Ibidem*, s. 125.

⁵⁵ Por. Wiktor Soral, Michał Bilewicz, Mikołaj Winiewski, Exposure to hate speech increases prejudice through desensitization, *Aggressive Behavior*, Vol. 4, Nr 2 (2018).

⁵⁶ Por. *Ibidem*, s. 144.

⁵⁷ Por. Christopher R. Engelhardt, Bruce D. Bartholow, J. Scott Sauls, Violent and Nonviolent Video Games Differentially Affect Physical Aggression for Individuals High Vs. Low in Dispositional Anger, *Aggressive Behaviour* Vol. 37, Nr 6 (2011), s. 544.

⁵⁸ Przykładowe wypowiedzi przytacza Szymon Wójcik, op. cit., s. 18 - 19.

to w ogóle ogląda?” „Co to w ogóle jest?!?” „Płacą za to, żeby to oglądać? Nie wierzę...” „Nie mam pojęcia, co można w tym widzieć i co jest w tym fajnego”, „Szczерze mówiąc, to taki zupełnie nie mój świat i mam nadzieję, że nie świat moich dzieci” – cytaty pochodzą z nagrania⁵⁹. Jak wynika z badań Instytutu Badawczego NASK z 2016 r. p.t. Nastolatki 3.0, młodzi ludzie odkrywają internet pozbawieni towarzystwa dorosłych. „Młode pokolenie w świecie wirtualnym zostało „opuszczone” przez swoich rodziców, opiekunów, nauczycieli. Sami muszą nabywać sprawności w poruszaniu się w cyberprzestrzeni, ale także sami muszą się zmagać z potencjalnymi zagrożeniami i ich skutkami. Ich indywidualna ścieżka eksploracji świata wirtualnego nie podlega kontroli i filtracji. Proces socjalizacyjny młodych użytkowników może być przez to zakłócony, a skutki emocjonalne i społeczne takiego procesu, niebezpieczne”⁶⁰. Winę za ten stan rzeczy często ponoszą dorośli, gdyż, jak zauważa Ewa Dziemidowicz z Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, często nie są ciekawi wirtualnego świata swoich dzieci i nie próbują nawet się nim zainteresować⁶¹.

Samotne eksplorowanie sieci internetowej przez nastolatki może mieć dla nich fatalne konsekwencje. Naraża je bowiem na kontakt z wzorcami, które są konkurencyjne wobec norm uznawanych za obowiązujące w populacji generalnej – między innymi podkultury przemocy. Youtuberzy, którzy weszli w rolę autorytetów, mogą wywrzeć szkodliwy wpływ na poglądy i system wartości swoich widzów. Wprawdzie z cytowanych już badań NASK wynika, że zdecydowana mniejszość małych respondentów zgadza się z twierdzeniami, iż „youtuberzy są lepszym źródłem wiedzy o świecie niż książki i prasa, nauczyciele, rówieśnicy czy rodzina”, niemniej nieokreślone stanowisko w tej kwestii zajęło również немало – bo średnio ok. 20% - badanych. Bardziej skłonni do postrzegania youtuberów w roli liderów są chłopcy niż dziewczęta. Jednocześnie większość ankietowanych oświadczyła, że internet stanowi lepsze źródło rozrywki i wiedzy niż telewizja⁶².

To, czy w efekcie oglądania patostreamów dojdzie do skutecznej transmisji norm podkultury przemocy, zależy od wielu czynników – m.in. od częstotliwości obcowania z wzorcem, właściwych jednostce standardów zachowań czy obserwowanych przez widzów konsekwencji czynów dokonywanych przez patostreamerów. Wprawdzie Youtube pod wpływem opinii publicznej zawiesił już kilka prowadzonych przez nich kanałów⁶³, niemniej patostreamerzy relegowani z Youtube’a przenieśli się na inne platformy do streamowania i nie zaprzestali swojej działalności – np. Rafatus założył konto na portalu erotycznym showup.tv⁶⁴, a Rafonix na Dlive⁶⁵. Pokazuje to, że internet jest medium trudnym do kontrolowania i występowanie w nim

⁵⁹ <https://kobieta.onet.pl/dziecko/pokazalismy-rodzicom-co-ich-dzieci-ogladaja-w-sieci-to-odrazajace/4bkf7fc> dostęp 26.06.2018 r. godz. 14.30.

⁶⁰ Raport z badania NASK „Nastolatki 3.0”, s. 17.

⁶¹ Joanna Cieśla, Dzieci w sieci, Polityka nr 33 (3123), 2017, s. 28.

⁶² Raport z badania NASK „Nastolatki 3.0”, s. 74.

⁶³ <http://natemat.pl/235507,rafonix-boxdel-gural-rafatus-patostreamerzy-banowani-na-youtube> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 14.28.

⁶⁴ fragment jego nagrania <https://www.youtube.com/watch?v=Ko2qU30SIAo> dostęp 2 sierpnia 2018 r., g. 00.10.

⁶⁵ <https://www.shotbook.pl/shot/2675/rafonix-pierwszy-stream-na-d-live-9k-ludzi-link-do-live> dostęp 2 sierpnia 2018 r., g. 00.14.

szkodliwych treści wydaje się nieuniknione. Modelowanie postaw przez media – współcześnie przede wszystkim internet – jest faktem. „W odróżnieniu od wcześniejszych generacji, kiedy to ludzie poddawani byli przede wszystkim oddziaływaniom modeli rodzinnych i subkulturowych, możemy dzisiaj obserwować i nabywać rozmaite rodzaje zachowań w komforcie własnych domów, dzięki niesłychanemu bogactwu symbolicznego modelowania, oferowanemu przez środki masowego przekazu. Modele telewizyjne tak skutecznie przykuwają uwagę, że widzowie uczą się przez obserwację, nie potrzebując specjalnych zachęt, by uważnie przyglądać się temu, co jest pokazywane na ekranie.”⁶⁶ Tym, co można zrobić, by powstrzymać wirtualne propagowanie przemocy jest kontrola rodzicielska, zainteresowanie tym, co nastolatki robią w sieci, a także zgłaszanie niebezpiecznych treści administratorom portali. Konieczna jest więc wzmożona kontrola społeczna, by utrzymać w kulturze zachodniej negatywne stanowisko wobec przemocy oraz jej przejawów – również w internecie.

Bibliografia:

- Bandura Albert, Teoria społecznego uczenia się, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015.
- Bandura Albert, Social Learning Theory, General Learning Corporation, New York City 1971, s. 2
- Bandura Albert, Ross Dorothea, Ross Sheila A., Transmission of aggression through imitation of aggressive models, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 63, No. 3 (1961).
- Błachut Janina, Gaberle Andrzej, Krajewski Krzysztof, *Kryminologia*, WDG Drukarnia w Gdyni, Gdańsk 2004.
- Bushman Brad J., Anderson Craig A., Comfortably Numb. Desensitizing Effects of Violent Media on Helping Others, *Psychological Science* Vol. 20 nr. 3 (2009).
- Carnagey Nicholas L., Anderson Craig A., Theory in the study of media violence: The general aggression model. [W:] *Media violence and children. A complete guide for parents and professionals*, D.A. Gentile (Red.), Praeger, London 2003.
- Cieśla Joanna, Dzieci w sieci, *Polityka* nr 33 (3123), 2017.
- Diagnoza internetu 2009, Krzysztof Krejtz (red.), Wydawnictwa Profesjonalne i Akademickie, Warszawa 2009.
- Engelhardt Christopher R., Bartholow Bruce D., Sauls Scott J., Violent and Nonviolent Video Games Differentially Affect Physical Aggression for Individuals High Vs. Low in Dispositional Anger, *Aggressive Behaviour* Vol. 37, Nr 6 (2011).
- Farnicka Marzanna, Liberska Hanna, Niewiedzial Dorota, *Psychologia agresji. Wybrane problemy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016 r.
- Flores Suzana E., *Sfejsowani. Jak media społecznościowe wpływają na nasze życie, emocje i relacje z innymi*, Muza, Warszawa 2017.
- Groves Christopher L., Prot Sara, & Anderson Craig A., Violent media effects: Theory and evidence, [W:] *Encyclopedia of Mental Health*, H. S. Friedman (Red.), 2nd Edition, Vol 4 (2006).
- Krajewski Krzysztof, *Koncepcja podkultury przemocy a wyjaśnianie przestępczości agresywnej*, Archiwum Kryminologii t. XIV, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1987.
- Komunikat CBOS nr 90/2015 „Internauci 2015

⁶⁶ Albert Bandura, Teoria społecznego uczenia się, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2015, s. 40.

Komunikat CBOS nr 110/2015 „Dzieci i młodzież w internecie – korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów”.

Morbitzer Janusz, *Aksjologiczne konteksty internetu*, [W:] Paradoxy internetu. Konteksty społeczno-kulturowe, Magdalena Szpunar (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011.

Pytka Lesław, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne, metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2005.

Raport z badania NASK „Nastolatki 3.0”.

Soral Wiktor, Bilewicz Michał, Winiewski Mikołaj, Exposure to hate speech increases prejudice through desensitization, *Aggressive Behavior*, Vol. 4, Nr 2 (2018)

Winiewski Mikołaj, Hansen Karolina, Bilewicz Michał, i.in. 2016, *Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*.

Wojciszke Bogdan, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

Wójcik Szymon, *Korzystanie z internetu przez polską młodzież – studium metodą teorii ugruntowanej. Wyniki badania EU NET ADB, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, Vol. 12 Nr 1 (2013).

Zajęcka Beata, *Internet – przyjaciel czy wróg współczesnej młodzieży?*, *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, t. XXI (2012).

Strony internetowe (w kolejności przywoływania):

<https://www.youtube.com/user/Gimperr> dostęp 26 lipca 2018 r. g. 10.55.

<https://ome.tv/> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 11.05.

<https://www.youtube.com/watch?v=0M1UekSg6RA> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 11.05.

<https://www.youtube.com/watch?v=F2BAPaC6mcl> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 12.56.

<https://tipanddonation.com/danielmagical> dostęp 20 sierpnia 2018 r., g. 13.45.

<https://www.youtube.com/watch?v=Qyzxd6wC2YY> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 21.20.

<https://www.youtube.com/watch?v=-wEG0N30zQ8> dostęp 26 lipca 2018 r., g. 21.22.

<https://dlive.io/@rafonixofficial> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 13.52.

https://www.youtube.com/channel/UCNArdo_iHMiRBbFvFk_e--w dostęp 30 lipca 2018 r., g. 18.55.

https://www.youtube.com/watch?v=Tu_rXLjnk4g dostęp 24.05.2018r. g. 14.01 i https://www.youtube.com/watch?v=W_D257DygD0 dostęp 24.05.2018r. g.14.18.

<https://www.facebook.com/RafonixOfficialFanPage/> , https://www.facebook.com/danielmagical/?hc_ref=ARRNEg80bZ7wJwTWNhmWE7T0qyB099by4vsutmHFmS9N3dnw4eLqSX-GAA8zR4wKLe8Y&fref=nf , dostęp 30 lipca 2018 r., g. 13.16.

<https://vimeo.com/250807621> dostęp 30 lipca 2018 r. g. 14.05.

<http://natemat.pl/233887,kim-jest-gural-youtuber-na-celowniku-policji> dostęp 30 lipca 2018 r. g. 14.05.

<https://www.youtube.com/watch?v=CRmBebFz14A> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.00.

https://www.youtube.com/watch?v=qf_RuZi5qzQ dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.20.

<https://www.youtube.com/watch?v=2bIaNodwyxo> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.20.

<https://www.youtube.com/watch?v=7tb8203qBWQ> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.26.

<https://www.youtube.com/watch?v=2pG2mN7affQ> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 19.29.

<https://www.youtube.com/watch?v=z25jGQDaQco&t=5s> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 22.01.

<https://www.youtube.com/watch?v=F2BAPaC6mcl> dostęp 1 sierpnia 2018 r., g. 11.39.

<https://www.youtube.com/watch?v=Mpx-OMbz3cA> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 22.20.

<https://www.youtube.com/watch?v=vcd2LxcPYvA> dostęp 1 sierpnia 2018 r., g. 18.16.

<https://www.youtube.com/watch?v=FljV2Ldl3hg> dostęp 24.05.2018 g.13.55.

<https://www.youtube.com/watch?v=MBP9A8n-Wkk> dostęp 24.05.2018 g.13.55.

https://www.youtube.com/watch?v=tjBaE_KvtU dostęp 24.05.2018 g.14.00.

<https://www.youtube.com/watch?v=IBkti61sOvU> dostęp 05.06.2018 r. g. 14.14.

<https://www.youtube.com/watch?v=RvnBsVjyJd0> dostęp 05.06.2018 g. 14.19.

<https://www.youtube.com/watch?v=H3zC1YEpfts> dostęp 05.06.2018 r. g. 14.15.

<https://kobieta.onet.pl/dziecko/pokazalismy-rodzicom-co-ich-dzieci-ogladaja-w-sieci-to-odrazajace/4bkf7fc> dostęp 26.06.2018 r. godz. 14.30.

<http://natemat.pl/235507,rafonix-boxdel-gural-rafatus-patostreamerzy-banowani-na-youtube> dostęp 30 lipca 2018 r., g. 14.28.

<https://www.youtube.com/watch?v=Ko2qU30SlAo> dostęp 2 sierpnia 2018 r., g. 00.10.

<https://www.shotbook.pl/shot/2675/rafonix-pierwszy-stream-na-d-live-9k-ludzi-link-do-live> dostęp 2 sierpnia 2018 r., g. 00.14.

ABSTRACT

Pathostreaming as a way of popularising the subculture of violence

Pathological streaming is a form of livestreaming, which contains violence and vulgar or obscene materials. This kind of videos are very popular among Internet users, especially those who are underage. The article describes this phenomenon, the Polish authors of such content and the recipients of pathological livestreaming as well. It also presents a number of psychological mechanisms responsible for transmission of subculture of violence rules. Pathological livestreaming is presented as a deviant norms popularizer and a serious threat to young people.

Słowa kluczowe: kryminologia, internet, młodzież, podkultura przemocy, patostreaming.

Key words: criminology, Internet, youth, subculture of violence, pathological livestreaming.

mgr Joanna Klimczak

*(doktorantka w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych UW,
Instytut Wymiaru Sprawiedliwości)*

Contemporary thieves in Poland - their crime and punishment¹

ABSTRAKT

Kradzież jest jednym z najstarszych przestępstw znanych w historii. Przy ogólnej tendencji spadku ilości popełnianych przestępstw, kradzieże wciąż stanowią znaczący udział w strukturze polskiej przestępczości. W Polsce kradzież jest czynem, który może być ścigany jako wykroczenie lub jako przestępstwo – zależy to od wartości skradzionej własności. W związku z tym, kary za kradzież mogą się znacznie różnić. Sposób i wysokość tzw. „przepełowienia” kradzieży, czyli granicy od której będzie traktowana jako przestępstwo (i co za tym idzie surowiej karana), jest obecnie przedmiotem dyskusji w Polsce. Aby sprawdzić jak w rzeczywistości wygląda struktura orzekanych kar i za jakie wartości skradzionego mienia sprawcy byli pociągani do odpowiedzialności, przedstawiam wyniki badania, które przeprowadziłam w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2017 roku. Przedmiotem analizy były losowo wybrane akta sądowe 420 spraw (w tym 233 spraw wykroczeń i 187 spraw przestępstw), które zakończyły się prawomocnie i w których postępowanie wykonawcze zakończyło się w 2016 r. Na podstawie zebranego materiału wylania się obraz polityki karnej przeciwko sprawcom kradzieży, którzy stanęli przed polskimi sądami. Artykuł jest rozszerzoną i zmodyfikowaną wersją referatu wygłoszonego na XVIII Konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego w Sarajewie, która odbyła się w dniach 29 sierpnia 2018 r. - 1 września 2018 r.

Introduction

First of all, it should be noted that crimes against property have recently accounted for about 50% of all crimes in Poland². The number of these crimes in Poland drops, and in 2016 there were about 30% of all crime. Nevertheless, the phenomenon of crime drop is observed in various countries around the world and the share of the decline in crime against property is significant. The National Crime Victimization Survey (NCVS), shows that theft rates declined rapidly from the early 1990s. to 2011³.

However, their number in Poland is still high, so it can be concluded that these crimes take a lot of time and energy to the judicial authorities. Therefore, in these groups of crimes, both the research effort and the practice of criminal policy must be concentrated.

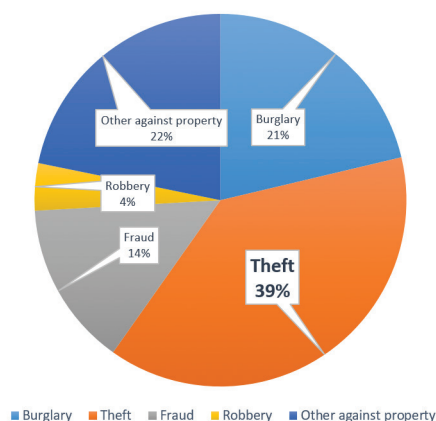
¹ The article is an extended and modified version of the speech delivered at the XVIII Conference of the European Society of Criminology, Sarajevo, August 29, 2018 - September 1, 2018.

² In 2002 it was 63,4% and in 2012 – 53,5%, compare with A. Siemaszko (red.), Atlas przestępczości w Polsce 5, Warszawa 2015, p. 16.

³ G. Farrell, N. Tilley, A. Tseloni, Why the Crime Drop?, Crime and Justice 2014, 43, p. 425.

Significantly, as part of the crime against property, the largest number of crimes identified is the theft of someone else's movable property – in 2012 it was 38.5%. Interestingly, the number of thefts among crimes against property has not dropped so spectacularly – in 2016 it was about 30%.

Graph 1. Crime against property in 2012 in Poland

In this situation, it should be recognized that crimes in Poland are primarily crimes against property, and in particular theft, which in practice is every second committed crime. We cannot forget about the significant involvement of theft in the group of so-called the dark number of crimes. The Polish Crime Survey conducted in 2007 showed that theft was the least reported crime among all victims. Only 37% of actual thefts were reported in the whole country, which means a very high – over 60% – dark number⁴. It is disturbing that one of the main reasons why victims do not report a theft is their disbelief in the effective operation of law enforcement – the detection of the perpetrator and the recovery of lost property⁵.

At this point, I want to explain the difference in the terms that will be used in this paper. In Poland, thefts are divided into the more serious ones – and those will be called a crimes⁶ – and for minor theft, which will be called as offences⁷. Depending on the value of the stolen items, the thief commits a crime or offence. The difference between the crime and the offence is significant. A crime of theft is subject to the penalty of imprisonment from 3 months to 5 years. In special cases (when the theft is less serious), the perpetrator is subject to a fine, community service or imprisonment for up to one year.

In contrast to the crime, the court may punish the perpetrator of the offence by an arrest (up to 30 days of imprisonment), community service or a fine. What is more, the perpetrator of the offence may be fined by an authorized officer without a court procedure – this fine is like a ticket for speeding.

⁴ A. Siemaszko, *Geografia występków i strachu*, Warszawa 2008, p. 37.

⁵ A. Marek, E. Pływaczewski, A. Peczeniuk, *Kradzież i paserstwo mienia prywatnego*, Warszawa, 1985, p. 34.

⁶ Article 278 § 1 of the Penal Code.

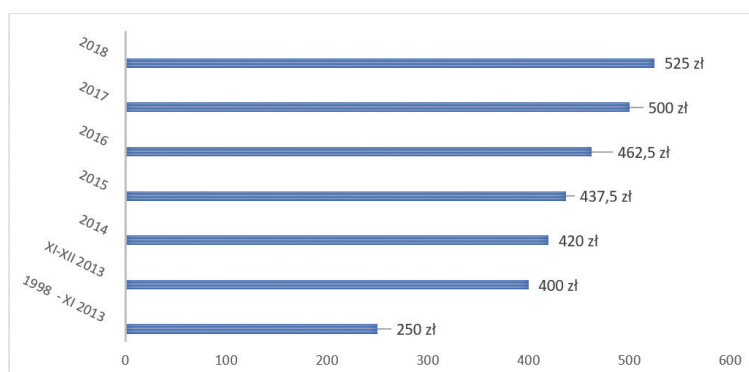
⁷ Article 119 § 1 of the Petty Offences' Code.

Where does the theft's threshold come from?

From 1998, the legislator assumed that the theft of movable property to 250 PLN (about 60 €) will be classified as an offence. So if you stole something for 250 PLN you commit an offence, and if for a larger amount you commit a crime.

From 9.11.2013, a law which changed the boundary between crime and offence, came into force. The change of this limit was related to the change in the criterion of its establishment – instead of the threshold expressed in terms of amount (PLN 250), it was set at 1/4 of the minimum wage. As it happens, since that time, the minimum wage in Poland is growing. How the changes in the minimum wage affected the theft threshold was presented in Graph 2.

Graph 2. Theft's threshold (1 zł ≈ 4,27 EUR)

The justification for the change is related to the phenomenon of inflation, which plays a significant role in the value of stolen property over the years. The current solution, however, particularly affects shopkeepers who are interested in changing the law related to punishing thieves. The change of theft's interpretation was strongly criticized by the owners of the shops⁸. First, for punishing thieves with fines (tickets) – because what is important, a maximum ticket is PLN 500. And secondly, they do not like the increase of the amount from which the theft is a crime and not just an offence, because they believe that punishing thieves by penalties as an offence does not frighten them. The following opinion shows the approach to this issue: “*The 500 zloty fine is a mockery. It is just as much as a driver can park in a place for the disabled. These actions are incomparable – says lawyer Piotr Kołodziej. - A thief can steal from the same shopkeeper with impunity. It's enough that he will do it once in a month. Throughout the year, this is a big loss for the trader. And such thieves can be two or three. The police and the owner are able to catch a few. And if anything, the punishment is small. Such thieves are not listed and their names do not go to the National Register of Sentenced Persons. The papers are so clean – he emphasizes.*”⁹.

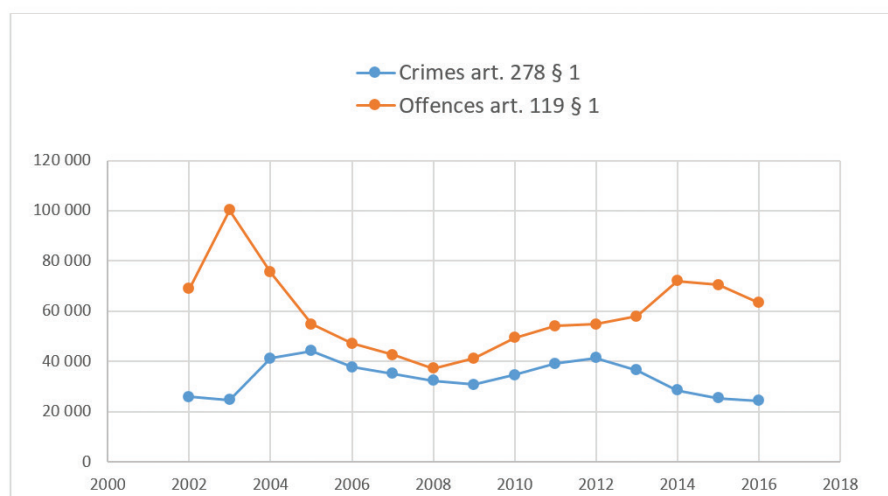
⁸ P. Szymaniak, Wróci stała granica między przestępstwem i wykroczeniem, <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/975767,wroci-stala-granica-miedzy-przestepstwem-i-wykroczeniem.html>

⁹ A. Brodziak, Co mi zrobisz, jak mnie złapiesz?, <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/handel/co-mi-zrobisz-jak-mnie-zlapiesz/1hnspx>

In order to meet these demands, the Ministry of Justice was planning to return to the establishment of the crime threshold of theft in a quantitative manner, but setting it at the level of PLN 400¹⁰. One of the reasons for returning to the fixed amount was, according to the Ministry, that the courts each year had to review thousands of cases across the country to determine whether the theft, for which the penalty has not yet been fully enforced, is still a crime or just an offence. During the work on the act, the amount of the planned border has changed to PLN 500. However, at the moment the work on this law has not yet been completed¹¹.

Whether the change of theft's threshold refers to actual thieves' convictions should provide statistical data. Figure 2 presents data on the number of sentenced perpetrators of theft, from the Ministry of Justice reports for the years 2002 – 2016¹². As you can see, since 2013 the number of crimes (Article 278 § 1 of the Penal Code) and offences (Article 119 § 1 Petty Offences' Code), which by earlier for 3 years, it was almost evenly growing, it began diverge significantly. The number of crimes began to decline, with the increase in the number of offences. However, this situation lasted only for two years. Therefore, it can be concluded that the difference, which was reflected in the statistics, was caused by a change in the “threshold” of the theft (in 2013), which after a period of adjustment to the proceedings (including the replacement of part of the conducted crimes cases with offences) returns to its previous state.

Graph 3. The number of offenders convicted for theft in the years 2002-2016

Study

Now, I will move to the results of the study, which I conducted at the Institute of Justice in 2017. The research material to study was selected randomly, with a representative sample of files from two types of theft cases – offences and crimes. All cases were resolved and in

¹⁰ <https://ms.gov.pl/pl/informacje/news,9488,skuteczne-karanie-sprawcow-kradziezy--projekt.html>,

¹¹ <https://www.rp.pl/Prawo-karne/309149962-Sejm-uchwalil-nowelizacje-Kodeksu-wykroczen-kradziez-elektroniczny-rejestr-sprawcow-czas-na-oplaceniu-mandatu.html>

¹² This data contains only cases handled by the court. Without cases resolved in a different way, eg. fined by an authorized officer.

which the enforcement proceedings ended in 2016. The total subject of the study was 420 cases (including 233 offences and 187 crimes). The questionnaire, which was used for research, contained questions about many topics (including characteristics of the perpetrator, act of crime/offence, and efficiency of the proceedings).

In the investigated 420 cases of theft, proceedings were conducted against 468 person. In cases of offence were 245 thieves and in cases of crime – 223. Men were more likely to be perpetrators of theft than women (83% of offenders) regardless of whether it was a crime or offence. The average perpetrator of the theft in the cases examined was 33 years old. The youngest perpetrator at the time of the theft was 17 years old. The oldest perpetrator was an 85-year-old woman. It turned out, that the perpetrators of crimes and offences did not differ in their age. Half of the respondents had already been punished before, and what's more, most of them had previously been punished for theft.

As for the object of theft, it turned out that it could be almost anything. Even the hen from the henhouse. The perpetrators of offences most often stole: fuel from gas stations, groceries and alcohol. However, for perpetrators of crimes, the most common object of the theft were metal and other elements constituting scrap, which were later sold by perpetrators. The other things stolen consisted of money and cell phones. Regardless of whether the theft was a crime or an offense, it was mostly the so-called shoplifting (38% of all investigated cases).

A detailed analysis of the value of stolen property in the cases examined leads to interesting conclusions. The vast majority of offenses, as much as 76%, were cases of theft for no more than PLN 200. Most of the crime proceedings (54%) concerned the value of stolen property with a value exceeding PLN 1,000. Then, the vast majority of the cases examined was far from the threshold of theft, regardless of whether it would be established on the basis of a fixed amount of PLN 250, PLN 400 or in accordance with the still valid solution - at the level of ¼ a minimum wage.

Punishment

In the case of perpetrators of offences, the most frequently applied penalty by the courts was a fine – 70.6% of convictions (173 perpetrators). Less than 1/4 of perpetrators were sentenced to community service (24.5%). In individual cases, the perpetrators were sentenced to arrest, and exceptionally to one offender, the court applied a reprimand. Against the perpetrators of crimes, the courts applied the fine both as an only punishment and as a penalty imposed alongside another penalty. At this separation, the fine as an only penalty in these cases occurred only in 37 cases, which places it as the least-imposed penalty in crime cases (16.5% of convictions). However, the fine imposed alongside another penalty was applied to 44 offenders (19.7%). In this situation, the courts most often ruled the penalty of suspended imprisonment (34.5%), followed by the penalty of community service (22.9%) and less often the penalty of imprisonment (20.2%).

It turned out that the punishment was not always carried out by the convict. In the case of a suspended imprisonment, 70% of convicts held it without its „hanging up” (54 cases from 77 - 70%). For the remaining 23 perpetrators (30%) the trial period was interrupted and the court ordered the execution of a prison sentence. In the case of fines, it turns out, that regardless of the type of the case – whether it was the perpetrator of an offence or crime – the enforcement of a fine remains at the level of about 65% (67% for perpetrators of crimes). In other situations, either the court turned the fine into another penalty or discontinued it. Finally, those sentenced to the penalty of community service mostly executed this punishment – only to 40% of them the court had to replace it with another penalty because of its non-performance.

Summary

In summary, “ordinary” thefts and their thieves are still a research challenge for criminology. This is supported first of all by the scale of the phenomenon, both in the structure of the crime disclosed and among the so-called the dark number of crimes.

The presented research results regarding the value of stolen property show the actual extent of theft in court cases.

Of course, it should be borne in mind that the examination of court files concerns a limited group of cases – it does not include, inter alia, cases dismissed at the stage of preparatory proceedings or completed by way of a fine (ticket) procedure. This is another field for future research in this area.

Bibliography

Marek, Pływaczewski, Peczeniuk, Kradzież i paserstwo mienia prywatnego, Warszawa, 1985.

Siemaszko (red.), Atlas przestępczości w Polsce 5, Warszawa 2015.

Siemaszko, Geografia występku i strachu, Warszawa 2008.

Farrell, Tilley, Tseloni, Why the Crime Drop?, Crime and Justice 2014, 43.

ABSTRACT

Współcześni złodzieje w Polsce - ich przestępstwa i karanie

Theft is one of the oldest and clearly condemned crime in history. It takes a significant part in the crime structure in Poland. Nevertheless, it seems to be a forgotten and uninteresting subject among modern criminological research. In public opinion, theft invariably causes indignation, and the way of punishing thieves is a field of interest for both public opinion and politicians. In Poland, theft is an offence that can either be prosecuted as a misdemeanor or a crime –

it depends on the value of the property stolen. Therefore, legal penalties for crime related to theft may vary considerably. It is precisely this line between misdemeanor and crime that is currently being discussed in Poland. To talk about changes concerning the punishment of thieves, one should first check what is the current state of the criminal policy in this regard. Therefore, I want to present the results of the research, which I carried out at the Institute of Justice in 2017. I examined randomly selected court files of two above mention categories of theft, which ended validly and in which the enforcement proceedings ended in 2016. The research was conducted on 420 cases (including 233 misdemeanor and 187 crime cases). On the basis of the collected material emerges the image of the criminal policy against thieves who stood before the court, which gives the opportunity to consider whether and what changes in the law can be predicted against the perpetrators of the simple theft.

Słowa kluczowe: kradzież, złodziej, kradzież w sklepach, polityka karna

Keywords: theft, larceny, thief, shoplifting, penal policy

Dr Konrad Buczkowski, dr Paulina Wiktorska
Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN

Relapsing Into Crime Versus a Notion of Criminal Career in Polish Criminological Studies ¹

ABSTRAKT

Zespół badawczy Zakładu Kryminologii INP PAN od 2017 r. prowadzi badania dotyczące mechanizmów powstawania i rozwoju karier przestępczych osób popełniających uprzednio czyny karalne w okresie nieletniości. Warto podkreślić, że przyjmowane w kryminologii definicje powrotności do przestępstwa, kariery kryminalnej czy kariery przestępczej, są znacznie szersze od definicji recydywy w znaczeniu jurydycznym, którą operuje polskie prawo karne. Punktem wyjścia do naszych badań jest odpowiedź na pytanie o to, jak definiujemy pojęcie „kariera kryminalna”. Na gruncie polskiego prawa karnego formalnie zdefiniowano pojęcie recydywy a w nauce prawa karnego zdefiniowano także pojęcie recydywy penitencjarnej. Kryminologiczne definicje pojęcia „kariery kryminalnej” są jednak znacznie szersze i dość zróżnicowane. Teorie kryminologiczne, wpisane w trzy podstawowe paradygmaty: klasyczny, pozytywistyczny i antynaturalistyczny, w różnym stopniu odwoływały się do problematyki powrotności do przestępstwa i przestępczości wielokrotnej.

Artykuł ma na celu syntetyczne zestawienie wybranych koncepcji dotyczących definiowania pojęcia kariery kryminalnej oraz zaprezentowanie definicji sformułowanej przez nasz zespół badawczy na potrzeby dalszych badań w tym zakresie.

Since 2017, the research team of the Department of Criminology, INP PAN has conducted research into the mechanisms behind the formation and development of criminal careers of persons who have committed criminal offences while still minors.

It is worth stressing that the criminological definitions of relapsing into crime and criminal career are much broader than the legal definitions of a recidivist in Polish criminal law.

The starting point for our research is the answer to the question of how we define the term “criminal career”. On the basis of Polish criminal law, the concept of repeat offender (recidivist) was formally defined, and in the field of criminal law, the concept of a penal repeat offender was also defined. However, criminological definitions of the term “criminal career” are much broader and relatively diverse. Criminological theories, inscribed in three basic paradigms: classic,

¹ Article is a modified version of a paper under the same title delivered during the 18th annual conference of the European Society of Criminology “Crimes Against Humans and Crimes Against Humanity. Implications for Modern Criminology”, which took place on August 29 - September 1, 2018, in Sarajevo (Bosnia and Herzegovina).

positivist and anti-naturalistic, referred to the problem of relapsing into crime and repeated offending to varying degrees.

Recidivism in the legal sense means a relapse into crime, which the act combines with specific legal consequences resulting in a more severe punishment (Zoll, Wróbel, 2010: 526). Apart from activities as a repeat offender, criminal law distinguishes two further premises resulting in a stricter penalty for perpetrators, defined by criminal law doctrine as professional offenders or offenders acting as part of an organised group or association aimed at committing crimes (article 65, § 1 of the Penal Code).

A professional offender is an offender who has made the carrying out of offences a permanent source of income, and this income does not have to be exclusive or basic. What is important, however, is its continuing nature and regularity, as well as the stability and repeatability of income generation analogous to income obtained from work. An organised criminal group can: “be occasional or permanent in nature. Such a group requires a certain degree of organisation, including decision-making, organisational links, minimum structure and division of roles. (...) An association, on the other hand, differs from a group in its higher degree of organisation and more extensive hierarchy, as well as in its formalised membership”. (Zoll, Wróbel, 2010: 523).

The concept of recidivism is also used by criminal punishment law, defining it as penitentiary recidivism. Recidivism in the penitentiary sense “means a return to committing an offence resulting in a further prison sentence”. (Zoll, Wróbel, 2010: 526). This type of recidivism depends on a kind of “advance” by the criminal up the successive levels of the institutional system of crime prevention and the development of the social identity of a recidivist (Szczepaniak, 2015: 13). Put simply, the term penitentiary recidivist is used to describe a criminal who is serving a mandatory prison sentence for at least a second time.

Criminological theories, inscribed in three basic paradigms: classic, positivist and anti-naturalistic, to varying degrees referred to the problem of relapsing into crime and repeated offending.

An attempt to explain the causes of a relapse into crime through the prism of the classical paradigm, which assumes the natural inclination of man to do evil and break the order introduced by the social contract, comes down practically entirely to perceiving this phenomenon in the context of rationalism.

In a more exhaustive way, attempts were made to explain the “rationalism of a relapse into crime” by the concepts developed within the neoclassical criminology trend, whose representatives were particularly active in the USA in the 70s and 80s of the 20th century, although they

were still characterised by a common vision of a free and elective perpetrator (Krajewski, 1994). For example, Hirschi believed that in order to explain repeated criminality it is not important to determine why some people commit crimes but why most people do not commit crimes. If the mechanisms of social control fail, an individual is subjected to the influence of evil, inherent to every human being. Thus, repeated offences should not be explained through the prism of an individual's rationality, but through the selectivity and ineffectiveness of social control mechanisms (Hirschi, 1969). Felson, on the other hand, explained a relapse into crime through the theory of routine behaviour. He argued that it was fostered by a certain type of social supply of perpetrators, by the supply of opportunities to commit crimes and by the weakening of the mechanisms of social bond formation (Felson, 1994).

Positivist criminological theories try to explain a relapse into crime primarily on the basis of the ineffectiveness of control mechanisms, in particular criminal sanctions. However, they also draw attention to certain specific characteristics of convicted repeat offenders and their vulnerability to the influence of the criminogenic environment in which they operate (Błachut et al., 1999: 309). The deterministic concept of the individual, underlying the theory, assumed the influence of both biopsychological and environmental factors on committing crimes in general, including a relapse into crime. The consequence of the theoretical assumptions of positivist concepts is the inability to blame and place responsibility for the choice of criminal behaviours on the individual, including relapses into crime, which are caused by various factors resulting, for example, from the social structure, including cultural structure, or the course of the socialisation process, including the mechanisms for learning criminal behaviours.

Finally, theories using an anti-naturalistic paradigm, such as the theories of social marking, social conflict, radical, critical, phenomenological, or even extremely abolitionist theories, trying to find "the answer to the 'reactive' question as to why certain behaviours are considered criminal, while others are not, and why some people gain the mantle of criminal, while others do not", found the reasons for the relapse into crime as the authoritarian and selective action of social control mechanisms, and of professional agencies responsible for their implementation. However, a criminal career was originally understood as a certain construct consisting of a sequence of crimes committed by one perpetrator during a specific period of time.

However, the generality of this definition leads to an attempt to describe and compare more detailed definitions of a "criminal career", which have evolved in Polish and world criminological thought. For example:

According to the definition in the Handbook of Criminology, a criminal with a criminal career is an onerous criminal, who continuously returns to crime and even chooses a criminal lifestyle.

Blumstein understand a criminal career as an observable sequence of crimes committed by a specific individual.

Farrington believes that a criminal career only applies to individuals who have a tendency to be antisocial, which has been present in the individuals throughout their entire lives and became active at different stages in their lives.

Walters assumed that a criminal career is the result of crime as a lifestyle, initiating from a difficult childhood, a difficult start into adult life and a lack of positive family role models, while pointing out that institutions such as schools, care facilities and correctional facilities are the precursors to a criminal future.

Becker and Goffman were supporters of the theory of the acquisition of a criminal identity, with the initial starting point being detention in a prison.

Based on the research of those Polish criminologists associated exclusively with the Institute of Legal Sciences at the Polish Academy of Sciences, engaged in research on criminal careers and minors, including among others: Kołakowska (1960), Ostrihanska (1965), Szelhaus (1965, 1969), Kołakowska - Przełomiec (1977, 1990), Ostrichańska, Wójcik (1990), Klaus (2009), Rzeplińska (2009 - 2013), we had the opportunity to conduct further research into the mechanisms behind the formation and development of criminal careers.

However, it is impossible in such a short paper to carry out an overall review of the definitions of “criminal career”, which, of course, we carried out prior to adopting the definition of “criminal career” for the purposes of our research.

In every society there is a group that can be referred to as ”chronic criminals”. Different research point to 5-10% of individuals committing criminal offences (Moffitt 2009). The existence of reoffenders poses a serious problem and their activity is a cause for considerable social concern. Hence the importance of thorough and regular study of the group, especially in the context of the constantly changing world. The bigger and more accurate the knowledge about the causes of their persistent criminality, the more efficiently we will be able to react to it and halt it.

In order to be able to identify the motifs of reoffending criminals, it is important to identify the mechanisms and risk factors, which vary slightly from generation to generation. One way to broaden the knowledge relevant to the subject is to carry out longitudinal study, focusing on following the lives of young offenders (catamnesis) as well as the criminal and social past of adult convicts (anamnesis).

At the present stage of our research, we have identified a potential offender with a criminal career as a person who has committed an offence during his or her youth, as recorded in a representative group of minors studied by us since 2000, and then checked in the National Criminal Register in 2017, and on the basis of this we have concluded that at a later stage he or she committed at least 3 crimes and served at least one mandatory custodial sentence.

Using this method, we selected a representative group of over 550 people who met the criteria we adopted for an offender with a criminal career. The results of this research will be presented in the next article.

Bibliography

- J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, 1999
- Cohen, *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*, The Free Press, Glencoe IL., 1995,
- Czarnecka – Działuk, P. Wiktorska, *Sprawiedliwość i jej różnorodne oblicza*, [w:] *Społeczno polityczne konteksty współczesnej przestępczości w Polsce*, Warszawa 2013
- E. Durkheim, *O podziale pracy społecznej*, red. wyd. pol. E. Tarkowska, tł. K. Wakar, Warszawa 2011.
- M. Felson, *Crime and Everyday Life. Insight and Implications for Society*, Thousand Oaks 1994. Malec, *Przestępczość – to ciekawe zjawisko*. *Kryminologia nieelitarna*, Warszawa 2006
- T. Hirschi, *Causes of Delinquency*, Berkeley, Los Angeles, 1969.
- K. Krajewski, *Teorie kryminologiczne a prawo karne*, Warszawa 1994.
- K. Krajewski, *Kryminologiczne podstawy prawa karnego*, [w:] *System Prawa Karnego. Zagadnienia Ogólne*, Tom I, Warszawa 2010
- R. Merton, *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, Warszawa 1982.
- W. Miller, *Lower Class Cultur as a Generating Milieu of Gang Delinquency*, *The Journal of Social Issues* vol. 24/1985.
- J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 1983
- E. Sutherland, *Genetic explanation of criminal behavior*, *Study of Social Problems. Seven Perspectives*, red. P. Rubington, M. Weinbrg, Oxford 1995.
- R. Szczepaniak, *Stawanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępczości*, Łódź 2015

P. E. Tracy & K. Kempf – Leonard, *Continuity and Discontinuity in Criminal Careers*, New York – London, 1996.

G.B. Vold, T. Bernard, J. B. Snipes, *Theoretical Criminology*, Oxford – Nowy York 1998

W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie Prawo Karne. Część Ogólna*, Kraków 2010

ABSTRACT

Powrotność do przestępstwa a pojęcie kariery kryminalnej w polskich badaniach kryminologicznych.²

The Criminology Department of the Institute of Law Studies of the Polish Academy of Sciences, has launched the study over criminal careers backgrounds and advances - of those who committed punishable acts of juvenile offenders. It should be stressed that definitions of relapsing into crime, or of criminal career, are much wider than those of recidivism in the meaning of the Polish criminal law. In this endeavor, we took the "criminal career" definition as our starting point. Polish criminal law strictly defines "recidivism", while legal scholars moreover define the "penitentiary recidivism" (the one consisting in serving more than one custodial sentence/s). The definitions of "criminal career", as formulated by criminologists, are however much wider, and also rather diverse. Criminological theories that arise from the three basic paradigms – classical, positivistic, and anti-naturalistic ones – are to different degrees connected with the problems of relapsing into crime and repeated crime. In this paper we present some selected concepts to define the term "criminal career", as well as the definition adopted by our research team to be used in further studies.

Słowa kluczowe: powrotność do przestępstwa, kariera kryminalna

Key words: relapsing into crime, criminal career

² Tekst został przygotowany w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki: "Mechanizmy powstawania i rozwoju karier przestępczych" (umowa nr UMO-2016/21/B/HS5/02060, kierownik grantu: prof.dr hab. Irena Rzeplińska).

Nie tylko kryminologia...

dr Katarzyna Gutbier

SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny

The practice of applying the provision of Article 297 of the Polish Penal Code¹.

ABSTRAKT

Celem publikacji jest przedstawienie wyników badań dotyczących problematyki zastosowania przepisu art. 297 k.k. w praktyce oraz podjęcie próby ich oceny i sformułowania wniosków. Opisano znamiona charakteryzujące przestępstwo z art. 297 § 1 k.k., który brzmi następująco: kto, w celu uzyskania dla siebie lub kogo innego, od banku lub jednostki organizacyjnej prowadzącej podobną działalność gospodarczą na podstawie ustawy albo od organu lub instytucji dysponujących środkami publicznymi – kredytu, pożyczki pieniężnej, poręczenia, gwarancji, akredytywy, dotacji, subwencji, potwierdzenia przez bank zobowiązania wynikającego z poręczenia lub z gwarancji lub podobnego świadczenia pieniężnego na określony cel gospodarczy, instrumentu płatniczego lub zamówienia publicznego, przedkłada podrobiony, przerobiony, poświadczający nieprawdę albo nierzetelny dokument albo nierzetelne, pisemne oświadczenie dotyczące okoliczności o istotnym znaczeniu dla uzyskania wymienionego wsparcia finansowego, instrumentu płatniczego lub zamówienia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Omówiono także znamiona popełnienia czynu polegającego na zaniechaniu powiadomienia z art. 297 § 2 k.k., o następującym brzmieniu: kto wbrew ciążącemu obowiązkowi, nie powiadamia właściwego podmiotu o powstaniu sytuacji mogącej mieć wpływ na wstrzymanie albo ograniczenie wysokości udzielonego wsparcia finansowego, określonego w § 1, lub zamówienia publicznego albo na możliwość dalszego korzystania z instrumentu płatniczego.

Następnie została dokładnie opisana metodologia przeprowadzonych badań. Badania miały charakter aktowy i dotyczyły prawomocnych orzeczeń wydanych przez sądy drugiej instancji. Cezurą czasową objęto okres od 2012 do 2016. Dokonano także wyboru celowego ze względu na kwalifikację prawną czynu na podstawie, którego dokonano skazania w pierwszej instancji, tj. przestępstwa z art. 297 k.k. Następnie przedstawiono wyniki badań oraz podjęto próbę skomentowania otrzymanych rezultatów. Wnioski z badań wskazały, między innymi, na przypadki występowania braku prawidłowego zrozumienia przepisu, mylenie pojęć, niepotrzebnej automatycznej kumulatywnej kwalifikacji czynu, zawężenie stosowania instrumentów wymienionych w przepisie do kredytu, pożyczki oraz dotacji oraz a wiele innych.

¹ The article was created on the basis of working materials for the preparation of the doctoral dissertation defended on June 21, 2018.

Introduction

Issues related to the circumstances of committing credit crimes crime as stipulated in Article 297 of the Polish Penal Code they combine not only the legal aspect but also the economic aspect. This issue is not purely theoretical but definitely practical and concerning the sphere of financial life, which every one of us has to deal with on a daily basis. This refers to the banking sector and the sector of managing public funds, including EU funds.

The purpose of this article is to present the results of examinations on the subject of the application of the provision of Article 297 of the Polish Penal Code in practice. For this purpose, a brief description of the rule described in Article 297 of the Polish Penal Code will be made. Next, the methodology of the research will be discussed and the results will be described at the end.

Credit fraud (Article 297 of Polish Penal Code) - short characteristics

As a reminder, the wording of the provision of Article 297 § 1 and § 2 of Polish Penal Code is as follows:

§ 1. Who, in order to obtain for himself or someone else, from a bank or organizational unit conducting similar economic activity under the Act or from an authority or institution with public funds - credit, monetary loan, surety, guarantee, letter of credit, subsidy, subsidy, confirmation by the bank of a liability arising from a surety or a guarantee or similar cash payment for a specific business purpose, payment instrument or public contract, submit counterfeit, converted, attesting untruth or unreliable document or unreliable written statement regarding circumstances of significant importance in order to obtain the mentioned financial support, payment instrument or order,

- *it is punishable by imprisonment up from 3 months to 5 years.*

§ 2. The same penalty shall be imposed on anyone who, in breach of a binding obligation, does not notify the relevant entity of the situation that may affect the cessation or limitation of the financial support referred to in § 1 or the public order or the possibility of further use of the electronic payment instrument.

The generic subject of protection is honest and reliable economic turnover². In particular, it is about turnover within professional financial institutions³. In other words, the subject of the protection of Article 297 of Polish Penal Code is to ensure the correct operation of a bank or an entity conducting similar economic activity on the basis of an act or body or institution that has public funds. It is considered that goods legally protected by Article 297 § 1 and § 2 of Polish Penal Code are primarily indicated in this provision financial instruments: loan, cash

² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2008 roku, sygn. akt III KK 473/07, Prokuratura i Prawo, 2008, nr 10, s.10.

³ J. Potulski, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu*, [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 1766.

loan, guarantee, letter of credit, monetary loan, surety, guarantee, letter of credit, subsidy, confirmation by the bank of a liability arising from a surety or a guarantee or similar cash payment for a specific business purpose, electronic payment instrument or public contract⁴.

In the literature, it is believed that the construction of Article 297 § 1 of Polish Penal Code consists of three elements. The first of them is the so-called modal circumstance, that is, the perpetrator acting on his own behalf or on behalf of another person. The second element is the so-called subject modal circumstance. This is specifically about acting before the financial institution specified in the provision in order to obtain the financial instrument specified in the provision. The third element concerns the proper causative action, i.e. the submission of specific documents or statements indicated in the discussed provision. It is believed that the term “submit” should be understood quite broadly. There will be all actions taken by the perpetrator to submit documents or statements to a specific institution often represented by a natural person, such as an employee. It needs to be emphasized that all three elements must appear together, but it does not have to be at the same place and at the same time⁵.

Circumstances of material importance are, in principle, circumstances that, by occurrence or non-occurrence, determine a positive decision by the aggrieved party regarding the granting of financial support to the perpetrator or other benefit indicated in the provision of Article 297 § 1 of Polish Penal Code⁶.

For the existence of this crime, the result is irrelevant. The performance takes place irrespective of whether or not a claimed benefit was obtained. Also, it is not affected by the fact whether the person providing the service was misled or not, and whether the person providing the service got acquainted with the submitted document or statement⁷. The crime is committed at the time of submitting a document or a written statement⁸. Therefore, in order to fulfil conditions set out in Article 297 of Polish Penal Code, no change in the outside world is required.

Offense under Article 297 § 1 of Polish Penal Code is a type of common offense (*delictum commune*) and can be committed by any person who is capable of criminal liability⁹.

An offense of financial fraud can only be committed through intentional guilt. This is a directional offense, as its purpose is to obtain any of the financial instruments listed in the criminal provision.

⁴ A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do Article 117-363. Tom II i III*, Zakamycze 1999, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-61.

⁵ R. Zawłocki, *Oszustwa gospodarcze. Analiza przepisów Article 297 i 298 of Polish Penal Code*, Monitor Prawniczy, nr 3, C. H. Beck, Warszawa 2006, Legalis el/2015.

⁶ T. Bojarski (red.), A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Fliger, M. Szwarczyk, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VI, LexisNexis, Warszawa 2013, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-8.

⁷ M. Gałązka, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu* [w:] A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Wydanie 3, C.H.Beck, Warszawa 2015, s. 1335.

⁸ J. Potulski, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu* [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 1767.

⁹ M. Gałązka, *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu* [w:] A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), *Kodeks Karny. Komentarz*, Wydanie 2, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 1077.

Crime committed in Article 297 § 2 of Polish Penal Code is called a credit fraud from omission, because it mainly depends not on a particular behaviour but on an omission, failure to perform the expected behaviour¹⁰. The notification obligation resulting from the content of this provision applies to institutions and bodies that have granted powers in the form of a financial instrument, payment instrument, public contract or other financial support. The content of the notification should be circumstances that may affect the stopping or limitation of the possibility of using financial support or public procurement¹¹.

The subject of direct action of a crime entity under Article 297 § 2 of Polish Penal Code are the information about circumstances that may affect the cessation or limitation of the amount of benefits granted. Acting in the scope of this provision consists in abandoning the notification and only in this form the offense can be committed¹². This is both a total abandonment and selective non-disclosure of certain circumstances¹³. In order to fulfil the assumptions it is not necessary to show that the behaviour of the offender created the risk of damage to the property of a given institution or body¹⁴. It is sufficient that failure to submit a notification would create a threat of non-compliance by the beneficiary of this obligations.

Offense under Article 297 § 2 of Polish Penal Code is of individual nature¹⁵. It can be committed only by the one who is obliged to notify the relevant entity about the situation that may affect the suspension or limitation of the amount of financial support or public procurement granted or the possibility of further use of the payment instrument¹⁶.

Crime committed in Article 297 § 2 of Polish Penal Code is an intentional crime. It can be committed both in direct intention and possible intention¹⁷.

Methodology of the conducted research

The research is aimed at assessing the functioning of the provision in Article 297 § 1 and 2 of Polish Penal Code from the point of view of its individual application in practice in a specific case. In empirical research, the method of analysis of acts in the form of an examination of the jurisprudence line was used, i.e. analysis of issued judgments in the scope of Article 297

¹⁰ J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, wydanie I, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-42.

¹¹ O. Górniok (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, LexisNexis, Warszawa 2006, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-21.

¹² A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do Article 117-363. Tom II i III*, Zakamycze 1999, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-61.

¹³ M. Mozgawa (red.), M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VI, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-25.

¹⁴ A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do Article 117-363. Tom II i III*, Zakamycze 1999, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-61.

¹⁵ M. Mozgawa (red.), M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VI, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-25.

¹⁶ J. Giezek (red.), *Kodeks ...op.cit.*

¹⁷ A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do Article 117-363. Tom II i III*, Zakamycze 1999, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-61. także J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, wydanie I, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX/el 2016, komentarz do Article 297 of Polish Penal Code, teza 1-42.

of Polish Penal Code. For this purpose, the resources of the portal of published judgments of common courts were used, which were available on the website <https://orzeczenia.ms.gov.pl/>. The judgments were selected according to the key described below. First of all, the time period was from 2012 to 2016. Only the final court judgments of the second instance were qualified for the research. Additionally, it was made more specific by making a targeted choice due to the legal qualification of the deed on the basis of which the conviction was handed down in the first instance, i.e. the offense under Article 297 of Polish Penal Code. Justifying the reasons for such selection, it should be said that the years 2012 to 2016 cover a period of 5 years, which seems to be sufficient to be able to answer research questions. And in addition, the last significant change in the provision of Article 297 of Polish Penal Code took place in 2004. In the selected period, one modification was made, which entered into force on October 7, 2013, having only a technical nature. Namely, the term “electronic payment instrument” was replaced in the repealed act on electronic payment instruments¹⁸ with the term “payment instrument”. However, this is not a substantive change, as the modified phrase has the same conceptual scope. Therefore, selected years, ie 2012 to 2016, should give the opportunity to capture changes in the judicial line and trends in the subject of research questions with the content of the provision of Article 297 of Polish Penal Code. Only final judgments of courts of second instance, which give complete information as to how to complete the proceedings in a given case, were selected for conducting empirical research.

The resignation from the first-instance judgments was dictated by the will to obtain broad information regarding adjudication regarding the accusation under Article 297 of Polish Penal Code. The court of appeal is a substantive court. In connection with this, judgments of the Court of Appeal together with the justification show both information on the scope of the accusation, the decision on the guilt of the accused, indicate punishment, punitive measures, compensatory measures or safeguards as well as appeals and case law, as well as the facts, arguments of the court of first instance and motivations of the court of appeal. Therefore, only the analysis of second-instance judgments gives the opportunity to show the problems appearing at the stage of judgment in the first instance and the decisions of the so-called corrective: repealing or changing.

Using the described methodology, 110 court judgments were selected for the study. Using the other determinants described above, all judgments that were not final sentences, going beyond the years 2012 to 2016, i.e. ordered in another time period and not issued by the courts of second instance were rejected,. The result was obtained in the form of 70 judgments of courts of second instance.

Among selected judgments 30 were issued by the courts of appeal and 40 by district courts. Selected judgments were issued by courts throughout the country. Thus, in the area of

¹⁸ Ustawa z dnia 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2013 poz. 1036).

appeal courts, the following entities appeared: the Appeal Court in Białystok, the Court of Appeal in Gdańsk, the Appeal Court in Katowice, the Appeal Court in Poznań, the Appeal Court in Szczecin, the Court of Appeal in Warsaw, the Court of Appeal in Wrocław. As regards circuit courts, these were: Circuit Court in Gliwice, Circuit Court in Koszalin, Circuit Court in Łódź, Circuit Court in Piotrków Trybunalski, Circuit Court in Świdnica, Circuit Court in Toruń, Circuit Court in Warsaw, Circuit Court in Warsaw - Prague in Warsaw.

Then a qualitative analysis of the content of judgments was carried out. A complementary quantitative analysis was carried out to the extent necessary to facilitate the capture of trends and inference.

The results of investigations of selected court judgments

First of all, some trends should be pointed out, which were not directly related to the questions asked, but it is worth to say about them because they give a more complete picture of the research carried out.

The most frequently occurring financial institution, in which the documents defined in Article 297 of Polish Penal Code were submitted, was a bank. Of course, at the time of submitting the application, the bank was most often represented by a designated employee or documents were submitted via the ICT system or the Internet directly to the banking system. The bank appeared in 57 cases out of 70. In one of the judgments¹⁹, the Agricultural Market Agency appeared, acting as a representative of the State Treasury in the purchase of intervention purchases of rye and wheat. In one situation²⁰, SKOK - Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa. In two cases, the institution was a commune, however, in the first of them, it acted as a body authorized to dispose of funds from the European Social Fund, in the second it dealt with the issue of awarding budgetary subsidies for non-public educational institution. In four judgments, the defendants submitted documents to the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture. The five judgments did not contain information about the institution.

In all the judgments examined, the criminal trial was researched, regarding from charges of accusation, by conviction up to appeal. In the vast majority of cases, the charges were formulated in such a way that Article 297 § 1 of Polish Penal Code was in a relationship or coincidence with other provisions of substantive criminal law. In only a few cases, the charge of accusation was a single provision of Article 297 § 1 k of Polish Penal Code Only in two cases²¹ the accusation concerned deeds of Article 297 § 2 of Polish Penal Code, ie failure to notify the

¹⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 października 2012 roku, sygn. akt II AKa 64/12, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15550000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15550000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001) (dostęp: 15.1.2018).

²⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 9 września 2013 roku, sygn. akt V Ka 395/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

²¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 2 października 2015 roku, sygn. akt VI Ka 471/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000471_2015_Uz_2015-10-02_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000471_2015_Uz_2015-10-02_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 października 2015 roku, sygn. akt II AKa 212/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003) (dostęp: 15.1.2018).

relevant entity about the situation that may affect the suspension or limitation of the amount of financial support or public procurement granted or the possibility of further use of the payment instrument, despite the obligation imposed on it.

When comparing the content of the conviction, in the scope of committed acts, many changes were observed to the accusations made in the indictment act. Only in a few cases (nine defendants) an acquittal was pronounced. In the remaining sentences of the first instance, the accused were convicted. Numerous changes in the legal classification of the committed deeds have been encountered, mainly extending the catalog of substantive criminal law provisions defining committed acts prohibited by adding articles “in a relationship” or “at the confluence”, but not only. There were also cases of narrowing the description of the legal qualification of committed acts. One of the convictions took place in the mode of Article 387 the Code of Criminal Procedure, i.e. a conviction without hearing at the request of the accused²².

In more than half of the judgments examined, after the conviction of the accused, the execution of the penalty of deprivation of liberty under condition of Article 69 § 1 of Polish Penal Code. The situation is similar with a fine ruling pursuant to Article 33 § 2 of Polish Penal Code. In some of the verdicts examined, at the level of the first instance, the obligation to repair the damage was ordered.

As regards the decisions of the courts of second instance, only 28 cases were upheld in the contested judgment of the first instance, considering that the appeals lodged were not reasonable. In other cases, the following occurred:

- partial set aside of the judgment and a change in this part,
- partial set aside of the judgment and refer the case back for re-examination to this part,
- repeal the judgment in its entirety and refer the case back for re-examination.

In two of the cases examined, the second instance court changed the contested judgment and acquitted the accused from committing the alleged acts. In the first²³ it was about the deed of Article 297 § 1 of Polish Penal Code and the second²⁴ was about the deed of Article 297 § 1 of Polish Penal Code in the confluence with Article 270 § 1 of Polish Penal Code and in connection with Article 286 § 1 of Polish Penal Code.

As can be seen from the above data, it seems to be very worrying that in more than half of the cases examined, the verdict of the court of first instance turned out to be incorrect in whole or in part and only the second instance control made an appropriate adjustment.

²² Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 29 października 2013 roku, sygn. akt IX Ka 465/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000465_2013_Uz_2013-10-29_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000465_2013_Uz_2013-10-29_001) (dostęp: 15.1.2018).

²³ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 9 września 2014 roku, sygn. akt X Ka 626/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_000626_2014_Uz_2014-09-11_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_000626_2014_Uz_2014-09-11_002) (dostęp: 15.1.2018).

²⁴ Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z dnia 11 października 2016 roku, sygn. akt VI Ka 492/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154510000003006_VI_Ka_000492_2016_Uz_2016-10-27_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154510000003006_VI_Ka_000492_2016_Uz_2016-10-27_001) (dostęp: 15.1.2018).

A few cases from among the judgments examined were particularly noteworthy because the errors observed in the judgments of the first instance courts, by appellate judges, often seemed to be so little complicated that they could be avoided. Here are some examples.

In one of the appellate judgments²⁵, the district court quashed the first-instance judgment, *inter alia*, because the court violated Article 4 § 1 of the Polish Penal Code. At the time of committing the offense, a version of the penal code was in force, according to which the accused's behavior was not penalized. The action concerned a non-bank loan. Only later came into force an amendment extending the generic concept of a loan. The court of first instance ignored the very important principle that if a law other than at the time of committing a crime is in force at the time of pronouncing, a new act applies, however, a law that was previously in force should apply, if it is more relative to the perpetrator. In the present case, it was absolutely necessary that the law applicable earlier was more favorable to the perpetrator, as the behavior of the accused was indifferent from the point of view of the then binding provisions of Article 297 § 1 of Polish Penal Code and did not fulfill the statutory features of this crime.

In another judgment²⁶, the second instance court completely quashed the judgment under appeal and remitted the case to the district court by applying the provisions of the Code of Criminal Procedure, *i.e.* the absolute ground of appeal, in the form of a case being examined during the absence of the accused whose presence was compulsory. The accused was not present at the hearing, during which the court closed the proceedings and imposed a penalty. He justified his absence with medical exemption confirmed by a court expert. Despite this, the first instance court sentenced him, *inter alia*, based on Article 297 § 1 of Polish Penal Code.

Another example of gross error of the court of first instance corrected as a result of the appeal concerned the unreasonable discontinuance of the proceedings²⁷. The first instance court conditionally discontinued the proceedings against the accused, although the act he committed exhausted the features of the offense on the basis of Article 286 § 3 of Polish Penal Code in conjunction with Article 297 § 1 of Polish Penal Code in conjunction with Article 11§ 2 of Polish Penal Code. In this situation, there was a penalty of more than 3 years imprisonment. Therefore, the conditional discontinuance of the proceedings was precluded, in accordance with the wording of the provision. Article 66 § 2 of Polish Penal Code. At the same time, there were no special circumstances on the basis of Article 66 § 3 of the Polish Penal Code, allowing for conditional discontinuance of proceedings against a perpetrator of a crime threatened with a penalty not exceeding 5 years imprisonment. Therefore, conditional discontinuance of proceedings in this case could not be applied. Despite the lack of compliance with the basic condition of admissibility in this procedure, the court of first instance applied this institution. Consequently,

²⁵ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 9 września 2013 roku, sygn. akt V Ka 395/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

²⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 9 września 2013 roku, sygn. akt V Ka 395/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

²⁷ Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 14 sierpnia 2014 roku, sygn. akt IX Ka 282/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001) (dostęp: 15.1.2018).

the appellate court quashed the impugned judgment in its entirety and remitted the case for re-consideration.

Finally, it should be mentioned that in the analyzed material there was also a situation²⁸ in which the court of first instance incorrectly indicated the amounts swindled from the bank for purchases in the installment system. These amounts clearly arose from the evidence collected in the case, hence it seems that this error could have been avoided. The court of appeal revised the *merit* judgment in this regard.

In the judgments under consideration, there were problems with the correct classification of acts on the basis of Article 297 § 1 and 2 of Polish Penal Code.

One interesting case occurred in the scope of not punishable with Article 297 § 3 of Polish Penal Code²⁹. According to its wording, it is not punishable by anyone who, prior to initiating criminal proceedings, voluntarily prevented the use of financial support or payment instrument specified in Article 297 § 1 of Polish Penal Code, gave up subsidy or public order or satisfied the claim of the aggrieved party. At the stage of prosecution, for both deeds, court adopted the following classification: Article 297 § 1 of Polish Penal Code and Article 270 § 1 of Polish Penal Code in conjunction with Article 11 § 2 of Polish Penal Code. The action consisted in submitting untrustworthy, untrue statements of employment and earnings in order to obtain credits. Subsequently, the meriti court sentenced the accused for the first of the acts committed with Article 297 § 1 of the Polish Penal Code despite the fact that the accused, before commencing criminal proceedings regarding this offense, fully satisfied the claim of the aggrieved party.

Appeals were brought both by the prosecutor and the accused and after their examination, the appellate court discontinued, pursuant to Article 437 § 2 of Code of Criminal Procedure in conjunction with Article 414 § 1 of the Code of Penal Proceedings in conjunction with 17 § 1 item 4 of Code of Penal Procedure in conjunction with Article 297 § 3 of Polish Penal Code proceedings for action based on Article 297 § 1 of Polish Penal Code. This is another example of how important secondary-instance control is. Despite the clear indication of the grounds for not being subject to penalty in the provision of Article 297 § 3 of the Polish Penal Code and for the defendant to comply with them, both the indictment and the first instance court did not apply the above-mentioned regulation. It was only the appeal court that rectified this erroneous legal classification.

In the analyzed material there were several cases of serious problems with understanding the essence of credit fraud, which resulted in either failure to indicate all the features of the prohibited act or difficulties in distinguishing features. Below are examples of such situations.

²⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 8 lipca 2014 roku, sygn. akt VI Ka 294/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000294_2014_Uz_2014-07-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000294_2014_Uz_2014-07-08_001) (dostęp: 15.1.2018).

²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 11 maja 2016 roku, sygn. akt II AKa 98/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155000000001006_II_AKa_000098_2016_Uz_2016-05-11_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155000000001006_II_AKa_000098_2016_Uz_2016-05-11_001) (dostęp: 15.1.2018).

Thus, in one of the judgments³⁰, the court of first instance did not include in the description of the act the condition concerning the behavior of the perpetrator. It was not indicated, although it resulted from the evidence collected in the case, that his behavior consisted in submitting a forged, made-up, untruthful document or unreliable written statement regarding circumstances significant for obtaining a credit. In the description of the act, the court of first instance indicated that the accused had made an unreliable statement regarding the circumstances of significant importance for obtaining the kredytu. The court did not state that it was a written statement. To the statutory features of the offense under Article 297 § 1 of Polish Penal Code, the perpetrator must submit a counterfeit, remodeled, attesting untruthful document or unreliable written statement regarding circumstances significant for obtaining financial support. The Court of Appeals ruled that the lack of one of the important statutory characteristics of a prohibited act, indicated in the provision of Article 297 § 1 of Polish Penal Code, resulted in the inability to qualify the behavior of the perpetrator from that provision. The appeal court supported its view with the position expressed in the judgment of the Supreme Court of February 9, 2006³¹.

Another example³² concerns an incorrectly formulated description of an act in the verdict of the court of first instance, to the extent that the description did not contain all the features of the offense under Article 297 § 1 of Polish Penal Code, which determined the legal classification of the act attributed to the accused. The missing mark was the indication that the document submitted by the perpetrator concerned the circumstances of significant importance for obtaining financial support. And this is a condition of bearing responsibility for committing a crime with Article 297 § 1 of Polish Penal Code Submission of documents that are irrelevant to obtain financial support, which are simultaneously counterfeited, remade or certifying untruths is penalized on the basis of other criminal provisions than Article 297 § 1 of Polish Penal Code. In this case, the appellate court's audit function proved to be invaluable.

In the next case³³, there was a problem with the distinction of the characteristics of the deed based on Article 297 § 1 of Polish Penal Code ie: the issue of the necessity of the effect of action from the issue of the occurrence of damage, as a result of the defendant's specific behavior and the obligation to remedy it under Article 46 § 1 of the Polish Penal Code, if a request for its rectification has been filed in due time. The appellate court indicated that the offense under Article 297 § 1 of the Polish Penal Code is of formal nature, which means that there is no obligation to prove the effect of committing this act to indicate the offense. At the same time, if from the court's findings, based on the whole body of evidence, as a result of the perpetrator's

³⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 13 grudnia 2013 roku, sygn. akt V Ka 753/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000753_2013_Uz_2013-12-13_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000753_2013_Uz_2013-12-13_001) (dostęp: 15.1.2018).

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 09 lutego 2006 roku, sygn. akt III KK 164/05, Prokuratura i Prawo 9/2006, Wydawnictwo IES, Kraków 2006, s.12.

³² Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 18 lutego 2014 roku, sygn. akt VI Ka 1189/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_001189_2013_Uz_2014-02-18_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_001189_2013_Uz_2014-02-18_001) (dostęp: 15.1.2018).

³³ Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z dnia 11 października 2016 roku, sygn. akt VI Ka 492/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154510000003006_VI_Ka_000492_2016_Uz_2016-10-27_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154510000003006_VI_Ka_000492_2016_Uz_2016-10-27_001) (dostęp: 15.1.2018).

behavior, the injured financial institution, in this case the bank, suffered a specific damage and filed, within the time specified in Article 49a of the Code of Criminal Procedure, a claim for damages, it is perfectly reasonable to impose an obligation on the perpetrator to repair the damage.

The next problem that was noticed in the analyzed material were serious difficulties with the correct classification of attempt to commit a crime and distinguish it from preparing to commit a crime.

In the case³⁴ in question, the accused sent applications with attached employment's certificates to banks, but did not take any additional steps. Neither the accused contacted banks nor attached other documents. Thus, its operation did not go beyond the preparatory activities and as such could not be considered an attempt to extort. In this case, the exposure of a legal good, according to the court of a long instance, seemed to be quite distant and even purely theoretical. On the other hand, it was possible to consider the accused's act of sending a loan application and appearing in a bank in order to sign the contract. The appellate court pointed out that the difference between the preparation and the attempt was mainly to determine whether the behavior of the perpetrator was an abstract or a specific threat. According to the court, attempting is definitely a more concrete action than preparation. As a result of attempting, the threat to the protected good becomes real.

The next examples concern unnecessary cumulative qualification. In the first of them, the court of first instance, the accused's behavior consisting in submitting a false or stating false document for the purpose of obtaining a loan based on Article 297 § 1 of Polish Penal Code in relation to Article 270 § 1 of Polish Penal Code (counterfeiting of the document)³⁵. The court of second instance pointed out that in this case it is unnecessary to qualify such behavior in addition on the basis of Article 270 § 1 of Polish Penal Code. In the second example, the court of first instance showed a problem understanding when to apply cumulative qualification Article 297 § 1 of Polish Penal Code together with Article 286 § 1 of Polish Penal Code (fraud)³⁶. The appellate court indicated that if the perpetrator at the time of signing the contract intends to repay the loan, which then was consistently implemented, then such action precludes the attribution of a crime under Article 286 § 1 of the Polish Penal Code, even if for the purpose of obtaining credit he used falsified, converted, certifying untruths or unreliable documents, or unreliable written statements regarding circumstances of material importance for obtaining this financial support. The court of second instance argued that if the perpetrator of an offense under Article 297 § 1 of Polish Penal Code would automatically responsible for an act under Article 286 § 1 of the Polish Penal Code, then the introduction of a criminal offense as stipulated in the provision of Article 297 § 1 of Polish Penal Code was a completely irrational action of the legislator.

³⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 16 grudnia 2013 roku, sygn. akt X Ka 1069/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_001069_2013_Uz_2014-01-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_001069_2013_Uz_2014-01-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 1 sierpnia 2014 roku, sygn. akt II AKa 192/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155000000001006_II_AKa_000192_2014_Uz_2014-08-01_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155000000001006_II_AKa_000192_2014_Uz_2014-08-01_001) (dostęp: 15.1.2018).

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 26 listopada 2013 roku, sygn. akt II AKa 289/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000289_2013_Uz_2013-11-26_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000289_2013_Uz_2013-11-26_002) (dostęp: 15.1.2018).

In the judgments under consideration, there were several situations in which there were evident difficulties with the correct interpretation of the concepts and problems problem with their distinction.

In one of the judgments there was a clear misunderstanding of the terms: credit and monetary loans, and above all, the differences that exist between them³⁷. As a reminder: a credit under Article 69 (1) of the Banking Law³⁸ is considered a contract by which the bank undertakes to make available to the borrower for a fixed period of time the amount of cash intended for the purpose specified in the contract, and the borrower undertakes to use this amount of money under the terms of the contract, return the amount of credit used along with interest on specified repayment dates and payment of commission on the credit granted. On the other hand, pursuant to Article 720³⁹ of Polish Civil Code, a loan agreement is made when the borrower undertakes to transfer ownership of a given amount of money or goods marked only to the species, and the buyer undertakes to return the same amount of money or the same amount of items of the same species and the same quality. In the example in question, the court used both terms interchangeably as if they were synonyms.

In another judgment, the defendant's lawyer claimed that sending an electronic file to the bank can not be treated as submitting a document⁴⁰. The court, however, took the view that the form of submitting false documents or statements is indifferent to the issue of criminal liability for an act under Article 297 § 1 of Polish Penal Code. The form certifying the untruth of the document is irrelevant, only the fact of submitting it. The court emphasized that all forms of action consisting in submitting, reviewing or evaluating should be considered as submitting.

There was also a case where the court of first instance considered that the statements of the accused submitted orally and then written down can not be treated as being in writing⁴¹. The court of second instance corrected this view and pointed out that a written declaration is any statement made in writing, made by the perpetrator himself or by another person. In the case in question, the accused submitted an oral statement of employment and on the basis of that the bank employee filled out loan applications. The accused submitted the application with his own signature. According to the court, a written statement was made at the time the accused made the person's signatures on the loan applications.

The next example shows the difficulty of distinguishing subsidies from similar cash benefits for a specific economic purpose⁴². Both the accused himself and the public prosecutor as

³⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 26 listopada 2013 r., sygn. akt II AKa 289/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15100000001006_II_AKa_000289_2013_Uz_2013-11-26_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15100000001006_II_AKa_000289_2013_Uz_2013-11-26_002) (dostęp: 15.1.2018).

³⁸ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (Dz.U. 2016 poz. 1988 - t.j. ze zm.).

³⁹ Article 720 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. 2017 poz. 459 – t.j. ze zm.).

⁴⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 16 grudnia 2013 r., sygn. akt X Ka 1069/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_001069_2013_Uz_2014-01-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_001069_2013_Uz_2014-01-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁴¹ Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z dnia 19 grudnia 2013 r., sygn. akt VI Ka 548/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154510000003006_VI_Ka_000548_2013_Uz_2013-12-19_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154510000003006_VI_Ka_000548_2013_Uz_2013-12-19_002) (dostęp: 15.1.2018).

⁴² Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 r., sygn. akt VI Ka 189/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018).

well as the first instance court found that direct payments to agricultural land, within the meaning of the Act of 26 January 2007 on payments under direct support schemes⁴³, constitute a subsidy. The court of second instance pointed out that, according to the Supreme Court's position⁴⁴, direct payments to agricultural land are not subsidies, they constitute a similar cash benefit for a specific economic purpose within the meaning of Article 297 § 1 of Polish Penal Code.

In practice, there are restrictions on the application of Article 297 of Polish Penal Code because it is only referred to credit, loans and subsidies.

In two rulings of appeal, no data regarding the financial instrument was provided at all. In addition, in many judgments there was more than one financial instrument, which was due to the fact that one person was accused of several acts or several defendants were simultaneously involved in the same case, who were often accused of committing several deeds. As a result, it was not possible to carry out a thorough quantitative analysis.

Certainly, however, it can be said that the most part of cases were credits (49 judgments). There were various types of credits: mortgage credit, revolving credit also in the form of a non-renewable credit line, investment credit, overdraft, credit in the form of credit card debt, consumer credit in cash or in the form of a purchase in the installment system to finance various types of goods. Interestingly, only in one⁴⁵ of the judgments examined the accusation concerned a commission obtained for mediating the granting of a credit.

The second place was a cash loan. In various forms it was included in the contents of 17 analysed judgments. The types of loans requested by the accused from the judgments under examination are as follows: ordinary cash loan, express loan, revolving loan (otherwise renewable), a mortgage loan. It should be emphasized once again that often a credit and a loan occurred simultaneously in a given judgment.

The third place was subsidy. In four judgments⁴⁶, the aim of the accuseds was to receive subsidies for agricultural production in the form of a single area payment or supplementary area payment or compensatory payment in the form of financial aid for supporting management in mountainous areas and other less-favored areas, all paid from public funds with co-financing

⁴³ Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. 2007 nr 35 poz. 217), która została uchylona z dniem 15 marca 2015 roku, obecnie obowiązującym aktem w tym zakresie jest ustawa z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. 2015 poz. 308 ze zm.).

⁴⁴ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2011 r., sygn. akt I KZP 3/11, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/I%20KZP%203-11.pdf> (dostęp: 15.1.2018).

⁴⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 września 2016 roku, sygn. akt II Aka 225/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15450000001006_II_AKa_000225_2016_Uz_2016-09-09_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15450000001006_II_AKa_000225_2016_Uz_2016-09-09_003) (dostęp: 15.1.2018).

⁴⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 roku, sygn. akt VI Ka 189/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 roku, sygn. akt VI Ka 229/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 14 sierpnia 2014 roku, sygn. akt IX Ka 282/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 października 2014 roku, sygn. akt II Aka 214/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15050000001006_II_AKa_000214_2014_Uz_2014-10-30_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15050000001006_II_AKa_000214_2014_Uz_2014-10-30_001) (dostęp: 15.1.2018).

from EU funds by the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture.

In one of the judgments⁴⁷, the aim of the accused was to obtain a subsidy in the form of subsidies from the State Treasury, ie from the Agricultural Market Agency in respect of the intervention purchase of grain.

In one case⁴⁸, it was about getting a refund of a certain amount based on a VAT invoice by the Commune Office B. from the European Social Fund under the system project “Commune B. for residents and residents”.

Finally, in one of the judgments⁴⁹, the defendants’ goal was to obtain monthly educational subsidies from the city budget allocated for the education of students.

Other instruments mentioned in the provision of Article 297 of Polish Penal Code did not occur at all.

During the analysis of the judgments selected, it was noticed that the most common are the submission of several counterfeit, remade or testifying untruth or unreliable documents or unreliable, written statements. Rarely were these individual documents or statements.

Most often, these documents or statements treated the situation of having permanent employment both for the accused himself and for third parties as well as information on earnings or income. Below are sample forms of submitted documents:

- false and certifying untruth document of employment and earnings,
- counterfeit certificate of employment and income,
- unreliable certificate of employment and income,
- stating untruthful electronic certification of employment
- unreliable written statement of employment
- counterfeit document on income.

In one case⁵⁰, an unreliable statement was made about the position held and the income achieved. There was also the case⁵¹ of submitting an unreliable application for a cash loan but containing untrue information on employment and income. And also a case⁵² of submission stating untruthful employment contract.

⁴⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 października 2012 roku, sygn. akt II AKa 64/12, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15550000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15550000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁴⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 20 lutego 2014 roku, sygn. akt IX Ka 658/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000658_2013_Uz_2014-02-20_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000658_2013_Uz_2014-02-20_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁴⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 października 2015 roku, sygn. akt II AKa 212/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003) (dostęp: 15.1.2018).

⁵⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 13 grudnia 2013 roku, sygn. akt V Ka 753/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000753_2013_Uz_2013-12-13_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000753_2013_Uz_2013-12-13_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁵¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 grudnia 2012 roku, sygn. akt II AKa 332/12, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000332_2012_Uz_2012-12-11_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000332_2012_Uz_2012-12-11_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁵² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 23 czerwca 2016 roku, sygn. akt II AKa 87/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/150500000001006_II_AKa_000087_2016_Uz_2016-06-23_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/150500000001006_II_AKa_000087_2016_Uz_2016-06-23_001) (dostęp: 15.1.2018).

In two of the judgments examined, the perpetrators were allowed to submit declarations and documents regarding income from the pension. In the first of these⁵³, a false statement was made stating the amount of alleged pension income along with a forged signature. In the second case⁵⁴, it was submitted as a genuine, previously forged by an undetermined person: the decision of the body about the amount of the sickness pension and three confirmations of disability for three settlement periods.

Subsequent documents that have been submitted and which have been included in the collection dealing with employment and income or income are a forged insurance card and a fake insurance booklet⁵⁵. Both were intended to authenticate the employment information contained in counterfeit documents.

The second group consisted of counterfeit, converted or certifying untruthful or unreliable documents or unreliable written statements regarding entrepreneurs, i.e. both natural persons conducting business as well as legal persons. The subject of their content was information certifying the existence of these entities and the history of operation and certifying or illustrating their financial situation.

Documents regarding the existence of entities that occurred in the analyzed judgments as being submitted to a financial institution are:

- counterfeit certificate of entry into the Central Register and Information on Economic Activity (CEIDG),
- counterfeit certificate of entry into the REGON register and the REGON registration number.

The next collection of documents and statements submitted in the institutions mentioned in Article 297 of Polish Penal Code contains documents and statements aimed at presenting and confirming the good and stable financial condition of companies.

This set includes the following documents and statements:

- false or fake certificates from the tax office about paying taxes,
- false or fake certification from the Social Insurance Institution about paying insurance fees,
- false statement regarding the lack of public law liabilities for tax offices and the Social Insurance Institution,

⁵³ Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 21 listopada 2013 roku, sygn. akt IX Ka 527/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000527_2013_Uz_2013-11-21_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000527_2013_Uz_2013-11-21_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁵⁴ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 28 marca 2014 r., sygn. akt VI Ka 1171/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_001171_2013_Uz_2014-03-28_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_001171_2013_Uz_2014-03-28_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁵⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 maja 2014 r., sygn. akt II AKa 254/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000254_2013_Uz_2014-05-05_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000254_2013_Uz_2014-05-05_003) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 8 lipca 2014 r., sygn. akt VI Ka 294/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000294_2014_Uz_2014-07-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000294_2014_Uz_2014-07-08_001) (dostęp: 15.1.2018).

- declaring the untrue transfer order to tax offices,
- counterfeit revenue and expense ledger,
- false PIT-5 tax declarations,
- counterfeit tax return PIT-36,
- counterfeit statement on the amount of income received, PIT 36L together with PIT/B,
- falsely testifying CIT-8 tax declarations in which incorrect information about earned income was indicated,
- certifying untruth about the financial condition and the amount of income earned documents in the form of balances, profit and loss accounts,
- counterfeit opinion from the bank, in which false information about the amount of the company's debt was included,
- unreliable statement as to the monthly liabilities held,
- documents with inaccurate data on business cooperation,
- declaring untruthful lease agreements for premises,
- unreliable written statements confirming the inflated value of your property in the form of a car,
- written, unreliable declarations regarding ownership of property in the form of agricultural machinery and equipment constituting, pursuant to the same contract of transfer of security for the resulting receivables, as concluded on the same day,
- unreliable written statements confirming the undated amount of previously obtained mortgage loan,
- unreliable written statement regarding the concealment of the fact of being a borrower;
- falsified certificate of settlement of previously received credits,
- false and apparent statement on the allocation of funds from the credit.

In the analysed judgments, there were also documents to confirm and authenticate the false identity of persons applying for a credit card and those wishing to make purchases in the installment system. To this end, the following were submitted:

- fake ID,
- photocopies of identity documents certifying untruth.

In one of the judgments⁵⁶, among many other documents, counterfeit documents were submitted certifying the check-out and check-in at certain addresses.

In one of the cases⁵⁷ a certificate of the guarantor with a counterfeit signature of the person authorized to issue it, information about the guarantor and authorization with a forged signature of the person authorized to issue it was submitted.

VAT invoices were also submitted in the judgments under analysis, the content of which was not true. There have been three such cases. The first of them⁵⁸ was the certifying untruth document in the form of a VAT invoice for the purchase of a car, in which the real value of the vehicle was overstated. This document was submitted in order to obtain a loan to finance the purchase of this car. In the second case⁵⁹, a counterfeit VAT invoice was submitted with the counterfeit stamp of the company that allegedly issued the invoice. The aim of the perpetrator's action was to obtain funds from the European Social Fund. The third case⁶⁰ concerned the submission stating the certifying untruth document in the form of a VAT invoice, which was supposed to confirm the purchase by the specified economic entity of the equipment. This document was submitted in order to obtain an investment credit.

Another group of documents were applications submitted in order to obtain a single area payment and a supplementary area payment. In all four cases⁶¹, these applications contained inaccurate data on the area of arable land that authorized them to obtain these payments. Perpetrators overestimated the areas of agricultural plots where the crops were cultivated or they confirmed in the application untruth about the very fact of cultivating agricultural parcels.

In one case⁶², documents were submitted stating the untruth of intervention buying rye and wheat to the detriment of the Treasury represented by the Agricultural Market Agency.

In one of the judgments, a counterfeit document was submitted in the form of a notarial deed⁶³, in which the seller's bank account number was changed, to which it was necessary to

⁵⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 23 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 63/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/15500000001006_II_AKa_000063_2013_Uz_2013-05-23_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/15500000001006_II_AKa_000063_2013_Uz_2013-05-23_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁵⁷ Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 9 września 2013 r., sygn. akt V Ka 395/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁵⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 20 września 2013 r., sygn. akt X Ka 789/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_000789_2013_Uz_2013-10-03_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_000789_2013_Uz_2013-10-03_002) (dostęp: 15.1.2018).

⁵⁹ Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 20 lutego 2014 r., sygn. akt IX Ka 658/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000658_2013_Uz_2014-02-20_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000658_2013_Uz_2014-02-20_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁶⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 8 października 2015 r., sygn. akt IX Ka 378/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000378_2015_Uz_2015-10-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000378_2015_Uz_2015-10-08_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁶¹ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 r., sygn. akt VI Ka 189/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 r., sygn. akt VI Ka 229/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz

wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 14 sierpnia 2014 r., sygn. akt IX Ka 282/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001) (dostęp: 15.1.2018) oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 października 2014 r., sygn. akt II AKa 214/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/150500000001006_II_AKa_000214_2014_Uz_2014-10-30_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/150500000001006_II_AKa_000214_2014_Uz_2014-10-30_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁶² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 października 2012 r., sygn. akt II AKa 64/12, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155500000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155500000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁶³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 21 stycznia 2015 r., sygn. akt II AKa 446/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000446_2014_Uz_2015-01-21_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000446_2014_Uz_2015-01-21_002) (dostęp: 15.1.2018).

transfer funds from the credit obtained. In this place, the bank account number previously set up by a third party on the basis of forged documents was entered. The aim of the perpetrator's action was to get a mortgage credit to the detriment of the bank.

In one of the judgments⁶⁴, submitted documents were applications for budgetary subsidies for a non-public school. They were submitted on forms in which the perpetrator testified untruth about the actual number of pupils receiving education in this institution.

In the judgments examined almost always, the amounts of financing appeared in the Polish currency. Only in two analyzed judgments, amounts were also recorded in Swiss francs and both concerned credits granted by the bank.

The amount of funding was very different. The lowest amount of PLN 228.00 concerned extortion of EU funds on the basis of a counterfeit VAT invoice, while the highest single amount amounted to PLN 2,000,000.00 and it was a non-revolving revolving credit.

In more than half of the cases, the financing amounts ranged from PLN 1,000.00 to PLN 100,000.00. Only in four cases, these amounts amounted to less than PLN 1,000.00. And they related to the swindling: a credit for purchases in the installment system, funds from the European Social Fund based on a fake VAT invoice, a single area payment and a supplementary area payment. In six cases, amounts exceeded PLN 1 million. These were cases of swindling: working capital credit, non-revolving working capital credit, company current account credit, mortgage credits. In each of these cases, the institution providing the credit was a bank.

In the judgments under review, in highly over half of the cases, the courts of the first instance applied, along with the penalty of imprisonment, a measure related to subjecting the perpetrator to a trial in the form of conditional suspension of the execution of the sentence according to the content of Article 69 § 1 of Polish Penal Code. The trial periods that occurred in the judgments analyzed were 2, 3, 4 or 5 years.

In the judgments examined, the courts of first instance, in most cases, along with the penalty of imprisonment also imposed a fine. The highest fine was imposed on 200 daily rates, while the amount of one daily rate was set at PLN 500. The lowest fine was imposed on the level of 10 daily rates, while the amount of one daily rate was set at PLN 10, ie at the minimum rate.

Only in one of the judgments⁶⁵ the court of first instance conditionally discontinued the proceedings for a period of one year based on Article 66 § 1 and 3 of Polish Penal Code and Article 67 § 1 of Polish Penal Code. The court stated that the guilt and social harmfulness of the accused's act is not significant, and the circumstances of his committing are not in doubt. The court adjudicated against the accused a cash benefit to the Victims' Assistance Fund and

⁶⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt II AKa 212/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/15100000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/15100000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003) (dostęp: 15.1.2018).

⁶⁵ Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 14 sierpnia 2014 r., sygn. akt IX Ka 282/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001) (dostęp: 15.1.2018).

Post-penitentiary Assistance in the amount of PLN 1,000. This was the only case among the analyzed judgments when the cash benefit was awarded.

The obligation to repair the damage occurred in the judgments examined in the form of payment of a specified sum of money to the injured institution as a result of an offense committed by the perpetrator or perpetrators. More or less in half of the judgments analyzed, such a measure was applied. Of this, more than half was imposed on the payment of the entire amount of money that was previously subject to extortion. In the remaining part, the obligation to repair the damage was imposed in the amount of the part of the sum of the extorted money. In many cases, if there were several accused persons for the same offense, the accused were charged with remedying the damage in solidarity manner.

In the judgments examined, both at the stage of prosecution and sentences in the first instance, a cumulative qualification was observed, i.e. on the basis of Article 297 § 1 of Polish Penal Code in relation or in conjunction with the following articles:

- Article 286 § 1 of Polish Penal Code (fraud),
- Article 270 § 1 of Polish Penal Code (falsification of a document),
- Article 294 § 1 of Polish Penal Code in conjunction with Article 286 § 1 of Polish Penal Code.

Article 286 § 1 of the Polish Penal Code appeared in addition to Article 297 § 1 of the Polish Penal Code in as many as 53 judgments, and additionally Article 294 § 1 of the Polish Penal Code in 21 judgments.

In the judgments examined, in addition to the above-mentioned provisions, other articles from the substantive criminal code section were also noticed, although they did not occur frequently:

- a. Article 270 § 2 of Polish Penal Code - in one judgment. It is a material falsification consisting in filling in a blank, signed with someone else's signature, contrary to the will of the signed person and its damage, or using such a document.
- b. Article 271 § 1 of Polish Penal Code - in 2 judgments. The whole is called intellectual falsification. The behavior of a public official or other person authorized to issue a document, which testifies untruth in it about the circumstances of legal significance.
- c. Article 271 § 3 of Polish Penal Code - in one judgment. The type is qualified in relation to the recipe indicated above.
- d. Article 273 of Polish Penal Code - in 2 judgments. It applies to the use of documents confirming untruth.

- f. Article 275 § 1 of Polish Penal Code - in 4 judgments. It is about using a document stating the identity of another person, or his property rights, or stealing such a document or appropriation.
- g. Article 284 § 2 of Polish Penal Code - in one judgment. The provision penalizes the behavior of appropriating movable property.
- h. Article 303 § 1 of Polish Penal Code - in one judgment. Essentially, the provision aims to protect against destruction of business records.

First of all, it should be emphasized that the accusations of an deed under Article 297 § 2 of the Polish Penal Code occurred incidentally because only in two judgments which were examined. The first case⁶⁶ concerned a person holding the Bank's management function, which did not notify the Management Board of the existing, overdue borrower's debt. The second case⁶⁷ concerned obtaining monthly educational grants from the city budget allocated for the education of pupils. The accused was accused of having been the Director of two schools and a person authorized to represent and issue documents on behalf of the Society running these schools, and did not inform the employees of the Municipal Education Department about the actual number of students attending these schools. The court of first instance essentially shared the prosecutor's arguments while the court of appeal changed the judgment of the meriti court and acquitted the accused of the offense. He pointed out that an offense under Article 297 § 2 of the Polish Penal Code can only be committed intentionally. In the case in question, however, it has not been proven that the accused was aware that the situation could have an impact on the suspension or limitation of the amount of subsidies granted. The court further remarked that in the case of an act with Article 297 § 2 of the Polish Penal Code, i.e., the omission of the action indicated therein, it is not necessary for any damage to occur.

Conclusions

The conducted research showed that in more than half of the judgments examined there was a correction in the appeal instance. Some of the mistakes made by the courts of first instance were so simple that they could have been avoided. There were also problems with the proper classification of deeds in the field of Article 297 of Polish Penal Code. There have also been cases of unnecessary, excessive legal classification of the act, i.e. unnecessary automatic classification of the acts committed in conjunction with Article 286 § 1 of Polish Penal Code or Article 270 § 1 of Polish Penal Code. There were also problems with the correct interpretation of the terms contained in the provisions of Article 297 of Polish Penal Code.

⁶⁶ Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 2 października 2015 roku, sygn. akt VI Ka 471/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000471_2015_Uz_2015-10-02_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000471_2015_Uz_2015-10-02_001) (dostęp: 15.1.2018).

⁶⁷ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 października 2015 roku, sygn. akt II AKa 212/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003) (dostęp: 15.1.2018).

As can be seen from the examples presented, it seems that the construction of Article 297 of the Penal Code is neither clear nor clarified, and in practice there are numerous problems of interpretation.

The types of financial support that were observed were only: credit in various forms, a loan of various kinds and a grant. Other instruments that are listed in the Article 297 of Polish Penal Code, such as: surety, guarantee, letter of credit, subvention, confirmation by the bank of a liability arising from a surety or guarantee or a similar cash benefit for a specific business purpose, payment instrument or public contract they did not occur at all.

In practice, Article 297 § 1 of the Polish Penal Code is very often in convergence or in connection with other provisions of substantive criminal law, such as, for example: Article 286 § 1 of Polish Penal Code or Article 270 § 1 of Polish Penal Code. Only 20% of the defendants' judgments were convicted solely on the basis of Article 297 § 1 of Polish Penal Code. In some cases, the deeds suffered in Article 297 of the Polish Penal Code are usually only a part of the circumstances. But there are also cases of unnecessary automatic cumulative qualification.

Considering the changing conditions of economic life and related to the continuous development of banking instruments and other forms of financial support and looking at the amendments to the discussed regulation from: 2004⁶⁸ (Results of investigations of selected court rulings. The amendment broadened the catalog of instruments as follows: credit, loan, surety, guarantee, letter of credit, subsidy, subvention, confirmation by the bank of a liability arising from a surety or guarantee or a similar cash payment for a specific business purpose, electronic payment instrument or public order), and 2013⁶⁹ (The change was of a technical nature. It resulted from the replacement of the term "electronic payment instrument" appearing in the repealed act on electronic payment instruments by the term "payment instrument"⁷⁰, which, however, does not constitute a substantive change, because the modified phrase retains the same conceptual scope.) introduced by the legislator in the scope of extending the catalog of financial instruments contained in this provision, it seems reasonable to postulate change enumerative enumeration in favor of a much more general and capacious formulations. Due to the fact that the credit crime is going to cyberspace, soon there will be a need for another amendment to the discussed provision.

⁶⁸ Ustawa z dnia 18 marca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy - Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2004 Nr 69 poz. 626).

⁶⁹ Ustawa z dnia 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 poz. 1036).

⁷⁰ Ustawa z dnia 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 poz. 1036).

Bibliography

Literature:

- Bojarski T. (red.), Michalska-Warias A., Piórkowska-Fliger J., Szwarczyk M., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VI, LexisNexis, Warszawa 2013, LEX/el 2016.
- Gałązka M., *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu [w:] Kodeks Karny. Komentarz*, A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), Wydanie 2, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Gałązka M., *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu [w:] Kodeks Karny. Komentarz*, A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), Wydanie 3, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Giezek J. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, wydanie I, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX/el 2016.
- Górniok O. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, LexisNexis, Warszawa 2006, LEX/el 2016.
- Mozgawa M. (red.), Budyn-Kulik M., Kozłowska-Kalisz P., Kulik M., *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. VI, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, LEX/el 2016.
- Potulski J., *Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu [w:] Kodeks karny. Komentarz*, R. Stefański (red.), C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Zawłocki R., *Oszustwa gospodarcze. Analiza przepisów art. 297 i 298 k.k.*, Monitor Prawniczy, nr 3, C. H. Beck, Warszawa 2006, Legalis el/2015.
- Zoll A. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-363*. Tom II i III, Zakamycze 1999, LEX/el 2016.

Sentences/law cases:

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 09 lutego 2006 roku, sygn. akt III KK 164/05, Prokuratura i Prawo 9/2006, Wydawnictwo IES, Kraków 2006, s.12.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 kwietnia 2008 roku, sygn. akt III KK 473/07, Prokuratura i Prawo, 2008, nr 10, s.10.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2011 r., sygn. akt I KZP 3/11, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/I%20KZP%203-11.pdf> (dostęp: 15.1.2018).
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 30 października 2014 r., sygn. akt II AKa 214/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/150500000001006_II_AKa_000214_2014_Uz_2014-10-30_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/150500000001006_II_AKa_000214_2014_Uz_2014-10-30_001) (dostęp: 15.1.2018).
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 11 grudnia 2012 roku, sygn. akt II AKa 332/12, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000332_2012_Uz_2012-12-11_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000332_2012_Uz_2012-12-11_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 21 stycznia 2015 r., sygn. akt II AKa 446/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000446_2014_Uz_2015-01-21_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000446_2014_Uz_2015-01-21_002) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 26 listopada 2013 r., sygn. akt II AKa 289/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000289_2013_Uz_2013-11-26_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000289_2013_Uz_2013-11-26_002) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 5 maja 2014 r., sygn. akt II AKa 254/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151000000001006_II_AKa_000254_2013_Uz_2014-05-05_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151000000001006_II_AKa_000254_2013_Uz_2014-05-05_003) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt II AKa 212/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/\\$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/details/$N/151000000001006_II_AKa_000212_2015_Uz_2015-10-06_003) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 4 października 2012 r., sygn. akt II AKa 64/12, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155500000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155500000001006_II_AKa_000064_2012_Uz_2012-10-04_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 września 2016 roku, sygn. akt II Aka 225/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154500000001006_II_AKa_000225_2016_Uz_2016-09-09_003](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154500000001006_II_AKa_000225_2016_Uz_2016-09-09_003) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 1 sierpnia 2014 roku, sygn. akt II AKa 192/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155000000001006_II_AKa_000192_2014_Uz_2014-08-01_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155000000001006_II_AKa_000192_2014_Uz_2014-08-01_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 11 maja 2016 roku, sygn. akt II AKa 98/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155000000001006_II_AKa_000098_2016_Uz_2016-05-11_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155000000001006_II_AKa_000098_2016_Uz_2016-05-11_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 23 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 63/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155000000001006_II_AKa_000063_2013_Uz_2013-05-23_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155000000001006_II_AKa_000063_2013_Uz_2013-05-23_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 18 lutego 2014 roku, sygn. akt VI Ka 1189/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_001189_2013_Uz_2014-02-18_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_001189_2013_Uz_2014-02-18_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 2 października 2015 roku, sygn. akt VI Ka 471/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000471_2015_Uz_2015-10-02_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000471_2015_Uz_2015-10-02_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 28 marca 2014 r., sygn. akt VI Ka 1171/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_001171_2013_Uz_2014-03-28_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_001171_2013_Uz_2014-03-28_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 r., sygn. akt VI Ka 189/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 r., sygn. akt VI Ka 229/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 roku, sygn. akt VI Ka 189/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000189_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 6 czerwca 2014 roku, sygn. akt VI Ka 229/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000229_2014_Uz_2014-06-06_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Gliwicach z dnia 8 lipca 2014 r., sygn. akt VI Ka 294/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151515000003006_VI_Ka_000294_2014_Uz_2014-07-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151515000003006_VI_Ka_000294_2014_Uz_2014-07-08_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 13 grudnia 2013 roku, sygn. akt V Ka 753/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000753_2013_Uz_2013-12-13_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000753_2013_Uz_2013-12-13_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Koszalinie z dnia 9 września 2013 r., sygn. akt V Ka 395/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/155510000002506_V_Ka_000395_2013_Uz_2013-09-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 14 sierpnia 2014 r., sygn. akt IX Ka 282/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000282_2014_Uz_2014-08-14_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 20 lutego 2014 roku, sygn. akt IX Ka 658/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000658_2013_Uz_2014-02-20_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000658_2013_Uz_2014-02-20_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 21 listopada 2013 roku, sygn. akt IX Ka 527/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000527_2013_Uz_2013-11-21_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000527_2013_Uz_2013-11-21_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 29 października 2013 roku, sygn. akt IX Ka 465/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000465_2013_Uz_2013-10-29_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000465_2013_Uz_2013-10-29_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Toruniu z dnia 8 października 2015 r., sygn. akt IX Ka 378/15, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/151025000004506_IX_Ka_000378_2015_Uz_2015-10-08_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/151025000004506_IX_Ka_000378_2015_Uz_2015-10-08_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 16 grudnia 2013 r., sygn. akt X Ka 1069/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_001069_2013_Uz_2014-01-09_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_001069_2013_Uz_2014-01-09_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 20 września 2013 r., sygn. akt X Ka 789/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_000789_2013_Uz_2013-10-03_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_000789_2013_Uz_2013-10-03_002) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 9 września 2014 roku, sygn. akt X Ka 626/14, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154505000003006_X_Ka_000626_2014_Uz_2014-09-11_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154505000003006_X_Ka_000626_2014_Uz_2014-09-11_002) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 23 czerwca 2016 roku, sygn. akt II AKa 87/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/150500000001006_II_AKa_000087_2016_Uz_2016-06-23_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/150500000001006_II_AKa_000087_2016_Uz_2016-06-23_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z dnia 11 października 2016 roku, sygn. akt VI Ka 492/16, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154510000003006_VI_Ka_000492_2016_Uz_2016-10-27_001](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154510000003006_VI_Ka_000492_2016_Uz_2016-10-27_001) (dostęp: 15.1.2018).

Wyrok Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie z dnia 19 grudnia 2013 r., sygn. akt VI Ka 548/13, [http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/\\$N/154510000003006_VI_Ka_000548_2013_Uz_2013-12-19_002](http://orzeczenia.ms.gov.pl/content/$N/154510000003006_VI_Ka_000548_2013_Uz_2013-12-19_002) (dostęp: 15.1.2018).

Law acts:

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. 2018 poz. 1025 – t.j. ze zm.).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (Dz.U. 2018 poz. 2187 - t.j.).

Ustawa z dnia 18 marca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks karny, ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz ustawy - Kodeks wykroczeń (Dz. U. z 2004 Nr 69 poz. 626).

Ustawa z dnia 26 stycznia 2007 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. 2007 nr 35 poz. 217).

Ustawa z dnia 12 lipca 2013 r. o zmianie ustawy o usługach płatniczych oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2013 poz. 1036).

Ustawa z dnia 5 lutego 2015 r. o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego (Dz.U. 2015 poz. 308 ze zm.).

ABSTRACT

Praktyka stosowania przepisu art. 297 k.k.

The aim of the publication is to present the results of research on the issue of the application of the provision of Article 297 of Polish Penal Code in practice and an attempt to evaluate them and an attempt to formulate conclusions.

The features characterizing the offense under Article 297 § 1 of Polish Penal Code, which reads as follows: who, in order to obtain for himself or someone else, from a bank or organizational unit conducting similar economic activity under the Act or from an authority or institution with public funds - credit, monetary loan, surety, guarantee, letter of credit, subsidy, subsidy, confirmation by the bank of a liability arising from a surety or a guarantee or similar cash payment for a specific business purpose, payment instrument or public contract, submit counterfeit, converted, attesting untruth or unreliable document or unreliable written statement regarding circumstances of significant importance in order to obtain the mentioned financial support, payment instrument or order, it is punishable by imprisonment up from 3 months to 5 years.

Discussed are also the indications of committing an act consisting in abandoning the notification in Article 297 § 2 of Polish Penal Code, worded as follows: who, in breach of a binding obligation, does not notify the relevant entity of the situation that may affect the cessation or limitation of the financial support referred to in § 1 or the public order or the possibility of further use of the electronic payment instrument.

Next, the methodology of the research was described in detail. The research was of an files nature and concerned final judgments issued by courts of second instance. The time period of researches was from 2012 to 2016. A purposeful selection was also made due to the legal qualification of the deed on the basis of which the conviction was handed down in the first instance, i.e. the offenses under Article 297 of Polish Penal Code. Then the results of the research were presented and an attempt was made to comment on the results obtained. The conclusions from the research indicated, among others, the cases of lack of correct understanding of the provision, confusion of concepts, unnecessary automatic cumulative classification of the deed, narrowing the use of the instruments mentioned in the provision to credits, loans and subsidies, and many more cases.

Słowa kluczowe: oszustwo kredytowe, polski kodeks karny, wyroki, orzecznictwo

Keywords: credit fraud, Polish Penal Code, judgements, case law

Mgr Marta Zwierz

Uniwersytet Warszawski

O genezie i zakresie kryminalizacji przestępstw o charakterze terrorystycznym w polskim prawie karnym wobec wyzwań współczesności

ABSTRAKT

Niniejsze opracowanie podnosi problem zakresu kryminalizacji przestępstw o charakterze terrorystycznym wobec zjawiska globalizacji sensu largo. Autor zwraca bowiem uwagę na dynamiczny rozwój tego rodzaju przestępczości na przestrzeni ostatnich lat oraz zmianę typów zachowań wypełniających jej znamiona, jak również wpływ norm prawa międzynarodowego na kształt obowiązujących regulacji krajowych w tym zakresie. Istotną część opracowania stanowi podkreślenie wagi zjawiska terroryzmu, a zatem także konieczność racjonalnego stanowienia norm, które będą podstawą ścigania czynów o charakterze terrorystycznym. Autor rozważa poszczególne elementy definicji przestępstwa o charakterze terrorystycznym, podnosząc zarzut ich zbyt dużej elastyczności i uzasadnia konieczność zmian prawnych wobec dynamicznego rozwoju terroryzmu i wykorzystywaniu coraz to nowszych technik jego popełniania.

Właściwie aż do końca lat 60 ubiegłego wieku zjawisko określane mianem terroryzmu było uznawane za zagrożenie o znaczeniu marginalnym, co znajdowało zresztą swoje bezpośrednie odzwierciedlenie także w sposobie normowania przestępstw o charakterze terrorystycznym w systemie prawa stanowionego przez rządy poszczególnych państw.

Z reguły bowiem prawodawca nie przewidywał potrzeby szczegółowej penalizacji zachowań wypełniających znamiona tego zjawiska, gdyż aż do 1989 r. terroryzm w swojej ówczesnej postaci odznaczał się przewidywalnością i zasadniczo szybką wykrywalnością. Przykładowo można tutaj wskazać na Radę Rewolucyjną *Fatah* Abu Nidala, gdzie powszechnie znany był fakt tego, jaki kraj udziela tej organizacji schronienia oraz jakimi rodzajami broni i środkami wybuchowymi posługuje się ona w swoich przestępczych działaniach. Tym samym powiązanie konkretnych aktów terroru z tą grupą i przypisanie za nie odpowiedzialności nie pozostawiało organom ścigania żadnych wątpliwości¹. To właśnie rok 1989 należy uznać za okres przełomowy, gdyż zapoczątkował on niezwykle daleko idącą ewolucję zjawiska terroryzmu do jego dzisiejszej postaci odznaczającej się nieprzewidywalnością działań i ich szczególną brutalnością kierowaną w różne grupy społeczne i z różnych pobudek (religijnych,

¹ Zob. J. Horgan, *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008, s. 9.

politycznych, materialnych), co, szczególnie przy uwzględnieniu niedookreślonej i płynnej struktury tych organizacji, jak również zastosowaniu na szeroką skalę nowoczesnych technologii informacyjnych, wywołuje strach wśród społeczności międzynarodowej, która to nieustannie poszukuje skutecznych metod walki z tym zjawiskiem.

O fenomienie terroryzmu świadczy bowiem nie tylko sama istota zagrożenia szczególnie istotnych dóbr społecznych jakimi są życie, zdrowie, czy mienie poszczególnych jednostek, podmiotów gospodarczych, instytucji państwowych i gospodarki jako całości, lecz także jego niejednolity charakter oraz zróżnicowany zakres regulacji na gruncie przepisów poszczególnych systemów prawnych. Sam proces kryminalizacji przestępstw o charakterze terrorystycznym i przyjęta przez prawodawcę polityka legislacyjna, stanowią w dużej mierze urzeczywistnienie obowiązujących w tym przedmiocie unormowań zawartych w licznych aktach prawnych o randze międzynarodowej, lecz ostateczny kształt regulacji prawnych poszczególnych państw może się oczywiście różnić między sobą w zależności od poziomu ich rozwoju gospodarczego, tradycji kulturowej, położenia gospodarczego, czy obecnej sytuacji politycznej, jak również właściwych dla danego państwa tendencji rozwojowych tego zjawiska.

Przy ocenie wpływu zjawiska globalizacji na wyodrębnianie się nowych form przestępczości zorganizowanej (bo do takiej przestępstwa o charakterze terrorystycznym niewątpliwie należą), warto przytoczyć, słuszny zresztą pogląd, reprezentowany przez L. Kardaszyńskiego oraz M. Rycerskiego wskazujący, że w warunkach otwartości i integracji światowa współzależność wyraża się tym, iż zdarzenia i trendy zachodzące w określonej dziedzinie nie są odosobnione, lecz skutkują łańcuchem procesów, które następnie indukują dalsze konsekwencje w wielu innych obszarach. Za tym zaś idzie trudność w przewidywaniu przyszłych trendów w przestępczości, gdyż ta zmienia się wraz ze zmianami społeczeństwa. Nieodzowny wpływ ma na to szereg czynników, wśród których pierwszorzędne znaczenie zawsze będą odgrywały cztery najważniejsze: ekonomiczne, technologiczne, demograficzne i społeczne². W oparciu o te czynniki wyróżnia się poszczególne generacje przestępczości zorganizowanej, spośród których pierwsza była oparta o hazard i nielegalne wytwarzanie alkoholu, druga obserwowana w latach 80 i 90 XX w. była związana z handlem narkotykami, natomiast trzecia i zarazem aktualna odnosi się do infiltracji systemów politycznych, prawnych i gospodarczych przez przestępców³.

W polskim kodeksie karnym, zgodnie z art. 115 § 20 k.k., dla uznania konkretnego czynu zabronionego za przestępstwo o charakterze terrorystycznym konieczne jest zaistnienie przynajmniej jednej z trzech przesłanek przedmiotowych: poważnego zastraszenia wielu osób, zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego państwa albo

² L. Kardaszyński, M. Rycerski, *Przestępczość zorganizowana w Polsce na tle tendencji europejskich. Analiza funkcjonowania instytucji świadka koronnego jako instrumentu zwalczania przestępczości zorganizowanej (w:) Przestępczość w XXI wieku – zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawno-kryminologiczne*, pod red. E. Pływaczewskiego, W. Filipkowskiego oraz Z. Rau, Warszawa 2015, s. 259.

³ Ibidem.

organu organizacji międzynarodowej do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, bądź wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej.

Można uznać, że w Polsce geneza przestępczości terrorystycznej sięga okresu dwudziestolecia międzywojennego, gdzie we wschodnich województwach wykształcały się pierwsze struktury grup bandyckich specjalizujących się w kradzieżach oraz wymuszeniach rozbójniczych, niekiedy odznaczające się niezwykle wysokim stopniem zorganizowania. Przykładem może tu być powstałe w 1922 r. w Wilnie zrzeszenie zawodowe przestępców narodowości żydowskiej *Bruder Ferain*, które posiadało zarząd o decydującym głosie w sprawie podziału zysków, zleceniu wykonania lub nabyciu narzędzi służących do popełniania przestępstw, składaniu kaucji za aresztowanych członków oraz otaczaniu opieką rodziny aresztowanych członków grupy. Rozwijała się też przestępczość przemytnicza - na granicy polsko-niemieckiej na Śląsku i w Wielkopolsce, na granicy z Wolnym Miastem Gdańsk oraz na granicy z Litwą i Związkiem Radzieckim. Warto w tym miejscu także wskazać, że w tamtym okresie na terenie Polski, Litwy, Czechosłowacji oraz Niemiec swoją działalność przestępczą prowadziła grupa specjalizująca się we włamaniach do banków kierowana przez Stanisława Cichockiego (tzw. Szpicbródka). Funkcjonujące bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej grupy przestępcze cechowały się słabą organizacją i brakiem hermetycznej struktury. Dopiero w następnych latach pojawiły się grupy wyspecjalizowane w przemytach, wymuszeniach haraczy oraz przestępczości gospodarczej.

Przełomem okazały się jednak lata 90. ubiegłego wieku, kiedy to zmiana ustroju pociągnęła za sobą także liczne zmiany społeczne, gospodarcze i prawne, stwarzając podatny grunt pod rozwój całego zespołu zorganizowanych grup przestępczych. Powstają grupy nie tylko o charakterze stricte kryminalnym, lecz także gospodarczym i narkotykowym odznaczające się niezwykle złożoną strukturą, jak również zróżnicowanym doбором specjalizacji przestępczej działalności oraz metod i środków wykorzystywanych w osiągnięciu założonych celów. Same te cele nie ograniczają się jedynie do tych materialnych, gdyż w tym okresie toczyła się walka o wpływy wśród największych ugrupowań, z których do legendy przeszły krwawe i bestialskie starcia dwóch naczelnych grup przestępczych, okrzykniętych mianem polskiej mafii: „Pruszkowa” oraz „Wołomina” wywołując strach i niepokój wśród społeczności żyjących na obszarze ich funkcjonowania. Co ciekawe, historia, szczególnie tej ostatniej grupy, sięga jeszcze do okresu przed wybuchem II wojny światowej, kiedy to „Wołomin” tworzyła banda lokalnych kieszonkowców i włamywaczy posiadających już jednak w tamtym okresie status elity przestępczej, budząc respekt, poważanie i zarazem szacunek w świecie przestępczym. Proceder przestępczy tej grupy w latach 90 skupiał wokół siebie gangsterów z Wołomina, Marek i starej Pragi, którzy „trudnili się” kradzieżami samochodów, przemytem, obrotem narkotykami i innymi substancjami odurzającymi, a także wymuszeniami rozbójniczymi, handlem ludźmi i zabójstwami⁴.

⁴ Por. J. Bil, *Przestępczość zorganizowana w ujęciu historycznym oraz jej ewaluacja*, Kultura, Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje 2015, Nr 20, s. 103-105.

Politycy dosyć długo nie chcieli zaakceptować faktu, iż na terenie państwa polskiego pojawiają się nowe – w zasadzie dotychczas nieznanne – formy przestępczości zorganizowanej na miarę mafii sycylijskiej. W zasadzie aż do momentu akcesji do Unii Europejskiej, prawo polskie nie dysponowało żadnymi specjalnymi legislacjami antyterrorystycznymi i co najważniejsze – terroryzm pozostawał rodzajem przestępczości nie podlegającej odrębnej klasyfikacji i zarazem nie posiadającej swojej definicji legalnej. Nie przewidywano bowiem potrzeby szczegółowej regulacji zjawiska terroryzmu w systemie prawa stanowionego i posiłkowano się w tym celu wyłącznie dorobkiem myśli karnoprawnej o dosyć ugruntowanej tradycji w tym zakresie. Praktyczne zastosowanie, w przypadku wszelkich zachowań wypełniających znamiona terroryzmu, miał bowiem w tym okresie art. 258 k.k. będący niejako powieleniem sposobu ujęcia tego zjawiska w Kodeksie karnym Makarewicza z 1932 r., gdzie z treści art. 166 wprost wynikało, iż warunkiem karygodności jest istnienie organizacji, która mieści się w pojęciu grupy lub związku, branie w nich udziału, bądź też zakładanie lub kierowanie nimi. Zakres tych unormowań rozciągał się bowiem nie tylko na złożone pod względem struktury i schemat działania związki przestępców zawodowych, lecz także inne ich postacie, tj.: bandę rozumianą jako stałe ugrupowanie dla dokonania przestępstw oznaczonych tylko *in genere* oraz spisek będący porozumieniem przestępczym skupiającym co najmniej trzy osoby i opartym na określonym zamiarze dokonania konkretnego przestępstwa.

Konsekwencją odejścia od tradycyjnego – monocentrycznego modelu systemu prawnego, będącego w kompleksowym ujęciu wytworem rodzimego ustawodawcy oraz przekazanie części swoich uprawnień w zakresie stanowienia prawa i wyznaczania kierunków jego wykładni podmiotom (organom i organizacjom międzynarodowym) mającym swoje siedziby poza terytorium państwa była konieczność przejęcia oraz wdrożenia do krajowego porządku prawnego dorobku obcego ustawodawstwa, w tym także regulacji odnoszących się do szeroko pojmowanego terroryzmu. Chodziło zaś zwłaszcza o te regulacje, które wyrażają zobowiązanie państwa do wdrożenia skutecznych instrumentów prawnych do walki z tym zjawiskiem. Ogromny wpływ na sposób ukształtowania karnoprawnej materii związanej ze zwalczaniem zjawiska terroryzmu wywarło przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i powiązany z tym proces zbliżenia polskiego ustawodawstwa w kierunku obowiązujących standardów unijnych w tym zakresie.

To właśnie przystąpienie Polski do Unii Europejskiej skutkowało wprowadzeniem do polskiego Kodeksu karnego ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁵ legalnej definicji przestępstwa o charakterze terrorystycznym unormowanej w art. 115 § 20 formułującej w formie zamkniętego katalogu enumeratywnie wspomniane już przesłanki celu. Decyzja ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu nałożyła w zasadzie wymóg, aby w obszarze wysokości kary nakładana sankcja odzwierciedlała poważny charakter tych przestępstw. Założeniem ustawodawcy było

⁵ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2004 Nr 93, poz. 889 z późn. zm.).

zresztą, aby w granicach tego pojęcia mieściły się wyłącznie najpoważniejsze czyny zabronione zagrożone karą co najmniej 5 lat pozbawienia wolności.

Istotną kwestią wymagającą podkreślenia jest fakt, iż Polska odstąpiła od włączenia do Kodeksu karnego wskazanego w Decyzji ramowej katalogu przestępstw o charakterze terrorystycznym. Podnoszono fakt, iż z racji swojego charakteru nie mogłyby one zostać zakwalifikowane do tej grupy, co odnosi się zwłaszcza do czynów zabronionych ukierunkowanych na konkretną osobę lub mienie. Zdaniem projektodawcy takie działanie mogłoby sztucznie rozszerzać poszczególne warianty zachowań normowanych w części szczególnej kodeksu karnego⁶. Zmiany wprowadzone zostały także w treści art. 258 k.k., gdzie zgodnie z decyzją Ramową dostrzeżono potrzebę kryminalizacji kierowania oraz udziału w zorganizowanej grupie lub związku o charakterze terrorystycznym. Miało to sprzyjać większej efektywności ścigania oraz poprawie realizacji funkcji prewencyjnej. Należy przy tym podkreślić, iż standardy stawiane państwom członkowskim narzucały górny próg karalności za przestępstwo kierowania grupą przestępczą określony w wysokości nie niższej niż 15 lat pozbawienia wolności w typie kwalifikowanym. Natomiast w typie podstawowym, a więc za samo przestępstwo udziału w zorganizowanej grupie przestępczej regulacje te ustalały ten próg na co najmniej 8 lat pozbawienia wolności. W odniesieniu do tych zaleceń prawodawca zdecydował się na zastosowanie minimalnego progu zaproponowanego przez Unię Europejską.

Ustawą z dnia 25 czerwca 2009 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu oraz o zmianie niektórych innych ustaw⁷ wprowadzono do Kodeksu karnego dodatkowy przepis art. 165a, który kryminalizuje czyny polegające na finansowaniu przestępstwa o charakterze terrorystycznym. Przepis ten należy uznać za realizację postulatów międzynarodowych, szczególnie zaleceń Komitetu Antyterrorystycznego Rady Bezpieczeństwa ONZ, monitorującego przestrzeganie przez państwa członkowskie ONZ Rezolucji Rady Bezpieczeństwa 1373 z 2001 r., konwencji ONZ z 1999 r. o zwalczaniu finansowania terroryzmu⁸ oraz poglądów doktryny⁹.

Niewątpliwym zarzutem względem przyjętego przez prawodawcę sposobu kryminalizacji przestępstw o charakterze terrorystycznym jest kazuistyczność zastosowanych rozwiązań uniemożliwiająca jednoznaczną subsumcję stanu faktycznego pod konkretny przepis prawa.

⁶ Zob. I. Kalinowska, *Prawnoporównawcza analiza kryminalizacji terroryzmu w Polsce i w Niemczech* (w:) *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, pod red. E. Guzik-Makaruk oraz E. Pływaczewskiego, Białystok 2015, s. 253-254.

⁷ Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 2009 Nr 166, poz. 1317).

⁸ Zob. druk sejmowy nr 1394 z dnia 21 listopada 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw.

⁹ E. Guzik-Makaruk, W. Filipkowski, *Kryminalizacja grup terrorystycznych w ustawodawstwie RFN i Polski. Próba studium komparatystycznego* (w:) K. Endecki (red.), *Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne*, Poznań 2006, s. 102 [cyt. za:] I. Kalinowska, *Prawnoporównawcza analiza kryminalizacji terroryzmu w Polsce i w Niemczech* (w:) *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, pod red. E. M. Guzik-Makaruk oraz E. W. Pływaczewskiego, Białystok 2015, s. 255.

Pozostawienie w tym zakresie swobody decyzyjnej organom powołanym do sprawowania wymiaru sprawiedliwości (w imieniu państwa) utrudnia kwalifikację poszczególnych stanów faktycznych do grupy przestępstw po charakterze terrorystycznym. Tym samym zaś stawia pod znakiem zapytania efektywność tego rodzaju konstrukcji prawnych oraz celów, jakie pierwotnie miały one realizować w zamyśle ustawodawcy. Należy mieć bowiem na uwadze, że w polskim systemie prawnym istnieje cały szereg rozwiązań szczegółowych także o charakterze *stricte* proceduralnym adresowanych bezpośrednio do organów ścigania i niejako dopełniających ogólne normy kodeksowe w sferze szeroko pojętego terroryzmu.

Warto w tym miejscu wskazać wcielenie do polskiego systemu prawnego postanowień Decyzji ramowej z dnia 28 listopada 2002 r. w sprawie wzmocnienia prawnokarnych ram zwalczania pomocy w nielegalnym przekraczaniu granic, przejeździe i nielegalnym pobycie oraz Dyrektywy z dnia 28 listopada 2002 r. w sprawie definicji pomocy w niedozwolonym przekroczeniu granicy, tranzycie i niedozwolonym pobycie¹⁰. Zmiana ta doprowadziła do nadania art. 264 k.k. nowej treści poprzez penalizację wszelkich aktów nielegalnego przekraczania granic, udzielania pomocy i organizowania nielegalnego przekraczania granicy oraz pomocy w nielegalnym pobycie, o ile pomoc taka bywa świadczona w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Wspomniana już wcześniej nowelizacja z dnia 16 kwietnia 2004 r. wprowadziła także szereg zmian do ustawy z dnia 28 października 2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary oraz dodała nowe art. 589b – 589f regulujące pomoc prawną w postępowaniu przygotowawczym w sprawach o przestępstwa o charakterze terrorystycznym w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego¹¹. Z kolei implementacja Decyzji ramowej Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie Europejskiego nakazu aresztowania i procedur wydawania pomiędzy Państwami Członkowskimi doprecyzowała także procedury dobrej współpracy pomiędzy państwami w sprawach ekstradycji¹². Ponadto, dnia 13 stycznia 2005 r. weszła w życie ustawa z dnia 25 listopada 2004 r. o zmianie ustawy o Policji oraz ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej¹³ stanowiąca reakcję na wzrastający stopień zagrożenia terrorystycznego. Przyznała ona Policji szerszą możliwość użycia uzbrojonych oddziałów w przypadku bezpośredniego zagrożenia przestępstwem terrorystycznym, bądź w przypadku jego dokonania. Doświadczenia z zamachu terrorystycznego z dnia 11 września 2001 r. na World Trade Center, kiedy to do celów przestępczych wykorzystano samolot poskutkowało również nowelizacją ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze*¹⁴, która to wprowadziła art. 122a umożliwiający likwidację statku powietrznego w przypadku uzasadnionego podejrzenia, iż zostanie on wykorzystany w celach terrorystycznych.

¹⁰ Zob. druk sejmowy nr 2407 z dnia 8 stycznia 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw.

¹¹ Dz. U. 1997 Nr 89, poz. 555 z późn. zm.

¹² Zob. druk sejmowy nr 580 z dnia 12 maja 2006 r. o zmianie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

¹³ Dz. U. Nr 277, poz. 2742.

¹⁴ Dz. U. Nr 130, poz. 1112.

Reasumując, należy uznać, że organy państwowe dysponują bogatym zespołem instrumentów prawnych skierowanych na zapobieganie i zwalczanie terroryzmu. Większość z tych przepisów posiada także wymiar proceduralny i w szczegółowym zakresie określają one procedury dla odpowiednich służb i organów ścigania. Obecnie obowiązujące przepisy prawa karnego materialnego nie pozwalają jednak na jednoznaczne wykazanie w opisie czynu i jego kwalifikacji prawnej, iż mamy do czynienia z przestępstwem o charakterze terrorystycznym. Brak jest bowiem szczególnych znamion (zwłaszcza tych podmiotowych), które pozwoliłyby na pewne stwierdzenie, iż dany czyn popełniono w celu terrorystycznym. Intencją prawodawcy było zapewne uelastycznienie obowiązujących norm prawnych i dostosowanie ich do nieprzewidzianych odmian terroryzmu i metod działań przestępców, szczególnie wobec dynamicznego rozwoju tego zjawiska oraz jego skali. Jednak rzeczywista wykładnia przepisów może nastroić trudności w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych, zwłaszcza wobec braku unormowania karalności na innych niż sam etap dokonania form stadialnych przestępstwa. W ich obecnym kształcie należy bowiem przyjąć, że przygotowanie, bądź usiłowanie będzie karalne wyłącznie w sytuacjach, gdy konkretny czyn zabroniony popełniony w celu terrorystycznym będzie zgodny z literalnym brzmieniem przepisu i będzie podlegał karze na tym etapie. Co niewątpliwie nie zawsze musi mieć miejsce. Kwestią wymagającą odrębnej regulacji prawnej jest także odpowiedzialność podżegacza oraz pomocnika. Wobec coraz szerszego zasięgu oddziaływania zjawiska terroryzmu, przyjęta przez prawodawcę technika legislacyjna może okazać się więc nieskuteczna. Wobec wykształcania się nowych rodzajów przestępczości, których prawodawca nie mógł przewidzieć w momencie typizacji poszczególnych przestępstw, konieczna wydaje się gruntowna nowelizacja Kodeksu karnego z 1997 r. także jej w aspekcie aksjologicznym, tj. w kierunku takiej klasyfikacji i hierarchizacji dóbr społecznych, które byłyby adekwatne do współczesnych zagrożeń.

Bibliografia

Literatura

- Bil J., *Przestępczość zorganizowana w ujęciu historycznym oraz jej ewaluacja*, Kultura, Bezpieczeństwa. Nauka-Praktyka-Refleksje 2015, Nr 20
- Guzik-Makaruk E., Pływaczewski E. (red.), *Współczesne oblicza bezpieczeństwa*, Białystok 2015
- Horgan J., *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008
- Pływaczewski E., Filipkowski W., Rau Z. (red.), *Przestępczość w XXI wieku – zapobieganie i zwalczanie. Problemy prawnokryminologiczne* Warszawa 2015

Akty prawne

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny* (Dz. U. 1997 Nr 88, poz. 533 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. – *Prawo lotnicze* (Dz. U. 2002 Nr 130, poz. 1112)

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. *o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw* (Dz. U. 2004 Nr 93, poz. 889 z późn. zm.)

Ustawa z dnia 25 listopada 2004 r. *o zmianie ustawy o Policji oraz ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (Dz. U. 2004 Nr 277, poz. 2742)

Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 r. *o przeciwdziałaniu wprowadzaniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących z nielegalnych lub nieujawnionych źródeł oraz o przeciwdziałaniu finansowaniu terroryzmu oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz. U. 2009 Nr 166, poz. 1317)

ABSTRACT:

Origin and scope of criminalization of terrorist offences in polish criminal law and challenges of modern times

The article study the problem of the criminalization of terrorist offenses and the phenomenon of globalization. Author draws attention to the dynamic development of this type of crime in recent years and the change of behaviors constituting its features, as well as the impact of international law standards on the shape of existing national regulations in this area. An important part of the study is to underline the importance of the phenomenon of terrorism, and therefore also the need to rationally establish standards that will be the basis for prosecution and sentencing acts of terrorism. The author considers elements of the definition of a terrorist offense, raising the allegation of too much flexibility and justifying the need for legal changes in the face of the dynamic development of terrorism and the use of ever-newer techniques of committing it.

Słowa kluczowe: globalizacja, kryminalizacja, terroryzm

Key words: globalization, criminalization, terrorism

Informacja o krajowej i międzynarodowej współpracy kryminologów

dr Diana Dajnowicz-Piesiecka

dr Emilia Jurgielewicz-Delegacz

Katedra Prawa Karnego i Kryminologii

Wydział Prawa, Uniwersytet w Białymstoku

Sprawozdanie z II Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów

Białystok, 10-11 maja 2018 r.

Na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku w dniach 10-11 maja 2018 r. odbyło się II Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów, którego hasło przewodnie brzmiało: *Przestępczość XXI wieku – szanse i wyzwania dla kryminologii*¹. OFMK to pionierskie przedsięwzięcie w skali krajowej, a nawet międzynarodowej. Jego inicjatorem był prof. zw. dr hab. dr h.c. Emil W. Pływaczewski – Dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, który kilka lat temu uznał za potrzebne stworzenie cyklu spotkań, umożliwiających wymianę doświadczeń i wyników badań młodych naukowców i praktyków, których zainteresowania badawcze bądź doświadczenie zawodowe wiążą się z kryminologią. Realizacji Forum przyświeca cel integracji grona młodych naukowców (m.in. prawników, kryminologów, socjologów, pedagogów, lekarzy), reprezentujących różne dziedziny nauki.

Druga edycja Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów rozpoczęło się 10 maja. Oficjalne jej otwarcie poprowadził Dziekan Wydziału Prawa UwB – prof. zw. dr hab. dr h.c. Emil W. Pływaczewski. Profesor powitał gości, a następnie podziękował patronom honorowym, patronom medialnym i sponsorom za wsparcie OFMK². Po oficjalnym otwarciu kon-

¹ Pierwsza edycja OFMK odbyła się w dniach 19-20 maja 2016 r. również na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Zorganizowano ją pod hasłem *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*. Pod takim tytułem ukazała się też monografia pokonferencyjna pod redakcją Emila W. Pływaczewskiego, Emilii Jurgielewicz-Delegacz, Diany Dajnowicz-Piesieckiej. Więcej na temat I edycji OFMK: D. Dajnowicz, E. Jurgielewicz-Delegacz, *Sprawozdanie z I Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów, Białystok, 19-20 maja 2016 r.*, Biuletyn Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii 2016, nr 23, s. 143-147.

² Koordynatorki OFMK – dr Emilia Jurgielewicz-Delegacz oraz dr Diana Dajnowicz-Piesiecka dziękują za udzielone wsparcie partnerom: Kancelarii Adwokatów i Radców Prawnych P. J. Sowisło & Topolewski, Kancelarii Adwokackiej s.c. Janusz Kaczmarek & Maciej Kaczmarek, Kancelarii Prawniczej Argos s.c. KMWK Lubelscy, Okręgowej Radzie Adwokackiej w Białymstoku, Kancelarii Adwokackiej Adwokat Piotr Bołtryk, Izbie Przemysłowo-Handlowej w Białymstoku, Przedsiębiorstwie Usługowo-Asenizacyjnemu „ASTWA” Sp. z o.o., Przedsiębiorstwie Produkcyjno-Handlowemu EKTO Sp. z o.o., Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Wydawnictwo C.H. Beck, Wydawnictwo Stowarzyszenia Absolwentów Wydziału Prawa – Temida 2, Radzie Uczelnianej Samorządu Doktorantów Uniwersytetu w Białymstoku. Podziękowania kierowane są także do patronów honorowych: Rektora Uniwersytetu w Białymstoku, Dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Prezydenta Miasta Białegostoku, Wojewody Podlaskiego, Marszałka Województwa Podlaskiego, Okręgowej Izby Radców Prawnych w Białymstoku, Dyrektora Instytutu Ekspertyz Sądowych im. Prof. dra Jana Sehna, Komendanta Głównego Policji, Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji, Komendanta Wojewódzkiego Policji w Białymstoku, Komendanta Miejskiego Policji w Białymstoku, Konsul Honorowej Republiki Estońskiej w Białymstoku – dr Iwony Wrońskiej, Krajowej Reprezentacji Doktorantów.

ferencji Dziekan Wydziału Prawa UwB głos przekazał prof. Chrisowi Eskridge – Dyrektorowi Wykonawczemu Amerykańskiego Stowarzyszenia Kryminologii (*American Association of Criminology*), który wygłosił wykład otwierający spotkanie. Później głos oddano prelegentom.

Dr hab. Wojciech Filipkowski, prof. UwB (Kierownik Pracowni Kryminalistyki Wydziału Prawa UwB) poprowadził pierwszy panel obrad, podczas którego wystąpiło pięciu prelegentów:

1. dr Simonas Nikartas wygłosił referat pt. „Community sanctions: a real alternative to imprisonment or an expansion of punishment? The case of Lithuania”,
2. dr Evgenia Demidova wygłosiła referat pt. „The Concept of Forensic Activity (Ontological Aspect)”,
3. dr Agnieszka Gutkowska wygłosiła referat pt. „Radykalizacja tzw. „samotnych wilków” i jej przeciwdziałanie w świetle wyników projektu PRIME”,
4. dr Diana Dajnowicz-Piesiecka wygłosiła referat pt. „Pokrzywdzeni porwaniami rodzicielskimi w świetle badań aktowych”,
5. dr Emilia Jurgielewicz-Delegacz wygłosiła referat pt. „Wypadki w komunikacji z udziałem dzieci”.

Równoległe z panelem I prowadzone były obrady w panelu II. OFMK wywołało ogromne zainteresowanie wśród młodych kryminologów. Organizatorzy, chcąc zapewnić jak największe pole do dyskusji naukowej, podjęli się zorganizowania większej liczby paneli, które odbywały się w tym samym czasie. Uczestnicy konferencji mieli dzięki temu duży wybór referatów do wysłuchania. Jednocześnie większa liczba młodych uczonych mogła zaprezentować na forum wyniki swoich badań.

Drugi panel był koordynowany przez dr. Janusza Bryka – byłego Dziekana Wydziału Administracji Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie. Podczas tego panelu wystąpiło pięciu prelegentów:

1. mgr Joanna Klimczak wygłosiła referat pt. „Kradzież – wyzwanie czy przeżytek w kryminologii XXI wieku?”,
2. mgr Agnieszka Langowska i mgr Przemysław Alkowski wygłosili referat pt. „Ocena kształcenia metodą sokratyczną dla przeciwdziałania przestępczości w środowisku wielokulturowym”,
3. mgr Katarzyna Ciulkin-Sarnocińska wygłosiła referat pt. „Wybrane kryminologiczne aspekty macierzyństwa zastępczego. Przestępstwo handlu ludźmi oraz organizowania adopcji wbrew przepisom ustawy”,
4. mgr Milena Zajkowska wygłosiła referat pt. „Ustalanie osobowości sprawców przestępstw na podstawie profilowania kryminalnego”,

5. Patrycja Głodzińska wygłosiła referat pt. „Cybersamobójstwo jako zagrożenie XXI wieku”.

Panel III prowadzony był przez dr. hab. Wojciecha Filipkowskiego, prof. UwB, który po raz drugi wystąpił w roli moderatora. W panelu tym miejsce miały następujące wykłady:

1. dr Michaela Štefunková i mgr Zuzana Kostelnikova wygłosiły referat pt. „Victimization survey focused on the experience of the Czech population with selected types of offenses within the set reference period”,
2. mgr Darya Ivinskaya wygłosiła referat pt. „Social influence in the system of correcting means on convicts sentenced to deprivation of liberty”,
3. dr Ixone Ondarre Fuente wygłosił referat pt. „Trafficking in human beings from a gender perspective”,
4. dr Maciej Duda wygłosił referat pt. „Przemyt dziedzictwa kulturalnego i naturalnego – wyzwanie dla kryminologii w XXI wieku”.

Prowadzącą kolejnego, czwartego panelu była prof. zw. dr hab. Ewa M. Guzik-Makaruk – Prodziekan ds. Nauki oraz Kierownik Zakładu Prawa Karnego Wydziału Prawa UwB. Podczas tej części obrad można było wysłuchać referatów:

1. dr Anity Kubanek pt. „Kryminologiczna perspektywa stosowania przez funkcjonariuszy Policji środków przymusu bezpośredniego, ze szczególnym uwzględnieniem paralizatora”,
2. mgr Joanny Sowisło-Wawrzyniak, która wygłosiła referat pt. „W sprawie granic odpowiedzialności lekarza – gwaranta – studium przypadku”,
3. mgr Justyny Włodarczyk-Madejskiej pt. „Wychowankowie młodzieżowych ośrodków wychowawczych i zakładów poprawczych”,
4. mgr Emili Płońskiej pt. „Upowszechnienie danych biometrycznych. Udogodnienie czy zagrożenie?”.

Prowadzącym następnego panelu była dr hab. Sławomir Redo – starszy doradca w Akademickiej Radzie Naukowej ds. Systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych. W tej części konferencji usłyszeć można było:

1. mgr. Alexandra Dudchenko, który wygłosił pt. „Law enforcement system as a basis of combating crime”,
2. mgr. Evaldasa Visockasa, który wygłosił referat pt. „Searching for the effective and efficient crime prevention strategies”,

3. dr Joannę Narodowską, która wygłosiła referat pt. „Przemoc wobec zwierząt jako czynnik predykcijny przemocy wobec ludzi – porównanie amerykańskich i polskich badań ekokryminologicznych” oraz
4. dr. Mariusza Gąsiorowskiego, który wygłosił referat pt. „Rola kynologii policyjnej w procesie wykrywczym przestępstw”.

Ostatni, szósty panel tego pierwszego dnia konferencji moderowany był przez prof. zw. dr hab. Katarzynę Laskowską – Kierownik Zakładu Kryminologii na Wydziale Prawa UwB. Podczas tej części wystąpili tacy prelegenci jak:

1. mgr Monika Szulecka z referatem pt. „Kto, komu i w zamian za co? Okoliczności uławiania nielegalnego pobytu cudzoziemcom na terytorium Polski na podstawie analizy wybranych orzeczeń sądowych dotyczących art. 264 a k.k.”,
2. mgr Arkadiusz Leśniak-Moczuk z referatem pt. „Doświadczenia młodzieży szkolnej Rzeszowa w używaniu nielegalnych środków psychoaktywnych. Analiza longitunalna”,
3. lic. Teofil Pietroń z referatem pt. „Patologie w akcjach humanitarnych”,
4. Katarzyna Hebda, Joanna Domin z referatem pt. „Zjawisko eutanazji jako wyzwanie dla współczesnej kryminologii”.

Pierwszy dzień obrad został zwieńczony uroczystą kolacją, w której wzięli udział organizatorzy, uczestnicy oraz zaproszeni goście. Drugiego dnia konferencji – 11 maja – kontynuowano obrady. Tego dnia na Wydziale Prawa UwB uczestnicy głosili swoje referaty w pięciu panelach. W pierwszym panelu, prowadzonym przez prof. zw. dr hab. Katarzynę Laskowską, wystąpili następujący uczestnicy:

1. dr Natalia Daśko z referatem pt. „Rejestr sprawców przestępstw na tle seksualnym – racjonalna polityka kryminalna czy populizm penalny? Uwagi na tle rozwiązań amerykańskich”,
2. dr Karol Konaszewski z referatem pt. „Salutogeniczne predyktory stylów radzenia sobie w sytuacjach stresujących”,
3. mgr Adrianna Tymieniecka-Cichoń z referatem pt. „Przestępstwo nadużycia zaufania w spółdzielniach mieszkaniowych – wyniki badań własnych”,
4. mgr Agnieszka Daniszewska, mgr Michał Dąbrowski z referatem pt. „Aplikacja badań typu foresight w kryminologii – zastosowanie, status quo i szanse na przyszłość”,
5. mgr Piotr Mroczo z referatem pt. „Znieważanie celebrytów w Internecie”.

W panelu drugim, moderowanym przez prof. dr. hab. Wiesława Pływaczewskiego –

Kierownika Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, odbyło się pięć prelekcji:

1. mgr Marta Dzieniszewska wygłosiła referat pt. „Bezpieczeństwo człowieka w obliczu zagrożeń XXI wieku – przyczyny występowania zagrożeń i ich wpływ na poczucie bezpieczeństwa człowieka”,
2. mgr Karolina Kamińska wygłosiła referat pt. „Zjawisko „kradzieży tożsamości” – aspekty prawne i kryminologiczne”,
3. mgr Sebastian Zieliński wygłosił referat pt. „Przestępczość w korporacjach – metody kryminologiczne wykorzystywane w śledztwach wewnętrznych”,
4. lic. Radosław Jasiński wygłosił referat pt. „Strzelec aktywny – próba kryminologicznej analizy zjawiska”,
5. Mateusz Gąsowski wygłosił referat pt. „Cyberprzemoc wśród młodzieży szkolnej – ujęcie kryminologiczne”.

Następny panel poprowadzony został przez dr. hab. Leszka Wieczorka, prof. UJK. Swoje referaty zaprezentowali w nim tacy młodzi kryminolodzy jak:

1. dr Katarzyna Liżyńska oraz dr Anna Płońska – wygłosiły referat pt. „Problematyka przestępczości XXI w. na przykładzie handlu ludźmi”,
2. dr Agnieszka Kilińska-Pękacz – wygłosiła referat pt. „Przestępstwa narkotykowe popełniane przez nieletnich”,
3. mgr Joanna Melz – wygłosiła referat pt. „Z lotu ptaka, czyli drony a prawo karne”,
4. lic. Aleksandra Joanna Lewandowska i Łukasz Presnarowicz – wygłosili referat pt. „Neurodowody w sądzie – nowe wyzwanie kryminologii”,
5. Tomasz Berdzik – wygłosił referat pt. „Postęp technologiczny jako jeden z determinantów współczesnego terroryzmu”.

Czwarty panel drugiego dnia OFMK ponownie moderował prof. dr hab. Wiesław Pływaczewski. Podczas tej części obrad wystąpili następujący prelegenci:

1. dr Magdalena Grzyb zaprezentowała referat pt. „Jak biją to tylko kwiatkiem?”. O niskich wskaźnikach przemocy wobec kobiet w Polsce”,
2. dr Michał Dziejdz wygłosił referat pt. „Kradzież informacji przedsiębiorstwa – zagadnienia prawne i kryminologiczne”,
3. mgr Aleksandra Stachelska przedstawiła rozważania pt. „Stalking w świetle badań Białostockiej Szkoły Kryminologii”,

4. mgr Jakub Bryk zaprezentował referat pt. „Kryminologiczne i społeczne determinanty romskiej przestępczości”,
5. mgr Marta Nawrocka wygłosiła referat pt. „Przestępczość podatkowa w zakresie podatku VAT – metody działań przestępnych oraz sposoby jej zwalczania w świetle prawa karnego skarbowego”.

Ostatni panel konferencji moderowała prof. zw. dr hab. Ewa M. Guzik-Makaruk, zaś z referatami wystąpili:

1. dr Maria Hapunik oraz dr Anna Świerczewska-Gąsiorowska - wygłoszono referat pt. „Formułowanie profilu nieznanego przestępcy na potrzeby Policji”,
2. dr Paweł Ostaszewski - wygłoszono referat pt. „W kręgu kryminologii publicznej”,
3. mgr Claudia Zielińska - wygłoszono referat pt. „Cybercrime – wyzwanie dla kryminologii”,
4. mgr Marta Dąbrowska – wygłoszono referat pt. „Ciemna liczba przestępstwa groomingu w badaniach Białostockiej Szkoły Kryminologii”,
5. mgr Bartosz Kędziński – wygłoszono referat pt. „Przestępczość, bezpieczeństwo powszechne a dostęp do broni palnej”.

Po obradach Prodziekan Wydziału Prawa ds. Nauki prof. dr hab. Ewa M. Guzik-Makaruk podziękowała uczestnikom za ich referaty. Szczególne wyrazy wdzięczności skierowała do patronów honorowych oraz do sponsorów, bez których wsparcia konferencja by się nie odbyła.

II Ogólnopolskie Forum Młodych Kryminologów cieszyło się wielkim zainteresowaniem w środowisku młodych naukowców. Potwierdzeniem tego jest fakt, iż podczas rejestracji zgłoszono 75 propozycji wystąpień, a wybrano 50 referatów do wygłoszenia (dla porównania: podczas I edycji OFMK przesłano 60 propozycji referatów, a wybrano 27). Do publikacji konferencyjnej zostało zakwalifikowanych ponad 60 zgłoszeń.

W konferencji wzięło udział blisko 100 uczestników, w tym około 60 – czynny. Ponad 50 uczestników byli to młodzi kryminolodzy z Polski oraz zaś blisko 10 – zza granicy. Wśród 50 czynnych uczestników z Polski znaleźli się reprezentanci takich jednostek naukowych jak: Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Wrocławski, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie.

Zagraniczni prelegenci reprezentowali takie jednostki naukowe jak:

- Charles University in Prague (Czechy),
- Law Institute of Lithuania (Litwa),
- University of Castilla-La Mancha (Hiszpania),
- Uniwersytet Europejski Viadrina we Frankfurcie nad Odrą (Niemcy),
- Yanka Kupala State University of Grodno (Białoruś),
- Yaroslav Mudryi National Law University (Ukraina).

Osobami, które pracowały nad organizacją wydarzenia były: dr Emilia Jurgielewicz-Delegacz – Główny Koordynator Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów, dr Diana Dajnowicz-Piesiecka – Zastępca Koordynatora Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów oraz doktorantki w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii - mgr Marta Dąbrowska i mgr Aleksandra Stachelska.

Uczestnicy reprezentujący różne jednostki naukowe z kraju i z zagranicy z entuzjazmem podejmowali się dyskusji na tematy dotyczące wygłaszanych referatów. Paneliści otrzymywali pytania i byli proszeni o rozwinięcie referowanych tematów. W obradach aktywni byli zarówno doświadczeni naukowcy, jak i młodzi kryminolodzy. Pokłosem wygłoszonych referatów oraz rozważań podjętych podczas Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów będzie monografia pokonferencyjna.

dr Konrad Buczkowski
Zakład Kryminologii INP PAN

Sprawozdanie z XVIII Konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego /Sarajewo, Bośnia – Hercegowina, 29.08 – 1.09.2018/

Tematem tegorocznej XVIII Konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego, która odbyła się w Sarajewie /Bośnia-Hercegowina/ w dniach 29.08. – 1.09.2018 r. była „Przestępczość przeciwko człowiekowi oraz przestępstwa przeciwko ludzkości: implikacje dla współczesnej kryminologii” („Crimes Against Humans and Crimes Against Humanity: Implications for Modern Criminology”). Dobór miejsca gospodarza konferencji do głównej problematyki spotkania wydaje się być jak najbardziej uzasadniony i celowy. Bośnia i Hercegowina, a także samo Sarajewo było bowiem, niewiele ponad dwadzieścia lat temu miejscem szczególnie jaskrawych naruszeń praw człowieka oraz licznych zbrodni przeciwko ludzkości, czego dowody widoczne są niemal w każdym zakątku tego miasta.

Współorganizatorami konferencji był Uniwersytet w Sarajewie oraz Wydział Kryminologii, Kryminologii oraz Studiów Bezpieczeństwa. W konferencji udział wzięło ponad 1400 kryminologów z całego świata, którzy wygłosili ponad 1000 wystąpień na ponad 350 panelach zgrupowanych w ponad 100 zagadnień tematycznych.

Skala i rozmiary konferencji Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego powodują, że oprócz poruszenia w jej trakcie tematu głównego, pozwala ona na wymianę poglądów pomiędzy kryminologami, przede wszystkim z państw europejskich, oraz prezentację wyników badań w zakresie wszystkich aktualnych problemów przestępczości.

Tematowi wiodącemu konferencji poświęcone były przede wszystkim sesje plenarne. Warto tutaj zwrócić uwagę na wystąpienia dotyczące zagadnień międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości w zakresie ścigania i sądenia przestępstw przeciwko ludzkości (Serge Bramertz, ICTY „International Criminal Justice: the End of the Beginning or Beginning of the End” oraz Barbora Holá, Vrije Universiteit Amsterdam „International Criminal Justice at the Crossroads: Aspirations, Promises and Realities”).

Należy również odnotować wystąpienie May-Len Skilbrei (Uniwersytet w Oslo) dotyczące bardzo aktualnej problematyki wykorzystywania seksualnego, nagłośnionej przez skandale w Hollywood i powstanie ruchu #MeToo w zakresie tego, co kryminologia może dodać do naszego rozumienia powiązań pomiędzy seksualnością a władzą i możliwości pomocy ofiarom takiego rodzaju wykorzystania („Sexuality, Power and Criminology in the Era of #MeToo”).

Konferencja Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego w Sarajewie była prawdopodobnie pierwszą z konferencji ETK, w której tak szeroki udział wzięli przedstawiciele polskich ośrodków naukowych i placówek badawczych zajmujących się zagadnieniami kryminologii. Wymienić tu wypada m.in. obecność i czynny udział pracowników Zakładu Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych PAN, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Uniwersytetu Gdańskiego czy Uniwersytetu Szczecińskiego, a także Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie.

Kolejna – XIX Konferencja Europejskiego Towarzystwa Kryminologicznego odbędzie się w dniach 18 - 21 września 2019 r. w Gandawie (Belgia).

Publikacje z zakresu kryminologii

Ewa Bieńkowska

Wiktymologia

Wydawnictwo Wolters Kluwer 2018, s. 580

Autorka przedstawia w publikacji zagadnienie wiktymologii sensu largo, uwzględniając regulacje prawa międzynarodowego, polskiego, a także unijnego. Opracowanie stanowi obszernie kompendium zawierające kompletną analizę zagadnień będących przedmiotem badań wiktymologii, które może służyć zarówno celom dydaktycznym, naukowym, jak i praktyce.

Z monografii dowiesz się m.in. o:

- trybie przesłuchania niektórych małoletnich pokrzywdzonych i niektórych małoletnich świadków,
- trybie przesłuchania i zasadach postępowania z pokrzywdzonymi przestępstwami o charakterze seksualnym,
- cywilnoprawnych instrumentach ochrony interesów ofiar przestępstw,
- postępowaniu wobec niektórych osób z zaburzeniami psychicznymi,
- przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym.

Za: <https://www.profinfo.pl/sklep/wiktymologia,84283.html>

*

*

*

Marta Dąbrowska

Grooming – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne

Wydawnictwo Biuro Rzecznika Praw Dziecka 2018, s. 137

Dostęp: http://brpd.gov.pl/sites/default/files/grooming_-_wybrane_aspekty_prawnokarne_i_kryminologiczne_-_marta_dabrowska_ebook.pdf

Książka „Grooming – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne” autorstwa Marty Dąbrowskiej to kolejna pozycja w Bibliotece Rzecznika Praw Dziecka. Jest to praca magister-

ska o skomplikowanym i mogącym zniechęcać niektórych do zapoznania się z jej treścią tytule. Czytając, że autorka porusza tematy związane prawem karnym oraz kryminologią słowa „prawo karne i kryminologiczne” nie oczekujemy lektury lekkiej, łatwej i przyjemnej, dodatkowo, już na wstępie, pojawia się mało jeszcze znany, anglojęzyczny termin „grooming”.

Grooming to swoista gra między dorosłym oprawcą a dzieckiem – celem, traktowanym jako przedmiot seksualnego pożądania. Na płaszczyźnie kryminologicznej pojęcie to określa się zjawisko polegające na uwodzeniu dzieci, w szczególności za pośrednictwem sieci Internet, w celu ich wykorzystania seksualnego. Książka zawiera kompleksowe opracowanie prawno-karnych i kryminologicznych aspektów groomingu. Adresowana jest do szerokiego grona pedagogów – nauczycieli i wychowawców oraz rodziców, którzy znajdą w niej wiedzę na temat rozwoju i aktualnego stanu karania groomingu poprzez przepisy prawa karnego.

*

*

*

Wiesław Pływaczewski

Gangi motocyklowe. Od wydarzeń w Hollister po współczesne przejawy przestępczości zorganizowanej
Wydawnictwo Difin 2018, s. 203

Książka jest nowatorskim opracowaniem problematyki gangów motocyklowych. Jest to pierwsza w Polsce publikacja poświęcona tej tematyce. Autor omawia w niej kryminologiczne zagadnienia związane ze zjawiskiem gangów, strukturę i symbolikę gangów motocyklowych, przejawy ekstremalnych ideologii prezentowanych przez członków klubów, relacje pomiędzy zjawiskiem gangów a przestępczością zorganizowaną i innymi formami przestępczości, społeczny odbiór zjawiska gangów oraz możliwości przeciwdziałania patologiom. Książkę wzbogaca materiał ilustracyjny.

Za: <http://ksiegarnia.difin.pl/gangi-motocyklowe-od-wydarzen-w-hollister-po-wspolczesne-przejawy-przestepczosci-zorganizowanej>

*

*

*

Wiesław Pływaczewski, Bartłomiej Gadecki (red.)

Taktyczno-techniczne aspekty przeciwdziałania przestępczości
Wydawnictwo Difin 2018, s. 294

Niewątpliwie XXI wiek przyniósł nowe wyzwania dla polskich organów ścigania. Zmienił się, w porównaniu z przestępczością mającą miejsce w XX wieku, charakter popełnia-

nych przestępstw. Po 2001 roku zaczęto zwracać baczniejszą uwagę na zjawisko terroryzmu. Pojawiło się również, w związku z rozwojem technologii informatycznych i telekomunikacyjnych, zagrożenie tzw. cyberprzestępczością. Obecnie szereg przestępstw jest popełnianych za pośrednictwem sieci teleinformatycznej i telekomunikacyjnej. Zagrożeniem jest również rozwój przestępczości zorganizowanej i gospodarczej. Książka ma na celu ukazanie wybranych aktualnych problemów, przed którymi stoją zarówno organy wymiaru sprawiedliwości, jak i przedstawiciele nauki, a dotyczących nowych trendów w rozwoju przestępczości i jej zwalczaniu. Przy czym należy nadmienić, że część zagadnień dotyczy spraw, które nie zostały dotychczas wyczerpująco albo definitywnie rozstrzygnięte zarówno przez doktrynę, jak i orzecznictwo.

Za: <http://ksiegarnia.difin.pl/taktyczno-techniczne-aspekty-przeciwdzialania-przestepczosci>

*

*

*

Paulina Chmiel-Antoniuk, Maciej Duda, Magdalena Ickiewicz-Sawicka

Kultura a zbrodnia. Społeczno-kulturowe uwarunkowania przestępczości

Wydawnictwo Stowarzyszenie Miłośników Kultury Ludowej 2018, s. 136

Autorzy książki podjęli aktualną, społecznie doniosłą i wartą zainteresowania tematykę. Problematyka kulturowych uwarunkowań przestępczości jest istotna zarówno z naukowego jak i praktycznego punktu widzenia. Jest to bowiem problem nie tylko prawny i kryminologiczny lecz również społeczny i polityczny. Niewątpliwym walorem opracowania jest jego interdyscyplinarność. Autorzy analizują przedmiotową tematykę na płaszczyźnie prawnej, kryminologicznej, socjologicznej, politologicznej, historycznej i kulturoznawczej. Przyjęcie takiej perspektywy badawczej pozwoliło na kompleksowe i interesujące ujęcie omawianego zjawiska.

/Z recenzji prof. zw. dr hab. Wiesława Pływaczewskiego/

Za: <http://www.uwm.edu.pl/kryminologia>

*

*

*

Wojciech Zalewski (red.)

Prawo karne jutra - między pragmatyzmem a dogmatyzmem

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 244

Publikacja „Prawo karne jutra – między pragmatyzmem a dogmatyzmem” będąca wielowymiarową analizą i krytyczną oceną wybranych instytucji prawa karnego składa się z jede-

nastu rozdziałów, których tematyka dotyczy m.in.:

- relacji między prawem karnym a kryminologią,
- zagadnień kryminalizacji,
- roli kary pozbawienia wolności jako reakcji na przestępstwo,
- kwestii winy jako podstawy odpowiedzialności karnej oraz
- sprawiedliwości naprawczej jako formy rozwiązywania konfliktu wywołanego popełnionym przestępstwem.

Opracowanie niewątpliwie inspiruje do głębokich przemyśleń na fundamentalne tematy, którym poświęca się nieustannie uwagę w doktrynie prawa karnego oraz stanowi spójne pod względem tematycznym opracowanie naukowe będące wynikiem wnikliwych badań prowadzonych z perspektywy doktryny prawa karnego i kryminologii.

Publikacja skierowana jest zarówno do przedstawicieli nauki prawa, jak i praktyków wymiaru sprawiedliwości – sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, a także aplikantów tych zawodów prawniczych.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/17342-prawo-karne-jutra-miedzy-pragmatyzmem-a-dogmatyzmem-wojciech-zalewski#opis>

*

*

*

Michał Leciak (red.)

Sport a przestępczość zorganizowana

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 168

Opracowania zawarte w książce stanowią pokłosie Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej – „Sport a przestępczość zorganizowana”, która odbyła się w dniach 16–17 marca 2017 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Podjęte zagadnienia nie były dotąd przedmiotem poważniejszej refleksji naukowej na gruncie krajowym, co nadaje niniejszej monografii zdecydowanie nowatorski, pod względem problemowym, charakter. Gwarancją jej wysokiego poziomu merytorycznego jest zarazem grono Autorów, tak z kraju jak i zagranicy. Książka została podzielona na cztery zasadnicze części: I. Sport a przestępczość zorganizowana – wprowadzenie do problematyki; II. Korupcja w sporcie a przestępczość zorganizowana; III. Doping w sporcie a przestępczość zorganizowana; IV. Sport a wybrane obszary zaangażowania przestępczości zorganizowanej. Niewątpliwie, opracowanie ma szansę stać się cennym źródłem wiedzy dla podmiotów funkcjonujących na rynku sportowym oraz w obszarze stosowania prawa, a zarazem materiałem poznawczym i punktem wyjścia dla

badaczy związanych z nią licznymi problemami, w tym głównie przedstawicieli nauki prawa sportowego, prawa karnego oraz kryminologii.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/17584-sport-a-przestepczosc-zorganizowana-michal-leciak#opis>

*

*

*

Marek Mozgawa (red.)

Stalking

Wydawnictwo: Wolters Kluwer 2018, s. 400

Publikacja prezentuje problematykę stalkingu (uporczywego nękania) w ujęciu interdyscyplinarnym, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów prawnokarnych (analiza ustawowych znamion przestępstwa nękania, kwestie zbiegu przepisów, normatywne przesłanki tożsamości czynu zabronionego z art. 190a § 1 k.k., stalking w orzecznictwie SN). Poruszono również kwestie psychologiczne, socjologiczne, kryminologiczne i cywilistyczne. W książce zaprezentowano także wiele innych aspektów związanych z problematyką stalkingu, takich jak:

- ujęcie przestępstwa stalkingu w ustawodawstwie innych państw,
- obowiązki państwa w zakresie ochrony człowieka przed istotnym naruszeniem prywatności,
- statystyczny obraz przestępstwa uporczywego nękania,
- stalking w literaturze i filmie,
- stalking w orzecznictwie sądowym;
- wpływu Internetu na zjawisko stalkingu.

Publikacja zawiera zbiór referatów wygłoszonych podczas IX Lubelskiego Seminarium Karnistycznego pt. „Stalking”, zorganizowanego przez Katedrę Prawa Karnego i Kryminologii WPiA UMCS w Lublinie.

Adresaci: Książka jest przeznaczona dla szerokiego kręgu odbiorców, przede wszystkim prawników praktyków (sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych) oraz pracowników Policji, Straży Miejskiej. Zainteresuje także przedstawicieli nauk: prawa, psychologii, socjologii.

Za: <https://www.profinfo.pl/sklep/stalking,78184.html>

*

*

*

Michał Bieniak

Odpowiedzialność karna menadżerów

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 340

W prezentowanej pozycji szeroko omówiono regulację tzw. przestępstw menadżerskich, zawierając m.in. omówienie ok. 70 poszczególnych typów przestępstw, uregulowanych w kodeksie karnym i wielu aktach pozakodeksowych.

Opracowanie jest skierowane przede wszystkim do prawników praktyków: sędziów, adwokatów, radców prawnych oraz prokuratorów, a jego celem w znacznej mierze jest ukazanie związków pomiędzy prawem karnym a innymi dziedzinami prawa obrotu gospodarczego, aby stać się użytecznym zarówno dla prawników karnistów, jak i dla prawników zajmujących się szeroko pojętym obrotem gospodarczym. Jednocześnie praca ta jest skierowana również do tych, którzy powinni nią być najbardziej zainteresowani, a więc menadżerów.

2. wydanie zostało zaktualizowane i poszerzone, szczególnie w zakresie zmian wprowadzonych Rozporządzeniem RODO.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/17521-odpowiedzialnosc-karna-menadzerow-michal-bieniak#opis>

*

*

*

Dominika Bek

Obrona przez kulturę. Analiza na gruncie polskiego prawa karnego

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 436

Publikacja jest wynikiem badań Autorki nad anglosaską koncepcją *cultural defense* związaną z przestępstwami motywowanymi kulturowo. Czyny zabronione motywowane kulturą mniejszościową nie są w Polsce zjawiskiem nowym, ale nie były dotąd przedmiotem szerszej naukowej refleksji na gruncie polskiego prawa karnego. Autorka w swej argumentacji wykorzystuje – obok wiedzy z zakresu prawa karnego, konstytucyjnego, europejskiego i międzynarodowego – dorobek anglosaskiej jurysprudencji oraz ustalenia współczesnej antropologii i socjologii kultury. Choć rozprawa ma charakter teoretyczny, rodzi praktyczne wnioski, które mogą okazać się przydatne dla wszystkich tych, którzy tworzą i stosują prawo karne.

Monografia dr *Dominiki Bek* to praca oryginalna, dotycząca ważnego problemu, którego znaczenie z pewnością będzie wzrastało, a który dotychczas nie był przedmiotem tak

gruntownej analizy z perspektywy polskiego prawa karnego. Ogromną wartością tej pracy jest jej interdyscyplinarny charakter. (...) Badając przystawalność koncepcji obrony przez kulturę do realiów polskiego prawa karnego Autorka odniosła się do problemów mających wymiar praktyczny. Mając przy tym na uwadze, że zajęte przez siebie stanowisko uzasadniała w sposób dyskursywny, monografia może być niezwykle pomocna dla praktyków. Warto dodać, że również pod względem językowym praca została znakomicie przygotowana. (...) Jej lektura jest przyjemnością.

/dr hab. Anna Błachnio-Parzych, prof. ALK/

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/17432-obrona-przez-kulture-analiza-na-gruncie-polskiego-prawa-karnego-dominika-bek>

*

*

*

Barbara Namysłowska-Gabrysiak

Handel ludźmi w celu wykorzystania seksualnego. Zagadnienia karnoprawne i kryminologiczne
Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 430

Książka stanowi monograficzne opracowanie problematyki handlu ludźmi w celu wykorzystania seksualnego. W pracy starano się odpowiedzieć na pytanie jak prawo – zarówno międzynarodowe (w tym UE), jak i krajowe – oraz organy ścigania i wymiar sprawiedliwości reagują na zjawisko współczesnego niewolnictwa w celu wykorzystania seksualnego, którego ofiarami, w przeważającej większości przypadków są kobiety i w jakim kierunku należałoby je zmienić, aby sprawnie ścigać i karać przestępców, a równocześnie zapewnić osobom pokrzywdzonym poszanowanie godności, należyłą ochronę i pomoc.

W celu uzyskania odpowiedzi na przedstawione wyżej problemy, w monografii zastosowano różne metody badawcze pozwalające na wyróżnienie dwóch jej części: teoretycznej i empirycznej. W części teoretycznej wykorzystano metodę językowo logiczną i prawno-porównawczą, a także – w wąskim zakresie – metodę historyczną; uwzględniając, przy omawianiu zagadnień teoretycznych materiały źródłowe, literaturę przedmiotu, w tym także z zakresu jurysprudencji feministycznej, jak też orzecznictwo sądów krajowych i międzynarodowych. W części empirycznej dokonano analizy akt sądowych w sprawach karnych o handel ludźmi w prawomocnie zakończonych sprawach w latach 1999–2014. Monografia jest przeznaczona zarówno dla przedstawicieli nauki prawa, jak i dla praktyków wymiaru sprawiedliwości.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/17399-handel-ludzi-w-celu-wykorzystania-seksualnego-zagadnienia-karnoprawne-i-kryminologiczne-barbara-namyslowska-gabrysiak>

*

*

*

Robert Lizak

Pranie pieniędzy w prawie polskim na tle europejskim, międzynarodowym i amerykańskim

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 372

Monografia przedstawia ocenę rozwiązań składających się na karnoprawny system przeciwdziałania praniu pieniędzy i jego zwalczania w Polsce. Ponieważ większość norm krajowych ustanowiono w tym zakresie na skutek implementacji i ratyfikacji uregulowań ponadnarodowych, to ocenę tę przeprowadzono na tle porównawczym. Na szczególną uwagę zasługują rozwiązania amerykańskie. Nie tylko dlatego, że powstały jako pierwsze na świecie, ale przede wszystkim ze względu na rolę jaką Stany Zjednoczone Ameryki i prawo amerykańskie odegrały i nadal odgrywają w procesie kształtowania prawa na świecie.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/17339-pranie-pieniedzy-w-prawie-polskim-na-tle-europejskim-miedzynarodowym-i-amerykanskim-robot-lizak>

*

*

*

Maria Ejchart-Dubois, dr Maria Niełacznna, Andrzej Rzepliński (red.)

Dożywotnie pozbawienie wolności. Zabójca, jego zbrodnia i kara

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 760

Książka daje unikalną możliwość poznania istoty, wymierzania i wykonywania kary dożywotniego pozbawienia wolności na przestrzeni prawie 20 lat jej stosowania wobec szczególnej i zróżnicowanej wewnętrznie grupy więźniów i dostarczy wiedzę o nielicznej, ale ważnej grupie sprawców i stosowanej wobec nich najsurowszej karze.

Książka jest zwieńczeniem badań naukowych prowadzonych od 2014 roku pod kierunkiem prof. Andrzeja Rzeplińskiego przy współudziale pracowników naukowych Katedry Kryminologii i Polityki Kryminalnej oraz biegłych sądowych z tytułem naukowym. Badania realizowane są w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki i we współpracy z Centralnym Zarządem Służby Więziennej.

Od przywrócenia kary dożywotniego pozbawienia wolności 19.11.1995 r. do 31.12. 2011 r. w Polsce zostało skazanych prawomocnie 304 zabójców, niemal zawsze sprawców zabójstw kwalifikowanych. Celem badań była analiza kryminologiczna zabójstw kwalifikowanych i ich sprawców oraz analiza wykonywania tej kary w różnych jej fazach czasowych z perspektywy więźnia, kadry więziennej, rodzin sprawcy i ofiary, przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości i społeczeństwa.

Książka przedstawia metodologię i etapy pracy badawczej oraz usystematyzowane wyniki badań dotyczące zidentyfikowanych przez autorów problemów związanych zarówno z zabójstwami kwalifikowanymi jak i działaniem wymiaru sprawiedliwości, a w końcu wykonaniem skrajnej kary dożywotniego pozbawienia wolności. Książka składała się z dwóch tematycznie odrębnych części. Po pierwsze opisuje sylwetki zabójców kwalifikowanych i ich zbrodni oraz uzasadnienia wymiaru kary przez sędziów. Po drugie, została poświęcona skrajnie długim karom więzienia: ich wykonywaniu, ich celom, strategiom adaptacji więźniów.

Jest przewidziana anglojęzyczna wersja książki oraz konferencja międzynarodowa z udziałem badaczy zagranicznych. Ważnym głosem w publikacji będą rozdziały napisane przez biegłych sądowych (psychiatrów i psychologów) zaangażowanych przez sąd w orzekanie o sprawcy, jego poczytalności i wymiarze kary.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/17022-dozywotnie-pozbawienie-wolnosc-i-zabojca-jego-zbrodnia-i-kara-maria-ejchart-dubois>

*

*

*

Maria Ejchart-Dubois, Maria Nielaczna, Andrzej Rzepliński

The Penalty of Life Imprisonment. The Killer, His Crime and the Punishment

Wydawnictwo C.H. Beck 2018, s. 468

After life imprisonment was reinstated as a penalty in Poland, 304 murderers were sentenced between 19 November 1995 and 31 December 2011. In this monograph, the authors present the results of their own research conducted between 2012 and 2017.

The research involved:

- a criminological analysis of aggravated homicides and their perpetrators;
- an analysis of the judicial dimension of life imprisonment; and
- an analysis of the implementation of life imprisonment from the perspective of interested parties (the prisoners, prison staff, families of perpetrators and victims, the judiciary, and the public).

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/17209-the-penalty-of-life-imprisonment-the-killer-his-crime-and-the-punishment-maria-ejchart-dubois>

*

*

*

Cezary Banasiński (red.)

Cyberbezpieczeństwo. Zarys wykładu

Wydawnictwo Wolters Kluwer 2018, s. 504

Interdyscyplinarny podręcznik akademicki, zawierający omówienie najważniejszych obszarów cyberbezpieczeństwa.

Cyberbezpieczeństwo jest przedmiotem analiz zarówno w naukach prawnych, technicznych, jak i stosunkach międzynarodowych czy wojskowości.

Praca została zaplanowana jako interdyscyplinarny podręcznik akademicki, zawierający omówienie najważniejszych obszarów cyberbezpieczeństwa, m.in.:

- bezpieczeństwa państwa,
- bezpieczeństwa cyfrowego obrotu gospodarczego,
- cyberbezpieczeństwa przedsiębiorcy oraz obywatela.

W publikacji odniesiono się do aktualnych regulacji prawnych – takich jak rozporządzenie 2016/679 (RODO) oraz ustawa o krajowym systemie cyberbezpieczeństwa. Omówiono także uznawane międzynarodowo standardy z rodziny ISO/IEC 27000 w obszarze zarządzania ryzykiem oraz budowy systemów zarządzania bezpieczeństwem informacji. Podręcznik zawiera analizę aktualnych przepisów prawnokarnych związanych z obszarem przestępstw komputerowych oraz zalecenia dotyczące procesu zabezpieczania dowodów elektronicznych.

Autorami są zarówno pracownicy naukowcy reprezentujący różne środowiska naukowe, m.in. Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet SWPS, Politechnika Warszawska czy Akademia Obrony Narodowej, jak i praktycy zajmujący się problematyką cyberbezpieczeństwa w pracy zawodowej.

Adresaci: Publikacja jest skierowana do studentów prawa oraz informatyki, a także słuchaczy studiów podyplomowych z zakresu cyberbezpieczeństwa. Będzie także cennym źródłem wiedzy dla szerokiego grona praktyków, specjalistów zajmujących się na co dzień zagadnieniami z obszaru bezpieczeństwa IT.

Za: <https://www.profinfo.pl/sklep/cyberbezpieczenstwo-zarys-wykladu,92557.html>

*

*

*

Anna Babicka-Wirkus

Kultury oporu w szkole. Działania – motywacje – przestrzeń

Wydawnictwo Wolters Kluwer 2018, s. 320

Książka ukazuje relacje pomiędzy kulturą dominującą szkoły a kulturą oporu tworzoną przez aktywnie działające podmioty (uczniów, nauczycieli, rodziców) i stanowiącą integralny element codzienności szkoły. Przedstawia fenomen tak zwanego „drugiego życia szkoły”, w którym dochodzi do legitymizacji i walki o obowiązujące znaczenia i symbole.

Autorka podkreśla, że szkoła jest nie tylko instytucją przekazującą wiedzę o obowiązujących normach, regułach i wartościach, lecz także przestrzenią umożliwiającą zaangażowanym podmiotom przekraczanie ograniczeń narzuconych przez kulturę dominującą.

W książce zostały omówione takie zagadnienia jak:

- cechy szkolnych kultur oporu,
- uczestnictwo w grach szkolnych jako przejaw dominacji lub podporządkowania,
- specyfika oporu uczniów, nauczycieli i rodziców wobec hegemonii szkoły,
- przestrzenie występowania oporu w szkole,
- potencjał wyzwolenia ulokowany w kulturach oporu.

Adresaci: Książka jest przeznaczona dla profesjonalistów związanych ze sferą edukacji: dyrektorów, nauczycieli i pedagogów. Może być także cenną pomocą dydaktyczną dla studentów kierunków pedagogicznych i nauczycielskich.

Za: <https://www.profinfo.pl/sklep/kultury-oporu-w-szkole-dzialania-motywacje-prze-strzen,93945.html>

*

*

*

Wojciech Zalewski (red.)

Pojęcie ryzyka a przestępczość ubezpieczeniowa

Wydawnictwo Arche 2018, s. 214

„Bez wątpienia „ryzyko” jest jedną z najważniejszych kategorii, wokół których winny ogniskować się badania nad przestępczością ubezpieczeniową. Postanowiliśmy więc oddać głos specjalistom z wielu dziedzin, teoretykom i praktykom. Dzięki ich rozważaniom Czytelnik będzie mógł spojrzeć na problem ryzyka z różnych punktów widzenia. Autorzy poszczególnych artykułów rozpatrują problem ryzyka z perspektywy ekonomii, wiktymologii, krymino-

logii oraz prawa cywilnego i karnego. W książce nie zabrakło również prezentacji wątków międzynarodowych oraz rozważań medioznawczych i penologicznych.” (fragment Wstępu) SPIS TREŚCI Wstęp Mirosław Szreder: Tradycyjne i nowe źródła danych w analizie ryzyka. Magdalena Toruńczak: Wizerunek ubezpieczyciela w internecie. Dorota Maśniak. Łukasz Kamiński: Spór o ryzyko ubezpieczeniowe w naukach prawnych i jego skutki prawne. Janusz Raglewski: Ryzyko w prawie karnym materialnym – aspekt legislacyjny Ewa Bieńkowska: Ryzyko wiktyimizacji kryminalnej w ujęciu wiktymologii. Wojciech Zalewski: Ocena ryzyka w kryminologii – zarys problematyki. Piotr Majewski: Czynniki międzynarodowy w ocenie ryzyka ubezpieczeniowego w aspekcie przestępczości ubezpieczeniowej. Michał Machlikowski, Rafał Połec: Nietypowa ofiara przestępstwa ubezpieczeniowego. Konrad Troll: Wpływ identyfikacji wyposażenia podczas badania stanu technicznego pojazdu powypadkowego na przebieg rekonstrukcji zdarzenia drogowego – wybrane przykłady. Marcin Lemańczyk: Prognozy i oczekiwania pracowników pokrzywdzonych zakładów ubezpieczeń w zakresie wymiaru kary orzekanej wobec sprawcy przestępstw ubezpieczeniowych. Joanna Raglewska: Nieustające ryzyko. O szacowaniu ryzyka przy warunkowym przedterminowym zwolnieniu z odbycia reszty kary pozbawienia wolności w świetle art. 169b k.k.w. – wybrane problemy.

Za: <https://www.naukowa.pl/Ksiazki/pojecie-ryzyka-a-przestepczosc-ubezpieczeniowa--1483997>

*

*

*

Agnieszka Dragon

Transformacja doświadczeń życiowych uczestników mediacji

Wydawnictwo Impuls 2018, s. 204

W odpowiedzi na poszukiwanie innych, skuteczniejszych środków karnych w polskim prawie karnym pojawiła się – wraz z kodyfikacjami karnymi z 1997 r., które zaczęły obowiązywać od 1 września 1998 r. – możliwość zastosowania mediacji. Mediacja sprzyja wyrównaniu wyrządzonych krzywd i naprawieniu popełnionych błędów. Rozpoczyna się wraz ze skierowaniem sprawy na tę drogę rozwiązywania konfliktów. Na wniosek stron postępowania lub za ich zgodą sąd przesyła taką decyzję do ośrodka mediacji i mediatora, który podejmuje działania w celu zorganizowania indywidualnych spotkań wstępnych z każdą ze stron, a także spotkania uczestników na sesji wspólnej. Mediator wspiera negocjujące ze sobą osoby lub grupy. W rezultacie rozmów uczestnicy ustalają warunki porozumienia, zazwyczaj podejmując pewne zobowiązania względem drugiej strony. Praca mediatora kończy się wraz z wysłaniem do sądu sprawozdania z przeprowadzonego postępowania mediacyjnego. Mediator nie wie, czy sąd uznał ugodę i czy osoby będące stronami procesu dotrzymują określonych zobowiązań. W monografii Autorka starała się zaprezentować dotychczasowe sposoby opisywania mediacji

jako zorganizowanego procesu interakcji międzyludzkiej. Przyjrzała się temu, jakie znaczenia i sensy nadają procesowi mediacji osoby, które podjęły próbę rozwiązania konfliktu za pomocą tej procedury oraz które miały doświadczyć lub doświadczyły wsparcia w rozwiązywaniu problemów i podjęły ważne decyzje dotyczące ich życia. Ukazała, jak uczestnicy zapamiętali spotkanie z mediatorem i drugą stroną oraz jakie zmiany w życiu dostrzegają po udziale w mediacji. Analiza wypowiedzi dotyczących przeżyć osób badanych, związanych ze spotkaniami z mediatorem, okazała się ważnym źródłem odniesienia w poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, czy i jak przebiega transformacja doświadczeń życiowych uczestników mediacji.

Za: <https://www.naukowa.pl/Ksiazki/transformacja-doswiadczen-zyciowych-uczestnikow-mediacji--1483018>

*

*

*

Norbert Malec

Rola Służby Więziennej w zapewnieniu bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych w Polsce

Wydawnictwo Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny 2018, s. 436

Spis treści: Wstęp /7 Rozdział 1. Służba Więzienna w systemie bezpieczeństwa państwa /15 1.1. Istota współczesnego bezpieczeństwa /15 1.2. Struktura systemu bezpieczeństwa państwa / 1.3. System podmiotów odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa państwa / 1.4. Służba Więzienna jako podsystem bezpieczeństwa wewnętrznego państwa / Rozdział 2. Status funkcjonariuszy Służby Więziennej /67 2.1. Stosunek służbowy, stanowiska i stopnie funkcjonariuszy Służby Więziennej /67 2.2. Zdrowie i bezpieczeństwo funkcjonariuszy Służby Więziennej /87 2.3. Zakres podstawowych uprawnień funkcjonariuszy Służby Więziennej /99 2.4. Środki przymusu bezpośredniego i broń palna jako nadzwyczajne uprawnienia funkcjonariuszy Służby Więziennej stosowane w celu zapewnienia bezpieczeństwa /102 Rozdział 3. Bezpieczeństwo jednostek penitencjarnych a populacja więzienna /125 3.1. Zakład karny jako miejsce wykonania kary /125 3.2. Podkultura więzienna a bezpieczeństwo jednostki penitencjarnej /146 3.3. Zdarzenia zagrażające bezpieczeństwu w jednostkach penitencjarnych /173 3.4. Więźniowie niebezpieczni w populacji więziennej oraz recydywiści /215 3.5. Infrastruktura ochronna jednostek penitencjarnych /231 Rozdział 4. Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku w jednostkach penitencjarnych w świetle badań empirycznych /249 4.1. Znaczenie badań penitencjarnych dla kształtowania prawidłowego poziomu bezpieczeństwa zakładów karnych /249 4.2. Statystyczno-prognostyczna analiza zdarzeń zagrażających bezpieczeństwu w jednostkach penitencjarnych /265 4.3. Bezpieczeństwo osadzonych w czasie izolacji penitencjarnej /372 4.4. Zapobieganie zjawiskom zagrażającym bezpieczeństwu osób karnie izolowanych /393 Założenie /407 Bibliografia /413 Spis tabel /425 Spis wykresów /429

Za: <https://www.naukowa.pl/Ksiazki/rola-sluzby-wieziennej-w-zapewnienu-bezpieczenstwa-i-porzadku-w-jednostkach-penitencjarnych-w-polsce-1481870>

*

*

*

Magdalena Wolińska

Znachorstwo. Problematyka prawno-kryminalistyczna

Wydawnictwo DIFIN 2018, s. 270

Książka ma na celu przedstawienie zjawiska znachorstwa na przestrzeni wieków, zbudowanie autorskiej definicji terminów „znachor” i „praktyki znachorskie” oraz dokonanie analizy prawnej zjawiska znachorstwa w Polsce i w prawodawstwie wybranych krajów Europy. W tym miejscu należy wskazać, że medycyna niekonwencjonalna regulowana jest pod względem prawnym w większości krajów Europy. W książce przedstawiono też główne powody poddawania się ludzi chorych praktykom znachorskim, a także zaprezentowano metody i techniki, którymi posługuje się znachor, oraz wpływ znachora na psychikę pacjenta. W pracy omówiono również w sposób bardzo dokładny i rzetelny metodykę postępowania w miejscu, w którym przyjmował znachor. Zaprezentowano procedury i rodzaje zabezpieczania oraz ujawniania różnych śladów kryminalistycznych. Poświęcono wiele uwagi dowodom w sprawach, w których występuje element znachorstwa, a także ekspertyzom wszelkich śladów zabezpieczonych w miejscu, w którym przyjmował znachor. W sposób szczegółowy zaprezentowano również przebieg pracy biegłego oraz metody, którymi się posługuje podczas pracy wykrywczej. Książka kierowana jest zarówno do środowiska medycznego, jak również prawniczego.

Za: <https://www.naukowa.pl/Ksiazki/znachorstwo-problematyka-prawno-kryminalistyczna--1479944>

*

*

*

Barbara Błońska, Włodzimierz Gogłoza, Witold Klaus, Dagmara Woźniakowska-Fajst (red.)

Sprawiedliwość dla zwierząt

Wydawnictwo Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie „Otwarte Klatki” 2017, s. 282

dostęp: https://www.inp.pan.pl/wp-content/uploads/2018/06/Sprawiedliwosc-dla-zwierza%CC%A8t_ostateczna-wersja.pdf

Publikacja jest rezultatem wysiłków akademików i academiczek oraz aktywistek i aktywistów, których połączył wspólny cel – polepszenie sytuacji zwierząt w Polsce, w tym przede wszystkim zapobieganie ich cierpieniu. Połączenie tych dwóch niewykluczających się, a znakomicie uzupełniających, perspektyw wydaje się szczególną wartością tego tomu. Takie połączenie podkreśla również wspólny cel nauki i aktywizmu, jakim jest rozwiązywanie ważnych problemów społecznych; wskazuje także, jak wiele te dziedziny aktywności ludzkiej mogą dać sobie nawzajem

*

*

*

Piotr Chlebowicz

Samosąd we Włodowie. Studium przypadku

Wydawnictwo Wydział Prawa i Administracji UWM w Olsztynie 2017, s. 106

Dostęp: <http://www.uwm.edu.pl/kryminologia/wp-content/uploads/2017/02/Samos%C4%85d-we-W%C5%82odowie.-Studium-przypadku-tekst.pdf>

Monografia ukazuje przebieg zdarzenia, relacjonuje zachowania ofiary i sprawców lin-czu oraz policjantów, co przenosi czytelnik a realia życia biednej wsi, w relacje między jej mieszkańcami, ukazuje przyjęte tam sposoby rozwiązywania problemów. Złożoność i dyna-mika powoduje, że z jednej strony Autor na chłodno opisuje przebieg zdarzenia godzina po godzinie, a z drugiej dostrzega i wskazuje na psychologiczne, emocjonalne tło toczących się wydarzeń (strach, lęk, frustracja przyszłych sprawców). Obiektywnie ocenia on działalność funkcjonariuszy organów ścigania, prokuratury i sądu. Opracowanie ma ogromne walory in-formacyjno-poznawcze, bowiem po raz pierwszy w literaturze naukowej w sposób uporządko-wany, usystematyzowany, z zachowaniem rzetelności badawczej oraz obiektywizmu opisano samosąd we Włodowie.

/z recenzji prof. Katarzyny Laskowskiej (UwB)/

*

*

*

Zbigniew Lasocik, Maria Tarnowska (red.)

Handel ludźmi i praca przymusowa Najważniejsze przepisy prawa krajowego i międzynarodowego

Wydawnictwo Ośrodek Badań Handlu Ludźmi UW 2017, s. 269

Publikacja jest zbiorem podzielonym na dokumenty krajowe oraz dokumenty między-narodowe (ONZ, Rada Europy, Unia Europejska). Dodatkowo, znajduje się w niej zestawienie najważniejszych, obowiązujących w Polsce, aktów prawa międzynarodowego w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi. Każdy akt poprzedzony jest komentarzem wskazują-cym m.in. kluczowe przepisy, wartość prawną, jak także krótką historię nadawania mocy praw-nie wiążącej. Książka jest interesującą pozycją nawet dla osób, które zawodowo nie zajmują się zagadnienie handlu ludźmi, ponieważ jej lektura daje czytelnikowi wiedzę na temat praw oraz ewentualnych zagrożeń. Zbiór dedykowany jest przede wszystkim ekspertom, jednakże wierzę, że stanowi cenny źródło informacji także dla młodzieży akademickiej oraz wszystkich osób zgłębiających wiedzę dotyczącą handlu ludźmi, pracy przymusowej, zasady niekaralności ofiar handlu ludźmi, a nawet handlu narządami.

Za: <https://wnpism.uw.edu.pl/o-wydziale/jednostki-badawcze/obhl/>

*

*

*

Diana Dajnowicz-Piesiecka

Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnym i kryminologicznym

Wydawnictwo Adam Marszałek 2017, s. 388

Monografia Porwania rodzicielskie w ujęciu prawnym i kryminologicznym dotyczy poważnego problemu społecznego, jakim są porwania małoletnich dokonywane przez ich rodziców. Tytułowe zagadnienie, chociaż narasta i najpewniej będzie narastało ze względu na coraz częstsze przypadki rozpadania się małżeństw czy też związków nieformalnych, jak dotąd nie było przedmiotem szczegółowych badań o charakterze kryminologicznym ani też żadnego monograficznego opracowania. Luka naukowa dotycząca porwań rodzicielskich, zestawiona z nasilaniem się przedmiotowego problemu oraz coraz częstszym alarmowaniem przez organizacje pozarządowe i organy ochrony i kontroli państwowej o jego szkodliwym oddziaływaniu na więzi rodzinne, stanowiły asumpt do naukowego badania tego zagadnienia, a w konsekwencji – do powstania niniejszej książki. Zbudowana jest ona z ośmiu rozdziałów, które ujmują temat porwań rodzicielskich w sposób dwutorowy – z perspektywy prawnokarnej oraz kryminologicznej. Opracowanie przedstawia wyniki analizy literatury przedmiotu, współczesnych i historycznych aktów prawnych, a także orzecznictwa Sądu Najwyższego, wyniki badań akt spraw sądowych oraz policyjnych i sądowych danych statystycznych, jak również wyniki analizy działań zapobiegawczych podejmowanych przez organy państwa i organizacje pozarządowe. Przedstawione w książce wyniki badań i rozważania ich dotyczące mają przekonywać, że porwania rodzicielskie stanowią wieloaspektowy problem prawny i kryminologiczny, który istotnie oddziałuje na sferę życia rodzinnego polskiego społeczeństwa.

Za: <http://marszalek.com.pl/sklep/pl/glowna/3816-porwania-rodzicielskie-w-ujeciu-prawnym-i-kryminologicznym.html>

*

*

*

Emilia Jurgielewicz-Delegacz

Wypadki w komunikacji z udziałem osób z niepełnosprawnością ze szczególnym uwzględnieniem osób niewidomych i słabowidzących: studium prawnokryminologiczne

Wydawnictwo Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich 2017, s. 431

Dostęp: <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Wypadki%20w%20komunikacji%20z%20udzialem%20osob%20z%20niepełnosprawnościami%20ze%20szczególnym%20uwzględnieniem%20osob%20niewidomych%20i%20słabowidzących%20studium%20prawnokryminologiczne.pdf>

Opracowanie zawiera opis wypadków w komunikacji z udziałem osób z niepełnosprawnością, ze szczególnym uwzględnieniem osób niewidomych i słabowidzących, zarówno w ujęciu prawnym i kryminologicznym. Przeprowadzone badania dają wieloaspektowy i szeroki obraz badanego zjawiska. Zarówno zanalizowane dane, jak i jakość przeprowadzonych badań, charakteryzująca się dogłębną, wnikliwą, rzetelną, stanowi niewątpliwą wartość dla wiedzy o udziale osób z niepełnosprawnością w wypadkach w komunikacji.

Opracowanie zostało nagrodzone w Konkursie Rzecznika Praw Obywatelskich na najlepszą pracę doktorską z dziedziny nauk prawnych poświęconą wykluczeniu społecznemu.

*

*

*

Emil W. Pływaczewski

Bezpieczeństwo obywateli - prawa człowieka - zrównoważony rozwój : polskie kierunki interdyscyplinarnych badań kryminologicznych nad bezpieczeństwem obywateli oraz w zakresie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu

Wydawnictwo: Temida 2 2017, s. 652

Zrealizowanie tytułowego zadania świadczy jednoznacznie (...), iż jest to monografia oryginalna, której dotychczas nie było w polskiej literaturze kryminologicznej. Mogła ona być udziałem tylko wyśmienitego kryminologa jakim jest Profesor Emil W. Pływaczewski - autor bardzo licznych opracowań w dziedzinie kryminologii, realizator równie licznych projektów badawczych i twórca Białostockiej Szkoły Kryminologii, która wychowała kilka pokoleń samodzielnych i niesamodzielnych pracowników naukowych specjalizujących się w zakresie kryminologii. Co prawda, monografia dotyczy dorobku całej polskiej kryminologii, to jednak przede wszystkim dorobku Białostockiej Szkoły Kryminologii UwB, co (...) było w pełni uzasadnione wobec pozycji tej Szkoły w polskiej kryminologii i w polskiej nauce prawa karnego. Monografia ta o wyjątkowych walorach merytorycznych napisana została komunikatywnym językiem, wzorcowym z punktu widzenia języka prawnego i prawniczego, ale także językiem ogólnym, który zdecyduje o dużym kręgu czytelników (...), interesujących się szeroko rozumianą problematyką bezpieczeństwa obywateli i wykluczenia społecznego. Podsumowanie (...) powinno ostatecznie przekonać każdego czytelnika, że przedstawione we Wprowadzeniu cele zostały zrealizowane, natomiast stan polskiej kryminologii jest więcej niż dobry, a przodująca pozycja Białostockiej Szkoły Kryminologii nie może budzić najmniejszych nawet wątpliwości. To, co zostało zamieszczone w Aneksie, stanowi bardzo wartościową część tej monografii, gdyż (...) Białostocka Szkoła Kryminologii UwB ma szczególną pozycję w polskiej kryminologii i doktrynie karnistycznej.

/Z recenzji Profesora zw. dr. hab. Lecha K. Paprzyckiego/

Za: <http://temida2.uwb.edu.pl/ksiazka/101-bezpieczenstwo-obywateli-prawa-czlowieka-zrownowazony-rozwoj-polskie-kierunki-interdyscyplinarnych-badan-kryminologicznych-nad-bezpieczenstwem-obywateli-oraz-w-zakresie-przeciwdzialania-wykluczeniu-spoiecznemu-wydanie-pierwsze>

*

*

*

Emil Pływaczewski, Emilia Jurgielewicz-Delegacz, Diana Dajnowicz-Piesiecka (red.)

Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 300

„Jest to, bez wątpienia, monografia, na którą składają się opracowania licznej grupy Autorów – młodych kryminologów, dotycząca tytułowej problematyki. Co oczywiste, zbadane zostały wybrane zagadnienia, gdyż przedstawienie całej problematyki wymagałoby opracowania liczącego, być może, nawet nie tylko kilkanaście, lecz kilkadziesiąt tomów. (...)

Książka ta przeznaczona jest przede wszystkim dla prawników już nieco obeznanych z problemami kryminologii, ale zapoznanie się z poszczególnymi opracowaniami przekonuje, że może się ona stać pożyteczną lekturą nie tylko dla nawet najmniej doświadczonego prawnika, ale również dla każdego, kto zainteresuje się problematyką kryminologii. Co istotne, ambitny czytelnik, z licznych i obszernych przypisów uzyska informację o wartościowej literaturze kryminologicznej. (...)

Zapoznanie się z treścią wszystkich zamieszczonych w tej książce opracowań przekonuje, z jednej strony, że są one merytorycznie poprawne, rozważają najistotniejsze zagadnienia kryminologiczne współczesnej przestępczości i patologii społecznych, tworząc w przyjętych układzie pięciu rozdziałów bardzo wartościową monografię. Opracowania te świadczą również, że młodzi kryminolodzy dysponują już znaczącą wiedzą w zakresie kryminologii i solidnym warsztatem naukowym, a białostocka szkoła kryminologii reprezentowana przez Katedrę Prawa Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku tą monografią potwierdza swoją najwyższą pozycję nie tylko w polskiej kryminologii”.

/prof. zw. dr hab. Lech K. Paprzycki (fragment recenzji wydawniczej)/

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/15798-wspolczesna-przestepczosc-i-patologie-spoeczne-z-perspektywy-interdyscyplinarnych-badan-kryminologicznych-emil-plywaczewski>

*

*

*

Emil Pływaczewski, Ewa Guzik-Makaruk (red.)

Current problems of the penal Law and Criminology. Aktuelle probleme des Strafrechts und der Kriminologie

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 948

Jest to kontynuacja unikalnej w skali światowej monografii pt. “Current problems or the penal law and criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologie” edited

by/ Herausgegeben von Emil W. Pływaczewski, w której gromadzone są aktualne rozważania naukowe w zakresie prawa karnego i kryminologii. Autorami poszczególnych rozdziałów są światowej sławy karniści i kryminolodzy z następujących państw: Australia, Austria, Białoruś, Chiny (Macau), Czechy, Grecja, Japonia, Kanada, Litwa, Polska, Portugalia, RFN, Rosja, RPA, Słowacja, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, USA, Węgry, Wielka Brytania, Włochy.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/15942-current-problems-of-the-penal-law-and-criminology-aktuelle-probleme-des-strafrechts-und-der-kriminologie-ewa-guzik-makaruk>

*

*

*

Adam Kwieciński

Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 520

Prezentowana książka podejmuje problematykę prawnego modelu postępowania ze skazanymi, u których zdiagnozowano zaburzenia sfery psychicznej, w tym preferencji seksualnej, oraz z uzależnionymi i niepełnosprawnymi fizycznie, którzy odbywają karę pozbawienia wolności.

Opracowanie ma charakter analizy prawnej krajowych regulacji dotyczących wykonywania tej kary w systemie terapeutycznym, a w perspektywie na wskazaniu optymalnych ram prawnych odrębnego postępowania z tą szczególną grupą skazanych. W jej obrębie zarysowano znacznie szerszy (postpenitencjarny) kontekst ich traktowania (w oparciu m.in. o zreformowane środki zabezpieczające, środki karne, ustawę o ochronie zdrowia psychicznego, ustawę o przeciwdziałaniu narkomanii, warunkowe zwolnienie, ustawę o przeciwdziałaniu zagrożeniu przestępczością na tle seksualnym i inne). W niezbędnym zakresie przybliżono też kwestię przymusowości oddziaływań specjalistycznych podejmowanych na terenie jednostek penitencjarnych, zwłaszcza w perspektywie pogodzenia zasady humanitarnego, godnego ich traktowania oraz skutecznego zabezpieczenia społeczeństwa przed ich powrotem do naruszania prawa. Ustalenia teoretyczne ilustrują wyniki badań empirycznych zrealizowanych wśród personelu specjalistycznego jednostek penitencjarnych w całej Polsce.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/16944-wykonywanie-kary-pozbawienia-wolnosci-w-systemie-terapeutycznym>

*

*

*

Damian Tokarczyk

Podżeganie w polskim prawie karnym. Studium z zakresu teorii i praktyki prawa karnego

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 400

Publikacja dotyczy dogmatycznych i praktycznych zagadnień związanych z odpowiedzialnością karną za przestępne podżeganie. Autor analizuje szereg aspektów konstrukcyjnych i szczegółowych, przedstawiając kompleksowe rozważania o podżeganium do przestępstwa na tle innych form współdziałania przestępnego. Zwieńczeniem publikacji jest przedstawiona przez Autora propozycja kompleksowej zmiany przepisów Rozdziału II Kodeksu Karnego.

Praca kierowana jest zarówno do osób zajmujących się dogmatyką prawa karnego, jak i do osób wykonujących zawody prawnicze związane z wymiarem sprawiedliwości.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/16918-podzeganie-w-polskim-prawie-karnym-studium-z-zakresu-teorii-i-praktyki-prawa-karnego-damian-tokarczyk>

*

*

*

Elżbieta Hryniewicz-Lach

Ofiara w polskim prawie karnym. Interesy ofiary przestępstwa i karno-materialne instrumenty służące ich zabezpieczeniu

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 390

Niniejsza praca stanowi kompleksowe i rzetelne omówienie problematyki ofiary w polskim prawie karnym z uwzględnieniem jej interesów oraz karno-materialnych instrumentów służących ich zabezpieczeniu. Jest to unikatowa pozycja na rynku wydawniczym.

Postrzeżenie ofiary w prawie karnym przez pryzmat realizacji jej interesów jest stosunkowo nowym zabiegiem wobec dostrzegalnego w polskim prawie przywiązania do nurtu propagującego – skupione na sprawcy i społeczeństwie – indywidualno- i generalno-prewencyjne oddziaływanie instrumentów prawa karnego. W pracy przyjęto, że jeśli ofiara na gruncie prawa karnego ma być podmiotem równoważnym sprawcy przestępstwa, to realizacja jej interesów powinna być zabezpieczona za pomocą instrumentów reakcji na przestępstwo z dbałością porównywalną z tą, jaką zapewnia się sprawcy przy realizacji jego interesów znajdujących oparcie w prawie karnym. Identyfikacja interesów ofiary przestępstwa i instrumentów prawa karnego służących ich zabezpieczeniu pozwala także na wskazanie w jaki sposób zoptymalizować reakcję karną pod kątem realizacji interesów ofiary przestępstwa oraz jak wzmocnić rolę ofiary w polskim prawie karnym.

Dużym walorem dzieła jest klarowna struktura. Praca składa się z siedmiu rozdziałów. Rozdział I dotyczy koncepcyjnych podstaw wyróżnienia interesów ofiary przestępstwa. W następnej części zostały nakreślone podstawowe zagadnienia związane z tytułową problematyką

(z uwzględnieniem regulacji prawa międzynarodowego). W rozdziale III wnikliwie omówiono interesy ofiary i ich zabezpieczenia w świetle m.in. celów i funkcji prawa karnego. W tym rozdziale odniesiono się także do odszkodowania i zadośćuczynienia jako instrumentów z zakresu odpowiedzialności cywilnej –deliktowej. Rozdział IV poświęcono kwestii bezprawia jako przedmiotu kompensacji w prawie karnym. W rozdziale V zostały zebrane i przedstawione proponowane w polskiej i niemieckiej doktrynie modele kompensacyjne. Kolejny rozdział zawiera analizę istniejących w polskim prawie karnym instrumentów służących zabezpieczeniu interesów ofiary. Ostatnia część zawiera rozważania dotyczące ofiary w prawie karnym w świetle jej wpływu na reakcję na przestępstwo, przy uwzględnieniu jej uprawnień procesowych.

Opracowanie stanowi cenne źródło wiedzy zarówno dla praktyków, jak i teoretyków prawa.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/16878-ofiara-w-polskim-prawie-karnym-interesy-ofiary-przestepstwa-i-karno-materialne-instrumenty-sluzace-ich-zabezpieczeniu>

*

*

*

Paweł Opitek

Skimming – aspekty kryminalistyczne. Cyberprzestępczość w bankowości elektronicznej

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 370

Monografia stanowi pierwsze opracowanie naukowe dotyczące skimmingu. Chodzi o „kradzież” danych kart płatniczych i nielegalne ich wykorzystanie. Jednak współczesny obraz skimmingu wkracza także w obszary teleinformatyki, ekonomii i mieści się w pojęciu cyberprzestępczości. Dlatego, oprócz modus operandi sprawców i metodologii prowadzenia spraw karnych, omówiono rynek płatności elektronicznych. Książka ma interdyscyplinarny charakter i dedykowana jest pracownikom organów ścigania, sektora finansowego oraz wszystkim osobom zainteresowanym współczesnym obrazem przestępczości.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/16673-skimming-aspekty-kryminalistyczne-cyberprzestepczosc-w-bankowosci-elektronicznej-pawel-opitek>

*

*

*

Łukasz Chojniak (red.)

Niesłuszne skazania - przyczyny i skutki

Wydawnictwo C.H. Beck 2017, s. 262

Publikacja „Niesłuszne skazania – przyczyny i skutki” swój początek bierze z konferencji naukowej poświęconej tej problematyce, jaka odbyła się w 2012 r. w Warszawie. Nie istnieje definicja ustawowa niesłusznego skazania, choć można zdekodować treść tego

terminu na podstawie całokształtu przepisów procedury karnej. Niewątpliwie, czym bardziej precyzyjna będzie to definicja, tym trafniejsze będą rozważania o przyczynach i skutkach tego zjawiska. Lektura zaś zawartych w niniejszej książce tekstów wskazuje, że problem niesłusznych skazań można, w nauce prawa karnego procesowego, rozpoznawać począwszy od analizy standardów konstytucyjnych, przez orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, Sądu Najwyższego i sądów powszechnych, a dalej uwzględniając rolę profesjonalnych aktorów postępowania karnego w dążeniu do wydania sprawiedliwego, a więc trafnego, wyroku. Jeśli zaś miałyby się to nie udać, ważką rolę pełnić będą rozważania dotyczące postępowania odszkodowawczego – jego podstaw i zakresu. Te wszystkie aspekty problemu niesłusznych skazań zostały w niniejszej monografii poruszone.

Za: <https://www.ksiegarnia.beck.pl/prawo/prawo-i-postepowanie-karne/16407-niesluszne-skazania-przyczyny-i-skutki-lukasz-chojniak>

Biuletyn

Polskiego Towarzystwa
Kryminologicznego
im. profesora Stanisława Batawii

KOMITET REDAKCYJNY:

prof. dr hab. Dobrochna Wójcik
– przewodnicząca
dr hab. prof. INP PAN Anna Kossowska
– wiceprzewodnicząca
dr Konrad Buczkowski – sekretarz redakcji
dr Paweł Ostaszewski – z-ca sekretarza /
redaktor statystyczny
dr Paulina Wiktorska - członek
mgr Maria Ożarowska-Wolder - członek

Szanowni Państwo,

W imieniu Komitetu Redakcyjnego Biuletynu Polskiego Towarzystwa Kryminologicznego im. prof. Stanisława Batawii serdecznie zapraszam do nadsyłania tekstów do publikacji w kolejnym numerze czasopisma.

Zgodnie z przyjętą w Biuletynie PTK procedurą recenzowania prosimy o przesłanie gotowych tekstów do 31 października 2019 r.

Zaproszenie kierujemy do wszystkich osób zainteresowanych publikacją swojego tekstu w Biuletynie, ze szczególnym uwzględnieniem młodych naukowców oraz osób przygotowujących rozprawę doktorską, którzy na jego łamach pragnęliby opublikować wyniki prowadzonych przez siebie badań lub analiz teoretycznych.

Stałe działy Biuletynu PTK to:

- **Informacja naukowa**, gdzie publikujemy głównie artykuły z zakresu empirycznej i teoretycznej kryminologii, prezentacje koncepcji badań i literatury przedmiotu objętego tematem opracowania, a także analizy wybranych problemów naukowych.
- **Nie tylko kryminologia...** - to dział w którym publikujemy teksty zawierające wyniki badań lub analiz teoretycznych z pokrewnych do kryminologii dziedzin nauki, m.in.: prawa karnego, kryminalistyki, medycyny sądowej, psychologii i socjologii.
- **Informacja o krajowej i międzynarodowej współpracy kryminologów**, w którym zapraszamy do przesyłania sprawozdań z kryminologicznych konferencji naukowych, których byliście Państwo uczestnikami lub organizatorami. Uważamy, bowiem że przekazanie chociażby skrótovej informacji o najciekawszych wystąpieniach w ramach takich spotkań naukowych pozwoli na zapoznanie się szerszemu gronu czytelników z nowymi trendami w naszej dziedzinie.
- **Informacja o prowadzonych badaniach kryminologicznych**, gdzie prosimy o przesłanie informacji których założeniem jest poinformowanie środowiska kryminologicznego

o aktualnie prowadzonych w Polsce w różnych ośrodkach naukowych badaniach. Będziemy wdzięczni za przesłanie informacji według następującego schematu: 1) tytuł projektu, 2) metoda badań, 3) opis, 4) zespół badawczy (wraz z kontaktowym adresem e-mail). Jeżeli planujecie Państwo podjęcie jakichś projektów badawczych w roku przyszłym – a chcielibyście o tym poinformować – także proszę o przesłanie stosownej informacji.

- **Publikacje z zakresu kryminologii**, w którym zachęcamy do nadsyłania recenzji książek o tematyce kryminologicznej. Publikowane są tutaj również informacje o najnowszych wydawnictwach z zakresu kryminologii.

Nie stawiamy ograniczeń odnośnie do długości tekstu przesyłanego do publikacji w Biuletynie. Jednakże w przypadku artykułu naukowego prosimy o dołączenie do niego bibliografii (najlepiej w formacie Chicago), abstraktu (max. 500 słów) i słów kluczowych (w obu przypadkach po polsku i po angielsku). W tych przypadkach, gdy przesyłany tekst zawiera tabele lub wykresy przygotowane w innym programie niż Microsoft Word (np. MS Excel), prosimy również o przesłanie – niezależnie od tekstu artykułu – pliku źródłowego takiej tabeli czy wykresu.

Wszelkie materiały do publikacji w Biuletynie PTK proszę przysyłać na adres e-mail: k.buczowski@inp.pan.pl

Z poważaniem,

dr Konrad Buczkowski

/Sekretarz Biuletynu PTK/